Yuri Trifonov

SABIRSIZLIK ZAMANI

II

yar yayınları

SABIRSIZLIK ZAMANI II, Yuri Trifonov
yar yayınları

Yar Yayınları : 51
Roman Dizisi 12

Orijinal Adı :
NETERPENİE

Türkiye Yayını :
YAR YAYINLARI
Haziran 1989 - İstanbul

Dizgi-Baskı :
EKİM MATBAACILIK
ve AMBALAJ SANAYİ

YAR YAYINLARI
Kuruluş : 1872

Dağıtım :
Ankara Caddesi 54 Cağaloğlu - İstanbul

89.34.Y.0159-6

ISBN 975-7530-14-x (Takım)
ISBN 975-7530-16-6 (2. Cilt)

Yuri Trifonov

SABIRSIZLIK ZAMANI II

Türkçesi :
Nadiye R. Çobanoğlu

yar yayınları
PK 531 - İstanbul

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kasım ayında, Moskova dolaylarında, çarın trenine karşı yapılan suikast girişiminden sonra, tüm dünyada, Rusya'da eşi-benzeri görülmemiş bir mücadelenin başladığı kanısı uyandı. Bir yanda güçlü bir iktidar, diğer yanda ise gözle görülmez, esrarlı «yeraltı adamları» kavgayı sürdürüyordu. Ne tutuklamalar, ne de idamlar işe yarıyordu, hiçbirşey devlet adamlarını yatıştıramıyordu. Anlaşılan, asıl gerekli olanları yakalayamıyorlardı, çete reislerini tutuklayamıyorlardı. Bir halk masalındaki tılsımlı hamura benziyordu bu iş : **bir yandan tüketildikçe öteki yandan çoğalıyordu.** İmparatora güçlü darbeler indirilmişti, ama hiçbiri henüz hedefi bulamamıştı. Saray, kargaşalık içersindeydi. Bazan şaşkınlık ve ne yapılması gerektiğinin bilinmemesinden doğan

acıklı bir korku, hatta panik hüküm sürüyor, bazan da bunlar, yerini çılgınca bir öfkeye bırakıyordu. Ne yapmalı? Nereye kaçmalı? Başta Valuyev olmak üzere(*) liberal bürokratlar düşmanla ölesiye savaşa girişmişlerdi. Bunlar, güçlü bir mutlakiyet yanlısıydılar, her türlü şiddet tedbirine taraftardılar, bütün felaketlerin sorumlusunun bir avuç hain olduğunu ileri sürüyorlardı. Uzlaşmayla bitmesi olanaksızdı bu mücadelenin.

İmparatorluk Meclisi'nin bir üyesi, Pobiyedonostsev, Veliaht Prens Aleksandr Aleksandroviç'in zihnine şunları sokmaya uğraşıyordu: «Bütün sosyalistler, silahlı adamlar ve onların hempaları aşağılık köpeklerdir. Bunlar kendileri için çalışmıyorlar, bunları kışkırtıp kışkırtıp üzerimize salan ezeli düşmanımız Polonya'dır. Planlarını ustaca hazırladı Polonyalı terör odakları, bizim siyaset adamlarımızın da yardımıyla başarabilirler üstelik de...» 1879 Aralığında, sıkıntı dolu bir yılın sonunda, Moskova suikastının yankıları henüz sürerken, Pobiyedonostsev şöyle yazıyordu: «Bıktım artık şu saray adamlarından, bilginlerden. Yarı deli, sapık maymunlarla çevrili etrafım sanki. Durmadan şu lanet olasıca yalan lakırdının tekrarlandığını duyuyorum: Anayasa, anayasa... Oysa her yerde, halk arasında, şu düşünce gelişiyor: Anayasa olacağına, Rusya'da devrim olsun, tam bir kargaşalık olsun daha iyi... Kargaşalık önlenebilir ve ülkemizde asayiş sağ-

---

(*) **Kont Valuyev,** içişleri bakanı ve sonra, 1877'den başlayarak bakanlar meclisi başkanıydı. Aydın bir kişiydi, ingiliz tipi tutucuydu, batı yanlısıydı, ancak göründüğü kadar liberal değildi.

lanabilir, ama anayasa düşüncesi hepimizi mahvedecek bir zehirdir. Bitmez tükenmez yalan dolu sözlerle içimizi kemiriyor bu zehirli fikirler. Rus halkı asla kabul edemez bunları. Halk, hükümet adamlarının çarı avuçları içine alan hainler olduğuna inanıyor. Artık bütün umudumuz sizde prens hazretleri! Bu anayasa fikirlerini etrafa yayan da Valuyev'den başkası değil...»

Bir çeşit anayasal düzen aracılığıyla, yani temsili bir hükümet kurarak ve taşra meclisleri temsilcilerini İmparatorluk Meclisi'ne getirerek sallantıda olan devlet aygıtını doğrultmak, kötü hasada, açlığa, taşra bölgelerinde patlak veren köylü isyanlarına son vermek, fabrikalardaki grevleri durdurmak, öğrencilerin hoşnutsuzluğunu sona erdirmek, sansürün boğduğu yazarları biraz rahatlatmak umudu... Bu umudu, besleyen yalnızca Kont Valuyev değildi. Savaş Bakanı Milyutin ve Grandük Konstantin Nikolayeviç(*) de aynı düşüncedeydiler.

Bu devlet adamları, planlar yapıyor, notlar tutuyor, çarla toplantılar düzenliyorlardı; ama o bir tek cevap veriyordu daima: Kararsızmış, duraksıyormuş... Öfkeye kapılmadığı zamanlarda, çar hep kararsızdı. İşte bu duygusal, çabuk ve kesin karar vermekten aciz, tarihi olayları yarat-

---

(*) **General Milyutin:** Aleksandr II'nin reformlarının ve kölelerin kurtuluşunun ilk uygulayıcılarından biri.

Grandük Konstantin: Aleksandr II'nin erkek kardeşi. Geniş fikirli, liberal bir prens. Onun ve teyzesi Grandüşes Elena'nın etkisi, Aleksandr II'nin en önemli kararı olan Rusya'nın en derin yarasından, yani toprak köleliğinden kurtarılması konusunda belirleyici olmuştur.

maya yetersiz, koşullara boyun eğmekten başka birşey bilmeyen alman karakteri böyleydi(*). Tarım reformunu hazırlamadan önce de uzun uzun düşünmüş, duraksamış, fakat sonunda olaylar, çağın kendisi ve koşullar ondan kararını zorla koparıp almıştı. Balkan savaşları da çarın kararsızlıkları ve beceriksizlikleri yüzünden Rusya için yüzkarası olan Berlin antlaşmasıyla sonuçlanmıştı(**). Kendisi için sfenks bilmecesi gibi birşey olan anayasa düşüncesi karşısında da, hemen hemen yirmi yıldır, duraksıyor, tir tir titriyordu. Çekingen çekingen, acaba bir anayasa taslağı yazsam mı diye kendi kendine soruyordu. Askeri açıdan bu kendisi için rütbe indirilmesine benziyordu, sanki o generalken, albay olacaktı. Zaten, birçok akıllı adam, örneğin Prens Yurusov ile bakanlardan Makov ona beklemesini söylemiyorlar mıydı? Batı ülkelerinde, Fransa'da, anayasa kabul edildikten sonra anarşik olaylar ve huzursuzluk daha da artmış, korkunç boyutlara ulaşmıştı. Öte yandan da, yalnızca baskı tedbirlerine başvurulursa... Kısacası çar hık mık ediyor, bir türlü evet diyemiyordu ve uzun bir süre daha böyle sürdürmek niyetindeydi. Kararsızlığı, güvensizliğinden ileri geliyordu. Kimseye güveni

---

(*) Çariçe II. Katerina'dan beri, Rusya çarları rus olmaktan çok almandılar. I. Aleksandr'ın, I. Nikolay'ın ve II. Aleksandr'ın anneleri almandı. Aleksandr II'nin annesi Prusya'lı bir prensesti. Karısı da almandı.

(**) **Berlin Antlaşması,** Balkan Savaşlarına son vermiş, fakat Rusya'ya yıkım getirmişti (1878). Bu savaşlar sırasında Rus ordusu bir yıl boyunca İstanbul'a birkaç kilometre uzaklıkta beklemiştir.

yoktu. Büyük oğlu Nikolay'a(*) hiçbir zaman güvenmemişti, onun ölümünden sonra da Aleksandr'dan çekinmeye başladı. Bir gün, eski jandarma komutanı General Potapov'dan sözederken: «Ben onun çıkarına yarayacak birşey yapmadım, peki niye bana düşman oldu acaba?» diye sormuştu. Daima içinde beslediği bu güvensizlik bazı zamanlarda vahşice bir güçle alevleniyor, zaptedilemez hale geliyordu. Bir gün, Berlin'e yaptığı bir yolculuk sırasında, karşısında oturan ve uysal sessizliğiyle sinirine dokunan Prens Viyazemski'nin suratına tükürmüştü. Prens tek kelime bile söylemeden yüzünü silmiş, o sırada pişman olan çar, prensin boynuna sarılarak ondan af dilemişti. Önce öfke, nedensiz kuşkular, sonra da utanç verici özür dilemeler, hem de bir saniye arayla. Bazan da tam tersi oluyordu: önce kollarını açıyor, af diliyor, sonra öfke ile bağırmaya, tükürmeye başlıyordu... Reformlar konusunda da aynı şey olmuştu: önceleri önerileri sevinçle karşılıyor, herkesle kucaklaşıyordu, ama çabucak hayal kırıklığına uğramış, çevresindekilere karşı düşmanlık duymaya başlamıştı. Rus halkının hafızasında çar iki yüzüyle ve iki adıyla yaşayacaktı: Kurtarıcı Aleksandr ve Cellat Aleksandr.

Moskova'daki olaydan sonra başkente döndüğünde, çar panik içinde değildi, ama öfkeliydi. Mirski'nin idam cezasının müebbet küreğe çevrilmesinden hiç hoşnut kalmamıştı. Petesburg genel valisi Gurko'yu yanına çağırtıp hıncını ondan aldı: «Bir takım kadınların, yazarların etkisi

(*) **Grandük Nikolay Aleksandroviç,** tahtın varisiydi. 1865'te, Nis'te veremden öldü.

altında kalıyorsunuz,» diye bağırdı. Artık, anayasa taslağı sözkonusu edilemezdi. Birkaç gün sonra çarın kızgınlığı yatıştı, yada daha doğrusu, yine her zamanki kararsızlığı başgösterdi. Kardeşi Konstantin ve Valuyev'le görüşüp anayasa hazırlıkları konusunda bilgi aldı.

Ne yazık ki, Rusya'nın ilerlemesini içten isteyen bu dürüst mücadele adamları da en az çar kadar gelgeç hevesliydiler! En ateşli reformculardan biri, Milyutin, bir başka reformcu ile, Abaza ile olan görüşmesinde ortaya koymuştu: «Hayır, Zemstvo delegeleri hiçbirşeyi kurtaramaz, Rusya kuşatılmış durumda çünkü.» Aynı anda, en başta gelen liberal, Valuyev hatıra defterine şunları yazıyordu: «Ayağımızın altından toprak kayıyor. Bina çökecek nerdeyse.» Uygun bir zamanda, olağanüstü komisyonun gizli toplantılarından birincisinde, Grandük Konstantin'in tasarısı tartışılırken, Valuyev, beklenmedik biçimde şu açıklamayı yapmıştı: «Çarevokokçaysk yada Kosmodemyansk gibi yerlerin temsilcilerinin yasama yetkisi üzerine tasarınız ne yarar sağlayacak, bilmek isterdim doğrusu?» (*) Bu anı dönüş, birden taraf değiştirme herkesi şaşırtmıştı, çarın kardeşinin yakın arkadaşı olan Valuyev'den böylesi bir davranış beklenmezdi doğrusu. Bunun kararsızlık belirtisi olduğunu, bilinçaltı, durdurulamaz, yarı mistik güçlerin eseri olduğunu anlayamıyorlardı. Hepsi dolambaçlı yollara sapıyor, dizlerinin titrediğini gizlemiyorlardı.

(*) Söylenişi garip ve gülünç köy adları. Bunlar, burada çok uzaklardaki, kuş uçmaz, kervan geçmez küçük yerleşim merkezlerini belirtmek için kullanılıyor.

Tutucu partinin temel direği, Pobiyedonotsev'in umudu, Veliaht Prens Aleksandr Aleksandroviç bile kararlı bir tavır takınamıyordu.

Veliaht prensin etrafında «Aniçkov Sarayı Partisi»ni oluşturan adamlar toplanmıştı. Bunlar, çok katı bir çizgi izliyorlar ve her çeşit boş vermişliğe şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bunların amacı kendi manevi katılıklarını ve düşüncelerini Aleksandr Aleksandroviç'e aşılamaktı. Şu anda ondan pek de destek beklemiyorlardı. Biliyorlardı ki, bir insan ne denli kararsızsa onu etkilemek de o denli kolaydır. Veliaht prens bağımsız karakterini babasından almıştı. Üstelik de baba-oğul arasındaki ilişkiler günden güne gerginleşiyor, içinden çıkılmaz duruma geliyordu. Bunun nedeni, Prenses Yuriyevskaya'nın çarın üzerindeki etkisinin giderek artmasıydı. Şimdilik yalnızca çarı avucu içine almıştı, ama daha sonra ne olacağı bilinemezdi.

Yine de, bütün bu kargaşalıklar, fikir ayrılıkları ve düşmanlıklar, herkesi sarsan cehennemi şimşekler ve gökgürültülerinin yanında sönük kalıyordu. Dehşet verici siyasi cinayetler zinciri herkes için kabus halini almıştı. Hayat değişiyordu. Geri dönüş yoktu. Petersburg'da korku, soğuk ve nemli hava gibi alışılmış birşey olup çıkmıştı. Nisan'da, Soloviyov'un cinayet girişiminden sonra, veliaht prens hatıra defterine, şımarık lise öğrencilerinin özensiz yazısı gibi kargacık burgacık elyazısıyla şunları yazmıştı: «Bugün, ilk kez bir askeri birliğin eşliğinde araba gezisi yaptım! Ne acı, ne can sıkıcı, ne üzücü şey, yarabbim! Bizim sakin, sessiz Petersburg'umuzda, sanki sa-

vaştaymışız gibi Kazakların eşliğinde dolaşmak, korkunç birşey, ama çaresi yok. Çok kötü bir zamanda yaşıyoruz, şimdi önlem almazsak, gelecek yıllarda olacak kötü olayları hiç durduramayız. Allaha şükür, babam da askerlerin eşliğinde dolaşmaya karar verdi, benim gibi, ayrıca bir polis şefi ve iki kazak da arabasında onu hiç yalnız bırakmıyorlar...»

Korkuya alışıyorlardı, kazakların eşliğine ve hatta suikastlere de alışıyorlardı. Kasım ayında, prens hatıra defterine, kısaca, melankolik bir edayla şöyle yazmıştı: «22 Kasım. Babam Livadya'dan döndü. Öldürmeye kalkışmışlar onu, bindiği treni havaya uçurmak istemişler. Neyse ki, bir zarar görmemiş, arkadaki tren hasara uğramış. Çok hoş bir çağda yaşıyoruz doğrusu. Ne korkunç!...»

Çarın «Rus toplumunun umutlarına öncülük edememesinin» bir nedeni de korkmuş gibi görünmek istememesiydi. Küçük yeraltı insanlarının tehditlerine kulak asamazdı. Bir çarın doğal onuru için bu çok alçaltıcıydı, katlanılmazdı, yada yalnızca cansıkıcıydı, herkeste olduğu gibi. Ayrıca, Yürütme Komitesinin şefleri ele geçirilebilseydi, belli başlı kaatiller zararsız duruma getirilebilseydi! Bu ayak takımının ortadan kaybolacağı konusunda güvence verilebilseydi, işte o zaman çar bütün kalbiyle bazı tavizler vermeye razı olurdu (tarım reformunda olduğu gibi) Bu hizmetlerin **aşağıdaki** güçlerin zoruyla gerçekleştirilmediğine, **yukarıdan** geldiğine halkın inanması daha iyi olurdu. Ama şeflerin kimler olduğunu bilen yoktu, en büyük düşmanlar daha ya-

kalanmamıştı. O güne kadar, ne Mezentzev'in kaatili, ne de Kropotkin'i vuran adam ele geçirilmişti. Etrafa küstahça bir takım bildiriler, gazeteler dağıtan gizli basımevi de açığa çıkarılamamıştı. Kesin bilgilere göre, terör yuvası başkentteydi. Ama budala polisler aylardır eli kolu bağlı oturuyorlardı. Acaba İngiltere'den uzmanlar getirtilmeli miydi? Moskova'da, patlamanın olduğu yerde bir tek kuşkulu kişi bile yakalanmamıştı. Kaatillerin şaşırtıcı derecede hareketli, çevik ve çok kurnaz olduğu inkar edilemezdi. Şurada, burada bir takım kişiler polisin ağına düşmüştü, ama bu fazla bir anlam taşımıyordu. Büyük balıklar daha avlanmamıştı. Şeytan götüresice, iri balıklar, gizli inlerinde, alaycı alaycı gülüyorlardı.

Aralık ortalarında, birdenbire, Odesa'dan iyi bir haber geldi: Kropotkin'in kaatili yetkililerin eline geçmişti. Goldenberg adlı biriydi bu, bir tüccarın oğluydu. Şimdiye kadar, hücresine özel olarak yerleştirilen bir ajana bazı açıklamalarda bulunmuştu. Böylece, Moskova suikastıyla ilgili bazı ayrıntılı bilgiler elde edilmişti. Soruşturma büyük bir dikkatle sürdürülüyor ve günden güne başarısı artıyordu. İpucu ele geçmişti. 18 Aralıkta, general Totleben'in takdirini kazanan, Petersburglu meslektaşlarından üstün olan Odesa Savcısı Dobrjinski, alelacele Moskova'ya geldi. Yanında Goldenberg'den elde ettiği pekçok değerli bilgi getirmişti.

Çar sevindi, yeniden soğukkanlılığını kazandı: «Allaha şükür! Başladık sonunda!» Noele doğru, çarın keyfi yerine geldi, yine tavizlerden, umutlardan sözetmeye başladı...

Bu sırada, Elizavetgrad'dan Odesa'ya sevkedilen Grigori hapishanede, cellatlara ve çarın zevk düşkünü zalim uşaklarına karşı amansız bir savaş veriyordu. Odesa'nın her şeye kaadir efendisi Totleben, haykırıyor ve ayaklarını yere vuruyordu. Tabancasını çekip, Grigori'yi korkutmaya çalışıyor, onun sülalesini Sibirya'ya sürgüne gönderme tehdidini savuruyordu. Valinin mühürdarlık şefi Panyutin'in yardımıyla Grigori'ye işkence yapıyordu. Bu Panyutin, bütün varlığından zalimlik, sadistlik fışkıran, yahudilere özellikle düşman, onlara karşı kin besleyen, sorgulamalarını yapmaktan büyük zevk duyan biriydi. Diğer baylar, jandarma albayı Perşin ve adamları Grigori'yi tehdit ediyor, korkutuyor, yumrukluyorlardı. Saçlarını çekiyor, uyumasına izin vermiyor, öldüresiye işkence ediyorlardı. Ama, ağzından bir kelime bile alamamışlardı. Grigori'yi konuşmaya zorlamak mı? Ha-ha-hay! Daha öğrenecek çok şeyleri vardı bunların! Onu konuşturacak adam daha anasının karnından doğmamıştı. Şimdiye kadar tek öğrenebildikleri, zavallı babasının, fotoğrafını görünce, «Bu, benim oğlum, Grigori Davidoviç Goldenberg, 1855'te Berdiçev'de doğmuştu,» dediğiydi. Babası bundan başka birşey bilemezdi zaten. Feci şekilde işkenceye uğratılmış, ama yine de bu zındancılara gerçek bir devrimcinin yenilmez olduğunu göstermekten gururlu, Grigori hücresine dönüyor,

yatağına kadar bile gidemeyip yere yıkılıyordu. İşte o anda, tek bir avuntusu vardı. Hücre arkadaşı, Fedka Kuritzin'in hayranlık ve sevgi dolu sözleri: «Grigoriciğim, nasılsın? Yaşıyorsun ya? Birşey anlatmadın bu adi heriflere, değil mi? Sana çay ayırdım. Al, iç! Ah! Alçaklar, reziller, vahşiler...»

Fedka, gardiyanların duymaması için alçak sesle küfrediyordu. Herşeyden korkuyordu artık, üç senelik zından hayatı onu çürütmüştü. 1877' den beri oradaydı, Gorinoviç'e karşı düzenlenen suikast yüzünden tutukluydu(*).

Grigori, Odesa'daki arkadaşlarının ondan sözettiğini duymuştu. Fedka daha önceleri eğlenceyi seven biriydi, müzikten anlar ve çok güzel şarkı söylerdi. Harkov Veteriner Fakültesinde okumuştu. Ama şimdi, gözleri çukura batmış, titrek sesiyle konuşuyordu, hapishane hayatı onu mahvetmişti. Gece, uyumuyor, durmadan halinden yakınıyordu:

— Bittim, tükendim artık! Deli olacağım... Dayanacak gücüm kalmadı... Hiç değilse sen konuş benimle!

Grigori ona acıyordu. Geceleri aralarında konuşuyorlardı. Ayaklarının ucuna basa basa yaklaşan gardiyan, seslerini duyuyor, kapıyı yumrukluyor, onları ayrı hücrelere atacağını söylüyordu. Çünkü, geceleri konuşmak yasaktı.

(*) **N. E. Gorinoviç:** İki taraflı çalışan bir ajan ve kışkırtıcıydı. Bir kurşun yiyip devrildi, ona saldıranlar yüzüne zaç yağı döktüler, yine de sağ kaldı ve suikastçıları ele verdi.

Bu durum karşısında, Grigori ile Fedka, zor işitilecek biçimde fısıldaşıyorlardı.

Bazen, Fedka ağlıyordu. Başka zamanlarda ise, çılgınca bir neşeye kapılıyordu. Hücre güneş ışığıyla aydınlandığında, opera aryaları söylüyor, hatta kadın sesine göre bestelenmiş melodileri bile seslendiriyordu. Grigori ona çok acıyordu. Böylesine güzel bir ses bozulup gitmişti, gencin kendisi de mahvolmuştu bu arada. Mahkeme günü yaklaşıyordu. İddianameyi göndermişlerdi bile. Zavallı günden güne zayıflıyor, güçsüzleşiyordu. Doktor, Fedka'ya bir rejim ve bromürlü bir ilaç önermişti.

Fedka'yı en çok mutlu eden şey, Grigori'yle sohbetleriydi. Üç yıldır hayattan ve mücadeleden kopuktu o. Artık ne olup bittiğini bilmiyordu, çara karşı yapılan suikastleri duymamıştı, Kropotkin'in öldürüldüğünden habersizdi, yeni terörist partinin kurulduğunu ilk kez işitiyordu.

— Allahım! Ben de yıllardır burada ellerim ayaklarım bağlı, yatıyorum, diye fısıldıyordu Grigori'nin kulağına. Hayran oluyorum bu yaptıklarınıza...

Grigori'nin mundar, öğrenci celladı Kpopotkin'i kendi eliyle öldürdüğünü öğrendiğinde, müthiş bir şaşkınlığa uğradı, sevincinin, hayranlığının sınırı yoktu. Böylesine kahraman biriyle aynı hücrede bulunmaktan ne kadar büyük bir mutluluk duyduğunu tekrarlayıp duruyordu. Ne kadar önemliydi bütün bunlar onun için, ne kadar da gerekliydi; ancak bu sayede yaşayabilecekti o, gücünü toparlamaya başlamıştı bile. İşte o zaman, Grigori, ona Moskova'da kazılan tünel-

den, Aleksandrovsk'daki mayından sözetti. Bu işlerde Grigori'nin rolü büyüktü. Hatta denilebilirdi ki, Grigori başroldeydi, çünkü Rusya'da devrimciliğe onun kadar çok bulaşmış adam yoktu. Nerede, ne yapıldıysa, hepsinde parmağı vardı! Ha-ha-ha! Eğer Odesa'daki budalalar kapanlarına kıstırdıkları kuşun ne ünlü olduğunu bir bilseler, sevinçlerinden deli olurlardı! Ama, hiçbirşey bilmeyeceklerdi, tabii ki. «Grişka» işkence ile konuşturulamazdı.

Aralık başlarında, Odesa'lı isyancılar yargılandı. Hayranlık verici özelliklere sahip, üç mükemmel genç asıldı. Bunlar Drobiyazin, Malinka ve Maydanski'ydi. Kostyurin sürgüne mahkum edildi. Fedka'nın üç yıllık mahkumiyeti cezadan indirildi, o da sürgün cezasına çarptırıldı(*). 7 Aralık 1879'da üç idam mahkumunun cezası infaz edildi, bunu gardiyandan öğrendiler. Fedka dayanılmaz derecede acı duyuyordu. İki gün yatağından kalkamadı, yüzü yastığa gömülü kaldı, yemek içmek istemiyordu. Grigori'yi korkuttu onun durumu. Yeniden, Fedka'ya iyi gelen çareye başvurdu, onun tek avuntusu buydu, birlikte gece konuşmalarını sürdürdüler.

Grigori bildiği herşeyi anlatıyordu, çünkü Fedka yakında Harkov'a, oradan da sürgün yerine gidecekti. Nereye gideceği henüz belli değildi. Sibirya'da bir yer olacağı sanılıyordu. Harkov'da, Grigori'nin birçok tanıdığı, bildiği evler

(*) Sürgün cezasına çarptırılanlar, yurtdışına gönderilmezlerdi. Rusya'nın uzak bir kentinde yaşamaya zorlanırlardı. Burada polisin ve valinin gözetimi altında hayatlarını sürdürürlerdi.

vardı. Fedka'ya yardım edebilirdi bunlar. Bütün yakın dostlarının adlarını, adreslerini Fedka'ya verdi. Önce Madam Zaslava'ya gitmesini söyledi. Podolsk sokağında oturuyordu kadın. «David tarafından gönderildim,» demesi yeterdi. Sonra, İhtiyar'a gidebilirdi. Ama, Mitrofan Blinov'a, Volodya Jebunov'a ve Yaşka Kuznetsov'a Grigori Goldenberg'i tanıdığını söylememeliydi... Sonya Perovskaya eğer Moskova'dan Harkov'a gelmişse, ona da selam ve sevgilerini iletmeliydi...

Ocağın ilk günlerinde, Fedka yola çıktı. Ayrılmaları yürekleri parçalayan bir sahneydi. Fedka ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Bütün tutuklular ona son kez seslendiler. Birlikte ayrılık şarkıları söylediler. İnce, kederli sesleri hapishanenin içinde çınlıyordu. Üç yıllık mahpushane çilesi, acı şeydi bu. Hayatı altüst olmuştu. Şimdi yeniden dünyaya dönüyordu, ama arkadaşları orada kalacaklardı...

Grigori yumruklarını sıkmış, şarkıyı dinliyordu. Fedka gözyaşları içinde ona doğru eğildi:

— Grigoriciğim, ne olursa olsun, sakın bir kelime bile söyleme, boyun eğme onlara!

— Evet, evet, evet, diye cevap verdi. Arkadaşlarıma söyle: «EVET!»

İki gün sonra, 15 Ocak'ta Grigori ilk kez olarak resmi sorguya çağrıldı. Kovuşturmayı Albay Perşin ve Odesa başsavcısı Dobrjinski yönetiyorlardı. Ama, herşey farklıydı o gün. Kimse ayağını yere vurmuyor, tabancasını çekmiyordu, iki aydanberi uzayan saçını sakalını çekiştiren yoktu. Ufak tefek, Polonyalı, sarışın bir adam olan

Dobrjinski kibar davrandı, nerdeyse iyi niyetliydi bile denilebilirdi. Fazla birşey sormadı, **herşeyi kendisi anlatmakla yetindi.** Onu dinleyen biri, başsavcının herşeyi bildiğini düşünürdü. Kısa süre önce yakalanan Goldenberg'in arkadaşları, herşeyi itiraf etmişler, samimi açıklamalarda bulunmuşlardı. İçlerinden birçoğu pişman olduklarını söylüyor, çok değerli ve tutarlı bilgiler veriyorlardı. İsimler, adresler, olayların tarihleri... herşey öğrenilmişti. Tutuklananların bütün istediği vicdanlarını rahatlatmaktı. Açıklamada bulunmak için birbirleriyle yarışıyorlardı, çünkü hepsi de gençti, yaşamak istiyorlardı. Bu içten itiraflar onları kurtaracaktı. Grigori dinledikçe sarsılıyordu. Kimdi bu tutuklananlar? Adları neydi? Ama o an için önemli olan bu da değildi, anlaşılan, tüm Rusya'da, devrimci partide çöküş başlamıştı.

İşte, Dobrjinski, HERŞEYİ KENDİSİ ANLATMAYA başlamıştı. Adları, takma adları vererek Lipetzk'teki toplantıyı anlattı, Soloviyov'un suikast girişiminden önce Petersburg meyhanelerindeki buluşmalardan sözetti. Orsini'nin bombası ve tabancayla ilgili tartışmaları, sonra Moskova yakınlarında kazılan tüneli, Bahçeler sokağının altına kazılması planlanan tüneli bir bir anlattı. Bu son bilgi Grigori'yi özellikle çok sarstı, demek ki Komite'ye çok yakın kişiler tutuklanmıştı. Çarın her pazar arabayla geçtiği Bahçeler sokağının altına tünel kazma tasarısını Grigori, Moskova'da kulaktan duymuştu. Bu tasarı son derece gizliydi, ancak çok güvenilir kişilerin yanında konuşuluyordu. Acaba, Fedka'nın kulağına fısıldadığında

bir gardiyan mı duymuştu? Ama o da ancak bazı sözcük kırıntıları yakalayabilirdi, böyle bir yığın bilgiyi elde edemezdi ya! Öyleyse yakalanan ve ihanet eden biri vardı. Yine de Dobrjinski, kalemini sivriltip yazmaya hazırlandığı zaman, «Evet, Bay Goldenberg sizin bunlara ekleyecek bir sözünüz var mı?» diye sorduğunda:

— Hayır, dedi.

Şimdi herşey çok daha zorlaşmıştı. Artık inadın da, susmanın da bir anlamı kalmamıştı. İki hafta daha, belli belirsiz bir sezginin etkisiyle güç kazanarak, susmaya devam etti. Dobrjinski gülüyordu ona. Harkov'la ilgili, Petersburg'daki büyük başların bile bilemeyeceği ayrıntıları anlatıyor, İhtiyar'ın, Blinov'un, Kuznetsov'un adlarını sayıp döküyordu. Bu son ikisinin yakalandığını, samimi itiraflarda bulunduklarını söylüyordu, eczacı Danilov da tutuklanmıştı.

Grigori, Mitrofan'ın ihanet ettiğini düşündü. Zaten bu çocuk hiç hoşuna gitmemişti. Soylu bir aileden geliyordu, göğüs hastasıydı, kansızlığını Kırım'da tedavi ettirmeye çalışıyordu. Düşündükçe öfkeleniyordu, evet oydu, oydu hain! Harkov'dekilerin yakalanması onun yüzündendi! İyi ama Moskova? Ya Petersburg? Birden bire korkunç bir düşünce onu tepeden tırnağa titretti: Bütün bunları kim bilebilirdi? O! Kendisi! Grigori! Ondan başka bunları bilen yoktu. O halde ihanet eden de oydu. Fedka'nın aracılığıyla. Tüylerini diken diken eden, şimşek gibi çakan bir düşünce anında, bir ay önce, bir gece, idam mahkumu Viktor Malinka, Drobiyazin ve Maydanski'nin hücrelerinin önünden geçerken Viktor'un «Arkadaşlar,

bizi yarın asacaklar, intikamımızı alın!» diye bağırdığını hatırladı. Bu bağrıştan öylesine derinden etkilenmiş, yüreği öylesine parçalanmıştı ki Panyutin'i, Totleben'in o adi yardımcısını, Odesa'nın baş calladını öldürmeye karar vermişti. Önce, dışarda olanların onu öldürmesini istemiş, sonra da, niye insanlar telef olsun, diye düşünmüştü. Kendisi öyle de, böyle de yokolmaya mahkumdu zaten. Ne yapacağını düşünüp taşınmaya başlamıştı. Acaba, sorgu sırasında mı gırtlağına sarılsa, yoksa hücresine gelmesini sağlasa da orada mı saldırsaydı? Panyutin onunla çok yakından ilgileniyordu, iyi bir bahane bulsa, onu hücresine getirtebilirdi. Hangi silahı kullansaydı? Bütün gece Fedka ile tartışmıştı bu konuları. Fedka korkuyor ve önerileri geri çeviriyordu. Ertesi gün jandarmalar geldi ve ikisini de zincire vurdular. Niçin? Ne olmuştu? Grigori çok şaşırmış ve kafası kızmıştı. Birkaç gün süre ile sorguya ayakları, kolları zincirli olarak götürüldü. Sonra bir gün onları çıkardılar, sorgu da bitmişti zaten. Ne demek oluyordu bütün bunlar? Grigori işin içinden çıkamıyordu. Kafasında bir takım düşünceler, varsayımlar dönüp dolaşıyordu. Sonra, birdenbire, albay şaşırtıcı bir haberle onu yıldırım çarpmışa döndürdü: Petersburg'daki gizli matbaa ele geçirilmişti. **Toprak ve Özgürlüğün** gazete ve bildirileri burada basılıyordu. Bütün yazı kurulu da tutuklanmıştı. Çatışma çıkmıştı polisle. Suçlulardan biri de kendini vurmuştu.

Panyutin ona bir takım fotoğraflar gösterdi. Birinde, Buch, diğerinde Berlin'den yeni gelen genç yahudi matbaacı görünüyordu, üçüncü fo-

toğrafta bir kadın vardı, onu başkentte görmüştü, ama adını bilmiyordu. Aleksandr Kviyatkovski'nin de resmi vardı. Sonra, bir başka fotoğrafta, yere uzanmış bir adam, başı arkaya doğru devrilmiş, küçük kıvrık bıyıklı, ağzı açık. İntihar eden.

— Bakın ne çok kurban veriyorsunuz! Ne genç hayatlar sönüp gidiyor! dedi Dobrjinski. Bu kanlı savaş ne zaman bitecek?

Grişka gözlerini «I. Aleksandr»ın ciddi, güzel yüzünden ayıramıyordu. Geçen yılı hatırladı: Kabareler, sigara dumanı kokan salonlar, söyleşiler, alçak sesle konuşmalar, gözünü budaktan sakınmaz tavırlar, çılgınca neşeli beraberlikleri. Birkaç güne kadar herşey olup bitecekmiş gibi geliyordu onlara. Soloviyov'u gözünün önüne getirdi, çatık kaşlı ve kararlı. Kekeleyerek konuşan Kapıcı, sessiz Kobiliyanski ve ikisi, Kviyatkovski ile Goldenberg. Altıncı bir kişi daha vardı: Zundeleviç, öylesine akıllı, şakacı... İşte, Kviyatkovski ağustosta tutuklanmıştı, «Zund» ocakta, belediye kütüphanesinde, o, ise kasımda. Neyse ki, Kapıcı özgürdü henüz. Daha da hiçbirşey yapılmamış, hiçbirşey kararlaştırılmamıştı.

— En iyiler yokolup gidiyor. Rusya'nın yetiştirdiği en mükemmel insanlar, umudumuz, çiçeğimiz... Bu insanların bütün istediği Rusya'nın iyi bir geleceğe sahibolması...

Kimdi bu konuşan? Grigori'nin düşüncelerini ortaya koyan yabancı bir sesti! Tuhaf! İçe işleyen bu fısıltı, hüzünlü hüzünlü kafasını sallayan şu üniformalı sarışın adamdan geliyordu:

— Hem bunu istiyorlar, hem de kötülük yapıyorlar Rusya'ya... Ne talihsiz bir anlayışsızlık

bu... Birbirimizi anlayamıyoruz, işte felaket bundan kaynaklanıyor... Yavaş olun bakalım, sabırlı olun! Bay Goldenberg, biliyorsunuz ki biz sizden «Kropotkin'i ben öldürdüm» diye bir itiraf istemiyoruz. Bunu öğrendik nasıl olsa. Daha önemli bir şey var. Yine sesini alçalttı, fal taşı gibi açtığı gözlerini Grigori'nin üzerine dikti: Rusya'yı kurtarmalıyız! Tüm dünyanın gözü önünde bir facia oynanıyor. Dünya da alay ediyor bizimle. Gülüyorlar bize, aynı düşüncede değil misiniz?

— Dünya, ne zamandan beri Rusya ile ilgilenmeye başladı? diye sordu Grigori.

— İlgileniyor, ilgileniyor. Siz zeki bir insansınız, Bay Goldenberg, beni anlarsınız, kuşkusuz. Rusya'yı Ruslardan başka kim kurtarabilir? Tek bir hedefe varmamız gerek: **KARŞILIKLI ANLAYIŞ!** İktidar gençliği, gençlik de iktidarı anlamalı. Bu idam curcunasını, ölümleri, karşılıklı kin ve nefreti önlemek gerek. Yukarısı uyumlu mu sanıyorsunuz, tek bir kişi gibi mi yönetiyorlar ülkeyi? Oradakiler de iğrendi artık... (burada sesini iyice alçalttı) bu Panyutin ile Çertkov'un usul ve gereğine bakmadan kestirip attığı kararlardan. Yeni tutuklamaları, divanı harbi, askeri mahkemeleri işitince öfkeye kapılan yüksek görevliler tanıyorum ben. Ah, mutsuz ülkemiz! Bulgarlar, Romanyalılar çoktan anayasalarına kavuştular, Finler yetmiş yıldır İmparator Aleksandr Pavloviç'in onlara bağışladığı Diyet Meclisinden yararlanıyorlar. Yalnız bizler, biz Ruslar...

— Peki niye bu yüksek görevliler...

— Şu anda onlar da çıkmazda. Niye? Çünkü,

talihsiz bir uyuşmazlık var arada. Yukarıdaki akıllı adamlarla aşağıdaki sağduyulu kimseler arasında ayrılık var. KARŞILIKLI ANLAYIŞ, bugün için temel sorundur. Gözü dönmüş bağnazlar silahlarını bırakmalı, general üniformalı, Frolov gibi baylar ve hükümetin cellatları da her köşebaşına bir darağacı dikmekten vazgeçmeli artık. Sizin kadar zeki ve dürüst olan insanlar, Bay Goldenberg, aşırılıklarının bilincine varmış olmalılar şimdiye kadar...

— Ben böyle birşey söylemedim! diye bağırdı Grigori.

— Aşırılık derken, şunu belirtmek istiyordum: Siz de benim gibi, kan dökümünden yana değilsiniz. Daha da çok kan dökülmesine yolaçacak yöntemlerin uygulanmasını ise hiç istemezsiniz. Artık, daha fazla geç kalınmamalıdır! Rusya mahvoluyor, gücünü yitiriyor, en iyi insanlarını, gelecekte ona hizmet edecek gençlerini kaybediyor. Umutlarımız günden güne yok olup gidiyor. Kesin bazı önlemler alınmazsa... Ama, biliyorsunuz, özel bir görüşme bu bizimki, Bay Goldenberg. Bir avuç insan var bu konuştuklarımızı bilen, onların adını vermem biraz zamansız olur. Tabii, bu görüşmemizi başkalarına anlatırsanız, büyük bir zarar vermiş olursunuz ülkeye. Sakın gevezelik etmeyin kimseyle. Herşeyi iyice düşünün, tartın, tarihi bakımdan inceleyin, bunu yapmalısınız, çünkü siz, evet, evet, siz bay Goldenberg Rusya'ya büyük bir hizmette bulunabilirsiniz. Tüm bir kuşağı, hatta ve hatta en iyi insanların kuşağını kurtarabilirsiniz.

— Güzel, ama nasıl yapacağım bunu?

— Daha önce de söyledim ya: Anlaşmamız gerekli. Birbirimize karşı açık olmalıyız, serinkanlı olmalıyız, birbirimize güvenmeliyiz ki birlik ve beraberlik içinde hareket edebilelim. Çünkü, alçakgönüllü olmaya gerek yok, Bay Goldenberg, sizden başka kimse Rusya'nın yardımına koşamaz.

O günden sonra, Grigori geceleri kabus görmeye, sayıklamaya başladı. Şaşırtıcı sahnelerdi gördükleri. Bir gece kendini, gökten inen İsa Peygamber gibi, mesih gibi gördü. Tüm dünyanın yargılandığı dev bir mahkemede, hükümete ve devrimcilere sesleniyordu. Çar, bakanlar, jandarmalar, teröristler, barışseverler, Haham Mişuris, Kiyev-Podolsk kolejinde «ezberden oku» diyerek kulağını çeken, canını acıtan latince öğretmeni, Arkangelsk'e sürgüne gönderildiğinde ona refakat eden, vahşice dayak atan askerler, hepsi mahkemede bulunuyorlardı. Sonunda hepsinin bir ağızdan söylediği muhteşem bir şarkı işitildi, herkesin gözleri yaşlıydı. Grigori uyandı. Kalbi yerinden fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Yatağının üzerinde oturuyor, içinden bağırmak geliyordu, kendini çok güçlü hissediyordu. Uyandığı anda, herşeyi kesinlikle anlamıştı: evet, evet, kaderi buydu, binlerce insanı kurtarabilirdi. Kan dökülmesini önleyebilirdi, herkesin mutlu olmasını sağlayabilirdi, herkesin. Ama, Dorjinski ile olan görüşmelerinden kimse kuşkulanmamalıydı. Gardiyanların onu heyecanlı görmesini istemedi, yatağına uzandı ve üstünü örttü. Uyuyamıyordu. Kulakları uğulduyordu, kafası binbir türlü düşünce

ile doluydu. Kıpırdamak, koşmak, içki içmek, nutuk çekmek istiyordu...

Üç gün sonra Kropotkin'i öldürdüğünü itiraf etti.

Aralık, Andrey için eşi benzeri görülmemiş bir gerginlik ayı olmuştu. Petersburg'da yeraltı hayatı Odesa'dakine hiç benzemiyordu. Görüşülecek pek çok kişi, pek çok ev, sayısız bağlantı, iş ve olanak vardı. Ağustos'taki hay-huy bunun yanında hiç kalıyordu. O günlerde Narodovoltzi grubuyla Kara Paylaşım üyeleri birbirinden ayrılma telaşı içindeydiler. Şimdiyse, birinciler ellerinden geldiğince faaliyet gösteriyor, ötekiler Avrupa'ya gitmek üzere eşyalarını topluyorlardı. Sabahtan akşama kadar, Andrey, kâh buzların arasında, kâh ıslak sokaklarda, bazen de sisler içersinde şehri dolaşıyordu. Küçük meyhanelerde, kütüphanelerde, sokaklarda, işçi bölgelerinde buluşuyorlardı. Bazen Kibalçiç'in atölyelerine gidip patlayıcıların durumuna bakmak, bazen Kronştad'ı ziyaret etmek gerekiyordu. Sonra, uygun bir köşede, marangoz kılığında saraya sokulan kişiyle buluşmak vardı. Büyük bir iş çeviriyordu bu sözkonusu kişi. Basit bir işçiydi aslında, ama çok cesurdu, zekiydi ve çekici bir kişiliği vardı. Adı, Stefan Kalturin'di. Bir yıl önce, Obnorski ile «Rusya İşçileri Kuzey Bölgesi Birliği»'ni örgütlemişti, şimdi iki yüzden fazla üyeleri vardı, güçleri günden güne artıyordu. Bildiri dağıtır, grevleri düzenlerdi. «Yeni İplik Fabrikası»ndaki grev büyük bir gürültü kopartmıştı. Yaz sonunda, saraya marangoz olarak girme olanağı elde etti, Kalturin, Anna Yakimova'dan izin al-

dı, çünkü resmen «Halkın İradesi»nden değildi. Kendiliğinden hareket ediyor, bağımsızlığını ve işçi olma ayrıcalığını koruyordu. «Birlik» ruhu içindeydi, çünkü birliğe yalnız işçiler kabul ediliyordu. Şimdi eline bir olanak geçmişti, devrimci olmak için profesyonellerin yardımına ihtiyaç duyuyordu.

Yürütme Komitesinden, yalnızca Viyatka'dan hemşehrisi olan Anna Yakimova'yı tanırdı. O da onu birisiyle tanıştırmış ve bu kişi ona şöyle demişti: «Haydi bakalım, haydi bakalım... Çarı haklayacaksın bu gidişle...» Herşey böyle başlamıştı, yani pek de ciddi değildi işler. Ağustos'ta, Batişkov adıyla, marangoz olarak saraya girdi. Onu yeraltına yerleştirdiler, bağlantıları Kviyatkovski sağladı. Bu olay çok gizliydi, Üçüncü Şubede çalışan Kletoçnikov'un durumu gibi büyük bir sırdı. Ama, Kletoçnikov bir yıldır, düzenli olarak Komite'ye bilgi sağlıyor, Kalturin'in çalışması ise sonuç vermiyordu. Ancak mutlu bir rastlantı bu çalışmada bir gelişme sağlayabilecekti. Andrey, Tazı'nın Aleksandrovsk'ta, Kış Sarayı'na işçi olarak nüfuz etmeyi başaran, cüretkar ve kararlı birinden sözettiğini hatırlıyordu. Onun başaracağına inanmak zordu. Saray, jandarma doluydu. Üstelik de, o yılın sonbaharında, bu girişim pek düşünülmüyordu, gözler Moskova'yla Aleksandrovsk'a çevrilmişti. Suikast girişimleri başarılı olsaydı, saray işi kendiliğinden ortadan kalkacaktı. Ama, başarısızlığa uğramıştı çabalar. Kviyatkovski tutuklanmıştı. Kalturin'in inanılmaz girişimi, şimdi Parti'nin en büyük umuduydu.

Andrey Kalturin'i çok merak ediyordu. Kapıcıdan, Anna Yakimova'dan ve Presniyakov'dan onun hakkında çok şey işitmişti. Onun çok kitap okuduğunu, önceden hazırlanmadan uzun konuşmalar yaptığını, sabırlı ve dayanıklı olduğunu, sosyalist yazarları ve Fransız Devrimini çok iyi bildiğini öğrenmişti. Bu konuları onunla konuşmaya can atıyordu Andrey. Birçok işçi gibi o da, köylülere ve köy komününe karşı ilgisizdi. Rusya devriminin ve gelecekteki devlet yapısının tarımsal içerikli olacağını kabul etmiyordu. Batıya ve Alman sosyalistlerine karşı eğilimliydi, onun ideali bu tür fikirlerdi. Ama, o yıl «Birlik»in yıkılışı, hemen hemen tüm arkadaşlarının tutuklanması onun bu inancını sarsmıştı. Artık grevlerin ve alman modeli gruplaşmaların anıtı devirmeye yetmeyeceğini anlamaya başlamıştı. İşte, gerçek sorun buydu! Artık yollarının bir yere varmayacağını anlayan köylüler ve proleterler «Narodnaya Volya» grubuyla birleşiyorlardı.

Kapıcı, Jeliyabovla Kalturin'i kendi apartımanında biraraya getirdi. Kalturin uzun boyluydu, küçük bir sakalı ve bıyıkları vardı. Bakışları karanlıktı, az konuşuyordu. Yirmi üç yaşındaydı, ama daha yaşlı görünüyordu. İyi para kazanan, rahat yaşayan bir işçi görünümündeydi. Siyah bir palto giymişti, ayağında çizmeler vardı, siyah kürk şapkasını sağ yumruğunun üstüne yerleştirmiş, konuştuğu sürece çevirip durmuştu. Tamamıyla soğukkanlı ve umursamaz davranışlıydı.

Önce, Kviyatkovski'nin tutuklanmasıyla ilgili sorular sordu. Anlaşılan, bu yüzden çok üzülü-

yordu. Bu olaya şaşmıyordu, bu yüzden korkmuyordu, fakat üzülüyordu. Oysaki korkması için de nedenler yok değildi. «I. Aleksandr»da Kış Sarayı'nın bir krokisi vardı. Burada yemek salonunun üzerine haç işareti yapılmıştı. Stefan burayı havaya uçuracağını söylüyordu. Tutuklanmasından az önce bu krokiyi kendisi vermişti Kviyatkovski'ye. Belki ortadan kaldırmıştı Aleksandr onu, ama yine de... Kimbilir? Şimdilik birşey bilmiyorlardı. Stefan yine bodrumda yaşıyor, yastığının içine dinamit tozu doldurup başını üzerine dayayarak uyuyor, bu sırada da dışarıda polis dolaşıp duruyor, belki de onu tutuklamaya hazırlanıyordu.

Andrey bu şaşırtıcı adamdan öylesine hoşlandı ki gülümsemeden edemedi.

— Tanışın bakalım, bu Boris, dedi Kapıcı. Bundan sonra onunla buluşacaksınız. Yeni bir randevu yeri belirleyin.

Kalturin başını salladı, Andrey'e ciddi ciddi baktı, sonra:

— Öğrencisiniz galiba? diye sordu.

— Bir zamanlar öğrenci idim. Ama siz de eğitim görmüşsünüz sanırım. Tazı bana söylemişti.

— Doğrudur, dedi alaycı bir tavırla ve ekledi: «Viyatka Teknik Koleji»nde. Saçma bunlar! Kimin ne ihtiyacı var bunlara? Ben gerçek eğitimimi başka yerlerde yaptım.

— Anladım, dedi Andrey. Herkes için aynı şey sözkonusu.

Kapıcı izin isteyip gitti. Yine her zamanki gibi yapılacak bir yığın işi vardı. Andrey ve Ste-

fan odada yalnız kaldılar. Öğleden sonra hava kapalıydı. Çay içtiler ve son derece gizli işten alçak sesle sözettiler. Stefan saraya 40 kilogram dinamit taşıdığını fakat bunun henüz yetersiz olduğunu söyledi. Döşemeler çok kalındı, en azından yüz yirmi kilogram dinamit gerekecekti. Nöbetçiler onu tanıyor ve üstünü aramadan içeri girmesine izin veriyorlardı. Orada umursamazlık, kargaşalık, savsakçılık şaşılacak derecedeydi. «Tabii, bu bizim işimize gelir. Ama insan şaşar bu budalalara, yönetici olacaklar bir de! İşleri güçleri hırsızlık, sarhoşluk, kavga. İşçilerin başında bekleyen jandarma subayları da çalıp çırpıyor, kadın kız peşinde koşuyor.» Stefan, işçilerin çalışmasına gözcülük eden jandarmayla senli benli olmuştu. Jandarma onlarla birlikte kalıyordu. Stefan budala adamı kandırmış, kızıyla evleneceğine inandırmıştı. Andrey bunları dinledikçe hayranlığı artıyordu. İş, giderek gerçekçi bir görünüme bürünüyordu gözünde. Yine de kroki polisin eline geçmiş olabilirdi. Andrey bir başka bakımdan da endişe duyuyordu: Ya 'Birlik' üyesi işçilerden biri, Kalturin'in sarayda çalıştığını öğrenir de dikkatsizlikle bir yerde ağzından kaçırırsa? «Bu iş ilk kez olarak işçiler arasında planlandı. Güvenilebilir mi onlara?»

Stefan sertçe cevap verdi:

— İşçiler, herkesten daha güvenilir kişilerdir! Eğer gevezelik etmiş olsalardı, ben aralığa kadar orada kalabilir miydim? Hayır, aklınıza getirmeyin böyle şeyleri!

— Yani, olayı bilenler var mı?

— **Kimse birşey bilmiyor!** dedi Stefan kaba

bir biçimde. Şunu unutma arkadaş Aydınların arasında, işçilerin arasındakilerden daha çok hain vardır. Okumuşların kemikleri incedir, kırılıverir. Bizim kemiklerimizse, kösele gibidir, eğilir ama kırılmaz!

Böyle sözleri daha önce de duymuştu Andrey. Odesalı gençler, Vaska Merkulov, Makar Teterka ve Vaneçka da benzeri biçimde konuşmuşlardı. Bunun sonucunda Andrey'de, aydınlara karşı bir güvensizlik başlamıştı. «Hanım evladı» sayıyordu onları, küçümsüyordu soyluları. Ama, Stefan'ın ağzından çıkan sözlerin anlamı daha başkaydı. O, işçi olmayan herkesi hor görüyordu. Oysa, o an için, Rusya bir köylü ülkesiydi, tarım ülkesiydi. Neydi bunun anlamı? Rusya'ya da mı güvenmiyordu bu işçiler? Tatsızlaşmaya başlayan tartışmaya son vermek için, Stefan Kalturin kışkırtıcı bir tavırla düşüncelerini açıkladı. Jeliyabov'un işçilere pek o kadar hayranlık duymadığını hissediyordu. Şunları söyledi:

— «Birlik»in yıkılmasının nedeni işçiler mi yani? Ne olup bittiğini sen daha iyi bilirsin. Bir şey örgütleyelim, hooop! aydınlar hemen uzaklaşır, sonra da tutuklamalar, soruşturmalar başlar. Artık bitmeli bunlar. Ben başka çözüm göremiyorum.

O akşam başka konulardan uzun uzun konuştular. Tüm Rusya'yı kucaklayacak bir işçi örgütü! Kalturin bu hayali beslemekten vazgeçmiyordu. Artık azılı bir terörist olup çıkmıştı, yine de düşündüklerinden kıl payı taviz vermiyordu. Parçalanan, cançekişen «Kuzey Birliği»nden, Enternasyonal'den, Marx'tan, «yasal» ve «yasadışı»

yollardan, yasallık ilkesi üzerine dayanırsa büyük bir güç haline gelebilecek işçi birliklerinden sözettiler. Ama, gel gör ki o zaman da insanlar kolayca ve çabucak yok olup gidiyorlardı, çünkü polis tarafından suçlu sayılıyor, ilk yakalanan onlar oluyordu. Sonra Kalturin itiraf etti:

— Boris, biliyor musun, ben bu işe neden girdim? Çünkü, çar bir işçi tarafından öldürülmeli, yani halktan bir adam tarafından. Anladın mı? Çar halka ihanet etti. Hainlere ne yapılır, biliyorsun!

İki kez daha görüştüler. Andrey dinamiti küçük torbalar içinde getiriyor, Stefan da bunları kemerinin arasına yerleştirip, pantalonunun içinde saraya sokuyordu. Noel yaklaşırken bir daha karşılaştılar. Stefan'ın yüzü bembeyazdı, herzamankinden daha asıktı, ama sakin ve telaşsız görünüyordu. Kuşkusuz bu hali, başını dayadığı yastığın içine yerleştirdiği dinamit yüzündendi: Başının ağrıdığından şikayet ediyordu. Çünkü dinamit gece nitrogliserin buharları çıkarıyor, Stefan bütün gece bunu soluyordu. Sabahları uyandığında da berbat bir durumda oluyordu. Andrey dinamit miktarının yeterli olup olmadığını sordu. «Hayır, dedi Kalturin. Daha fazlası gerekli.» Sözüm ona nişanlısına, jandarmanın kızına Noel hediyesi almaya pasaja gidiyordu. Çin işi inci bir kolye alacaktı, genç kızlar arasında çok modaydı bu gerdanlıklar o yıl...

Ağır adımlarla uzaklaştı, kalabalığın arasında kayboldu. Sokaklar ana-baba günüydü, iğne atsan yere düşmezdi. Mağazalarda, dükkanlarda insanlar itişip kakışıyor, birbirlerini eziyordu. Ba-

zı satıcılar sokakta tezgahlarını kurmuş; bağırıp çağırıyor, ince ince yağan karın altında müşteri bekliyordu. Hava yumuşamıştı. Sokaklar ıslaktı. Her tarafta bir bayram havası vardı. Pehriz ayının sonunda evlerde pişen böreklerin, pastaların, et yemeklerinin kokuları dışarı taşıyordu.

Yılbaşını sakin bir apartıman dairesinde kutlamaya karar verdiler. Kısa da olsa eğlenceye hepsinin ihtiyacı vardı. Bu gerginlikten kurtulmaları, bir an için bile olsa gevşemeleri gerekliydi. Aralık ayı birçok bakımdan zor bir ay olmuştu. Kviyatkovski'yi, daha sonra Şiriyayev'i. aynı gün Sergey Martinovski'yi içeri almışlardı. Martinovski, «semavi mühürdarlığın» patronuydu, bütün kağıtları, kimlik kartları, pasaportları, mühürleriyle birlikte ele geçmişti(*). Eski evlerini alelacele terketmeleri, yeni evler aramaları gerekmişti, bu da kolay bir iş değildi. Üstelik de, aralık ayı, anlaşmazlıklar, dargınlıklar ayı olmuştu. Birçok tartışma çıkıyordu aralarında, kavga bile ediyorlardı. Tikomirov ile Leon Morozov tam bir fikir ayrılığı içindeydiler, Yürütme Komitesi üyeleri de onlardan ya birinin yada ötekinin tarafını tutmak zorundaydılar. Ayın ilk günlerinde, Kaplan (Tikomirov), Andrey'e Çıkmaz Sokaktaki eve gidip Serçe ve Olga ile görüşmesini, fikir vermesini söyledi.

— Sinirleri bozuldu iyice onların, dedi. Bunu söylerken kendi tarzında gülümsüyor, ağzının ucu kasılıyordu.

(*) «Semavi Mühürdarlık» Gizli yaşayanlar için sahte kimlik ve gerekli kağıtların hazırlandığı yere verilen alaycı ad.

Çıkmaz Sokakta matbaa bulunuyordu. Kimse tarafından bilinmiyordu burası. Apartman dairelerinden çıkmak zorunda kalan Morozov ve Olga orada güven içinde saklanıyorlardı. O sıralarda, **Halkın İradesi** gazetesinin üçüncü sayısı hazırlanıyordu. Bu sayıda parti programı yeralacaktı, gürültü patırtı da ondan kopuyordu zaten. Morozov, Tikomirov'u, Lipetzk'te kabul edilen programı çarpıtmakla suçluyordu. Kaplan, Jakobenizme kayıyordu, hatta neredeyse **neçayevci** olup çıkacaktı. Budalaca birşeydi bu Andrey'e göre. Artık böyle şeylerle uğraşmamak gerekirdi. Tek ve biricik programa göre hareket edeceklerdi elbette ki! Kalturin'in rengi uçmuş dudaklarının ucundan dökülen sözleri hatırladı: «Henüz çok erken... Hazır değiliz daha.».

— Sen konuştun mu onlarla? diye sordu Andrey, Kaplan'a.

— Evvelsi gün gittim oraya. Kafalarına laf girmiyor. Umutsuzca bir hareket yaptı. Çok heyecanlılar, gerginler, hırçınlar... Ben tefeciymişim güya, Napolyon imişim! Olga, affetmem seni, diye bağırıyordu. Komitenin derhal toplanması gerekir bu durumda.

— Peki. Bugün Kronstadt'a gidiyorum. Yarın, Çıkmaz Sokağa uğrayabilirim.

Ondan yardım istenmesine alışmıştı, herkes onu bir çeşit yargıç gibi, hakem gibi görüyordu. Kendiliğinden anlaşılıyordu bunun nedeni. Inandırıcı biçimde konuşabilecek bir kişi olarak tanıyorlardı onu. Kaplan bile, o deli-dolu, kendini beğenmiş, alaycı Kaplan bile, onun otoritesine boyun eğiyordu. Onları böylesine etkileyen neydi?

Belki de kendisinin yalansız, hilesiz, düpedüz bir adam oluşu, düşündüğünü dosdoğru söylemesiydi. Yada başka bir şeydi. Çünkü diğerleri de yalana, hileye kaçmazlardı. Aralarında kurnaz tilkilere yer yoktu. Jeliyabov'un bir özelliği vardı ki bu onu diğerlerinden ayırıyordu. Lider için belirleyici bir özellikti bu, kendisi de gurur duyardı bu özelliğinden: Bir yığın olay arasından, önemli olanı, temel olanı bulup çıkarabiliyordu. O günü için, 1879 Aralığı için temel olan, Kış Sarayı'nın altında çalışan marangozdu. Böylesine basit bir şeyi nasıl olup da anlayamıyorlardı? O an için, programlar, teoriler ve kısacası, herbirinin, tüm partinin ve tüm Rusya'nın geleceği, geceleri bir dengin üzerinde uyuyan, nitrogliserin buharları yüzünden boğulacak gibi olan bir adamın başarısına bağlıydı... Andrey bundan başka birşey düşünemiyordu. Uyku nedir bilmiyor, aklı, fikri, hafızası, hayali, hepsi, hepsi orada, bodrumda, sandığın üzerine uzanmış, uyuyamayan, durmadan öksüren, öksüren adamla uğraşıyordu.

Kronstadt'ta denizcilerle ilişki kurmuştu. Yeni ilişkiler için de bundan daha kötü bir zaman seçilemezdi. Petersburg'da kitle halinde tutuklamalar oluyordu. Moskova'daki suikast girişiminden sonra ne yapacağını şaşıran polisler tiyatrolarda, garlarda, otellerde, küçücük bir kuşku üzerine insanları yakalıyor, üstlerini başlarını arıyordu. Artık, Moskova'daki patlamanın Petersburg'dan kaynaklandığı anlaşılmıştı. Doğdukları yere göre öğrencilerin üzerine saldırıyorlardı. İlk hafta, Novgorodlular, ikinci hafta Viyatkalılar, sonra da Yeroslavlılar tutuklandı. Elbette ki, bü-

yük bir gürültü koptu, insanlar oraya buraya kaçıştı, birçoğu aptallaşıp kaldı. Ama bu «eğlence» sırasında, bu gürültüler, ağlaşmalar arasında polisin eline düşmek hiç de zor değildi, en deneyimli ve en az tanınan kişiler bile yakalanabilirdi.

Çıkmaz Sokakta, Andrey'i bekliyorlardı. Buraya gelen giden azdı. Haftada bir-iki kişi, o kadar. Ev sahipleri, Buch ve Sofiya İvanova idi. Bunlar bazen dışarı çıkarlardı. Hizmetçileri de bir yerlere gidip gelirdi. Ötekiler evin dışına çıkmazdı. «Ötekiler», matbaacılar, Serçe ve Olga idiler. Yüzleri sararmıştı, sağlıksız görünüyorlardı. Onu en çok matbaacılardan Lubkin şaşırttı. Son derece zayıftı bu adam, yüzü beyazdı. İnce, kadınsı bir sesle konuşuyor, daha çok genç bir papaza benziyordu. Ona «Kuşcağız» diyorlardı. Jeliyabov'a bir sürü soru sordu, daha çok tutuklanan arkadaşlarını merak ediyordu: «Ne haber? İhanet eden var mı?» Andrey böyle birşeyin sözkonusu olmadığını söyledi. Tedbirden, devrimciliğin kurallarından sözediyorlardı ama, kimsenin kesin birşey bildiği yoktu.

— Niye yakalandılar peki? diye sordu Sofiya İvanova. Aleksandr niye ateş etmedi?

— Fırsat bulamadı herhalde.

— Belki de birşeyi saklaması gerekiyordu, zamanı yetmedi.

— Yine de tehlikeyi biliyordu, değil mi? Sofiya çok heyecanlıydı. Anlamıyorum. Bizi yakalamaya gelseler, ele geçiremezler. Ben yangın çıkarırım!

— Düşünüyorum ki, dedi Morozov, Alek-

sandr, Jenya Figner'i tehlikeye atmak istemedi. Kız yanında olmasaydı...

— Bense dedi Buch, Martinovski için endişe ediyorum. Onun üzerindeki kağıtlarda bizimle ilgili birşeyler vardı, ama bu neydi hatırlayamıyorum.

Umutsuzluk yüzünden, cüretkarca bir hareketle Sofiya İvanova sanki herşeyi süpürüp atar gibi bir hareket yaptı:

— Ah, bir yazarımızın dediği gibi, battı balık yan gider! Ne olursa olsun. Ama, bak söylüyorum size: Ben ateş edeceğim.

Etrafına bir göz attı, zafer kazanmış gibi bir hali vardı.

— Allahım, Sofiya, niye üzülüyorsun? Herkes ateş edecek, sen merak etme dedi, matbaacı Zukermann, omuz silkerek. Niye olmasın, ateş etmek için neden yok mu yani?

Bu her an tutuklanmayı bekleyen gönüllü mahpuslara Andrey, birkaç hafta daha beklemelerini, sonra herşeyin değişeceğini, çok büyük olaylar olacağını söylemek istedi. Bu dayanılmaz gerginlik sona erecekti, özgür olacaktılar! Ah, bunları diyebilseydi. Ama, konuşmamak zorundaydı. Cesaret verici sözler söyledi:

— Bir hafta geçti, çok şükür, sağ salimsiniz. Umudedebiliriz...

— Bir hafta çok zaman mı ki?... diye söze karıştı Buch.

Haklıydı. Fenimore Cooper'in roman kahramanları gibi ciddi ve sessiz bir insan olan Kolya Buch matbaacıların en usta olanıydı. İlk yasak bildiriyi o basmıştı. Bunun başlığı «NAŞALO-

yani «Başlangıç»tı. Mesleğine tutkundu, kurşun harflerinin kutusu, mürekkep kokusu olmadan yaşayamazdı.

Bir çözüm daha vardı, Andrey bunu ileri sürdü:

— Başka bir apartınana taşınamaz mısınız?

— Dile kolay! dedi Sofiya gülerek. Bizim için taşınmak ne demek, biliyor musun sen? Bütün pılı-pırtımızla birlikte! Üstelik de, bütün kentte bu apartıman dairesinin eşi benzeri bulunamaz. Biricik güvenli yer burası. Burada yakalanmadan yıllarca yaşayabiliriz.

Andrey aklından şunları geçiriyordu: Şimdi taşınmak, gazetenin çıkmaması demekti. Olamazdı bu. Hayır. Burada kalacaklar, saldırıyı ve ölümü bekleyeceklerdi. Buch öteki odaya geçti, matbaacılar da işleriyle, güçleriyle uğraşmak için apartman dairesinin arkasındaki yerlerine gittiler.

Sofiya basit ama sinirli bir kızcağıza benzeyen, garip bir biçimde gülümseyen hizmetçiyi yanına alarak alışverişe gitti. Andrey onlara merdivende rastlamıştı, onunla konuşmak için geri dönmüşlerdi. Salonda şimdi, Morozov, Olga Lubatoviç ve Jeliyabov kalmışlardı. Serçe ile eşi galiba bu anı sabırsıklıkla bekliyorlardı.

— Herkesin önünde söylemek istemedim, dedi Serçe. Yine de istemiyorum... Ama ne yapayım ki, Olga ve ben komite üyeleriyiz. Program sorunu için Yürütme Komitesinin derhal toplanmasını istiyoruz. Leon bizim güçsüzlüğümüzden yararlanıyor, burada kapalı kalmamızdan.

— Bundan ne çıkarı olabilir? diye sordu Andrey.

— Çıkarı, bütün üyeleri tek tek dolaşması, kendi yazdığı metni onlara kabul ettirmesi, bizimse burada eli kolu bağlı oturmamız. Olga, çingenelerinki gibi esmer rengine karşın sarardı: «Ne istiyor bu adam? Maşa Krilova'nınki gibi bir mektup almak mı? Beklesin hele, yazarım ben ona istediği mektubu!»

— Mektup filan yazmaya gerek yok, yıllık toplantımızı yaparız, ikna ederiz, diye konuştu Serçe, öfkeli karısını yatıştırmak için el hareketleri yaparak. Ama kendisi de öfkeliydi, elleri titriyordu, kıpkırmızı yüzü, parlayan gözleri son derecede heyecanlı olduğunu gösteriyordu.

— Maşa'nın mektubunu çok iyi hatırlıyorum, diye konuşmasını sürdürdü Olga. Geçen yaz, okuduğumda şaşırıp kalmıştım. İnsan arkadaşlarına böyle bir mektubu nasıl yazabilir? «Bana yaptığınız eziyete karşı isyan ediyorum. Dinleyin beni arkadaşlar, ne yaptıysanız beni kendinize düşman edemediniz, kızdıramadınız bile...» buna benzer şeyler... «Artık böyle işlere kalkışmayın...» Bu kadını felakete sürüklediniz. Anlayamıyorum doğrusu. Nasıl yapabiliyorsunuz bunu?

— Olga, sakin ol! Biraraya toplanalım da herkes içini döksün..

— Evet, evet! Görür o! diye bağırdı Olga. Çünkü daha ciddi sorunlar, Rusya'nın geleceği sözkonusu.

Andrey, Krilova'nın mektubunu bir yıl önce, ağustos ayında okumuştu. Daha önce yazılmış olan mektup, «Toprak ve Özgürlüğün» ayrılma-

sıyla ilgiliydi. Mariya Krilova matbaayı yönetiyor ve bazı terörist eğilimli makalelere şiddetle karşı çıkıyordu. Özellikle Morozov'a karşıydı. Andrey bunu onlara hatırlattı: «Niye Krilova'dan sözediyorsunuz? O sizin düşmanınız değil mi? O zamanlarda anlaşmazlık, terörizm yüzünden, politik cinayetler yüzünden başlamıştı ve tam bir kopmayla sonuçlandı. Ya şimdi? Temel konu politik sarsıntılar, iktidarın ele geçirilmesi...»

Leon Tikomirov (Kaplan) tarafından öne sürülen genişletilmiş program metni Morozov'a göre jakoben eğilimliydi. Kaplan bunu keyfi olarak gazetenin üçüncü sayısına koymuştu.

— Lipetzk'te kabul edilen program, diye konuşmasını sürdürdü Serçe, partinin amacının iktidarı almak olduğunu açıkça bildiriyordu. Hükümete karşı çıkmak, karışıklık ve terör yaratmak, halka iradesini açığa vurma olanağı sağlamak sözkonusuydu. Oysaki, «Halkın İradesi» iktidarı ele geçirmeyi isteyen bir avuç entrikacının iradesi demek değildir!

Son zamanlarda Morozov'un yazdığı bütün makaleler, şu yada bu bahaneyle Leon tarafından geri çevrilmişti. Kaplan inatla kendi düşüncesini kabul ettirmeye çalışıyordu. İflah olmaz bir jakoben olan Mariya Nikolayevna'nın onun üzerinde etkisi büyüktü. Halkın güçlerine güvenmiyorlardı, hatta gizliden gizliye halkı hor görüyorlardı. Bütün tartışmaların nedeni buydu. Mariya, bir gün rus köylüsünü sevmediğini, çünkü uysal ve budala olduklarını ağzından kaçırmıştı. Evet, büyük teorisyen Leon Tikomirov, kendisi de halka pek güvenmiyordu, dolayısıyla devrime

de inancı yoktu, bunu bir gün Mariya Nikolayevna'nın apartmanında açıklanmıştı! Olga da buna çok şaşmıştı: «O halde, neden devrimci çevrelerde çalışıyorsunuz?» «Eski arkadaşlarım var bu çevrelerde de ondan» diye bir cevap almıştı. Tikomirov için esas olan arkadaşlardı, çevresiydi, gruptu. Nasıl olur da, Boris iktidarı alma fikrinin birincisi ahlaka aykırı, ikincisi bencilce, üçüncüsü ve en önemlisi asla gerçekleşemeyecek bir hayal olduğunu anlayamazdı? «Eğer programınız buysa, adını değiştirin bari: «Halkın İradesi» yerine «Bizim irademiz» yada «İkiyüz kişinin iradesi» deyin, daha iyi?»

Serçe bütün bunları sinirli sinirli, acele acele tartışıyordu, yine de sesini pek yükseltmiyordu, bitişik odada çalışan Buch'nun dikkatini dağıtmak istemiyordu. Yazı müsvettelerini elinde evirip çeviriyordu. Bunlar, birkaç gün önce Leon tarafından yazılmıştı. Andrey daha önce okumuştu bu yazıları. Bazı bölümlerini uzun uzadıya tartışmışlardı.

— İşte, şu elinde tuttuğun makalede tehlikeli bölümler var, diye söze başladı Andrey. Bunlar gerekli mi acaba? Leon beni ikna etti, Kapıcı da. Örneğin şurada sempatizanların azlığından yakınıyor: Kamu oyu ve halk bizim savaşımıza karşı tembel bir seyirci gibi ilgisiz kalıyor... Bir kağıt alıp bazı satırlar aradı: «... sosyalistler bile bu güç mücadeleyi, Yürütme Komitesinin omuzlarına yıkmak istiyorlar.» Doğru mu bu? Daha aşağıda da örnekler veriyor: Sosyalist işçiler çevresine casus sızmış. İşçiler Leon'a şikayette bulunmuşlar. O da şöyle demiş: **«Niye herifi öteki dün-**

yaya göndermeyelim? Daha önce Yürütme Komitesine sözettim bundan.» Sanki Komitenin yardımı olmadan bir hafiyeyi gebertmek yasakmış gibi! Öğrenciler çevresinde de aynı şey olmuş, onlar da Komiteye başvurmuşlar. Leon şöyle yazıyor: «Ruslar kendilerinden üstün kişiler olmaksızın yaşayamazlar!»

— Bütün bunları çok iyi biliyorum, dedi Morozov. Ne diye bunları sayıp döküyorsun?

Olga düşüncesini açıkladı:

— Bu başmakaleyi çok iyi yazmış, tartışılamaz bile bu.

— Yo, tartışılabilir, diye ona cevap verdi Andrey. Bence, zayıf taraflarımızı çok fazla gözler önüne seriyoruz. Radikallerin ilgisizliği ve pasifliği yüzünden, bunlardan açıkça sözetmenin yararlı olacağına ikna ettiler beni. Ya halk için ne demeli? Önümüzde iki-üç yüzyıllık zaman olsa haydi neyse! Tarih çok yavaş ilerliyor, hızlandırılmalı biraz. İktidarı almak demek, **tarihin akışını hızlandırmak** demektir. Biz halk adına hareket ediyoruz. Halk adına, halka bir anayasa ve millet meclisi kazandıracağız.

— Halk adına mı? Sahtekarlık değil mi bu?

— Hiç de değil. Biz halkla aynı etten ve kandanız. Bizler de köylü çocuğuyuz... Yada çiftlik kayhalarının, papazların, işçilerin oğullarıyız, eski kölelerin, azatlı serflerin soyundanız...

— Ah, Boris, güzel sözler söylemeyi ne de çok seviyorsun! dedi Olga yüzünü buruşturarak. Devrimci olacağına kahin olmalıymışsın.

— Devrim de kehanet değil mi?

— Peki, anlaşıldı, yıllık toplantının hemen

yapılmasını istiyoruz, dedi Serçe şımarık ve dikkafalı bir tavırla. Bu haller onda büyük bir malikanede geçirdiği çocukluğundan kalmıştı, zaman zaman, birdenbire ortaya çıkıveriyordu. Avucuyla masaya bile vurdu. Sonra, arkadaşlar, bir apartman dairesi arayın. Burada çalışmadan, asalaklar gibi yaşamaya dayanacak gücümüz kalmadı.

Onlara hemen bir ev ve yeni kimlikler bulundu. Toplantı da yapıldı. Çok az kişi Serçe ve Olga'nın tarafını tuttu, bunlar arasında Sofiya Perovskaya da vardı. Birçok acı gerçeği dile getirdiler. Olga, başarısızlıklarının nedeninin Tikomirov'un entrikaları olduğuna inanıyordu. Onlar Çıkmaz Sokakta kapalı bir hayat sürerken, Leon Komite içinde çalışıyor, özellikle yenileri, Lipetzk'te bulunmamış olanları etkilemeye çalışıyordu. Anya Korba, Gratçevski ve Mariya Nikolayevna'nın kızkardeşi Natalya Olovenikova idi bu kişiler. Yine de programda bazı küçük değişikler yapıldı. Fakat özü aynı kalıyordu, Leon, Kapıcı ve Andrey'in yazdığı gibi. Amaç, politik sarsıntılar, o günkü hükümetin yönetimden uzaklaştırılması ve millet meclisinin kurulmasıydı.

Tarihin akışını hızlandırın! Hızlı yürüsün şu ihtiyar beygir! Uzun konuşmalarla kaybedilecek zaman yok. **Halkın İradesi**'nin yeni sayısının kararlaştırılan tarihte çıkması gerekli.

Bir haftaya kadar, yada iki, en çok üç...

Olayı bilenler bekleyiş içindeydiler. Birşey bilmeyenler bile olağanüstü birtakım olayların patlak vereceğini seziyorlardı. Bu sabırsızlık ve sıkıntılı bekleyiş döneminde, anlaşmazlıkların,

uyuşmazlıkların ikinci plana atıldığı, kısa bir süre için unutulduğu sırada, içlerinden bazıları yeni bir çağın başlayışını kutladılar. Hiçbiri bu çağda yaşamayı ummuyordu, bir yıl bile yaşayamayacaklarını biliyorlardı. Oysa o kadar gençtiler ki! Bu nedenle, bir masanın ortasına şarap ve konyak dolu koca bir çorba kasesi koydular, yanına şeker, limon dilimleri ve çeşitli baharat eklediler. Mumları söndürdüler. Alkolü tutuşturdular. Odaya sarhoş edici alkol kokusu yayıldı, titrek kırmızı alevin ışığı etrafı aydınlattı. Kolodkeviç ile birlikte ateşe en yakın yerde oturan Andrey, bütün yüzlerin çok garip göründüğünü, bakışlarda bir gerginlik okunduğunu, ateşe dikilen gözlerde her türlü tutkunun ötesinde, her türlü sevgiyi ve kini aşan duyguların parladığını gördü, kendilerini ve kendilerine hayat veren düşüncelerini bile feda etmiş insanların yüzleriydi bunlar... Bu büyük, muazzam, Rus halkının kalabalıklığı yanında bir avuç kalan insanı tek bir güç halinde birleştiren duygu sözle anlatılamazdı. Ama bu, insanın derisine işliyor, rüzgar gibi yada ateşli bir hastalıkta birdenbire gelen buz gibi titremeler gibi duyuluyordu. Andrey'in kalbi güçlü güçlü çarpıyor, gözleri yaşarıyor, yumrukları sıkılıyordu. Bunun anında hepsine yayıldığını, bu tutkunun hepsini sardığını kesinlikle biliyordu. Morozov hançerini çekip çorba kasesinin üstüne koydu, Andrey kendininkini onun üzerine yerleştirdi. Kapıcı da kendi hançerini çaprazlama koydu, diğerleri de aynı şeyi tekrarladılar, Andrey **«Haydi, arkadaşlar, ileri!»** diye bir kazak şarkısı söylemeye başladı. Hepsi bir ağızdan nakaratı tekrarladılar: **Ukray-**

na yeniden doğuyor! Sonra içkiyi içtiler. Saatler geceyarısını çaldı. Hep birlikte sarılıp öpüştüler. Sonya Perovskaya, Andrey'in yanında duruyordu. Genç adam ona sarıldığında kızın baştan aya ğa titrediğini hissetti. Küçük bir kız çocuğu gibi, Sonya başını Andrey'in omuzuna dayadı. Eski katılığından eser yoktu artık. Andrey aralarında birşeyler olacağını anladı, hem de kısa bir süre sonra, çünkü fazla zamanları kalmamıştı.

Daha sonra birisi fincan tabağıyla ruh çağırmayı önerdi. Gülerek kağıt hazırladılar. I. Nikolay'ın ruhunu çağırıp. oğlunun nasıl bir ölümle öleceğini sordular. Fincan tabağı uzun süre döndü döndü, sonra birdenbire «zehir» yazılı kağıdın önünde durdu. Ne budalalık! Çok canları sıkıldı, çünkü hepsi de çarın başka biçimde öleceğini biliyorlardı. Andrey birdenbire:

— İçelim arkadaşlar... dedi. Çalışan adamın şerefine, bu yıl başarılı olması için...

Ne demek istediğini anlayanlar, heyecanla içkilerini kafalarına diktiler, ötekiler de neşeyle kadeh tokuşturdular: «Elbette ya! Çalışanların şerefine, emekçilerin şerefine, başarının şerefine.» Masanın etrafında tek bir işçi bile yoktu, onlarsız hiçbir şey yapamayacaklarını anlıyorlardı. Birisi Marseillaise'i söylemeyi önerdi. Bir başkası da alçak sesle şu şarkıyı söyledi:

Rusya'yı mihrabın önünde diz çökmüş gördüm,
Zincirlerini şangırdatıp çara dua ediyordu...

Karanlık sokağa çıktılar. Kar yağıyordu. Bekçi gocuğuna sarınmış, kapı önünde yatıyordu.

Andrey ile Sonya hızlı hızlı yürüyorlardı. Gelen geçenin ayağı altında ezilen kar buzlaşmıştı...

Bir saat sonra demir bir merdivenden bir binanın dördüncü katına tırmandılar Sonya evin kapısını anahtarıyla açtı, uzun ve buz gibi soğuk bir odaya girdiler. Işığı yakmadan soyundular. Sonra, Sonya mumu yakınca kareli örtüyle örtülü bir yatak, üzerinde çinko bir çanak, sürahi ve içinde bıçak duran bir tabakla masa aydınlandı, gaz kokusu duyuluyordu. Şimdi, bu odada onların ne geçmişi, ne geleceği, ne umudu, ne de şafağı olan aşkları egemendi. Gökten inen karlar gibi saf ve temiz sevgileri, yine karlar gibi eriyip yokolmaya mahkumdu...

Ocak ayı yarılanmıştı. Andrey uygun yerlerde Stefan ile buluşmaya devam ediyordu, ancak bu randevular günden güne zorlaşıyordu. Stefan'ın yaşadığı hayata kimseler dayanamazdı, bunun uzun sürmeyeceği belliydi. Bazı günler, genç işçi Andrey ile konuşamıyordu bile. Başını sallıyor, ağzında bir şeyler geveliyordu: «Yeni birşey yok...» Sonra yabancı biri gibi geçip gidiyordu. Andrey onu izliyor, kentte, bir yerlerde yakalıyordu. Stefan'ın hırçınlığına, asık suratına sabırla katlanıyor, sonunda bir şeyler öğreniyordu. Ocakta, sarayın düzeni değiştirilmişti. Çok katı kurallar uygulanıyordu artık, beklenmedik zamanlarda aramalar yapılıyordu. Hizmetkarlar, polisin, yakalanan bir sosyalistin üzerinde bir kroki ele geçirdiğini, burada yemek salonunun çarpı işaretiyle gösterildiğini anlatıyor-

lardı. İşaretin ne demek olduğunu kimse anlayamamıştı, ama hayra alamet değildi bu. Sonuçta, kurallar çok serleşmişti ve aramalar sürdürülüyordu. Sarayda çalışanların dışarıyla ilişkilerinin kesilmesi de düşünülmüştü. Hırsızlıklar yine devam ediyordu, hatta Stefan bile çalmak zorunda kalmıştı, yoksa kuşkulanacaklardı ondan. «İşte böyle, biz de ufak tefek şeyler çaldık, boya, fırça, bazı aletler, filan...» Buzları yavaş yavaş çözülüyordu Stefan'ın, sinirliliğini, yorgunluğunu unutuyor, ilginç olaylar anlatıyordu. Sarayda bir cila ustası çalışıyormuş, üstüne yokmuş maharette. Bir gün onu çarın dairesine çalışmaya göndermişler. Birdenbire... çarı karşısında görmesin mi? Eli, ayağı kesilmiş adamın. Sonradan çok pişman olmuş bu zayıflığından dolayı, çünkü elinde çekiç varmış o anda. Bir darbe, tamam. O zaman bu korkunç hazırlıklara, verilecek sayısız kurbanlara gerek kalmayacakmış. Yine bir gün, Kalturin heyecanlı heyecanlı bir olayı anlattı. Bir gece, arkadaşlarıyla birlikte uyuduğu bodrumda jandarmalar gürültülü patırtılı biçimde arama yapmışlar. «Kalkın ayağa bakalım! Siz içerdekiler! Işığı yakın!» Ellerinde lambalar da varmış. Stefan, tamam, son saatim geldi diye düşünmüş. Neyse ki, sarayda yapılan herşey gibi arama da çok budalaca yapılıyormuş. Şöyle bir etrafa bakmışlar, kılıçlarını şakırdatmışlar, sonra çalımla çıkıp gitmişler. «Ah, ne korktuk, ne korktuk!» diyordu Stefan. Seyrek de olsa, gülümsediği zaman yüzü gençleşiyordu.

Bazen, Andrey ile çok küstahça, kaba biçimde konuşuyordu. Andrey onun kırıcı sözlerine kar-

şılık vermemek için kendini güç tutuyordu. Kimseyi affetmezdi aslında. Ama burada, iradesini zorlayarak gururunu susturuyor, sabrediyordu. Çünkü ikisinin yaşayışları arasında çok fark vardı. Bu genç adam, korkunç bir gerginlik içinde yaşıyordu.

Sinirliliği ve kötü hareketleri bu yüzdendi. Git gide daha çok öksürüyordu. Kavgaları hep tek bir nedenden çıkıyordu: yeterince dinamit yoktu. Stefan durmadan daha çok, daha çok dinamit istiyordu. Andrey birikmiş olan dinamitin yeteceğine inanıyordu. Hemen hemen altmış beş kilogram. Teknisyenler, Kibalçiç ve İsayev de bu kadarının işi göreceğini söylüyorlardı.

— Ne kadar çok dinamit olursa, kurbanların sayısı da o kadar artar, diye düşüncesini belirtti Andrey. Daha fazlasına ihtiyacımız yok. Parti yalnızca çarı istiyor.

— Yalnız çarı mı? Onu, ötekilerden nasıl ayırayım? Ne söylediklerini bilmiyorlar bunlar, canım! Stefan, sinirinden tepeden tırnağa titriyordu. «Ne olursa olsun, kurban vermek kaçınılmazdır. Ne sanıyorsunuz siz? Evet, en azından onbeş kişi kadar. Kesinlikle inanabilirsiniz buna. Bak sen hele, terbiyeli çocukların istediği şeye: Yalnız çar!

Bodrumla yemek salonu arasındaki katta Finlandiyalılardan oluşan muhafız alayının askerleri bulunuyordu. Kuşkusuz bunlardan bazıları ölecekti. Bunu kader belirleyecekti. Ölmeden önceki dakikalarında, bazıları nöbette olacaktı, diğerleri uykuda... Andrey bu zavallıları düşünmeden edemiyordu. Bu yüzden dinamit miktarı-

nı arttırmaktan çekiniyordu, tehlikeyi azaltmaya çalışıyordu. Her geçen gün dinamit yığını büyüdükçe, Andrey de Stefan'ı sıkıştırıyordu. Genç işçi, şimdi geceleri koca bir sandığın üzerinde uyuyordu. Kaza da olabilirdi her an tabii ki. Marangozlar, bu iki kulplu koca sandığın Stefan'ın ne işine yaradığını bir türlü anlayamıyorlardı. Çok da para ödemişti bu koskoca eşyaya. Sarayda zenginleşmeye çalışıyorum, diyordu herkese! Gerçekte, iyi para kazanıyordu. Yılbaşında yüz ruble ikramiye de almıştı. İnatçı ve cimri biri gibi davranıyor, olur olmaz şeylere para harcamıyordu. Yemiyor, içmiyor, değerli bir takım eşyalar satın alıp sandığına koyuyordu, bunların altı ise dinamitle doluydu. Bu denli insanüstü soğukkanlılık Andrey'i şaşırtıyordu. Artan gerilime karşın, sürekli yakalanma korkusuna karşın, Kalturin yine de dinamit yığmayı sürdürüyordu. Tam bir zanaatkar gibi temiz ve iyi iş yapmaya çalışıyordu.

Tartışmak olanaksızdı onunla. Bir kez, Andrey şöyle demişti:

— Tamam, arkadaş. Artık dinamit yok. Hiç yok. İmal edilmemiş.

— Ne demek imal edilmemiş?

— Hazır değil demek, ne demek olacak! Fabrika değiliz ki biz, insanlar da makine değil. Gereğinden fazlasını aldın zaten. Patlat artık...

Stefan kısık gözleriyle ona kötü kötü baktı:

— Makine değiller mi? Ya ben, belki de makineyim ha? Sonra sustu. Bir süre sonra mırıldandı: «Evet, doğru, patlatmalı, uzun sürmez artık. Ama amacımıza ulaşabilir miyiz, bilmem. Eğer, olmazsa... Kabahatlisi kim bunun?

— Başaracaksın. Artık uzun uzadıya ölçüp biçemeyiz. Herşeyi hazırla, anladın mı? Duraksamaya kapılırsan, jandarmalar farkeder.

Gece aramasının anısı etkisini gösterdi. Çok korku duymuştu gerçekten de. Kirpiklerini kırpıştırarak, içini çekerek, istemeye istemeye razı oldu Stefan. Pekala. Herşey hazırdı. Artık uygun bir zaman ayarlamaktan başka yapılacak şey kalmamıştı. Ah, bir on kilocuk daha olsaydı. Andrey üç kilo vaadetti. Allah belasını versin, battı balık yan gider!

Ocak ortalarında **Halkın İradesi**'nin üçüncü sayısı çıktı. Bir sabah, Kapıcı Andrey'in apartımanına bir paket gazete ile geldi:

— En müthiş bomba bu işte! Daha mürekkebi kurumamış kağıtları yelpaze biçiminde dizdi. Kolya Buch ve yardımcıları işlerinin ehliydi gerçekten. Dahice bir çalışma. Şuna bak, şu karakterlere bak! Bıraktığı izlenime bak; Ses bile böyle basılmıyor, nerde kaldı **Moskova Haberleri**. Hah! Hay! Acaba bu akşam, çar hazretleri polis şefi Drenteln'e ne diyecekler?

Gerçekten de, Drenteln korkusundan nereye kaçacağını şaşıracaktı. Yukarının öfkesi şakaya gelmezdi. Nasıl olur? Üçüncü sayı. Hem de yurt dışında yada ücra köşelerde değil, Petersburg'un ortasında basılıp yayılıyor ve yakalanamıyor!

Kibalçiç o gece Jeliyabov'un yanında kalmıştı. Üçü birden gazetelerin üzerine atıldılar, elleriyle okşuyor, karıştırıyor, hışırdatıyor ve bundan büyük bir mutluluk duyuyorlardı. Metni hatırlıyorlardı, Kapıcı yine de bazı bölümleri yüksek sesle okudu:

— «Sürekli olarak görev yapacak bir halk temsilcileri meclisi... Geniş yerel özerklik... Mir özerkliği...» İşte, önemli olan bu! En başta bunu yazdığımıza iyi ettik. Madde 3: «Mir'in özerkliği ekonomik ve yönetsel birim olarak kabul edilecektir.» Mükemmel. «Toprak halka aittir.» Madde 5: «Bütün fabrikalar işçiler tarafından yönetilecektir.» Madde 6: «Tam bir vicdan, söz, düşünce, basın, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü...» Ve saire... Yedi: «Genel seçim...» Eee, ne diyorsunuz, bakalım? Bana kalırsa iyi bir program bu.

Kapıcı gülerek onlara bakıyordu. Andrey ve Kibalçiç de halka malolacak bu programı sevinçle kabul ediyorlardı. Herkes bunu okuyacak ve **Halkın İradesi**'nin tek düşüncesinin terör ve yıkım olmadığını anlayacaktı. Sağlam idealleri olan, ne istediğini bilen kişiler olduklarını kanıtlamışlardı böylece. İnsanlık, 1880 yılına gelene kadar böylesine güzel bir toplumsal düzen programı hazırlayamamıştı! Evet, evet, tartışılmazdı bu! Burada, binlerce yıllık düşüncelerin, insanlığın çektiği acıların, ilkçağ komünistlerinin deneyiminin, bütün zamanların sosyalizminin, furieristlerin, hayalcilerin, Paris Komününün bahtsız savaşçılarının, rus mezhep ayrılıkçılarının, çağdaş artı değer ve üretim sorunları uzmanlarının fikirlerinin özü yer alıyordu. Herşey, herşey bu yedi maddede toplanıyordu, cesur ve kesin bir ifadeyle yazılmış olarak. Serçe gazetede yalnızca iki yerde katkıda bulunmuştu: Soruşturmalarla ilgili haberler ve Kletoçnikov'un verdiği bilgilere dayanarak, polis ajanları konusunda raporlar. Serçe için bir karara varmak gerekliydi artık;

herzaman sinirliydi, Kapıcı'ya gelerek, gazetede yararlı olamadığını, başka bir iş istediğini bildirmişti.

Bu neşeli sabahı bulandıran tek sıkıntı buydu, Serçe ile görüşme zorunluluğu. Kapıcı, öğleden sonra, saat birde, Morozov'la bir lokantada buluşacaktı.

Jeliyabov ile Mihaylov lokantaya girdiklerinde, Serçe'yi alçak bir parmaklığın ardında, bir köşeye yerleşmiş buldular. Kirpiye benzeyen kafasını çok aşağılara eğmiş, bir yazıyı okumaya dalmıştı. Lokantada bulduğu bütün gazeteleri masasının üzerine yığmıştı. Kapıcı ile Andrey **Halkın İradesi** gazetesini övmeye başladılar. Morozov onları için için alay ederek dinliyordu, sonra:

— Sanki ben yazarmışım da, tebrikleri kabul ediyormuşum gibi konuşuyorsunuz, dedi. İşimden uzaklaştırıldığımı bilmiyormuşsunuz gibi. Ne yazdım ki gazetede, soruşturmalarla ilgili haberler ve Mihaylovski'den aldığım bilgilere göre yazdığım Nikolay Vasilyeviç Kletoçnikov'un raporu: Kolodovski, Mihail Efremoviç, otuz yaşlarında, orta boylu, kırmızı yüzlü, eğri burunlu, bıyıklı. Eşi, hemşirelik kursları öğretmeni, genç, kocası gibi o da ajan... Tanrım! Bu da edebiyat mı, yazarlık mı yani? Kim olsa yazar bunları!

— Çok iyi haberler yazmışsın, diye cevap verdi Andrey. Kendini kötüleme böyle.

Serçe, Andrey'e dikkatle baktı, yine alay ederek:

— Çok, çok teşekkürler Andrey'ciğim. Minnettarım sana. Ama üç sayıda ancak bir tek makale yayınlatabildim: **İdamlar Üzerine**. İki nolu

sayıda. Diğerleri reddedildi. Evet, koptuk artık, ciddi biçimde. Ne yapabilirim? Peki, peki, anladım. Yazı kurulundan ayrılıp, Olga ile birlikte güney bölgesine gideceğim. Hiç olmazsa gençler arasında çalışmama izin verirsiniz, değil mi?

— Hayır, dedi Kapıcı bir süre sustuktan sonra. Olmaz böyle şey, Kolya.

— Programa karşısın, temsilciler meclisine karşısın. Peki, gençlere ne söyleyeceksin? diye sordu Andrey.

— Doğru, doğru... Üzgün üzgün başını salladı. Onlara ne düşündüğümü söylerim : Temsilciler meclisi hayaldir. Sonunda zarar verecektir. Çünkü ezenlerin eline geçecektir. Başlarındaki şapkalarıyla, omuzlarındaki apoletleri farklı olacak o despotların, hepsi bu.

— Bizse, millet meclisinin, halkın iradesini dile getireceğine inanıyoruz, diye konuşmayı sürdürdü Andrey. Onda dokuz oranında köylülerden oluşacak bu meclis, yani bizim toprak konusundaki düşüncelerimizi paylaşan kişilerden...

— Çok safsın! Düşüncelerinizi kararnameye bağlamaktan başka yapabileceğiniz birşey yok.

— Kararnamelerimiz halkın bilinçsiz duygularının ifadesidir.

— Kararnamelerin tehlikesi büyüktür. Merkeziyetçilik ve kararnameler, işte bizi bu mahvedecek.

— Hiç de değil! Bu yoldan zafere ulaşacağız!

— Peki, sonuç?... Serçe kahkahalarla güldü ellerini sallayarak.

— Sonuç olarak, Serçe, güneye gidip orada parti adına çalışamazsın.

Sonra başka şeylerden sözettiler. Serçe yenilmişti. Andrey ona acıyordu, ama yapılacak birşey yoktu. Onlara yeni bir apartıman dairesi bulunmuştu, ertesi gün Olga ile oraya taşınacaklardı. Bunu kararlaştırdılar, sonra Kapıcı herzaman olduğu gibi, akıllıca bazı önerilerde bulundu.

Üç gün sonra, Kapıcı Andrey'i uyandırıp matbaanın basıldığını haber verdi. Her zamanki gibi erkenden Çıkmaz Sokağa gitmişti. Binaya girmeden önce, kaldırımda durup dördüncü katın pencerelerine bakmış, «tehlike» işareti olup olmadığını araştırmıştı. O kata gerçi fazla ışık girmezdi, ama dışarıdan görülme tehlikesi de yoktu. Karşısı tuğla ile örülmüş duvardı. Mihaylov pencerelere bakıyordu. İşaret yoktu, ama pencereler de yoktu! Kırılmış, yerlerinden koparılmıştı, camlar da, çerçeveler de parçalanmıştı. Kaldırımda küçük küçük cam kırıkları duruyordu, büyüklerini apartımanın kapıcısı süpürmüştü. Tutuklanmadan önce, birileri aşağıya birşey atmış olmalıydı, yada başkalarını uyarmak için böyle davranmışlardı. Bir anda, Kapıcı bütün olan biteni anlamış, yoluna devam etmişti. Apartıman dairesinin içinde pusu kurulduğundan kuşkusu yoktu.

O akşam ayrıntıları öğrendiler. Gece, polis gelip sokak kapısından girmiş. Apartımanın içindekiler ateş etmiş. Komiser Miller, bir jandarma müfrezesi çağırtmış, bitişikteki kışladan gelen askerler binayı sarmış. Uzun süre devam etmiş bu olay. Şuradan buradan tabanca sesleri geliyormuş. Kuşçağız dedikleri, çok genç bir matbaacı intihar etmiş. Ötekiler tutuklanmışlar. En çok ce-

saret gösteren Sofiya İvanova olmuş, sürekli ateş ediyormuş. Sonra, herşey bitmiş. İşte, korktukları başlarına gelmiş.

Sabah, Andrey haberi öğrenir öğrenmez, koşup Serçe'nin yeni apartımanına gitti. İkisi de şaşırıp kaldılar. Mucize eseri olarak, yine kurtulmuşlardı. Herzaman duygusuz davranan, söylediklerini kestirip atan Olga, bu kez gözyaşlarını tutamadı:

— Allahım, ne kadar yazık! Kolya, Sofiya, hepsi de... Zavallı Kuşcağız, ne sessizdi. Birşey bilmezdik onun hakkında...

Sonya Perovskaya hemen tepki gösterdi, karakteri böyleydi:

— Kaleye mi götürülmüşler? Kaçırabilir miyiz onları oradan?

— Geçti o günler, dedi Andrey, eskiden olsaydı belki, ama şimdi... olacak şey değil. İşleri bitik onların. Yine de, bir umudum var.

Evet, umudu muazzam bir patlamaydı, tüm Rusya'yı sarsacak bir patlama, bir kargaşa ve devrim... Şimdi zındanda olanları kurtaracak olan buydu. Başbaşa kaldıklarında Sonya, şaşırtıcı şeyler söyledi:

— Sevgili «Vanka»mız, Sofiya İvanova, şimdi çok mutlu olmalı...

Andrey bu sözlerin anlamını çıkaramamıştı

— Niçin?

— Çünkü onun için, Saşa Kviyatkovski olmaksızın yaşamak olanaksızdı. Çocuğu bile onu avutamıyordu. Saşa tutuklandıktan sonra onu iki kez gördüm. Herşeyi göze almıştı, bu yüzden silah elde çarpıştı, ölmeye hazırdı.

— Eser de yok oldu onunla birlikte.

— Evet, ama. Kadınca bir duygu bu, çok derin bir duygu. Sen anlayamazsın belki.

— Anlıyorum.

— Gerçekte, mutlu olması kavuştukları içindir. Anlıyor musun? (Birbirlerine sarıldılar.) Onunla aynı çatı altında olsun da, isterse zındanda olsun.

O günden sonra, geçen zaman, hem tiranın ölümünü yaklaştırıyor, hem de arkadaşlarının kurtuluşunu müjdeliyordu. Ayın sonunda, Stefan nerdeyse yüz elli kilogramlık dinamit yığmıştı. Patlayıcı uzmanı Kibalçiç, Kış Sarayı'nı kitaplardan incelemişti. Gerekli miktarı hesapladıktan sonra kararını verdi: «Bu kadarı yeter.» Andrey, Kalturin'e yavaş yanan özel bir karışımla dolu bir tüp ve fitil verdi. Tutuşturulduktan yirmi dakika sonra dinamiti patlatacaktı.

— Kaçacak zamanın var mı?

— Elbette. Doğrusu da bu zaten. Birkaç gündür heyecanlı fakat neşeliydi. Tek düşündüğü, işi bir an önce bitirmekti. «Saate bakarak zamanı hesapladım. Amirallik Meydanına varmam için onaltı dakika gerekli. O anda sen de orada bulunacaksın.»

30 Ocaktan beri, her gün patlamayı bekliyorlardı. İki koşul gerektiriyordu bu olay: Çarın yemek salonunda bulunması ve aşağıdaki katta kimsenin bulunmaması. Çar yemeğini altıya doğru yiyordu, bazen daha erken, bazen biraz daha geç. Her akşam, saat altıyı çeyrek geçe, Andrey meydana, Stefan'ı beklemeye gidiyordu. Son derece gerginlik dolu günler başlamıştı. Gerekli ko-

şullar bir türlü biraraya gelmiyordu. Andrey'in beklemekten canı çıkmıştı, Kalturin'in ise görünüşü korkunçtu. Bir süredir, neşesi kaybolmuştu. Suratı asık, geliyor, homurdanıyordu: «Olanaksız!...» yada «Yine olmadı!» Andrey'in «Neden?» diye sormaya cesareti yoktu. 5 Şubat 1880 gününe kadar bu böyle sürdü gitti.

O gün, hava kapalıydı. Kar yolları kapamıştı. Trafik durmuştu. Tramvay bazı sokaklardan geçemiyordu.

Sarayda, prens Aleksandr Hesse-Darmstadt'ın gelişi bekleniyordu. Prens, imparatoriçenin kardeşiydi, yanında oğlu, Bulgaristan veliahtı Aleksandr de Bettenberg de gelecekti. Akşam yemeği, saat altıdaydı. Bir aile yemeği olacaktı bu, Sarı Salonda, ziyafet sofrası hazırlanmıştı. Yollarda çok kar yağmış olduğundan, Prensi getiren tren gecikmiş, gara ancak beşi çeyrek geçe varabilmişti. Sarayda, herkes, Saltıkov kapısından girecek olan atlı arabayı bekliyordu. Hepsi de sinirliydi, çünkü çar gecikmeleri sevmezdi, üstelik de bu karşılaşmadan hoşlanmadığını çok önceden belli etmişti. Huysuz ve yorgundu. Kayınbiraderine karşı soğukluk duyuyordu.

Birdenbire, bir yanlışlık olduğu, misafirin başka bir kapıdan gireceği öğrenildi. Saray Mareşali Delsall, karşılama töreninde bazı değişiklikler yapmak üzere koştu. Çarın buz gibi soğuk yüzünden karşısındakini hiçe sayan gülümsemesi eksik olmuyordu. Herkes sıkıntılıydı. II. Alek-

sandr, özel dairesinde, Prens Galitzin'i bekliyordu. Böylece önemli misafirlerinin geldiğini haber alacaktı. Gerçekte öfkeliydi, 40'lı yıllarda olduğu gibi çar yine çok duygusaldı. Uzun zamandır unutulmuştu o zamanlar, çar gençti, hayalperestti. Kavelin ve Jukovski ile birlikte Avrupa'ya yolculuk yapmışlardı(*). Darmstadt Sarayında, karşılaştığı onbeş yaşlarında bir kızcağız, çarı öylesine etkilemişti ki hemen romantik bir sevdaya tutulmuştu. Genç kızın Alex adında bir de erkek kardeşi vardı, sarsak bir avcıydı, atışa meraklıydı, bir başka merağı da eski para kolleksiyonu yapmaktı. Kız, Rusya İmparatoriçesi olmuş, kardeşi ise önce Rusya'nın hizmetinde atlı muhafız subayı, daha sonra da General rütbesine yükselmişti. Bir süre de Avusturyalılara hizmet etmiş, Prusyalılarla başarısız bir savaşa girişmiş, sonra yine başladığı yere dönmüştü, boş şeylerle vakit geçiriyor, eski para biriktiriyordu. Bu zavallı adam, birkaç yıl önce, Aleksadr'a üç ciltlik Madalya Albümünü göndermişti. İşte bu garip akrabalık, kaderin isteğine uyarak, çar, Darmstadt'tan geçerken kurulmuştu. Gençlik, bahar, Schloss'da temsiller, kazak üniforması ve onbeş yaşındaki bir çocuğun körpeliği bu işe yol açmıştı. Şimdiyse, bu küçük kız, çara sekiz çocuk doğurduktan sonra, artık yatağından kalkamayan, ihtiyar ve çirkin bir kadın haline gelmişti. İyileşmez bir hastalığa tutulmuştu, soluğu kesiliyordu sık sık. Zevk,

(*) **Konstantın Kavelin:** (1818-1885) Üniversite profesörü ve serbest düşünceli bir yayıncı.

Jukovski : Ünlü hümanist ve yazar Aleksandr II'nin lalası.

sefa içinde geçen şahane hayatı bitmek üzereydi. O akşam, aile yemeğinde bulunamayacaktı, bu onun için çok acıydı. İmparatoriçenin geleme yeceği söylendiğinde, kardeşinin ve yeğeninin suratlarını nasıl ekşitecekleri çarın gözü önüne geldi. Anlaşılması kolay olmayan bir anlatım vardı bu Hesse ailesinin suratlarında. Çarın en çok canını sıkan akrabalarının bu sevimsiz yüzlerine bakmaktı. Sanki imparatoriçenin hastalığından «birisi» sorumluymuş gibi. Tabii, hemen o akşam, Katya hakkında en son dedikoduları öğreneceklerdi. Genç kadın, sarayda, kendi özel dairesinde saklanıyordu o anda. Tanrım! Biraz olsun halden anlayamazlar mıydı, acılarını paylaşamazlar mıydı? Rus halkının babası olarak omuzuna aldığı muazzam yükü taşımasına yardım edemezler miydi? Hayır, yapamazlardı! Onların küçük burjuva kafaları bunu almazdı! Tersine, tavırları sessiz bir suçlamayla dolu olacaktı.

Eski para kolleksiyoncusu generalin gelmesi geciktikçe, Çar Aleksandr'ın öfkesi de artıyordu. Çiçekler ve asma yapraklarıyla süslü akşam yemeği listesi, çarın gözüne anlamsız görünüyordu. Midye... Salyangoz... Börek (Berbattı bu börekler, çarın gafletinden yararlanıyordu pis aşçılar)... Gatşina Alabalığı... Kuzu pirzolası (Kuzu etini seven Adlerberg istemişti bu yemeği herhalde)... Mandalinalı panç... Nesselrode pudingi. Yemek gecikince, liste herzaman saçmasapan görünürdü. Bu düşünceyi, sofrada misafirlerine söylemeye karar verdi : Hesse'yi biraz iğnelemek hoş olacaktı doğrusu! Evvelsi gün, Şuvalov'un kendisine verdiği not aklına geldi. Nihilizme karşı mü-

cadele ile ilgiliydi pusula, bütün gazete yazarlarını toplamayı öneriyordu. Tam bu anda, Galitzin nefes nefese gelip, borazan gibi sesiyle

— Altesleri Prens Hesse gardan saraya geldiler ve Majestelerini Feldmaraşaller salonunda bekliyorlar! diye bağırdı.

İmparator misafirini karşılamaya gitti.

İki dakika sonra, bu sevgi dolu Rus-Alman karışımı aile yemek salonuna girerlerken, sanki yer yerinden oynadı, ışıklar söndü, herkesi öldürücü bir korku kapladı, imparator öldü... ve bir saniye sonra dirildi. Karanlığın ortasında, gürültü patırtı arasında, kulağına çığlıklar geliyor, boğucu bir duman ortalığa yayılıyordu. Çar, prensesin dairesine çıkan merdivene koşarak tırmandı, onun can verdiğini sanıyordu. Fakat Katya, hayattaydı, birdenbire karşısına çıktı «Saşa, Saşacığım!» Karanlıkta sarıldılar, sanki öldükten sonraki anda, cennette kucaklaşıyorlardı.

Andrey, herzamanki gibi, altıyı yirmi geçe, Stefan'ın uzun boyuyla çıkıp gelmesini beklerken, Aleksandr Parkı'nın parmaklıkları boyunca gidip geliyordu. Biraz gecikmişti, Andrey kuşkuya kapılıp heyecanlandı. Birdenbire Stefan göründü. Herzamanki gibi kararlı adımlarla, fakat acele etmeden yürüyordu. Kesinlikle yürüyordu, koşmuyordu. Oysaki Andrey, eğer herşey olup bitmiş olsaydı Stefan'ın koşa koşa geleceğini sanıyordu. Yine bir terslik çıkmış olmalıydı, heyecanı yatıştı. Çok yakına gelen Kalturin, son derece sakin:

— Tamam, dedi.

Yarım dakika sonra gök gürültüsü gibi bir patlama işitildi. İkisi de saraydan oldukça uzaklaşmıştılar, dönüp baktılar. Sarayın ışıkları sönmüştü. Çığlıklar işitiliyordu. Meydanda insanlar koşuşuyordu. Birdenbire, gece gibi, heryer karanlık olmuştu. Neyin nasıl olduğunu o anda anlamak olanaksızdı.

Bulundukları yerde kalmak tehlikeliydi. Andrey, Stefan'ı onları bekleyen arabaya götürdü. Arabacı onlardandı. Arabanın içine büzülüp yola çıktılar.

Uşaklar Sokağındaki apartıman dairesinde, yemek hazırlanmıştı. Kalturin sordu:

— Benim için silah var mı? Canlı ele geçmek istemiyorum!

Andrey'i şaşırtan soğukkanlılığı yokolmuştu. Şimdi ne yerinde oturabiliyor, ne durabiliyor, odanın içinde dönüp dolaşıyordu. Hep aynı şeyi tekrarlıyordu: Patlamadan önceki dakikaları, lambaları yakmalarını nasıl önlediğini... Diğerleri, «şeytanlar», lambaları yakmaktan başka birşey düşünmüyorlardı. Sonra sobaları yakmak gerekmişti. O sırada Averianov içeri girmiş ve sormuştu «Niye karanlıkta oturuyorsunuz?» diye. Onun anlattıklarını pek iyi izleyemiyorlardı, hepsi de çılgınca bir heyecanla sarhoş gibiydiler, başka şeyler düşünüyorlardı. İşte, tembel tembel sürüklenen tarih, sonunda biraz hızlanacaktı! Yarın sabah, tüm Rusya uykusundan uyanacaktı. Yeni bir imparator mu? Yeni bir hükümet mi? Yoksa cumhuriyet ve millet meclisi mi kurulacaktı?

Andrey acele kenti dolaştı. Sokaklarda konu-

şulanlara kulak verdi. Acaba yıkıntıların altından ne çıkmıştı?

Stefan, lambaların, sobaların yakılmasından, Averianov'dan, marangoz Bogdanov'dan sözedip duruyordu. Öğleden sonra saat beşten beri bu adamlar bodrumda çay içiyorlardı. Onları bir yere göndermek mümkün olmamıştı. Sonra diğer marangoz, Razumovski, «yılan herif», lambayı yakmak istemiş, Stefan da dokunma diye bağırmıştı, sözüm ona petrol yokmuş da, fitil yükseltilirse, camlar kırılacakmış. Saate bakıp durmuştu. Saat beşbuçukta adamlar hâlâ gitmemişti. Bu şeytanlar epeyce canını sıkmışlardı. Sonunda Bogdanov ve Averiyanov gitmişlerdi ama Razumovski imal ettiği bir kutu için sürgü aramaya başlamıştı. Stefan yine bağırmış ve mumu söndürmüştü. Eğer lamba yakılsaydı ötekiler geri gelecek ve hiçbir iş yapılamayacaktı. Oysaki, saat altıda alman prensle akşam yemeği vardı. Sonunda, saat altıya doğru herif kalkıp gitmişti. Birisi gelmiş nezaretçi Petrotski'yi sormuş, o da orada olmadığını söylemişti.

Andrey Mihaylov'u bulmak umuduyla acele gizli apartımana gitti. Petersburg'da olağanüstü bir durum yoktu. Kar fırtınası dinmişti, kapıcılar sokakları süpürüyorlardı. Mağazalar açıktı, bazı lokantalardan müzik sesi geliyordu. Tiyatroların önünde arabalar bekliyordu.

Andrey, Mihaylov'u evde buldu. Patlamadan haberi vardı, ama sonuçlarını bilmiyordu. Odanın dibinde, bir divana uzanmış, siyah, yünlü gömlek giymiş, çizmeleri ayağında, Andrey Pres-

niyakov yatıyor, sigara içiyordu. Onunla, Aleksandrovsk'tan beri görüşmemişlerdi.

Presniyakov, hareketsiz, aydınlık, berrak bakışını Andrey'e dikmişti, ama onu görmüyor gibiydi.

— Artık küçük erkek kardeşimi işe yerleştiremem, dedi. Mihaylov'a, sen ilgilen onunla.

— Elbette, not aldım bile, dedi Kapıcı.

— Gravçevski'ye uğra. Onun tanıdığı bir kuyumcu var...

— Merak etme, işe yerleştiririz kardeşini, dedi Kapıcı. Sonra Andrey'e dönerek açıkladı: «Dün, hain Jarkov'u temizlemiş. Hani, «Saşa» derlerdi, Saratovlu. Neva nehrinin buzları üzerinde. Stefan gibi, onun da saklanması gerekli.»

Bu da Kapıcının fikriydi: Çarla aynı günde bir haini öldürmek! Planın yarısı gerçekleşmişti, hain öldürülmüştü, ya imparator ne olmuştu?

Gece geç saatlerde, gazetelerden ve Kibalçiç'ten olan biteni öğrendiler. İmparator bütün ailesiyle birlikte hayattaydı. Alt katta, muhafız birliğinin kaldığı bölümde, onbir asker ölmüş, elli kadarı yaralanmıştı, hizmetkarlardan da yaralanan olmuştu.

Bu haber Stefan'ı yıktı. Geceyarısı, Andrey haberi verdiğinde onun gözü önünde çöktü adeta. Gücü tükendi, yere yığıldı kaldı, başını elleri arasında tutuyordu. Sayıklıyordu bir yandan da

— Demiştim ben... Demiştim ben... Affetmem seni Boris, hiçbir zaman affetmem seni.

Sabah, Rusya uykusundan uyanmadı. İmparator da değişmedi. Tramvaylarda, turne için ge-

len bir medyumdan, Neva'daki at yarışlarından, Kont Adlerberg'in ikiz kardeşinden sözediliyordu. Ama, bütün gözlerde endişe verici, gizli bir merak parlıyordu. Herkes bir an önce tramvaydan atlayıp, birisinin yanına gitmek, herşeyi anlatmak, sorular sormak, akıl danışmak, şaşırıp kalmak ve hayranlık duymak için acele ediyordu.

ALTINCI BÖLÜM

Bir takım söylentiler çığ gibi büyüyerek yayılıyordu. Sözüm ona, çok doğru haberlerdi bunlar. Güya bütün saraylara dinamit konmuş, hepsi havaya uçurulacakmış, Neva Caddesi'nin altına mayın döşenmiş. Hele Varşova'dan yada Cenevre'den emir gelsin, hemen patlatılacakmış, «Bum!» diye. Fırsat bulan, petersburglular, bu lanetlenmiş kentten kaçıyor, kırsal bölgelere gidiyorlardı. Petersburg'u diğer illere bağlayan yollarda sürekli aramalar yapıldığı söyleniyordu. Garlarda, yolcuların üstü başı aranıyordu. Kocaman siyah takma sakalı olan, bazen de bu sakalı çıkartan, altın çerçeveli gözlük kullanan, silindir şapkalı bir köylünün arandığı haberi ağızdan ağıza dolaşıyordu. Tabii ki, bu adam köylü filan değilmiş, çarın sarayında ustabaşı olarak çalışıyormuş, Üçüncü Şube yerleştirmiş onu oraya. Ama

herif herkesi aldatmış, mayını döşemiş, sonra ortadan kaybolmuş. Bütün bu anlatılanları Andrey ucuz lokantalarda, meyhanelerde, kalabalık meydanlarda, Tüccarlar Galerisinde dinliyordu. Daha gerçeğe yakın söylentiler de geliyordu kulağına.

Kaplanın bazı tanıdıkları vardı. Sarayın polis tarafından aranması önerisini reddeden Adlerberg'in gözden düştüğünü bunlardan öğrenmişti. Prenses Dolgoruki'nin gizli dairesinin ortaya çıkarılmaması için düşünülmüştü bu önlem. Oysaki, Kviyatkovski'nin evinde bulunan Kış Sarayı krokisinin kuşku uyandırması gerekirdi. Polis şefi Gurko, bu iş için Petersburg Başsavcısı Delsalle'i ve polis amirlerinden Komarov'u görevlendirmişti. Acayip krokiyi herkese gösteriyordu, asker sezgisiyle bunun kötü bir belirti olduğunu anlamıştı. Ama, kimseyi kuşkulandırmayı, uyandırmayı başaramamıştı. Aramalar, sarayın özel polisleri tarafından yapılmıştı, bunlar, sorumsuz, tedbirsiz kişilerdi. İşte, şimdi de sonuç ortaydı! Balkan savaşlarının kahramanı Gurko, görevinden alındı. Ancak, çarın öfkesine asıl Üçüncü Şube hedef olmuştu. Bu kuruluşun sonu gelmişti artık. Saraydan sızan bazı haberlere göre, astım krizleri şiddetlenen, sinirleri bozulan, neredeyse aklını kaçırma raddelerine gelen çar, kendine yakın bulduklarıyla, yüksek memurlarıyla, bakanlarıyla, başka ketlerden gelen genel valilerle sürekli toplantı halindeydi. Harkov valisi, Kont Loris Melikov'un hepsinden daha soğukkanlı olduğu söyleniyordu. Ötekiler panik içindeydiler, anlaşılmaz sözler mırıldanıyorlardı. O ise, programını ortaya koyuyordu. Tek elden güçlü bir ic-

ra organı kurulmalıydı. Bu kuruma son derece geniş yetkiler verilmeli ve başına tek bir kişi getirilmeliydi. Bunu duyan çar titremiş, dalgınlığından uyanmıştı. Parmağıyla ermeni asıllı kontu göstererek: «Sen olacaksın o adam!» demişti. Böylece Yüksek İcra Komisyonu kurulmuş ve başına Loris-Melikov getirilmişti.

Tuhaf günler yaşıyorlardı! Parti içinde, matbaanın yokedilmesinden, en iyi militanların yakalanmasından ve patlamanın başarısız kalmasından sonra üzüntü hüküm sürüyordu. Düşman kampı da pek neşeli değildi. Devrimciler saraya babalarının evi gibi girip çıktıklarına göre, ülkenin gerçek sahibi kimdi? Gerçek imparator kimdi, Aleksandr II mi, yoksa Yürütme Komitesi mi?

Önce bir hafta, sonra bir hafta daha geçti. Rusya'daki olayları ayrıntılarıyla anlatan yabancı gazeteler geldi. Bunlar, Petersburg'daki yüksek çevrelerde hüküm süren panik ve dehşeti daha da arttırdılar. Andrey, kendini üzüntüye kaptırmanın doğru olmayacağını anladı. Derin biçimde yaralı olarak kalan Kalturin'e şunları söyledi «Saraydaki patlamanın başarısızlığı aslında başarıların en büyüğü sayılır. Tüm dünya şaşırdı kaldı!» Gazeteleri gösterdi, Stefan biraz kendini topladı. Sokaklarda, «Komite» lafları dolaşıyordu. Bu kelime herkesi tir tir titretiyordu, çünkü komite için olmayacak şey yoktu. Yabancı ülkelerden Georgi Plehanov'un sesi duyuldu: «Tüm dünyanın dikkatini çekmek, başarmak değil midir?»

— Hayır, hiç de değil, dedi Jeliyabov komitenin toplantısında. «Kara Paylaşımın» şefinin se-

vincini paylaşmayan belki de tek kişi oydu. Çünkü bizim eserimiz, daha tamamlanmadı. Saygideğer Plehanov ise aşırı övgüleriyle, neredeyse bizim burada durmamızı istiyor... **Yenmiş sayılırsınız!** Hayır, arkadaşlar, gerçi zafer yolundayız, ama bu noktada duramayız.

Yine de acılarından kurtulamıyordu. Nasıl da uzun zaman hazırlanmışlar, ne büyük bir titizlikle çalışmışlar, ne zorlukları göze almışlar, ne derecede insanüstü soğukkanlılık göstermişlerdi...

Çara karşı yeni bir suikast hazırlanmasına karar verildi. Odesa'da olacaktı bu, bahar aylarında, Livadiya'ya giderken. Önce, Vera Figner ve Sablin'in oraya gönderilmesine, sonra Sofiya Perovskaya ve İsayev'in arkalarından gitmesine karar verildi. Savaşçıların çevresi günden güne daralıyordu. Bazıları ölüyor, diğerleri yolculuğa çıkıyordu. Patlamadan az önce, Morozov ve Olga Lubatoviç yurt dışına gitmişlerdi. Andrey onları, gara kadar geçirmişti. Büyük Mahkeme'den beri, Serçe'ye karşı sevgi duyuyordu. Görünüşü bu denli güçsüz olan gencin, zengin soylular çevresiyle bağlarını koparırken gösterdiği cesarete hayran oluyordu. Ayrılık kararını böylesine kesin biçimde uygulamak onun karekterinde vardı galiba. Ne yapılabilirdi? Andrey dil dökmüş, yurt dışına gidişini biraz geciktirmesini istemişti, ama pek umudu yoktu, fazla üstelemedi. Önemsiz işlerle uğraşmak istemiyorlardı. Serçe alaylı alaylı, Frolenko'nun ona gazete makalelerini kesmesini söylediğini anlatıyordu. Bir terörist için iyi uğraş doğrusu! O zaman, Andrey onların bir an

önce gitmelerini istedi, patlamadan önce yurt dışına çıkmalıydılar. Onlar da, tam zamanında gittiler.

Kronstadt'ta, Andrey'in sık sık gittiği ve çok dostça kabul edildiği bir ev vardı. Burası, emekli topçu subayı Sergey Degayev'in eviydi. Andrey onlarla sonbaharda tanışmıştı, denizci Nikolay Suhanov'un ailesi aracılığıyla. Bu denizci, Andrey'i, Aleksandrovsk'tan Petersburg'a dönüşünde bulmuştu. Suhanov'un kızkardeşi Olga Zotova, Andrey'in çok iyi bir arkadaşıyla evlenmişti. Andrey onu Odesa ve Kırım'dan tanırdı. Kolya Zotov'du adı. Böylelikle çok samimi ilişkiler kuruldu. Bir yıl önce (bir değil, on yıl geçmişti sanki aradan, Andrey'in hayatı öylesine değişmişti!) artık, askerlerden vazgeçemeyeceklerini anlamıştı, onların deneyimine, disiplinine ve silahlarına ihtiyaçları vardı.

Bu dönemde, Nikolay Suhanov henüz herşeye hazır birisi değildi, inanmış bir devrimci değildi daha. Hayattan bezmiş, mesleğinden bıkmış, geleceğe güvenmeyen bir kişiydi. Deniz subayı olarak hizmet verdiği uzak doğudan yeni dönmüştü. Sonunda, gemilerden birine müfettişliğe atanmıştı, ama zimmetine para geçirme gibi, keyfi yönetim gibi çirkin olaylarla karşılaşmıştı. Kaptanlar, zabitler, hatta müfettişler servet yapıyorlardı bu gemilerde. Suhanov sahte raporların altına imza atmayı reddetmişti. Liman komutanı onu tehdidetti, gemi makinistleri boynuna taş bağlayıp denize atmakla korkuttular. Fakat o inadediyordu. Sonunda iş mahkemeye intikal etti. Bütün komutanlar bir olup çalıp çırptıkları

ortaya çıkmasın diye onun suçsuzluğunu savundular, ama sonunda yine de işini kaybetti. Rütbeleri geri alındı.

Petersburg'a çok öfkeli döndü. Doğudaki görevinden lanetler ederek söz ediyordu. İşte, bu ruh hali içindeyken, Andrey ile tanıştı. Andrey ona Sibirya illerindeki çürümenin, hırsızlıkların, genel kokuşmuşluk tablosunun yalnızca bir parçası olduğunu anlattı. Aynı hırsızlık, aynı rüşvet yiyicilik, zararlı insanlar arasında aynı dayanışma, en iyilerin aynı biçimde yokedilmesi heryerde görülüyordu: orduda, bakanlıklarda, mahkemelerde, kamu kuruluşlarında durum farklı değildi. Sırp asıllı olan deniz teğmen Lutski, ordu da tek düşünülen şeyin çalma çırpma olduğunu söylemişti, bunun önüne bir türlü geçilemiyordu. Bu yeni birşey değildi zaten, bütün Rusya'da bu gerçeği bilmeyen yoktu. Bu dertlerin çaresi neydi? Dürüst insanların dürüstçe yaşaması için ne yapılmalıydı? Sibirya'da, Suhanov, siyasi sürgünlerle tanışmıştı, üstelik de genç yaşta, henüz Deniz Harb Okulundayken «Balina Avcıları Derneği»ne yazılmıştı. Amaçları, dünyadaki düzeni, aklın ilkelerine göre yeniden kurmaktı, yani, ne de olsa, devrimci bir dernekti bu.

İnce, uzun boylu, sarışın bir adamdı. Çok iyi yürekli, çok yumuşaktı, ancak, kararlıydı, tutumunu kolay kolay değiştirmezdi. Bu nedenle, özellikle çekiciydi. Andrey'i görür görmez sevmişti, bu da genç adamı pek şaşırtmadı. Başkalarını kendisine bağlamayı başardığını biliyordu. Ama, ondan hoşlananlar, belirli bir zihniyete sahibolanlardı, bunu da biliyordu. Başkaları, hiç birşey an-

layamıyor, onu sevimsiz buluyor, hemen uzaklaşıp gidiyorlardı.

Suhanov'un etrafında pek çok insan vardı. Bunlar onun yanına geliyorlardı, bu genç adamla birlikte bulunmayı seviyorlardı. Çünkü, olağanüstü keskin bir bilince sahipti, kişiler, insanlar arasındaki bilinmez bazı çekim yasalarından dolayı, ister istemez onun çevresinde toplanıyorlardı.

Misafirler soğuktan geliyorlardı. Donmuş olarak, mumların canlı bir ışık verdiği sıcak apartımana giriyorlardı. Birisi piyano çalıyor, diğerleri iskoçyalı denizcilere özgü bir içki içiyordu, sigara kokusu vardı içtiklerinde.

— Ne yapacağız? diye sordu misafirlerden biri.

— Ne demek ne yapacağız? Anayasayı kaleme alacağız elbette! diye cevap verdi Suhanov.

Kağıt ve kalem getirmişti. Herkes kahkahalarla gülüyordu. Bu bir şaka idi ama sonunda iş ciddileşti. Bir akşam, vist oynar, içki içer ve gevezelik ederlerken (misafirler arasında Olga Zotova'nın konservatuardan arkadaşı olan iki genç kız da vardı) birdenbire ciddi konulardan konuşmaya başlamışlardı. Denizciler, uğradıkları hayal kırıklıklarından, çektikleri acılardan, kendilerine kötü davranan, hakaret eden komutanlarından yakınıyorlardı. Bir arkadaşları, üst rütbeden bir subaya ateş etmişti, şimdi kürek cezası çekiyordu, bir başkası dayanamamış canına kıymıştı. En kötüsü de, maddi durumlarıydı. Aylıkları en zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılamıyordu. Orada bulunan dört deniz subayı gırtlaklarına

kadar borç içindeydiler. Başka türlü nasıl yaşayabilirlerdi? Yeni elbiseler yılda yüzelli-ikiyüz rubleye maloluyordu, nerden bulacaklardı bu kadar parayı? «Ne garip bir ülke şu Rusya!» Andrey onları dinlerken böyle düşünüyordu Saat geç olduğundan, genç kızlar izin isteyip kalktılar. Birisi de onları geçirmeye gitti... «İnanılmaz şey! Bütçenin üçte biri orduya ayrılıyor! Ordu belkemiğidir devletin. Çünkü çocuk yaşta alıp eğitir askerlerini. Eğer onlar da durumlarından hoşnut değilse... Bu ülkede iyi yaşayan kimdir? Bu soruna kafa yoran şair haklı olmalı(*). Anlaşılmaz doğrusu, çarın kendisi bile pek neşeli bir ömür sürmüyor. Evine girip havaya uçurmaya çalışıyorlar onu oturduğu yerde! Yok edilecek günün birinde, kuşku duymaya gerek yok bundan...»

Denizciler devrimden sözetmeye koyuldular. Pek kesin bir görüşe sahip değillerdi, herkes gibi belli belirsizdi düşündükleri. Ama son olaylar ve «insanüstü insanlar» onları ilgilendirmişe benziyordu. Suhenov, Andrey'i Çerniyavski adıyla tanıttı. Söylediklerinden, bu gencin ONLARDAN olduğu sonucu çıkıyordu.

— Peki, ne yapmak istiyor bu baylar?

Andrey, denizcilere ders vermeye başladı. İlk ders sosyal sorunlar üzerineydi. «Bu bayların ne istediklerini» açıkladı. Dikkatle dinliyorlardı, ama, Andrey'e sorarsanız, pek heyecanlı değillerdi. Konuşmaya pek iyi başlayamamıştı, gerektiği

(*) Nekrasov, «Rusya'da kim iyi yaşıyor?» başlıklı toplumsal konulu uzun bir şiir yazmıştı, halk çok beğenmişti bunu. Tüm toplumsal tabakalar gözden geçiriliyor, çar bile ele alınıyordu. Sonuçta, Nekrasov kendi sorusunu, «Hiçkimse!» diye cevaplandırıyordu.

biçimde açıklama yapamamıştı. Söyledikleri daha çok, işçilerin ve öğrencilerin karşısında yaptığı konuşmaların tekrarı gibiydi: «Manevi esaretten ve kölelikten kurtulma zorunluluğu». Ancak, deniz subayları, durumlarından hoşnut değillerse de kendilerini köle gibi hissetmiyorlardı.

Başka birşey daha vardı. Başbaşa kaldıklarında, Suhanov, Andrey'e dedi ki:

— Siz onlara daha iyi bir kişisel hayatın görüntülerini yansıttınız. Bu onları alevlendirmez. Anlamalısınız: Biz soylu tabakadanız, azıcık da romantiğiz. Sızlansak da, yakınsak da, borca da batsak bizi harekete geçirmenin yolu, fedakarlık yapmayı öğretmektir!

Bir başka toplantı daha yaptılar, yine Suhanov'un apartıman dairesinde. Andrey oraya yanına Kolodkeviç'i de alarak gitti. Suhanov misafirlerine daha önce «çok iyi insanlarla karşılaşacaklarını» söylemişti. O akşam, onbeş kadar deniz subayının karşısında, konuşmaları, birincisi gibi hazırlıksız ve verimsiz olmadı. Sorunlar açık ve kesin biçimde, askerce ele alındı. Birkaç dakikalık genel konuşmadan sonra, Suhanov aniden ayağa kalktı ve herkese birden şunları söyledi:

— Baylar, evimin duvarları çift kat yapılmıştır. Emirerim ise tatar. Rusça bir kelime bile anlamaz. Kimsenin birşey işitmesinden korkumuz yok. Şimdi işe başlayabiliriz. Sonra Andrey'e dönerek: «Haydi, Andrey, çık ortaya!» dedi.

Birkaç haftadan beri Suhanov ile senli benli olmuşlardı. Andrey'in gerçek adını da biliyordu. Fakat, tüm askerler gibi gizli kapaklı işlere karşı inatçı, hastalık derecesinde bir tiksinti duyu-

yordu. Hiçbirşey gizlemek istemiyor, böylesini daha doğru sanıyordu. Bu konuda, Andrey ile önceden de tartışmışlardı. Ona bazan «Andrey», bazan «Boris» bazan da «Taras» derdi. Andrey'in yeni takma adı o kış kararlaştırılmıştı.

Ayağa kalktı, önemsiz, günlük bir olaydan sözeder gibi yalın bir tavırla konuşmaya başladı:

— Pekala baylar, Nikolay Yevgenyeviç'in söylediği gibi, partimizin programı ve çalışmaları ile ilgileniyorsanız, sizlere zevkle bunlardan sözedebilirim. Biz terörist-devrimcilerin istediği...

«Terörist-devrimciler» sözü üzerine ortalığa bir mezar sessizliği çöktü. Herkes korku ve şaşkınlık içinde gözlerini Andrey'in üzerine dikti. «Çok iyi insanlardan» böylesine kesin bir tanım beklemiyorlardı. Çok genç bir deniz teğmeni yerinden kalkmak istediyse de kendini tuttu. Andrey dolambaçlı yollara sapmıyor, laflarını gevelemiyordu. İçinde, büyük bir güç hissediyordu, özellikle yürekliydi. İnsan mantığı ile, aklıyla değil de yüreğiyle konuşur, gerçeği söylerse dosdoğru sonuca varır. Neden sözediyordu onlara? Rusya'nın çektiği acılardan, sonra eğer ruslar ayakta kalabilmek ve yenmek istiyorlarsa, önlerinde açık kalan tek kapıdan... Halkın iradesini kendine ad olarak seçen partinin gücünden, çok geniş olanaklarından, toplumla bağlarından, çeşitli kentlerdeki örgütlerinden, yurtdışındaki dostlarından... Yakında, evet inanılmayacak kadar yakında, tüm Rusya'yı temelinden değiştirecek olayların gerçekleşeceğine sarsılmaz inancından...

Bütün bunları, çoğunu tanımadığı, üniforma-

lıların önünde ortaya atmak çılgınlıktı kuşkusuz. Adamlar dona kalmış, gözlerini ayırmaksızın Andrey'e bakmaktaydılar. Artık duramazdı. Gençliğinde başına gelirdi sık sık, bir sele kapılmış sürükleniyor gibiydi. Odesa'da, öğrenci arkadaşlarıyla tartışmaları yumruk dövüşüyle biterdi. Eğer karşısındakiler, söylediklerini yadsısalar, daha da sert konuşurdu onlarla! *En büyük kölelik, insanın doğru bulmadığı bir toplumsal düzene hizmet etmesidir, diyordu.* Hele üniforma taşıyanlar, otokrasinin zulmü, sürgünler, kürek cezaları, Çernişevski'ye, Polonyalılara yapılanlar yüzünden hesap vermek durumundaydılar...

Oysa, denizciler karşı çıkmıyor, sessizce dinliyorlardı. Yüzlerine bakılınca, içlerinde birşeylerin geriye dönülmezcesine değiştiği seziliyordu. Andrey, inançlarını, tutkularını onlara aşıladığını anladı. Daha bir saat önce, boş laflar eden, gülünç hikayecikler anlatan, Madam Raynal'ın sesinin güzelliğinden ve başka yeteneklerinden sözeden onlar değildi sanki. Andrey herzamanki gibi, sarhoşluğa benzer bir duygu içinde kendi gücünün bilincine vardı. Eğer şu anda onlara: «Hançerlerinizi çekin!» yada «Silahlarınıza sarılın!» diye bağırsa, hatta hatta «Demir alın, Neva Nehrinde ilerleyin!» diye emretse, tek bir adam gibi ayağa kalkacaklar, derhal dediğini yapacaklardı. Ancak, bir-iki saat sonra, toplantı bitince, alev sönecek, kanları soğuyacak, gözlerinin önüne sis perdesi inecek, Madam Raynal'a bile değil, görevlerine, nişanlılarına, ücra mezralardaki yoksul annelerine döneceklerdi, ellerinde avuçlarındakini yitirme, çırılçıplak ortada kalma, bir hiç

olma korkusu her yanlarını kaplayacaktı. İçlerinden Nikolay Suhanov gibi yüzü heyecandan ateş gibi yanan pek az kişi çıkacaktı.

Yine de, Andrey'in keskin gözünden kaçmayan birkaçı vardı aralarında: Karabanoviç, Suhanovla yan apartımanda otururdu. Sonra, Zavalişin, Serebryakov, genç topçu Degayev. Onlara güvenilebilirdi. Genel tartışma sırasında, program konuşulurken, deniz subayları devrimcilerin anayasa ve toprakların kamulaştırılmasını istediklerini şaşkınlıkla öğrenmişlerdi. Oysaki, devrimcileri yıkmaktan başka birşey bilmeyen, zincirden boşanmış azgın goriller gibi çirkin, iğrenç herifler sanmışlardı hep!

— Terörizm sözkonusu olmasaydı, programınızın altına imzamı basardım, dedi genç bir denizci.

O akşam, hepsi onun gibi düşünüyorlardı zaten.

Suhanov, Andrey'in söylevinden ve denizciler üzerinde bıraktığı izlenimden hoşnuttu. Kronstadt'ta üçyüz deniz subayını, gelecek toplantıya kadar örgütleyip partiye yazdıracağına sözverdi. Andrey buna inanmadı, otuz kişiye çoktan razıydı. O gün coşup, programı imzalamak, Suhanov'u yeniden görmek isteyenlerin kaçı sonuna kadar onlarla birlikte olabilecekti? Belki üçü. Dört olması kuşkuluydu. Andrey öyle düşünüyordu. İnsanları elde etmek uzun ve güç bir iştir. En ateşli sözlerin bile etkisi kısa sürer, eski, güçsüz tüfekler gibi, atılan mermiler yakına düşer. Sarsıntı gerek, patlama gerek...

Kış Sarayındaki suikast girişiminden sonra, And-

rey Sonya ile Kronstadt'a döndü. «Kedi» ve Anya Korba onlarla birlikteydi. Şubat ortalarıydı. Tipi durmak bilmiyordu. Tren ağır ağır ilerliyor, sık sık duruyordu. Demiryolu işçileri karları kürekliyorlardı. Odesa'da ise hava ılıktı, ceketsiz bile gezilebilirdi, Sonya yakında oraya gidecekti. O iklimi iyi bilen, daha önce orada yaşamış olan Andrey ve «Kedi», anılarını anlatıyor, şakalaşıyor, önerilerde bulunuyorlardı. Esmer Kolodkeviç, gür bir sakal bırakmıştı. Koyu gözleri pırıltılıydı. Yahudi şivesiyle konuşup, Odesa fıkraları anlatıyor, o haliyle tam bir yahudi meyhaneciye benziyordu. Gülüyorlardı, neşe iyiydi. Pahalı bir palto giymiş olan kompartıman komşuları, hoşgörülü, ciddi bakışlarıyla onları izliyordu. Gürültücü patırtıcı yahudiler olduklarına inanmıştı. Sergey Degayev'in evine gidiyorlardı hep beraber. Yirmi iki yaşındaki bu topçu subayı, o yılın sonbaharında Suhanovla ve arkadaşlarıyla yakınlık kurmuştu. Devrimci olmaya ciddi biçimde niyetleniyordu görünüşe bakılırsa. Andrey pek güvenmiyordu ona. Suhanov gibi güven verici değildi. Yine de, Andrey'in yapmasını istediği görevleri canla başla yerine getiriyordu. Andrey Petersburg'daki topçularla ve öğrenci çevreleriyle bağ kurması emrini vermişti. O kış, Degayev annesini, büyüğü evli olan iki kızkardeşini ve küçük erkek kardeşini Harkov'dan Kronstadt'a getirtmişti. Çok hayran olduğu yeni arkadaşlarını, ailesiyle tanıştırmak istiyordu. Morozov'u görebilse boynuna sarılacağını söyler dururdu. Birçok kez evine gelmelerini istemiş, bir türlü olmamıştı. Hep geri kalıyordu randevuları. Degayev üzülüyordu bu duruma, Kış Sarayı'ndaki patlamadan sonra,

Andrey'i sokakta gördüğünde, soğuk bir selam verdi, törensel bir hava içersinde şunları söyledi:

— Dünya çapındaki başarınızdan dolayı kutlarım sizi! Elbette, size karşı sevgi ve saygısını boşuboşuna göstermeye çabalayan sıradan bir kurmay yüzbaşıyı ziyaret edecek zamanımız yoktur!

Sıkılan Andrey birkaç kelime mırıldanıp kendini haklı çıkarmaya uğraştı. Degayev'in yüzü gergindi, solgundu, dudakları kısıktı.

— Gelmek istemiyorsanız yada vaktiniz yoksa açıkça söyleyin bari. Yoksa evime gelmeyi sakıncalı mı buluyorsunuz?

«Sakıncalı» sözü üzerinde ısrarla durmuştu. Andrey adamın güçenikliğini anladı. Ne diye daveti geri çevirecekti? Fırsat bulur bulmaz, bir pazar günü, arkadaşlarıyla birlikte onu görmeye geleceklerini söyledi. Zaten Suhanovla konuşacakları vardı. Denizcileri örgütlemenin zamanı gelmişti.

Kolodkeviç kadınlarla birlikte Degayev'in dairesine çıktı. Andrey daha sonra geleceğini söyledi.

Suhanov'a deniz subayları çevresinde devrimci bir örgüt kurma konusunu daha önce açmıştı. Yalnızca tartışmakla kalmayacak, eyleme geçeceklerdi. Suhanov da onun düşüncesini kabul etmişti, ama durmadan geriye kalıyordu bu iş. Herkesin hoşuna gitmeyen bazı noktalar vardı: Merkeziyetçilik, katı disiplin -denizcilikte yeteri kadarı vardı zaten- bir de gizlilik. Kısacası: Tedhişçilik. Açık bir mücadele olsa, seve seve katılırlardı. Sokaklarda barikatlar kurulsa, ayak-

lanmalar olsa. Ama, entrikacılık onların zevkine göre değildi. Andrey bir buçuk yıl önce, kendisinin de aynı duygular içinde olduğunu hatırladı.

— Saraydaki eyleminizden dolayı kutlarım sizi, diye fısıldadı Suhanov. (Olga Zotova onu işitmiyordu, bitişik odada bir misafirle ilgileniyordu o anda). Kendi başına ele alınırsa şaşkınlık verici bir olay bu. Ama, birincisi, suçsuz insanların ölümüne neden oldunuz. İkincisi ise... Üzgün bir tavırla yüzünü buruşturdu... Böyle gizliden gizliye cinayet planlamak Sezar Borjiya'ya yakışacak iştir...

— Dur bir dakika: Ayaklanalım diyorsun, peki nasıl olacak bu ayaklanma?

— Bunu ben de henüz bilmiyorum.

— Biz biliyoruz. Çarın vücudu parça parça olsaydı, tanrısal haklara sahip çarlık iktidarı fikri de paramparça olacaktı. Oysaki bu düşünce, rus halkının zihninde ezelden beri kök salmıştır. Bu tür olayların sonucunda ortaya çıkan kaos ayaklanmayı hazırlayan bir neden olabilir.

Suhanov susuyor ve düşünüyordu. Andrey kendisi gibi bu adamın da kısa sürede değişeceğini biliyordu. Olga, Andrey'in tanımadığı bir deniz subayıyla odaya girdi. Baron Stromberg'di bu adam, Suhanov daha önce sözetmişti ondan. Uzak doğu'dan yeni dönmüş bir teğmendi, açık renk gözlü, sivri, kızıl sakallıydı. Daha çok bir köy papazına benziyordu. Jeliyabov konusunda bazı bilgileri vardı, elini sıkarken alaycı bir tavırla:

— Allah bilir nelerle uğraşıyorsunuzdur? diye sordu. Patlamalar, gizli toplantılar, Fransız Devrimi üzerine tartışmalar... Deli misiniz siz?

İmparatorluk dıştaki düşmanlarıyla başa çıkamazken, bütün gücüyle içteki ezeli düşmanlarıyla savaşırken bir de siz mi çıktınız ortaya? Sonra birdenbire ciddileşti Bizim çevrenin program ve tüzüklerini yazmalıyız, dedi.

Suhanov ve Andrey gülmekten katıldılar

— Kürek mahkumlarıyla düşe kalka asi oldu bu adam! Korkunç! dedi Suhanov, gülerek, Stromberg'i hafifçe itti. Hayır, arkadaşlar, gelecek sonbahardan önce örgütlenmemiz zamansız olur. Marttan sonra, denize açılacağız, altı ay seferi durumda kalacağız. Ekimde dönünce... tamamdır.

«Çok geç olabilir,» diye düşündü Andrey. Gelecek sonbahar ona göre inanılmaz derecede uzaktı. Yaşayabilecekler miydi o zamana kadar? Sorun buydu işte!

Stromberg onlara Sibirya'daki olayları, Polonyalı sürgünlerle ilişkilerini anlattı. İlgi çekiciydi konuşması, ama Degayev'in evinde arkadaşları sabırsızlanıyor olmalıydılar, Sonya da oradaydı... Gitmek gerekiyordu. Suhanov'un kızkardeşi hamileydi, ıstırap çekiyordu, bu yüzden onu geçirmeye gelemedi, ayrılırlarken şunları söyledi: «Bu Sergey Petroviç çok can sıkıcıdır, annesiyle kızkardeşleri de giyimden kuşamdan başka birşey bilmezler.» Suhanov'la Stromberg de kaldılar. Evin havası sıkıntılıydı. Bunun sebebi yalnızca Olga Yevgeniyevna'nın hamileliği değildi. Kadıncağız kardeşinin geleceğinden endişe duyuyor, üstelik Sibirya'da bir yerlerde sefalet içinde cezasını çeken kocasına üzülüyordu. And-

rey'i Degayev'in evine gitmekten vazgeçirmeye çalıştılar:

— Ne gerek var buna? Hiç mi çay içmediniz hayatınızda? Üstelik de açık çay demler onlar, bizdeyse halis ingiliz çayı var, isterseniz ikram edebiliriz size. Olga hınzırca gülümseyerek ekledi: Degayev'in annesi de budalanın biridir. Ünlü yazar Polevoy'un kızıyım diye övünür durur.

— Sergey pek fena çocuk değildir, diye söze karıştı Suhanov. Ama fazla heyecanlıdır. Beni yorar bazan.

Yine de, Degayev genç yaşta istifa ederek büyük bir adım atmıştı. Devrimcilikle ciddi biçimde ilgileniyordu. Öğrenciler arasında ve özellikle de Petersburg topçu alaylarında yararlı çalışmalar yaptığı açıktı. Ama, onda garip bir sinirlilik, kararsızlık ve tutarsızlık vardı. Bu Andrey'in gözünden kaçmamıştı. Bu yüzden onunla yakından bağ kurmaktan kaçınıyordu. Bir de şu soru aklına geliyordu: Niye evine gelmeleri için bu kadar ısrar etmişti? Herkes ona misafirliğe gelmeye can atmıyor diye niye güceniyordu? Buna karşın, Andrey oraya gitmek zorundaydı. Suhanov onu eşiğe kadar geçirdi.

— Ne zaman gelirsin bir daha? diye sordu vedalaşırken. Arkadaşlarıma bildireyim.

— Dinle, Kolya, şimdilik kimseye birşey bildirme. Herkesi birden seferber etmek istiyorsun sen. Bu siyeç alışkanlıklarından vazgeç artık, yoksa felakete uğrarız hepimiz de. Kolodkeviç payladı beni zaten.

— Benim arkadaşlarım arasında hain yoktur! diye bağırdı Suhanov, yüzü kıpkırmızı olmuş-

tu. Denizciler ihanet etmez! Bana kalırsa, iyi insanlar gelmeli ve seni dinlemeli. Sertifika mı istiyeceğiz yani gelenlerden?

— İnsanları iyi-kötü diye ikiye ayırıyorsun. Yada kahramanlar ve hainler diye. Unutma ki ışıkla gölge arasında birçok nüans vardır. Öyle değil mi? İşte, aziz dostum, bu nüans farkları yüzünden mahvolup gidiyoruz biz.

Hava kararmıştı. Saat akşamın sekiziydi. Degayev'in oturduğu evin altındaki eczane ışıklarını söndürmüştü. Bu yüzden Andrey yolunu şaşırdı, uzun süre çıkmaz sokaklara dalıp çıktı. Her yer beton yığınıydı, buz gibi soğukta ayak sesleri yankılanıyordu, hava rutubetliydi. Barınak gibi bir yere girdi yanlışlıkla. Yirmi kişi karına karışık yere uzanmış yatıyorlardı, bir ihtiyar ikonun ışığında dua ediyordu. Andrey kapıyı açtığında birisi «Of! Yeter artık!» diye bağırdı. Sonra bir atölyeye daldı. Burada petrol lambasının ışığında küçük çocuklar çalışıyordu. Uzun, alçak bir masanın başında bir şeyler kesip biçiyorlardı. Havada şap kokusu vardı.

Sonunda Degayev'in evini bulabildi. Sonya evsahiplerinden önce atılıp onu karşılamaya koşmuştu:

— Nerede kaldın?

— Stromberg geldi de. Konuştuk biraz...

Kızdığı zaman Sonya'nın yüzü bembeyaz olurdu, yanaklarının rengi solardı.

— Sergey gece yığın halinde tutuklamalar olduğunu söyledi. Polis otellerde, barınaklarda arama yapıyormuş.

— Burada durum nasıl? diye sordu.

— Can sıkıntısından patlıyoruz! Degayev göründüğünden fısıltıyla konuşuyordu Olga. Ev sahibi iki dirhem bir çekirdek giyinmişti : Kareli ceket, beyaz gömlek, son moda şık bir kravat. Çok yakışıklıydı, biraz da sarhoştu.

Andrey Odesa'daki hayatını hatırladı, içinde bir sızı duydu. Sergey'in annesi tam bir memur karısıydı. Misafirlerini ağırlamak için telaşlanıyor, evde yapılmış pastalar, börekler ikram ediyordu. İki kız kardeşten küçüğü piyano çalıyor, büyüğü şahane bir tuvalet giymiş, şarkı söylüyordu. Karısının kız arkadaşlarını andırıyordu o anda, olağanüstü bir dayanıklılıkla romans üstüne romans söylüyordu. Sonra, tumturaklı biçimde Schiller ve Krilov'dan parçalar okudu. Tiyatroyu çok seven Anya Korba ile Sonya eserlerin oynanışını inceden inceye eleştirdiler. Şarkılarla oyunların arasında, ağabeyine çok benzeyen küçük kızkardeş piyanoda bazı parçalar çaldı. İnce uzun, anlamsız bir yüzü vardı, ufak tefekti, kolları kısaydı, hiç de güzel görünmüyordu piyano başında. Andrey dinlemiyordu bile. Güzel sesli karısı şarkı söylerken de bir türlü dikkatini yoğunlaştıramazdı, iyi bir dinleyici değildi müzik konusunda. Şimdiyse aklı fikri deniz subaylarındaydı. Altı aylık sefer bütün planları altüst ediyordu. Degayev'in yaptığı gibi istifa etmenin anlamı yoktu. İşbaşında kalmak, deniz erleri arasında bulunmak gerekliydi, çünkü ayaklanma gününde savaş gemileri belirleyici bir rol oynayacaklardı. O gün için, deniz subaylarını örgüte çekmek acil görevdi. «Toprak ve Özgürlük» üyeleri, «Kara Paylaşım»ınkiler gibi donanma çev-

relerine sokulmayı denemişler, ancak daha çok küçük rütbeliler arasında çalışmışlardı. İki yüz yıl boyunca propaganda yapmak, ama bir parmak ilerleyememek onların zayıflıklarından ileri geliyordu. Suhanov ve Stromberg gibi adamlar bir ekibe bedeldi. Emirleri altındakileri yönlendirmeyi, sırasında isyana teşvik etmeyi biliyorlardı.

Dereden tepeden konuşurlarken, büyük kız kardeşin tiyatro artisti olmak istediği ortaya çıktı. Bu da çirkin bir kızdı, ama tipi daha değişikti. Uzun burunluydu, kendinden emin tavırlıydı. Anlaşılan, rüyalarını gerçekleştirmek için Harkov'dan ayrılmıştı. «Bana yardım edebilecek birini tanıyor musunuz?» diye sordu. «Çevreniz geniş sizin. Tanıdığınız güçlü kişiler var!» Şaşırıp kalan Sonya omuz silkerek güldü:

— Ne tür tanıdıklarımız olabilir ki bizim?

— Haydi, haydi, öyle demeyin! Degayev'in annesi heyecanlı ve hayranlık dolu tavrıyla Sonya'ya cevap veriyordu. «Biliyoruz biz! Ama tabii sanmayın ki... Allah korusun!»

— Ne demek istiyorsunuz?

— Anne, misafirlerimizin canını sıkıyorsun, diye söze karıştı Degayev. Arkadaşlarımızın senin sandığın gibi garip ilişkileri yok. Belki, şurada burada bazı gazete ve dergi yazarlarını tanırlar, hepsi bu.

«Koltzov» takma adıyla **Eser** dergisinde makale yazan Kaplandan ve **Söz** gazetesinin yazarlarından olan Kibalçiç'ten söz ediyor olmalıydı. Bunların uzun burunlu şarkıcıya arka çıkmaları ne komik olurdu kimbilir! Sergey'in annesi kibir-

li kibirli edebiyat dünyasında yeterince tanıdığı bulunduğunu söyledi. Ne de olsa, **Moskova Telegrafı** yazarlarından Nikolay Polevoy'un kızıydı, profesör Piyotr Polevoy'un da kızkardeşiydi. Bir zamanlar, babası için jakoben derlerdi, oysaki büyükbabası tüccardı, İrkutsk'ta fayans fabrikaları vardı. Yani, halkın içinden çıkmış bir aileydiler.

Bu acayip konuşmaları dinler, bir yandan da kendini ikram edilen pastalarla, çöreklerle beslerken, Andrey şöyle diyordu içinden: «Vakit kaybediyoruz burada!» Ne diye davet edilmişlerdi sanki? Ev sahibesi onları kabul etmekten gerçekten çok hoşnut görünüyordu. Hareketsiz, ihtiyar, kaba çizgili yüzünden garip bir gülümseme, meraklı bakışlar eksik olmuyordu. Uzun dulluk yılları ve yoksulluk onu yıpratmıştı. Genç erkek kardeş ise yüzünü ekşitmiş bir köşede oturuyor, hiç konuşmuyordu. Sergey Petroviç'e gelince telaşlı ve sinirliydi. Durup dururken misafirler eğlensin diye hikaye anlatmaya başlıyor, sonra yarıda kesip onlara tatlılar, şekerlemeler ikram edeceğim diye rahatlarını bozuyordu. Yine de, Andrey onun kendisine önemli birşey söylemek için fırsat kolladığını sezdi. Gerçekten de bir ara ona çok alçak sesle:

— Evime geldiğiniz için çok mutluyum. Annem de çok memnun oldu. Uzun zamandır onu böylesine sevinçli görmemiştim, dedi.

Geç olmuştu, kalkıp sokağa çıktılar. Gece zifiri karanlıktı. Bu saatte Petersburg'a dönemezlerdi, geceyi Suhanov'un geniş apartımanında geçirmeye karar verdiler. Andrey, Sonya'ya şunları söyledi

— Bizi niye bu kadar ısrarla davet ettiklerini şimdi anladım. Üstelik de iyi ağırlandık. Çünkü ünlü, önemli kişileriz! Artık bu küçük ailede, babalarının, amcalarının, **Moskova Telegrafı**(*) gazetesinin yanı sıra tanıdıklarımız var diye övünecekler.

Kendi kavrayış gücünü beğenip gülmeye başladı. Daha başka birçok şeyi aklından geçiriyor, durmadan gülüyordu. Sonya karanlıkta onun elini sımsıkı yakalamıştı. Birdenbire kendi sözleriyle alay ederek şunu dedi genç kız:

— Şu sizin Sergey Degayev'den hiç hoşlanmadım. Neden bilmem. Bazen böyle olur, burnum bir koku alır, ne olduğunu ben de açıklayamam.

Petersburg'da, Çar II. Aleksandr'ın tahta geçmesinin yirmibeşinci yıldönümü kutlamalarının hazırlıkları yapılıyordu. Ama herkes sinir içindeydi, telaşlıydı bir takım söylentiler ortalıkta dolaşıyor, saraydakiler korkudan tir tir titriyordu. Devrimcilerin kutlama günü olan, 19 Şubat için çok büyük bir sürpriz hazırladıkları söyleniyordu. Çar saraydan çıkmaktan korkuyordu, kiliseye pazar ayinine bile gitmez olmuştu. Loris'in bazı önemli reformlar yaptığı, kurtuluş gününün yakın olduğu halk arasında anlatılıyordu. Tüm topraklar köylüye dağıtılacaktı. Sansür kaldırılacak, Üçüncü Şube lağvedilecekti. Belki de millet meclisi kurulacaktı! Ama, başka şeyler de

---

(*) Polevoy'un **Moskova Telegrafı** gazetesi 1825'te yayınlanmaya başlanan, ılımlı liberal yayın organı. 1834'de Çar I. Nikolay tarafından yayını yasaklanmıştır.

anlatılıyordu. Güya Loris, Suvorin'e demiş ki: «Özgürlükten, anayasadan filan sözetmeyin. Ben bu türlü işler için görev başına getirilmedim. Kim uyduruyor bunları? Yanlış düşünüyorsunuz benim hakkımda!» Yakında halk ayaklanması olacağı söylentisi ise çok yaygındı. Kapıcılar, apartımanlarda oturanlara yiyecek içecek depolamalarını öneriyorlardı, yedekte mum da bulundurulmalıydı, çünkü isyan olursa, su ve gaz boruları havaya uçurulacaktı.

Sonunda kutlamaların programı açıklandı: işçilere üç günlük ücretli tatil verilecekti. Bütün kent ışıklandırılacak, bayraklarla süslenecekti. Herkes evinin pencerelerine ikişer mum yerleştirecekti. 19 Şubatta, sokaklar kalabalıktı, gezip dolaşanların çoğu sarhoştu. Sarayın yakınlarına binlerce kişi toplanmıştı, bunlar baloya giden generallerin üniformalarına, güzel kadınların pahalı tuvaletlerine yiyecek gibi bakıyorlardı.

19 Şubattan iki gün önce, Mihaylov, Andrey'e başkente yabancı birinin geldiğini, yeni atanan diktatörü öldüreceğini anlattı(*). Hiç kimseden yardım istemiyordu, ama yalnız mı bırakılmalıydı, onun için ne yapılabilirdi? Komite acele toplandı, adamın Soloviyov usulünde, tek başına hareket etmesi, sonuçlarına yine tek başına katlanması kararlaştırıldı. Birkaç gün sıkıntılı geçti. Toplum çalkalanıyor, belli belirsiz umutlar uyanıyordu. Loris-Melikov'un ne yapacağını kesinlikle bilen yoktu, bu yüzden partinin sabırlı davranması gerekiyordu. Aşağı Volga bölgesindeki veba salgınını yenen, savaşlarda başarılı olan,

(*) Loris, kendisini diktatör olarak nitelendirliyordu.

enerjik yönetici, ve söylentiye göre ılımlı, gizliden gizliye liberal görüşlere sahip kontun atanması, bir bakıma çarın sol güçlerin baskısı önünde geri çekilmesi anlamına geliyordu. Kont, «Başkentlilere» başlığı altında bir bildiri yayınlamıştı. Burada, çok sakin ve satır arasında liberalizm kokan bir ifade ile hükümetin «halkın desteğine» umut bağladığı belirtiliyordu. İyi ama, daha önce de görülmüştü böyle bildiriler. Halkın karnı toktu bunlara. Yine de, yola gelmez hayalciler, salonlarda, gazete idarehanelerinde, halka açık yerlerde yeni eğilimlerden söz etmeden yapamıyorlardı, kademeli ilerlemelere inanıyorlardı bunlar...

20 Şubat 1881'de, öğleden sonra saat ikide, sonradan adının Hipolit Mlodetzki olduğu öğrenilen genç bir adam, özel malikanesinin önünde Loris-Melikov'un karşısına çıkmış, arabasından indiği anda kontun üzerine ateş etmişti. Kapının yanında iki muhafız bekliyor, arabaya atlı kazaklar refakat ediyordu, yakınlarda bir yerde bir polis memuru da nöbetteydi. Kont, olduğu yere yığıldı, fakat yara almadan kurtulup ayağa kalktı, cesaretle saldırganın üzerine atılıp onu yere yıktı. Kazaklar yetişip adamın bileklerini bağladılar. Soruşturma o akşam tamamlandı, karar ertesi güne bırakıldı. Herşey çok çabuk olup bitiyordu, yeni bir tarzdı bu. O anda, Loris onu savaştaki gibi yargılamadan derhal astırmayı düşünmüş sonra vazgeçmişti. Petersburglular heyecanlanmışlardı. («Bak hele! Kendisi saldırganın üstüne atılıp yakalamış!») Teröristlere karşı duyulan öfke artmıştı, mistik bir korku da duyulu-

yordu bir yandan. Sayıları ne kadar çoktu! Uşaklar Sokağında, devrimciler bütün gece tartıştılar Ne yapmalıydılar? Daha önce Mlodetski'yi partinin desteklemesini isteyen Kapıcı, hiç değilse kaçmasına yardım etmelerini önermişti. Şimdi şöyle diyordu:

— Başaramadı. Ona yardım etmedik çünkü...

Andrey böylesinin daha iyi olduğunu savunuyordu. Loris'in öldürülmesinin sırası değildi. Daha dişlerini göstermemişti, ama fazla gecikmezdi artık. Böyle hazırlıksız, birdenbire cinayet işlemek yanlıştı. Parti bir bildiri yayınlayıp bu suikastla hiçbir ilişkisi olmadığını açıklamalıydı. İktidar için, daha da dehşet verici olurdu böylesi...

Ertesi gün, 21 Şubatta, Petersburg'da Mlodetski'nin yargılanmasından başka birşey konuşulmuyordu. Hüküm önceden belliydi İdam cezası. Sorgusunda bir tek kelime bile söylememiş, kararı -darağacı- ilgisizce dinlemişti. O akşam, Kaplan onları görmeye geldi. Gazete idarehanesinde, yazı kurulunun heyecan içersinde olduğunu, idam cezasının yakında infaz edileceğinin öğrenildiğini, Loris'in bundan sonraki siyasetinin ve devrimcilerin vereceği karşılığın ne olacağının merak edildiğini anlattı.

— Liberal baylar sizin karşılık vermenizi çok arzu ediyormuş! diye sözlerini bitirdi Kaplan, alay ederek.

Andrey:

— Elbette ya! Sıcacık odalarında bizi alkışlayacaklar değil mi? dedi. Yazılı bir cevap hazırlamayı kararlaştırdılar.

Ertesi gün, idam kararı açıklandığında, Kaplan o sabah muhabirlerden topladığı haberlerle geldi. Balkan savaşlarının eski gönüllüsü, romancı Garşin sabah karanlığında Loris-Melikov'un evine gidip Mlodetski'nin affedilmesi için yalvarmıştı. Akıl almaz bir çılgınlıktı bu! Diktatör, Garşin'e bazı vaatlerde bulunmuştu, ama yüksek çevreler idam hükmünü onaylamışlardı bile.

Mlodetski, kaleden alınıp Aya Semyon Meydanına götürülürken Andrey sokakta, kalabalığın arasına karışmış bekliyordu. Bir an, herşeyi anlamasına ve zihnine kazımasına yetti: Mlodetski tam onun önünden geçerken, donuk, çöküк yüzünü, yüksekten bakışını, gülümsemesini gördü. Artık canlı bir yüz değildi bu, kağıt gibi bembeyazdı. Birdenbire, bu dimdik duran, insanlardan kopuk, uzak bakışlarla yukarıdan aşağı halkı süzen adamın tıpatıp kendisine benzediğini sezdi. Onu seyredenler, şaşkınlık içinde, budalaca, ağızları bir karış açık kalmışlardı. Kafaları karışmıştı, bu da kimsenin hoşuna gitmiyordu. Neden ve kimin üzerine ateş ediliyordu? Kont daha yeni atanmıştı, ne yaptığı, ne yapacağı belli değildi, şimdi de ona ateş edilmekteydi! Belki de nedenini bilen biri vardı. Durup dururken de yapılmazdı ya böyle işler... Andrey'in yanıbaşında duran bir kadın belli belirsiz haç çıkarıyor, fısıldayarak dua ediyordu

— Allahım, kurtar bizi...

Bir başka adam da kendisinin tıpkı bu idam mahkumuna benzediğine inanıyordu. Fyodor Dostoyevski idi bu. Ama o geleceğini değil, geç-

mişini Mlodetski'nin yüksek siluetinde görüyordu. O nemli şubat gününde unutulmuş ama hiçbir zaman unutulamayan geçmişini düşünüyordu. Evvelsi gün, ateş edildiği gün (olayı daha bilmiyordu) Suvorin ziyaretine gelmiş, konuşmalar suikastler konusunda dönüp dolaşmıştı(*) Kimse birşey bilmiyordu, ama saray suikastının yarattığı korku daha dağılmamıştı. Dostoyevski biraz önce bir sara krizi geçirmişti. Şimdi kurtulduğunu, hayata döndüğünü hissediyordu. Dünyanın en tatlı duygusuydu bu. Tam bir huzur içindeydi, Peygamber Muhammet buna «kendini cennette sanmak» derdi. Herzamanki gibi Dostoyevski terliyordu, hamamdan yeni çıkmış gibi yüzü kıpkırmızıydı.

Dostları onu bu dermansız durumda görünce şaşırırlardı. Suvorin de hayret etmiş, Dostoyevski ona bir çeyrek saat önce kriz geçirdiğini açıklamak zorunda kalmıştı. Anna misafiri soğuk karşılamıştı. Böyle krizlerden hemen sonra çıkıp gelinmesini, Dostoyevski'nin rahatsız edilmesini sevmiyordu. Ey Allahım! Onun tam da o sıralarda sağlıklı, mutlu olduğunu, zihninin açık olduğunu nasıl da anlayamıyordu!

Dostoyevski yuvarlak bir masanın başına oturmuş, sigara sarıyordu. Suvorin canlı, hareketli, sık sık değişen bir insandı, bu haliyle de hoşa giderdi. İnsan değişmeli, ilerlemeli, başka biçimlere dönüşmeli durmadan. Toplum için de böyle bu. Bir gün önce, Suvorin'in gelmesine yakın, neden artık değişikliklerin olmadığını düşü-

---

(*) **Aleksi Suvorin;** Yayıncı, **Yeni Zaman** gazetesinin kurucusu.

nüyordu. Neden herşey sürüp gidiyordu tekdüze biçimde? Sonra şu düşünce doğdu kafasında: Toplum ilgisizleşmişti artık, terörizm, saldırganlık almış yürümüştü, her çeşit şeytanlık ortalığı sarmıştı, kimsenin sesi soluğu çıkmıyordu yine de. Ah! Eski bir sözdü bu: Şeytanlık! Şimdiyse hayat çok daha karmaşıklaşmış ve korkunçlaşmıştı. Olayları bir anda kavrayamıyordu artık, dokuz yıl önceki gibi. Düşüncesini Suvorin'e de açtı:

— Diyelim ki, Aleksi Sergeyeviç, Daziaro'nun(*) vitrini önünde duruyoruz. Mağazada satılan tablolara bakıyoruz. Yanımızda, birisi durup o da bakıyormuş gibi yapıyor. Sanki birşeyler bekliyor, durmadan arkasına dönüp dönüp bakıyor. Birdenbire biri daha yaklaşıyor, hızla geliyor ve ona şunları söylüyor: «Birazdan Kış Sarayı havaya uçacak! Bombanın fünyesini ateşledim.» Onun dediklerini işitince ne yaparız, siz ve ben? Saraya koşup durumu bildirir, yada bir polis memuruna olayı anlatıp bu adamları yakalamasını sağlarız, değil mi?

— Hayır, ben böyle yapmam, dedi Suvorin.

— İşte! Sorun da bu zaten! Bir suç var ortada, korkunç bir olay var; belki de engel olabiliriz patlamaya... Biraz önce sigaralarımı sararken beni harekete geçirecek dürtüleri zihnimden geçiriyordum: önemli dürtüler bunlar, son derece ciddi, ulusal çapta ve hristiyanlık açısından zorunlu. Sonra da başka dürtüleri düşündüm. Beni harekete geçmekten caydıracak dürtüleri. Sö-

(*) Fransız ve İtalyan yapımı, taşbasması resimler satan ünlü bir tüccar.

zünü etmeye bile değmez bunların : korku, muhbir olmak istememek. Geleceğim, kimliğimi soracaklar, sorguya çekecekler ve kimbilir belki de bir ödül verecekler. Suç ortağı olmamdan da kuşkulanabilirler. Gazeteler şamata yapacak : «Dostoyevski suçluları ele verdi.» Bana ne bunlardan? Polisin işi bu. Polis memurları bunun için para almıyorlar mı? Liberaller affetmez sonra beni. Rahatsız edip durur lar, umutsuzluğa düşerim bu yüzden. Normal mi bu? Bizde, herşey anormal çünkü bu olaylar sürüp gidiyor, ne yapmak gerektiğini kimse bilmiyor, değil böyle karmaşık durumlarda, en basit sorunlar karşısında bile insanlar çaresiz kalıyor.

O akşam, karısı Anna, yeni bir suikast haberi getirdi. Kimse ölmemiş ve yaralanmamıştı, ama amaç öldürmekti. Suçlu yakalanmıştı.

«Yarın Aya Semyon Meydanında idam edilecek,» denildiğini duyduğunda ne garip bir duyguya kapılmıştı. Bir gün önce, Dostoyevski bir kız lisesinde **Karamazov Kardeşler**'den bölümler okumuş, öğrenciler gözyaşları içersinde, hayran hayran dinlemişlerdi. Ne büyük bir mutluluk duymuştu bu başarısından! Genç kızlar onu bırakmak istemiyor, İsa Peygamberden sözediyorlardı... Bütün bunların ardında, bir ses durmadan kulağına «Yarın öldürecekler onu!» diyordu sanki. Orada, aynı meydanda...(*). Yerinde duramadı, kimseye birşey söylemeden oraya gitti. Yalnızca hatırlamak değil, görmek, anlamak ve pay-

(*) **Dostoyevski,** siyasi bir suçtan dolayı 1848 yılında idama mahkum edilmişti. Cezası son anda küreğe çevrildi, o sırada kurşuna dizilmek üzere direğe bağlanmıştı.

laşmak istiyordu. Suç ve ceza mı? Gerçekte suç ve acı! Daha doğrusu acı ve acı! Otuz yıl önce, o aralık ayında olduğu gibi Aya Semyon Meydanı yine kasvetli, sonsuz büyük ve bembeyazdı. O sıralarda kar daha çok yağmıştı. Arabadan indirildiklerinde, inanılmaz derecede soğukta, karların içine gömülmüşlerdi, incecik baharlık elbiseleri içindeydiler oysa. Nisanda yakalandıklarında bunlar vardı üzerlerinde. Sisler içinde, güneş kızıl kömür gibi ışıldıyordu. Karlara bata çıka meydanın ortasına doğru ilerlemişlerdi. Dikdörtgen biçiminde, tahtadan, siyah bir örtüyle kaplı koskoca bir cisim yükseliyordu burada. Cenaze havası vardı ortalıkta. Yine de yaklaşan ölümü düşünemiyorlardı, hiç birşey düşünemiyorlardı. Yarı uykuda, rüyada yürür gibi idam sehpasının etrafında dizili asker sıraları boyunca ilerliyorlardı. Birdenbire darağaçlarını gördüler. Bir süre bekletildiler. Kasketleri çıkartıldı. Soğuktan donuyorlardı. Öldürücüydü bu soğuk. İdam hükmünün okunmasını sonuna kadar bekleyemediler, dizleri büküldü, yere çöktüler. «Hepsi de kurşuna dizilerek... idama mahkum edilmişlerdir...» Öldürücü bir şaşkınlık anı yaşamışlardı. Papaz onları günah çıkartmaya ve haçı öpmeye davet etmiş, ama bir adım bile atamamışlardı...

Suçlu, Mlodetski uzun boylu, dar uzun yüzlüydü. Solgundu. Heryana eğiliyor, halka veda ediyordu. İnsanüstü bir sakinlik yansıyordu duruşundan. En korkuncu da buydu! Çünkü bu adam başına gelecekleri istemişti, sakin, soğukkanlı duruşundan anlaşılıyordu. Sanki bu acıyı, son anlarında, bu meydanda sessizce bekleyen

halkın önünde böyle eğilmeyi uzun zamandır özlemişti. Zavallı, karanlık bilincini zorlayarak istemişti ve işte, bunu başarmıştı. Kalabalığın içinden biri kaba bir sözle sataştı. Peki ama, yıllarca çalışma, manevi sıkıntılar, hayatın bütün sorunları, anarşiye karşı mücadele neye yarardı, bir insan **o anda** böylesine sakin olabildiğine göre? Alyoşa Karamazov manastırdan vazgeçer, devrimci olurdu bu durumda. Anarşik yada sosyalist bir düzen aradığından değil, gerçeğe varmak istediğinden. Ama bu **inkarcının** karşısında, Babil Kulesini ve kölelerin bilincini kullanmayı en büyük mutluluk sayan bu mahkumun karşısında kaçacaktı. Ve Alyoşa da idam edilecekti, kesindi bu. Aynı biçimde, solgun yüzüyle, eğik gövdesiyle duracak, sonra bağırarak halka birşeyler söyleyecekti.

Sonya, Andrey'den ayrılacağına ne kadar üzülse, gitmek için aldığı karar da o kadar güçleniyordu. Andrey, bütün acıların, zorlukların omuzlarına çöktüğünü duyuyor, bunlara sabırla katlanıyordu. Acı mı? Gelsin bakalım! Sonya, ailesini nasıl terkettiğini, yoksul bir arkadaşıyla görüşmesine izin vermeyen babasından nasıl kaçtığını anlatmıştı. Bayağı, iğrenç aile içi despotizmi genç kızın direncini arttırmış, kaderini belirlemişti. Sonya için gerçek buydu: evinden kaçmış, başına gelecekleri göze almıştı. Annesinden ayrılmak hayatının en büyük acısı olmuştu.

Yine de, hiçbirşey durduramamıştı onu.

Petersburg'daki partizanlar neler yapıyor, nasıl yaşıyorlardı? Ocak ayında, Andrey ve Kapıcı'nın yardımıyla Kaplan «Partinin Hazırlık Çalışmaları» adını verdiği bir birlik kurmuştu. Bu konuda tartışmalar yapılıyordu. Gizli matbaayı yerleştirmek üzere bir apartıman dairesi aranıyordu. Hartmann'ın kurtarılmasına çalışılıyordu. Kletoçnikov'la randevular, işçi ve öğrenci çevrelerinde çalışmalar sürüp gidiyordu. Kısacası hergünkü görevler yerine getiriliyordu! Herkese veriliyordu bu görevler, Sonya'ya göre, ama o kendisini olağanüstü ve tehlikeli birtakım işler için hazırlıyordu. Mişkin ve Voynaralski'yi kurtaran o değil miydi? Şimdi de Odesa'ya gitmek istiyordu. Kaderi buydu, çünkü «Bayan Suhoruka» olarak birlikte yaşadığı Hartmann'ı merak ediyordu. Sözümona eski «kocası» ile Moskova yakınlarında küçük bir evde oturuyorlardı. Adı Leon Hartmann'dı, ona Simyacı derlerdi. Hartmann, şubat başlarında Paris'te fransız polisi tarafından tutuklanmıştı, gizli ajanların ve rus ajanlarının da, parmağı vardı bu işte. Çar hükümeti Rusya'ya geri gönderilmesini istiyor, parti ise bütün gücü ile bunu engellemeye çalışıyordu. Fransız halkına bildiriler, çağrılar yazılıyor, Cumhurbaşkanına mektuplar gönderiliyordu. Birisi elçilik yapmak üzere Fransa'ya gitmişti. Bir temsilci kuruluna başkanlık eden Lavrov, Millet Meclisi başkanı Gambetta ile görüşmüştü. Victor Hugo açık mektup yayınlamıştı. «Bu adamı teslim etmeyiniz!» diyordu mektubunda. Sonuç olarak, Hartmann geri gönderilmedi. Şubat ayının sonlarına doğru serbest bırakıldı ve İngiltere'ye doğru yola çıktı.

Tüm Avrupa'da bu olay büyük yankılar uyandırmıştı. Simyacı, dünya çapında ün kazandı. Parti zafer kazanmış, bir arkadaşı kurtarmıştı. «Küçük sefil komplocular grubunun, yasadışı yaşayan zavallıların» güçlü imparatorlukla yaptığı göğüs göğüse savaşta kazanılan bir zaferdi bu. Kimin adına yapılıyordu bunlar? İşte merak edilen, öğrenilmesi gereken buydu. Herkes kafasını yoruyordu bu konuya. O güne kadar adı duyulmamış, iki acayip güç Avrupa arenasında karşıkarşıya gelmişti. Bunlardan biri kamuoyu, öteki de esrarengiz ve güçlü, rus terörizmiydi. Saint Petersburg'da saraylar havaya uçuruluyorsa, Paris'te Elyseé sarayına sıra gelmeyeceğini kim söyleyebilirdi? Fransızlar itiraf etmek istemiyorlardı, ama soğuk iklimlerin estiği, karlı, uzak tepelerden «Narodnaya Volya» imzalı bir mektup masalarının üzerine düştüğünde iliklerine kadar titriyorlardı.

Andrey zaman zaman yepyeni bir duyguya kapılıyordu. Sokakta, tramvayda, kalabalığın arasında dirsekleriyle kendine yol açmaya çalışırken birdenbire içinde bir sevinç duyuyordu, gururlanıyordu: «Ha hay! Ne koskoca güç! Korktuklarınız biziz işte!» Bu ruh hali içersinde, mart ayı ortalarında, aceleyle Kletoçnikov'la buluşacağı apartımana gitti.

Akşam, Sonya veda etmeye gelecekti.

Herzaman Kapıcı Kloteçnikov'la temas kurardı, ama o gün işi vardı. Andrey gizli ajanlarını iki kez görmüştü, son kez ocak ayında olmak üzere. Adam oldukça sakin görünüşlüydü, alçak sesle konuşurdu, sık sık öksürürdü, hastalıklıydı.

Hiçbir şey yazmadığı, herşeyi aklında tuttuğu Andrey'in gözünden kaçmadı. Yığın yığın bilgi nasıl ezberlenirdi? Andrey bir ara kuşku duymuş ve Kapıcı'ya sormuştu Verdiği raporlar doğru muydu? Kapıcı hepsinin doğru olduğunu, araştırıldığını ve doğrulandığını söylemişti.

Nikolay Kletoçnikov, Andrey'i bekliyordu. Onun çok sinirli olduğunu Andrey görür görmez anladı. Oturduğu sandalyeden fırlayıp ayağa kalkmıştı. Nikolay ve Natalya Nikolayevna çay içiyorlardı. Masada bir de boş bardak vardı. Natalya, izin isteyip odadan çıktı. Son zamanlarda komiteye kabul edildiğinden konuşmada hazır bulunmaya hakkı vardı, ama bunu hiçbir zaman yapmaz, çıkar giderdi. Onu bazan çağırırlar, bazan çağırmazlardı. Kletoçnikov «Parti'nin en büyük sırrı» idi. Onunla ilişki kurabilenler bir iki kişiden fazla değildi.

— Goldenberg ihanet ediyor! diye bağırdı. 10 Martta Üçüncü Şube'ye Odesa'dan, albay Perşin'den bir telgraf geldi. «Goldenberg bütün suçlarını itiraf etmeye karar verdi. Terörist fraksiyonun örgütlenişini açıklayacak, bildiği bütün üyelerin adlarını verecek» ve saire. Düğün bayram ediyor bütün Şube.

Odesa'dan ve Harkov'dan Grigori'nin ihanetiyle ilgili bazı söylentiler gelmişti daha önce. Ama belli belirsiz, yarı-ihanet gibi birşeylerdi bunlar. Fakat Perşin'in telgrafı korkutucuydu. Grigori çok şey bilirdi. Ne olmuştu acaba? Dengesiz, kavgacı, kendini beğenmiş biriydi elbette ki... Ama ihanet... tanıdığı herkesin adını vermek... Ölecek

hale gelinceye kadar işkence mi etmişlerdi? Korkak değildi aslında.

Albaydan hemen hergün telgraflar geliyordu. Grigori ayrıntılı bilgiler veriyordu. Büyük bir dava açılacağı, Stefan, Kviyatkovski, Buch, Zund, kısacası o güne kadar yakalananların yargılanacağı belliydi.

— Bugünkü telgrafı yazdım, dedi Nikolay. Kendi kurallarıma karşı çıktım. Çünkü bir açıklama var burada. İşte. Perşin'den geliyor.

Boru biçiminde sarılmış bir kağıdı eliyle düzeltip masanın üstüne koydu

«Goldenberg'in bilincini uyandırmak için kullandığımız yöntemlerin ahlaka uygun olmadığını Majestelerinden saklayacak değilim. Ama, bütün yöntemleri kullandıktan sonra, hileye başvurmak zorunda kaldık. Sonunda teröristlerin kumarı kaybettiklerine inandı. Boşuboşuna kurban vermemek için tanıdığı herkesi ele vermeye karar verdi...»

Kısa bir sessizlik oldu. Kletoçnikov şöyle dedi sonunda «Kurnaz herifler!» sonra okumayı sürdürdü :

«Goldenberg bizim fikirlerini paylaştığımıza inandığı için bildiği herşeyi anlatıyor. Dün dedi ki, açıklamalarından dolayı bir an pişmanlık duysa ertesi gün onunla konuşmak zevkine eremezmişiz. İntihar edeceğini söylemek istiyordu galiba.»

Goldenberg'in sorgusunu Dobrijinski yapıyordu. «Ah! Demek o Dobrijinski!» Andrey onu hatırlıyordu. Kibar tavırlı, sarışın bir adamdı. İnce sarılmış sigaralar içerdi. Gözlerini kısar ve

gülümserdi. Bu adamın adını duyunca, Andrey'in morali bozuldu. Onun Grigori'yi tamamıyla döndüreceği kesindi.

O akşam, başka şeylerden sözederken bile, Andrey «Grişka»yı düşünmekten kendini alamıyordu. Ne biliyordu, ne bilmiyordu acaba? Ama, bildikleri bilmediklerinden çoktu, Kış Sarayı suikastının dışında herşeyden haberi vardı. Her işe bulaşmıştı Kropotkin'in öldürülmesi, Soloviyov'un yaptığı suikast girişimi, «kongreler», iki partinin ayrılması, Aleksandrovsk, Harkov, Moskova, Odesa...

Nikolay yavaş yavaş not yazdırıyordu «Yakuboviç, Aleksandr Filipoviç, üniversite öğrencisi... 1876'da Petersburg'dan ayrılmış, kendisine emanet olarak verilen onbeş bin rubleyi götürmüş. Paris'te yaşamış, Amerika'ya yolculuk yapmış, Rus Elçiliği ile yakın ilişkiler kurmuş... Başkentte ve taşrada çok tanıdığı var... Koyu renk saçlı ve bıyıklı. Korkak bakışlı, iri burunlu... Yanov, Aleksandr İvanoviç, orta boylu, kalın dudaklı...»

Matbaa çalışmaya başlayınca, bunlar yayınlanacaktı. Hafiyeler ya Presniyakov usulü fiziksel olarak, yada yayın yoluyla manevi olarak öldürülürdü. Akşam, Sonya geldi. Grigori'den sözettiler. Artık kesinlikle Odesa'ya gitmesi gerekiyordu. Belki de hapishaneye sokulabilir, «Grişka»yı susturabilirdi. Petersburg'a nakledildiğinde çok geç olacaktı.

Sonya dinliyor, içinde büyük bir eziklik duyuyordu. Kabus gibiydi bunlar. Andrey'in Odesa'

ya gitmesine izin vermezlerdi! Ona yardım edecek bazı kişileri görmesi gerekliydi. Andrey genç kıza bazı adlar, adresler ve işçi Vaska Merkulov'a teslim edilecek bir mektup verdi.

— En korkunç olan ölümümüz değil... Hepimiz yokolacağımızı biliyoruz, dedi Sonya, ama bu tür bir değişme... Kelebeğin tırtıla dönüşmesi akıl almaz birşey.

Grigori'yi aklından bir türlü çıkartamıyordu.

Genç kıza biraz da aşıktı galiba, ama bu da saçma sapan bir duyguydu. Grigori'nin bütün duyguları böyle ipsiz sapsızdı. Kapıcı bir gün onu, sarhoş gibi, sayıklar gibi, Sonya'ya sokulmuş otururken yakalamış, fena halde azarlamıştı. Genç kız çok gülmüştü bu olaya. Sonya, Grigori'ye acıyor, yaptıklarını affediyordu, ama o gün tehlike kokusu almıştı, çünkü adamın çok cesur fakat kafasız olduğunu anlamıştı. Mantık olmayınca cesaret kötülüğe yönelir.

Sonya yüzünü tiksintiyle buruşturdu. Grigori ile ilgilenmeyeceğini, çünkü bunun esas çalışmalara zarar vereceğini söyledi. Sonra şunu ekledi:

— Biliyor musun kimi görmek istiyorum Odesa'da?

Andrey cevap vermedi, çünkü tahmin etmişti.

— Hayır dedi, onlarla görüşmeye çalışma.

— Oğlunu görmek istiyordum!

— Yararı yok!

— Yalnızca göreyim, o kadar...

Sonya kendisine birşey yasaklandığında insana gözlerini kaldırıp isyankar bir bakışla bakardı. Babasına karşı da böyleydi herhalde, diye düşündü Andrey.

— Sen bilirsin, dedi Andrey sonunda. Ama bana söz etme bundan. Çünkü hiç ilgilendirmiyor beni...

YEDİNCİ BÖLÜM

Herşey, 2 Şubat günü Kropotkin'i öldürdüğünü itiraf ettiği zaman başlamıştı. Zaten biliyorlardı bunu tabii, hilekar Fedka'nın verdığı bilgilerden gerçeği öğrendiklerine, yani sonuçta kendi kendini ele verdiğine inanmaya başlamıştı artık. Nihayet, susabilirdi, herşeyi inkar edebilirdi. Ama o öyle yapmadı. İfadesini imzaladı. Bir gece, bir anda, aydınlık bir fikir doğmuştu kafasında: İtiraf etmeli, ifadesinin altına imzasını atmalıydı, fakat herkesin bildiği bazı olayları ortaya koymalıydı. Harkov Üniversitesinde öğrencilere yapılanlar, hapistekilere uygulanan baskılar. Bütün dünyayı titretirdi bu gerçekler! Böylece kararını verip kesin bir tavırla Dobrijinski'ye açıkladı

— Çarlık hükümetine açık çağrıda bulunmama izin vermezseniz hiçbirşey imzalamam.

— «Açık çağrı» demekle neyi kastediyorsunuz? Nasıl bir çağrı olacak bu?

— Çok basit, bu saçma savaşa, yani terörizme son verecek bir çağrı. Bu bir. İkincisi, anayasa talebediyorum.

Dobrijinski kala kalmıştı. Yüzü sarardı, fakat sonra kendini toparlayıp Grigori'ye bir kağıt uzattı.

— Rica ederim, elbette dedi. Önce ifadenizi alalım da sonra bunu görüşürüz. İsteklerinizi Petersburg'a ileteceğiz.

Dediği gibi de yaptı. Grigori çara yazdığı açık çağrıda yalvarıp yakarmıyor, af dilemiyor, sert fakat soylu bir talepte bulunuyordu. Gel gör ki üç gün sonra Kış Sarayındaki patlamanın haberini aldılar. Dobrijinski son derece sarsılmış ve heyecanlanmıştı.

— Görüyor musunuz, Bay Goldenberg, diye kekeliyordu, Rusya'nın çok ihtiyacı var şimdi size. BÖYLE BİR ANDA, sizin bilgileriniz ve yardımlarınız ne kadar değerli bizler için!

Bu haberle beyninden vurulmuş gibiydi Grigori. O da bağırıp çağırıyordu:

— İspat isterim! Kanıt isterim! Garanti vermelisiniz bana! Onların saçının teline bile dokunmayacağınıza söz verin!

O günlerde büyük bir üzüntü ve karmaşa yaşanıyordu her yerde. Albay Perşin ve Dobrijinski ne yapacağını şaşırmış budalalara benziyorlardı. Büyük değişiklikler bekleniyordu. Grigori'ye şarap satın alma ve annesiyle görüşme izni verildi. Zavallı ihtiyar kadın, jandarmalara yalvarıp yakardı, ellerine sarıldı, oğluna herşeyi

itiraf etmelisin, kaderine razı olmasını, babasına acımasını söyledi. Oğlunun yanında hücrede birkaç gün kalmasına izin verdiler. Bir gece bile uyuyamadı kadıncağız. Şarap içip sarhoş olan Grigori koşarcasına hızlı adımlarla hücresinde gidip geliyordu. Bazan bağırarak, elini kolunu sallayarak nutuk çekiyordu «Sayın yargıçlar! İzin verin de size birkaç kelimeyle, soluğunuzu kesecek, kanınızı donduracak bir sahne anlata yım...» Bir köşeye yığılmış olan annesi, ağlayarak oğlunu seyrediyordu.

Sonunda Dobrijinski şu açıklamayı yaptı

— Bay Goldenberg, çağrınız yüksek iktidar çevrelerine iletildi. İkimiz arasında kalsın, iyi kabul edildiğini duydum. Özel bir ilgi gösteriyorlarmış size. Petersburg'da çok büyük değişmeler oluyor şu sıralarda. Kont Loris-Melikov başkanlığında Yüksek İcra Komisyonu kuruldu. Kont ılımlı bir insan olarak tanınır. Ben size daha önce de söylemiştim ya, yukarıda yalnız cahil ve geri kafalılar değil, akıllı, mantıklı kişiler de var. Bugün için tek sorun, onlara nasıl yardım edileceğidir. Çünkü devlerin savaşı bu...

Demek ki, Petersburg'da, yeni iktidarın başında, Loris-Melikov, Grigori Goldenberg'den yardım bekliyordu! Apaçıktı bu. Annesi ona yalvarmış durmuştu, babası da hemen hemen buna benzer sözlerle dolu bir mektup göndermişti. Kiyevli tüccarın altı çocuğu ve evlatlığı sürgüne gönderilmiş yada hapsedilmişti; ailece hışma uğramışlar, zavallı gençler mahvolmuştu, ihtiyarları da artık yalnızlık içinde ölüm bekliyordu. Nedendi bütün bu acılar? Annesi: «Rusya büyük bir

ülkedir. Gençlerin kol kanat germesi gerekir ülkelerine,» diyordu. Dobrijinski ise: «Rus gençliğinin de, Rusya'nın da kaderi sizin elinizde, Bay Goldenberg!» sözleriyle ona katılıyordu. Grigori kağıt kalem istedi. Şubatın ikinci yarısında ve martın ilk haftalarında Dobrijinski ile görüştü, konuştu, tartıştı, sonunda herşeyi anlattı. Başsavcı not tutmuyordu, geceleri Grigori yazıyordu ifadesini. 9 Martta, bir yığın müsvette getirdi. Seksen sayfa doldurmuştu ince bir yazıyla. Vera Zasuliç'ten başlayarak bütün olaylar. Sonra, yetmiş dört sayfalık bir savunma yazdı. Burada tanıdığı bütün devrimcilerin karakteristik özelliklerini, görüşlerini, yaptıkları işleri, yeteneklerini, kişiliklerini hatta dış görünüşlerini anlattı. Hatırladığı herşeyi yazdı. Çok şey hatırladığı da ortadaydı. Kendisi bile buna şaşmıştı. **Yüz kırk üç** kişiyi hatırlamış ve ele vermişti! Devrimci çevrelerde bu kadar çok tanıdığı olmakla başka kim övünebilirdi Rusya'da? Bütün bu insanları ölümden kurtardığını sanıyordu, hayatlarının boşuboşuna yıkılmasını önleyecekti aklı sıra. Üstelik de bu insanları hayranlıkla, heyecanla, sevgiyle anıyordu. Jeliyabov'dan «olağanüstü, dahiyane bir kişilik» diye sözediyordu.

Dobrijinski, çalışmasının **DEVLERİN SAVAŞINI** yürütenlerce çok takdir edildiğini söyledi. Rusya onun hizmetlerini asla unutmayacaktı. Yakında «özel bir görüşme» için Petersburg'a gönderilecekti. Nisan başlarında, gerçekten de, söylenilenler doğru çıktı Başkente gelmesi isteniyordu! Alelacele hazırlandılar, çünkü Dobrijinski de birlikte gelecekti. Bir şey vardı ki Grigori'

yi şaşırtıyordu: Onu adi ve tehlikeli bir suçlu gibi, ayakları zincirli olarak, oniki askerin refakatinde gönderiyorlardı. Albay Perşin'e: «Şaştım doğrusu, niye ayaklarımı zincirlediler? Çıkaramaz mısınız prangayı?» diye sordu. Albay kin dolu bir gülümsemeyle:

— Niye şaşıyorsunuz? Kaatilsiniz siz, elbette zincire vururlar sizi. Şuna da bak hele, bir de horozlanıyor! Şaşıyormuş!» diye cevap verdi.

Neyse ki, bu adi, aşağılık herif Odesa'da kalacaktı. Başsavcı Dobrijinski ise Goldenbergle birlikte geliyordu. Erlerin onu saldırıdan korumak için yanlarına verildiğini, çünkü düşmanlarının peşinde olduğunu söyledi. Doğaldı bu, endişelenmemesi gerekirdi. Zincire gelince, formaliteden başka birşey değildi. Önemsiz bir ayrıntıydı, o kadar.

— Üstelik de, herkesin bizimle aynı düşünceyi paylaşmadığını biliyoruz. Yüce amacımız uğruna herşeye katlanmalıyız.

Grigori de bu akıllı adamla aynı görüşteydi. Herşeye KATLANMAYA hazırdı. Yalnız bir tek kuşkusu vardı: Herkes durumu gerektiği biçimde anlayabilecek miydi? Kalbinin üzerinde bir ağırlık var gibiydi. Yolda hiç uyuyamadı. Susuzluktan çok ıstırap duyuyor ve anlaşılmamak korkusu ruhunu eziyordu. Endişeden bir türlü kurtulamıyordu.

Dört günde başkente vardılar. 13 Nisan, ılık ve güneşli bir gündü. İlkbahar gelmişti. Petersburg'a özgü bir yanık kokusu duya duya sokaklardan geçtiler. Arabanın pencerelerinden ışık altında karmakarışık şekiller seziyordu. Grigori

baştan aşağı titreyerek, koltuk meyhanelerinin, kızartmaların, alman sigaralarının, biranın kokusunu içine çekiyordu. Bütün bu harikaları ebediyen yitirmişti, oysaki daha bir yıl önce, aynı sokaklarda arkadaşlarıyla birlikte bu zevkleri tadıyordu. Onu Trubetskoy kalesine(*) götürdüler. Zincirleri çıkartıldı, tutuklandığında alınan kişisel eşyasını geri verdiler. Mahkum kılığı sivil elbiselerle değiştirildi. Kağıt kalem verildi.

Dobrijinski'nin bakışları sevimsizleşmiş, sabit ve parlak bir hal almıştı. Tavrı çok resmiydi. Grigori zavallı taşralının bu değişimine için için gülüyordu. Dobrijinski ona gevezelik zamanının geçtiğini, mahkemeye çıkmak üzere açık ve kesin ifadeler hazırlaması gerektiğini söyledi.

— Ne zaman başlayacak duruşmalar? diye sordu Grigori.

— Bilseniz ne olacak, bilmeseniz ne olacak, diye kestirip attı öteki.

Grigori kendini tutamayıp haykırdı

— Ben, bu davanın en önemli sanığıyım. Ben bilmeyeceğim de kim bilecek peki? Bana kesin bir bilgi vermenizi istiyorum.

— Artık hiçbirşey isteyemezsiniz, dedi Dobrijinski aynı soğuk tavırla.

Grigori'nin içinde birşeyler kıpırdadı, birşeyler kaydı, yıkıldı. Yine de budalalıktan başka birşey değildi bu: Duruşmaların başlayacağı günü bilmesi o kadar önemli miydi? Gürültüye patırtıya gerek yoktu. Buraya şu polonyalı ile sohbet etmeye gelmemişti. Yeterdi onunla çene çaldığı.

(*) Petro-Pavlovsk zindanının siyasi tutuklulara ayrılan kısmı.

Daha önemli kişilerle görüşmesi gerekirdi şimdi. Başsavcının dediğine bakılırsa kont bizzat onu görmeye gelecekti. İfadesini yazmak üzere kurallara uygun biçimde Dobrijinski ile konuşmaya başladı. Başsavcı yazdırıyordu. Uzun süre çalıştılar. Hücre genişti, altı metre uzunluğunda, üç metre genişliğinde ve diğer tutuklulardan uzak bir yerdeydi. Civardan hiçbir ses duyulmuyordu.

Çalışmaları bittiğinde Grigori başsavcının yine Odesa'daki gibi olduğunu sandı. Çok anlayışlı bir adam gibi davranıyordu. O zaman, parmağıyla onu tehdit eder gibi yaptı:

— Aklınıza iyi yerleştirin, Bay Dobrijinski, arkadaşlarımın saçlarının bir teline bile zarar gelmemeli, yoksa kendimi hiç affetmem.

— Saçlarını bilmem, ama kafalarının koparılacağı kesin!

Bunu söyledikten sonra birdenbire çıkıp gitti. Herzaman öyle yapardı zaten.

Bu sözler karşısında Grigori donup kalmıştı. Şaka mıydı, neydi bu? Saçmasapan, yersiz bir söz! Kapıya vurdu, bağırdı, gardiyanlara seslendi. Kimse cevap vermedi. Dobrijinski de o gün bir daha gelmedi. Grigori korkunç bir gece geçirdi. Ertesi gün, başsavcı hiç birşey olmamış gibi, gülümseyerek hücrede boy gösterdi. Bir gün önce söylediklerinin gevezelikten başka birşey olmadığına yemin billah etti. Çarşamba günü çok önemli bir ziyaretçi gelecekti: Ekselansları Kont Loris-Melikov'un ta kendisi. Ona neyi nasıl söyleyeceğini Grigori'nin çok iyi düşünmesi gerekiyordu. Kont, onun ifadesini daha önce okumuştu. Sürdürdüğü mücadelede kuşkusuz yararlanacak-

tı Grigori'nin verdiği bilgilerden, ama tamamlayıcı bilgiler de gerekliydi. Özellikle Soloviyov'un suikast girişimi konusunda...

Kont tıknaz yapılı bir kafkasyalıydı, kırlaşmış gür bıyıkları vardı. Kediye benziyordu. Konuşması kaypak, sinsi ve soğuktu.

Pelerinine bürünmüş, Grigori'den uzak durmaya çalışıyordu. Korkusundan yapmıyordu bunu kuşkusuz, iğreniyordu ondan. Sandalyeye değil, masa niyetine duvara perçinlenmiş dökme demirden bir çeşit çıkıntıya ilişmişti. Delici bakışlarıyla, gözünü kırpmadan, yan yan Grigori'ye bakıyor, sorular soruyordu. Grigori, anayasa konusunu açmak istedi:

— Sayın Kont! Eğer çar halkına bir anayasa ihsan etmeye ikna edilemezse...

Loris-Melikov kibar bir el hareketiyle sözünü kesti:

— Bu sorunu başka zaman ele alırız.

Sesi, zarif el hareketi, «başka zaman» deyişi Grigori'nin hoşuna gitmişti. «Kont hazretleri nasıl isterlerse!» diyerek durumu kabullendi. Bütün Rusya'da, Kont Loris-Melikov'un hücresinde ziyaret ettiği, böyle masa üzerine oturup ayağını sallayarak çene çaldığı başka siyasi tutuklu var mıydı? Grigori açık konuşan, içten itiraflarda bulunan bir tutuklu olduğu içindi bu, yoksa merak yüzünden değil. Grigori'ye ihtiyacı vardı onun, oysaki Grigori'nin konta ihtiyacı yoktu. İçi gurur ve neşe doluydu Goldenberg'in, umursamaz bir tavırla, sırtını duvara vermiş, bacak bacak üzerine atmış demir ranzada oturuyor, o da yırtık pırtık hapishane terliği içindeki ayağını sallıyor-

du. Her zamanki ipsiz sapsız laf seline son vermişti, ağır ağır ve kesin konuşmak için kendini zorluyordu.

Günü yaklaşan mahkemeden sözettiler. Goldenberg tanık olarak bulunmayacaktı mahkemede. Yorumcu olarak, peygamber olarak, Hazreti Musa olarak bulunacaktı. Halkı mutsuzluk, umutsuzluk çölünden kurtaracak, vaadedilen barış ve huzur topraklarına götürecekti.

— Siz de, ben de özbeöz rus değiliz, dedi kont. Bir gözü şaşı bakıyordu. Bu yüzden sorumluluğumuz daha da büyük bizim. Elimizden gelenin en fazlasını yapmalıyız. İkimiz de görevlerimizin ne olduğunu iyi bilmeliyiz.

— Yine de... bir kez daha... söylemeliyim. Grigorinin sesi titriyordu. Duraklayarak konuşuyordu. Arkadaşlarıma dokunulmamalı. Kesinlikle şart koşuyorum bunu.

— Üç aydan beri hiçbir devrimci, yani hiçbir arkadaşınız tedirgin edilmedi. Yetmez mi bu size?

— Ya Rozovski ile Lozinski'nin idamı?

(Mart başlarında, Odesa'da, bunu hapishanenin gardiyanından duymuştu.)

Loris-Melikov bıyık altından güldü. O anda tam bir kediye benziyordu. Kollarını iki yana açtı:

— Canım bunlara da devrimci denir mi? Deli bozuk, budala, kaçık herifler! Aptallıklarının kurbanı oldular. Bakın, tekrar ediyorum (Sesini yükseltti) Yüksek İcra Komitesi çalışmalarına başlayalı, artık **gerçek devrimciler** için korkacak birşey kalmadı. Siz akıllıca davranırsanız korka-

cak birşeyleri olmaz hiçbir zaman. Siz! Siz! Evet, arkadaşlarınızın kaderi şu anda kesinlikle sizin elinizde.

Sonra Grigori'yi, Soloviyov olayı konusunda, toplantılar konusunda, her konuda sorguya çekti... Gerçi yüz elli sayfalık ifadeyi okumuştu ama yine de birçok şey yeterince açık değildi kont için. Bazı ayrıntılar üzerinde, Grigori'yi şaşırtacak biçimde, inceden inceye duruyordu. Örneğin: dinamitin hazırlanması. Goldenberg, adını hatırlamadığı birinin, patlayıcıların gliserin ve mağnezyumdan hazırlandığını söylediğini yazmıştı. Şimdi ona, ne cins ve ne oranda gliserin kullanıldığı, mağnezyumun beyaz mı, siyah mı olduğu soruluyordu. Kont, Harkov'daki olaylarla özellikle ilgileniyordu. Daha altı ay önce orada valiydi. Grigori'nin adını verdiği kişilerin çoğunu tanıyordu. Onlar hakkında ayrıntılı sorular sordu. Grigori'nin, devrimcilerin Bahçeler Sokağı'nın altına tünel kazarak çarı öldürmeye çalıştıklarını nereden bildiğini öğrenmek istedi. Grigori kesinlikle hatırlayamıyordu. Bu bilgi ona aralığın sonuna doğru verilmişti. Bunu nerede duyduğunu unutmuştu. Birisi daha önceleri böyle birşey çıtlamıştı galiba. Çok sarsmıştı bu haber onu. Ama şimdiye kadar birşey olmadığına göre önemi kalmamıştı artık.

— Ülkemiz bir dönemeç noktasına gelmiştir Gençlik anlamalı bunu artık. Anlayamazsa... felakete uğrarız.

— Gençlik anlamaya hazır, kont hazretleri!

— Bunu halkın önünde açıklamalı. Gençlik halka açılmalı. Böylece tüm toplumsal tabakalar

arasında bir uzlaşma olur. Toplumsal barış sağlanır. Rusya'nın refahı ve mutluluğu için verilen çaba tamamlanır. Sizin de mahkemenizden beklediğiniz bu, öyle değil mi?

— Evet, ayrıca bazı arkadaşlarımın hapisten, sürgünden kurtulmasını, merkez hapishanelerin ve Üçüncü Şube'nin lağvedilmesini de istiyorum...

— Mahkemenizden sonra bütün bunlar gerçekleşecek. Duruşma, rus usulüne göre, ulusal çapta kamu tartışması biçiminde ve bütün dünyanın gözü önünde yapılacak. Rusya'da olan bitenin sonucunda ortaya çıkan Gordiyon düğümü bu mahkemede çözülecek.

Loris-Melikov yüksek rütbeli iki zatın refakatinde (biri Petersburg mahkemesi üyesi, diğeri beyaz bıyıklı bir albaydı) hücreden çıkıp gittiğinde, o ana kadar gerginlik içinde, sessiz bekleyen Başsavcı Dobrijinski ellerini çırpmaya, alkışlamaya, bağırıp çağırmaya başladı

— Bravo, bravo, yaşayın siz Bay Goldenberg! Zafer kazandık, kutlamalıyız birbirimizi! Grigori'nin elini yakalayıp sallaya sallaya sıktı. Bu ne demektir anlayabiliyor musunuz? Çarın en güvendiği kişi hücrenize sizi ziyaret etmeye geliyor! Son dakikaya kadar inanamadım ben buna. Ne olay! Lanet savuranlar, engel çıkaranlar, tuzak kuranlar, artık -Allahım, şükürler olsun sana!- ağızlarını kapayıp otursunlar bakalım kendi köşelerinde...

Grigori de heyecanlı ve sevinçliydi. Çok uzun zamandır beklediği bir olay gerçekleşmişti sanki. Rusya'yı ancak bu kurtarabilirdi: İktidarla gençlik arasında karşılıklı anlayış. Bu büyük olay,

Trubetskoy zındanının birinci katında, bir suçlunun hücresinde mi ortaya çıkacaktı? Gardiyan akşam çayını getirdiğinde Dobrijinski onunla birlikte kaldı. Sıcak çay ve üç kopeklik ekmek. İki de fincan vardı.

— Bir ekmek daha getirin, dedi Dobrijinski.

Görünüşe bakılırsa acıkmıştı. Ekmeğini çiğner ve çayını içerken sol elini cebine sokup bir paket çıkardı, çözüp açtı, içindekileri yelpaze biçiminde dökme demirden plakanın üzerine serdi. Parmağıyla birini gösterip sordu «Kim bu?» Grigori Saşa'yı tanıdı. Ona «Aleksandr I» derlerdi. «Kviyatkovski» dedi. Gardiyan, ikinci ekmeği de getirdi, Grigori hemen atılıp ekmeği acele acele yemeye, çayını içmeye başladı.

Ertesi gün başsavcı, konta yazılı bir rapor verdi:

«Son derecede kibirli bir adam olan Goldenberg, ekselanslarının ziyaretinden dolayı gururlanmış ve memnun olmuştur. Kanaatimce, kendisiyle daha yakından ilgilenmemizi beklemektedir... Goldenberg'in bu kendini beğenmişlik hastalığını müşahede ettiğimden, onun bu zayıf noktasından yararlanarak, kendisine muhbir gözüyle bakmadığımıza, tersine hatasını anlayan, topluma hizmet ederek, yani tüm kaatiller örgütünü ele vererek kendisini affettirmeye çalışan biri kabul ettiğimize onu ikna ettim. Sorguları sırasında ve hazırlık soruşturmalarında vereceği ifadelerde herşeyi açıkça itiraf etmeye ve tüm suç ortaklarının adını açıklamaya karar verdi. Şimdiden ifadesinin ve mahkeme önündeki konuşmasının önsözünü hazırlamaya başladı bile. Yaptığı

açıklamalar yüzünden hempalarından gelecek suçlamalara karşı da kendini savunması gerekli tabii...»

Grigori'nin Kviyatkovski'nin ismini vermesi Dobrijinski'ye olayın akışında önemli ve anlamlı bir dönemeç gibi görünüyordu. Durumu Loris-Melikov'a da duyurdu, o da sabredemeyerek gidip çara raporunu verdi. Aleksandr II raporun üzerine «Bunu en önemli açıklamalardan biri olarak kabul ediyorum,» diye bir not düştü.

Kletoçnikov, Goldenberg'in nisan ortalarından beri Petersburg'da, kalede bulunduğunu ve durmadan bol bol konuştuğunu bildirdi. Demek ki, Odesa'dakiler yahudiyi ne susturabilmiş, ne de zararsız duruma getirebilmişlerdi. Zaten, orada hiçbir iş yolunda gitmiyordu. Çarın ne zaman geleceğini haber veremiyorlardı, hiçbirşey için, zamanında hazır değillerdi. Kabahat kimdeydi? Para azalıyordu. Kahrolasıca para! Muazzam bir servetin sahibi olan Lizogub'un idamından sonra, başlıca kaynakları kurumuştu. Gerekli apartman dairelerini kiralayamıyorlar, zenginler gibi görünmeyi başaramıyorlar, en modern araçları satın alamıyorlar ve saraya mensup bazı kişileri kendi taraflarına çekip kullanamıyorlardı. Her kopeği sayıyorlardı, ancak günlük ihtiyaçlarına yetecek kadar paraları vardı...

Andrey alelacele, üniversite öğrencisi bir genç kız olan Danilova'nın evine gitti. Presniyakov ile Okladski'nin bir gün önce oraya geldiklerini duymuştu. Ona gerekli olan Vaneçka değildi. «Hainlerin korkulu rüyası» Presniyakov'dan,

köpoğlu köpek Grigori'den kurtulmanın bir yolu olup olmadığını öğrenecekti.

Son zamanlarda Presniyakov her yere Okladski'le birlikte gider olmuştu. Sağlam yapılı, esmer, kalın sesli devin yanında, ufak tefek, alaycı, sıçraya sıçraya yürüyen, yaptığı herşeyde hızlı ve düzenli olan Vaneçka komik görünüyordu. Nerede yaşarlardı bilen yoktu. Belki de böyle bir yerleri de yoktu. İki üç kez, lokantada birlikte yemek yemişler, sonra sokakta Andrey'den ayrılırlarken Presniyakov Okladski'ye:

— Eh, Vaneçka, haydi kendimize bir delik bulalım, demişti.

Hepsinin de durumu aynıydı... Okladski, Jeliyabov'da çok acı duygular uyandırıyordu. Hayır, kötü birşey yoktu içinde ona karşı, yalnızca anılar: Aleksandrovsk çukuru, çığlık -«Haydi!»- ve fiyasko. Onunla seyrek karşılaşıyor ve onları işlerine onu karıştırmıyordu. O gün de Vaneçka'ya değil de Presniyakov'a dehşetli ihtiyacı vardı.

Burundan sıkmalı gözlüklü, ciddi tavırlı bir genç kız olan Danilova hem tıp öğrencisi, hem de yazardı. Konusunu folklordan aldığı kısa hikayeler yazıyordu. Saratov'da Stefan Şiriyayev'le birlikte oturmuştu. Andrey'i her zamanki gibi dudaklarında fesatçı bir gülümsemeyle karşıladı.

— Benim için gelmediniz herhalde. Evde yoklar.

— Ne zaman gelecekler?

— Kesinlikle söyleyemem. Dün uğramışlardı. Yarım saat kadar bekleyin. Saat sekizden önce gelmezlerse...

Andrey odaya geçti. Anna, Andrey'i «Zahar»

adıyla tanırdı. Onu parti üyesi ve belki de zirvede bulunan bir işçi sanıyordu, fazlasını bilmiyordu. Aşırı uçtan, ateşli politikacı bir genç kızdı, devrimci duyguları pek abartılıydı. Andrey başkentte onun benzerlerini çok görmüştü. Kız kendini tutamayıp saldırgan bir tavırla söze girişti, biraz da yüksekten atıyordu: Parti ne bekliyordu? Bu durgunluk nedendi? Niçin Rozovski ve Lozinski'nin idamlarına karşılık verilmemişti? Rozovski çok genç yaşta, hiç yoktan asılmıştı. Üzerinde bazı bildiriler ve Nekrasov'un bir şiiri bulunmuştu «Tüm Evrenin Bayramı»(*). Lozinski de bir tek bildiri yazdığı için ölmüştü. Ve parti bütün bunlara sesini çıkarmıyordu!

— Oysaki biz, farmakoloji hocamız Trapp, hani şu Soloviyov'u hayata döndüren, potasyum siyanürün nasıl bayatlayıp da Soloviyov'un intiharını önlediğini açıklamaya kalkıştığında, ne yaptık biliyor musunuz?

— Söyleyin.

— Bir kelime söylemeden, hepimiz kalkıp sınıftan dışarı çıktık.(**)

Bunu gururlanarak söylemişti. Andrey gülmemek için kendini zor tuttu.

— Çok iyi yapmışsınız. Ama belki parti de zamanını boşa harcamıyordur.

(*) Toplumsal şiirler yazan **Nekrasov**, devrimci popülist gençler arasında çok seviliyordu. Gençler için, bazı yargılamalarla ilgili ateşli şiirler yazmıştı. Bunlar gizlice okunuyordu.

(**) O zamanlarda, kadınlar üniversitelere kabul edilmezlerdi. Ancak genç kızlar için özel kurslar vardı, en iyi profesörler burada ders verirdi.

«Hayır, harcıyor, harcıyor! Aleksandrovsk'ta Odesa'da boşa zaman harcandı. Aşırı uçlar hiçbirşey yapılmadığı için sinirleniyor, haksız da değiller: Değerli zaman akıp gidiyor, biz zavallılar da Loris-Melikov'dan medet bekliyoruz. Hava alacağız sonunda. Aklı başında olan herkes anlar bunu...» Andrey aklından bunları geçirdi, fakat şöyle dedi:

— Durgunluğumuzun nedeni, toplumun, yani demek istiyorum ki gazete okuyan kalabalığın, Loris-Melikov'un vaatlerine kanmış olmasıdır. Ama, altı aya kalmaz bunun da palavra olduğu açığa çıkar.

— Peki, o zaman parti harekete geçecek mi? Güzel miyop gözler, gözlüklerin ardından parladı.

Andrey şöyle düşünüyordu: «Bu kadıncağız bizi ölüme itiyor! Bir an önce patlamalar olsun, yer yerinden oynasın, tarih sarsılsın istiyor! Nedir bu? Moda mı? İçten gelen bir ilham mı? Yoksa geçmişteki gibi yaşamanın olanaksızlığından doğan çok büyük ve genel bir tepki mi?»

Alaylı konuştu:

— İki ay suikast yapılmadı, kimse öldürülmedi diye, canınız sıkılmaya başladı, öyle mi? Şimdi de diyorsunuz ki: Ne ayıp! (Gitgide daha çok eğleniyordu.) Nedir bu uyuşukluk? Tembelleştiler bunlar yeraltında yata yata!

— Bana akrabalarımdan birini hatırlatıyorsunuz, dedi Danilova buz gibi soğuk. Böyle budalalarla düşüp kalkmam ben. İşte gerçek Doğru, gücünüzün varolduğuna inanmaya alışmıştık. Hatta daha fazlasını da söyleyebilirim: Mistik bir güç olarak kabul ediyorduk sizleri. Geri dö-

nülmez, gerçeklerden kaçılmaz. Yazın, fırtına çıkması, şimşeklerin çakması, yıldırımların düşmesi gerekir. Bu doğaüstü olaylara katılanlardan bazılarını tanıdım Stefan'ı, Presniyakov'u, daha başkalarını. Ama, garip şey, sizleri bütün insanlar gibi görüyorum, hiç de şimşekler çaktıracak yıldırımlar düşürecek adamlara benzemiyorsunuz!

— Gerçekten de biz sıradan insanlarız. Şimşeklerle, yıldırımlarla uğraşanlar başkaları galiba.

— Haydi, haydi! Parmağını salladı tehditkar tehditkar. Kendinizi bu kadar küçük görmeyin. Sizin için birşey demedim, Zahar. Presniyakov'un hainleri, hafiyelik yapanları öldürdüğünü biliyorum. Öldürdüklerinden birini de tanıyorum hatta: matbaacı Jarkov. Acınacak, zavallı biri, bir hiç! Saratov'da, Fuydin derdik ona... Yine de dev Presniyakov ur. bu sıska herifin üzerine atılıp onu boğduğunu gözümün önüne getirdiğimde...

Bunun üzerine iyi niyetli geveze kadın bir sürü saçma laf etti. Evet, Jarkov matbaayı ele vermiş ve ölümü haketmişti, ama cinayet, kurbanın yalvarıp yakarmaları, katlanılmaz, korkunç şeylerdi. Presniyakov onun kendini savunmadığını anlatmıştı. «İşte aşırı uçlarımız böyle. diye düşündü Andrey, daha fazla kan istiyorlar Ama birkaç damlasını gördüler mi düşüp bayılıyorlar!» Presniyakov'a da özellikle kızıyordu Bunları öğrenci kızlara anlatacak ne vardı? İki arkadaş saat dokuza doğru geldiklerinde çok soğuk davrandı.

Danilova'nın bir öğrenci arkadaşı, Makarova da gelmişti. Çay içtiler. Okladski, çörekler, bir kavanoz reçel, salam, sosis getirmişti. Anlaşılan burada herşey ortaktı, Vaneçka'yı ise hizmetçi olarak kullanıyorlardı, kimse teşekkür etmiyor, hep emir veriyorlardı:

— Vaneçka, semaveri getir! Vaneçka, ekmek kes! Dilimler kalın olmasın!

Okladski söylenenleri hemen yapıyor, acele acele odadan mutfağa, mutfaktan avluya gidip geliyor, istenenleri getiriyor, gaz ocağının üstünü temizliyor, arada şaka yapıp gülüyor, soytarılık yapıyordu. Bu sırada, iri kıyım arkadaşı yan gelmiş divanda yatıyordu, pırıl pırıl parlayan çizmelerini ayağından çıkarmamıştı, suratını asmış sigara tüttürüyordu. Andrey bir fırsat yakalayıp Okladski'ye:

— Yarın sabah buradan ayrılma. Kapıcı gelecek. Sana ihtiyacı var, matbaayı yeniden kurmak istiyor, dedi.

— Buyruğunuz başım üzere, efendim! diye karşılık verdi Vaneçka, gözlerini faltaşı gibi açarak askerce selam verdi.

Anna Danilova'nın arkadaşı kahkahalarla gülüyordu. Vaneçka eğlendiriyordu onu. Neşeliydiler doğrusu, Andrey fazlalık oluyordu onların arasında. Presniyakov bile kendi tarzında şaka yapıyor, Anna'nın burundan sıkma gözlüğünün kopuk kordonunu almış, ilmek yapıp boğazına geçirmiş, yukarı doğru çekiyordu. Genç kızlar öfkeyle onun üzerine atıldılar:

— Ne yapıyorsunuz siz? Durun, durun...

— Ne olacak yani? Alışmak gerek, değil mi ya? dedi iri yarı adam duygusuzca.

Vaneçka zevkten dörtköşe olmuştu, gülmekten yerlere yattı. Andrey konuşmak istediği konuyu bu ortamda açamayacağını anladı. Presniyakov'a bir işaret yaptı, dışarı çıktılar.

— Dinle, arkadaş. Neva nehrinin buzları üzerinde yaptıklarını herkese anlatmakla hata ediyorsun.

— Kime anlatmışım? Stefan, Anuşka'yı kızkardeşi sayardı.

— Kızkardeşler de herşeyi bilmemeli. Neyse, senin sorunun bu. Çocuk değilsin ya, dağ tepe demeden seni aradıklarını pekâlâ biliyorsun!

Bu uyarı Presniyakov'un gururunu incitmişti. Andrey elini onun omuzuna koydu:

— Buraya bunun için gelmedim. Ajanımızdan aldığımız yeni bilgiler getirdim sana.

Üzerinde isimler yazılı bir kağıt uzattı. Kletoçnikov'un fabrikalara sızan hükümet casuslarıyla ilgili listesiydi bu. Presniyakov için bu notlar çok önemliydi, çünkü o heryerde işçilerle birlikteydi, onlarla o lokanta senin bu lokanta benim dolaşır, başkentin çeşitli mahallelerinde fabrika işçileriyle buluşup görüşürdü. Koridordaki mumun ışığında, dişlerini gıcırdatarak kağıda göz gezdirdi.

— Tanıyor musun bu adamları?

Presniyakov'un sorulan sorulara hemen cevap vermemek gibi bir huyu vardı.

— Tanıdıkların var mı bunlar arasında? diye sorusunu tekrarladı Andrey.

— Evet, olabilir. İkisi... Bir süre daha sustu,

yeniden dişlerini gıcırdattı, kağıdı yeniden inceledi. Ne zor adamdı, şu Presniyakov. Onda herşey ağırdı, yumrukları, düşünceleri, susuşları. «Kuşkulanıyordum zaten...»

Kaba parmaklarıyla kağıdı özenerek katladı, dikkatle kemerinin içine soktu.

— Bir şey daha var! Bogorodski'nin nerede olduğunu biliyor musun? Üç gündür bulamıyoruz onu...

Apartımanda oturan başka kiracılar da vardı, koridorlarda konuşmak doğru değildi. Servis merdiveninden indiler. Andrey, Kletoçnikov'dan Goldenberg hakkında öğrendiklerini anlattı. Bir süre sonra mahkeme başlayacak, Stefan, Kviyatkovski, Zundeleviç ve matbaacılar yargılanacaklardı. Yakında başlayacaktı duruşmalar, anlaşılan Grigori mahkemede nutuk atacak, bildiği herşeyi açıklayacaktı. Nasıl önlemeliydi onu? O an için en önemli sorun buydu. Grigori'yi Trubetskoy kalesinde temizleyerek susturmak sözkonusu değildi tabii ki. Yine de Andrey, budala gibi, «yıldırım yağdıranların» en yaratıcısı ve en acımasızı olan Presniyakov'un birdenbire «Niye başaramayalım bu işi?» diyeceğini sanıyordu. Ama susuyordu Presniyakov. Grigori'ye ulaşmak olanaksızdı. Korkutmak mı? Kolay kolay korkutulamazdı. Bir sır vardı bu hikayede. Basit bir ihanet değildi bu olay. Grigori'yi tanıyan, onun bozuk kafasını bilen biri beklenmedik bir olayın, bilinmez bir gücün işi karıştırdığını anlardı. Kısacası Goldenberg'le ilişki kurmak için Bogorodski'ye ihtiyaçları vardı. Aynı kalede tutuklu olan «Zund» aracılığıyla önce Grigori'yi tehdidetmeli,

kafası yerine gelsin diye birkaç yumruk indirmeliydi. Sonra da gözünü iyice açmalıydı, budalanın...

Presniyakov, Bogorodski'nin Aya Vasili adasında On İkinci hat üzerinde(*) bir apartımanda bulunabileceğini düşünüyordu.

Apartımanın avlusunda konuşuyorlardı. Gecenin onu olduğu halde ortalık gündüz gibi aydınlıktı.

Presniyakov, Andrey'in elini kuvvetle sıktı. Bu amansız, güçlü yumruk, Andrey'in, Presniyakov'a karşı öfkesini dağıttı, övünmelerini, öğrenci kızlarla yaptığı gevezelikleri affetti. Herşeyi yapabilirdi bu oğlan, en olanaksız işleri bile.

— Gidip vedalaşayım kızlarla. Sonra da... doğru Aya Vasili adasına!

Servis merdiveninin kapısına yöneldi.

«Çayını bile içmeyecek», diyordu kendi kendine Andrey. İki dakika bekledi, gerçekten de Presniyakov çizmeleriyle büyük bir gürültü çıkararak aşağı iniyordu.

Uzun araştırmalardan sonra Kapıcı, Podoli sokağında bir apartıman dairesi buldu. Yeni matbaa buraya yerleştirildi «Ev sahipleri» Kibalçiç ve Panya İvanovskayaydılar. «Agaçeskolov çifti» diyorlardı onlara. Güya yanlarında yoksul bir akrabaları oturuyor, onlara ev işlerinde yardımcı oluyordu, bu ise Liloçka Terentiyeva'ydı.

(*) **Aya Vasili Adası** (Vasiliyevski Ostrov), Saint Petersburg'un tam ortasındadır. Burada sokaklar Amsterdamdaki kanallar gibi birbirini dikine keserek yatay ve düşey doğrultuda uzanır. Bu yüzden bunlara hat denir ve numara ile anılırlar.

Andrey, Podoli sokağına sık sık gidiyordu, onbir numaradaydı evleri. Yardımına, önerilerine ihtiyaçları vardı, çünkü işleri ağırdı. Matbaa iyi çalışmıyordu. **Halkın İradesi**'nin birinci sayısı bir türlü çıkmak nedir bilmiyordu. Üstelik, «evliler» arasındaki ilişkiler ve yanlarındaki «hizmetçi» ile olan ilişkileri de iyi gitmiyordu. Bir araya gelmeden önce kadınlar Kibalçiç'i hiç görmemişlerdi, birbirlerini de çok az tanıyorlardı. Kapıcı onları nasıl tanıştırdığını gülerek anlatıyordu : Bayanlar son derece heyecanlı olarak buluşma yerine gelmişler. Süslenmişler, sürmüşler sürüştürmüşler, birlikte yaşayacakları kişiye şirin görünmek istiyorlarmış. Ne de olsa haftalar boyunca üçü bir evde kapanmış olarak yaşayacaklarmış! Oysaki Kibalçiç kılıksızmış, umacı gibiymiş. Ağzında birkaç kelime gevelemiş, sonra hemen gitmeye davranmış. Kadınların cesareti kırılmış bu yüzden. Elbette ki, derin teknik bilgilere sahip olan bu adamı sevmek için önce tanımak gerekirdi! Düşüncelerine fazla dalardı, çoğu zaman yalnız yaşardı, dışarıdan bakılınca herkese ve herşeye karşı ilgisiz birine benzerdi. hatta budala gibi görünürdü. İşte onun bu ilgisiz tavrı kadınları korkutmuştu...

Andrey, Liloçka'yı Odesa'dan tanırdı. Genç kadın, ilk günlerde içini dökmüştü :

— Sizin Nikolay İvanoviç'iniz belki de iyi kalplidir, ama biraz... kalın kafalı galiba.

Andrey bu söze kahkahalarla güldü

— O mu kalın kafalı? Ne diyorsun sen, Lila! Rusya'nın en parlak zekalarından biri o!

İçten konuşuyordu, ancak biraz abartıyor-

du. Son zamanlarda Kibalçiç'le yakın ilişkiler kurmuş, onun kişiliğine hayran olmuştu. «Bizim çürümüş yüzyılımızda yaşamasaydı, Descartes gibi, Lomonosov gibi biri olurdu kuşkusuz!»

— Olabilir. Ama «Bay Agaçeskulov» olarak böyle bir cevhere hiç benzemiyor: hep susuyor, kabuğuna çekiliyor, kitaplarıyla, kağıtlarıyla uğraşıyor...

İşte başlangıçta, aile eve yeni yerleştiğinde durum buydu. Şimdiyse, işler biraz daha yolunda gidiyordu. Kadınlar, Kibalçiç'in karakterine alışmışlardı, ara sıra takılmakla yetiniyorlardı. Ev hizmetlerinde son derecede beceriksizdi, ne çay pişirmesini ne de yemek yapmasını bilirdi. Odası her zaman darmadağınıktı, kadınların girmesine izin vermiyordu oraya, kağıtlarının kaybolacağından çekiniyordu. Yine de, mayıs sonlarında, asıl sorun «aile içi ilişkileri» düzeltmek değil, matbaayı çalışır hale getirmekti. Bildirileri, İstihkamcılar Çıkmazındaki basımevinin yöneticilerinin yaptığı gibi temiz ve güzel basamıyorlardı bir türlü.

Matbaa, ağır çelik bir çerçeveydi, dibi kurşundandı. Kurşunları taşıyan mürettip teknesi çerçevenin içine yerleştirilmiş ve sıkıca vidalanmıştı. Çerçevenin ağırlığı elli kilogram kadardı. Panya ve Lila, Baranikov'un matbaayı yeni eve nasıl getirdiğini anlatırken bunu «Herkül'ün Onüçüncü işi» diye adlandırıyorlardı Pencereden bakarken, evin önünde bir faytonun durduğunu, Baranikov'un acayip, geniş bir deniz subayı pelerinine sarınmış olarak, neşe içinde, hızla arabadan atladığını görmüşler. Genç adam çevik

adımlarla kapı önünde duran birkaç kişinin yanından geçmiş, çabucak merdiveni tırmanmış; apartımanın içine girdikten sonra sendelemiş, nerdeyse yere yığılacakmış. O zaman pelerininin altında elli kiloluk çerçeveyi taşıdığını farketmişler.

Mürekkebe batmış kurşunların üstüne kağıt yerleştiriliyor, üzerinden silindir geçiriliyordu. Fakat kimbilir neden provalar düzgün değildi, beyaz boşluklar ve korkunç lekelerle doluydu. Sebebini anlayamıyorlardı. Artık işini iyi bilen mürettipleri yoktu. Üç matbaa arka arkaya yerle bir edilmişti. İstihkamcılar Çıkmazındaki ve bir başkası daha, «Kara Paylaşım» üyelerine ait olanı, Jarkov tarafından ihbar edilmişti, üçüncüsü ise, işçiler tarafından kurulmuş, o da polisin eline düşmüştü sonunda. Her defasında mesleğini bilen insanlar da yokolup gidiyordu. Şimdiyse, Panya, Liloçka ve Nikolay Kibalçiç (bunların kafaları matbaa ile değil de daha çok yüksek felsefe konularıyla doluydu) üç gündür, cesareti olan herkesle birlikte, matbaa makinesinin etrafında dönüp dolanıyorlardı. Andrey de onlarla birlikteydi. Kaplan bile, öğüt veriyor, varsayımlar ortaya atıyordu, halbuki mekanik konusunda (tıpkı Jeliyabov gibi) bilgisi sıfırdı. Gel gör ki, «tek yapraklık gazete» için uzun bir makale yazmıştı, (bu sayıda başka makale yer almayacaktı zaten), o yüzden çok endişeleniyordu. Aşırı uçların bir an önce yazısını okumasını istiyordu, herkes aynı şeyi diliyordu onunla birlikte. Loris-Melikov'a sövüp saymıştı. Zorunluydu bu, hem de yararlıydı, gazete ne kadar çabuk çıkarsa, ide-

alistlerin beyni de o kadar etkili biçimde yıkanırdı. Hem bir parti ancak basını varoldukça varlığını sürdürebilirdi. İşte, beş aydır susuyorlardı... Ölüm sessizliği gibiydi bu...

Çabaları hiçbir sonuç vermiyordu. Basılı belgeler okunaksızdı. Fakat mayısın son günü, Andrey acele Podoli sokağına geldiğinde, Liloçka Terentiyeva'nın yüzünün neşeyle aydınlandığını gördü, sanki eskiden, Odesa'da, Langeron Sokağındaki çılgın genç kız geri gelmişti.

— Yaşasın! Kutlayın bizi! Biz de sizi kutlayalım! Sonra birdenbire atılıp genç adamı yanağından öptü. Acele ile onu apartımanın içine çekip kulağına fısıldadı: «Matbaa çalışıyor, İstihkamcılar Çıkmazı'ndakinden bile daha iyi çalışıyor. Yarın sabah basıma başlayacağız.»

— Kim onardı matbaa makinesini?

Genç kız gülümsüyordu. Andrey'e bakarken her zaman gülümserdi. Çok güzel sarışın saç örgüleri vardı. Eşine ender rastlanır güzel ve iyi yürekli bir kızdı.

Genç adamın elini tutmuş bırakmıyordu, sonra birdenbire ondan uzaklaştı

— Sonya Perovskaya Odesa'ya gideli bana karşı çok soğuk davranıyorsunuz. Neden böyle yapıyorsunuz? Oysaki tam tersi olmalıydı.

— Sonya Perovskaya'nın ne ilgisi var bütün bunlarla?

— Yok canım, saçmalıyorum ben! Sonya bize karşı her zaman patroniçe tavırları takınırdı. O gidince biz de kendimizi bıraktık işte, inanmıyor musunuz bana? Siz de tuhafsınız biraz? Boynunuza atılıyorum, saf bir çocuk gibi size sarılı-

yorum, yanağınızdan öpüyorum, sizse taş parçası gibi yerinizden kıpırdamadan «Matbaa makinesini kim onardı?» diye soruyorsunuz.

Bunun üzerine Liloçka sızlanmayı bırakıp, odadan kaçtı gitti. Çok, çok hoş bir genç kızdı. Odesa'dan beri yanık teni hiç değişmemişti. Herkesin yüzü sararıp solmuştu, yalnız onun yüzü, elleri, ayakları güneş yanığı, bronz renkteydi, sarı saçlarıyla çok güzel duruyordu, genç kıza çok yakışıyordu ten rengi. Kaçmadan önce kızın arkasından seslenmeye yetişti :

— Peki ama söylesene, kim onardı matbaa makinesini?

— Vaneçka Okladski!

Odada beş kişiydiler. Kapıcı ile Kaplan tartışmaya dalmışlardı, Andrey'e selam bile vermeye fırsat bulamadılar. Tikomirov'un yazdığı makalenin bazı bölümleri konusunda birbirlerine düşüncelerini anlatıyorlardı. Kibalçiç, Kapıcı'nın tarafını tutuyordu bu konuda, çok küfürlü bazı sözlerin silinip çıkarılmasını istiyordu.

— Gerekli değil bunlar, Leon, diyordu. Fazladan bir kaba söz, fazladan bir küfür kimseyi etkilemez sandığın gibi.

— Peki, haklısınız. Oku da karar verelim.

Kaplan boşu boşuna inatçılık etmezdi, bu onun meziyetlerinden biriydi. Konuşur, tartışır, sonra aklın sesini dinleyerek boyun eğerdi.

— Şu satırlardan başlıyorum, dedi Kapıcı. Taras, sen de otur, ışığımı kesme. Dikkatli dinle, yarın basılacak bu.

Andrey, divanın üzerine, Kapıcı'nın yanına

oturdu. Mihaylov okurken hafif kekeliyordu, sesi yüksekti, söyledikleri açıkça anlaşılıyordu

«... Aynı zamanda, Loris birçok gazetecinin bağlılık duygusunu ustaca kullanıp, onları kibarca kendisiyle sohbet etmeye davet ediyor. Kaybedecek birşeyi yok bu oyunda, gazeteciler bayılıyor buna, düz duvara bile tırmanırlar Patron'un hoşuna gitmek için. Liberal partiyi bizden ayırmaya çalışan Loris, aynı anda gençliği de bizden koparmak istiyor. Hükümetin geçenlerde yayınlanan kararnamesinde, üniversite olaylarına karışan öğrencilerin affedilmekle kalmayıp, bütün kamu haklarının da geri verileceği açıklanmıştır. Loris öğrenciler arasında kendine taraftar kazanmaya çaba gösteriyor, öğrenci temsilcilerini yanına davet edip...»

— «Temsilcilerini» çift tırnak içine alınmalı! diye Mihaylov'un sözünü kesti Kaplan.

— Evet, aynen öyle! Devam ediyorum.

onlara her türlü çıkar vaadediyor.» Bu, sanırım, aşırı uçtan parti saflarını bölmek amacıyla yapılıyor, bütün hainlere, ödleklere, partiye kabul edilme olanağı sağlansın diye. Bir süre sonra, inanın, Loris aşırıları az tehlikeliler, çok tehlikeliler diye gruplara ayıracak, daha sonra da en barışçı devrimcileri korumaya girişecek. Ne yani! Fena siyaset mi bu? Hükümetin güçlerini sımsıkı kenetlemek, muhalifleri bölmek ve zayıflatmak, devrimi yapayalnız bırakmak, düşmanları birbirinden ayırıp tek tek boğmak, hiç de fena değil! Göreceksiniz, bakın, sinekleri balla avlamayı kuruyor, ancak uzlaşmaya hiç mi hiç niyeti yok.

— Balla avlamak ha? Çok güzel bir buluş bu, Kaplan! diye bağırdı İvanovskaya.

Kapıcı :

— Daha sonraki bölümü sileceğiz, öyle değil mi? diye sordu. Hani şu saçmasapan ikiyüzlülükler, köpek kafalılar konusunda olanı. Kabul mu?

— Kabul. Kazıyın bakalım! Kardeşlerim, bizim gibi yasal basında yazanlar için tam yerinde kelimeleri bulmak ne zordur, bilemezsiniz! Krivenko'nun başına geleni hatırlıyorum da... Gülmeye başladı. Makov'un bildirisi konusunda bize küçük bir makale yazmıştı, biliyorsunuz. İlk kez yazdığında, bir de baktık, hiç bir değeri olmayan bir yazı, baştan aşağı küfür. «Sergey Nikolayeviç, ne oluyor size?» diye sorduk. «Hiç canım, dedi, sansürden kurtulunca hükümete karşı öylesine bir kine kapıldım ki, küfürden başka yazacak söz gelmedi aklıma.»

— İyi ama, hikaye anlatıp zamanımızı alma, işi ilerletelim, diyerek araya girdi Kapıcı. Daha ötede, değiştirilecek birşey yok. Tumturaklı sözler şimdi bize şunları söylüyor :

«... Ermeni diplomatın siyaseti başarıya ulaşacak mı? Elbette ki bu, Rus halkının göstereceği zeka ve uygarlık derecesine bağlıdır. Loris'in tüm politikası, gençliğin, liberallerin, devrimcilerin, toplumun budalalığı, açgözlülüğü üzerine kurulu. Hesaplarının yanlış çıkacağını, halkın gözünün yalnızca vaatlerle boyanamayacağını, gençliğin bursla, işe yerleştirmeyle satın alınamayacağını, devrimcilerin saflarını herzamankinden fazla sıklaştıracaklarını umudetmek istiyoruz...»

— Güzel! Bundan sonraki paragraf değişmeden kalacak. Hemen arkasından, iyi dinle Taras, sen daha bilmiyorsun, daha dün elimize geçti, hemen arkasından Üçüncü Şube Şefi Schmidt'in mektubu geliyor.

Bu, taşra jandarma kumandanlarından birine yazılmış kısa bir nottu. Anlaşılan, tüm bölgelere gönderilmişti, benzerleri. Kapıcının özetlediği gibi, içeriği şuydu : Toplum içinde, bazı devlet örgütlerinin değiştirileceği yada lağvedileceği söylentileri dolaşıyordu (sözkonusu olan Üçüncü Şubeydi). Bu konuda Loris-Melikov'la anlaşamayan Schmidt, bu tür sağ duyudan yoksun işlerin hükümetin kararlarıyla ortak hiçbir yanı olmadığını alelacele etrafa duyurmaya çabalıyordu. Aman ne iyi! «Tek sayfalık gazete» bomba etkisi yapacaktı. Bazı dar kafalı hayalcilerin umutları da bu patlamayla havaya uçacaktı. Kalabalıklaşmışlardı son zamanda böyleleri, karga sürüsü gibi.

Lila onları çay içmeye bitişik odaya çağırdı. Hepsi de heyecanlı ve neşeliydi. İşte, parti yine atağa kalkmıştı. Ertesi gün sesini duyuracaktı. Sofrada, Lila, Andrey'e, Vaneçka'nın matbaa makinesini bir çırpıda nasıl çalıştırdığını anlattı. Kapıcı sabahın onunda onu eve getirmiş, onbiri çeyrek geçe onarım tamamlanmış, dizgi provası istenildiği gibi çıkmıştı.

— Ama size söylemeden edemeyeceğim, Grigori, (ona Odesa'nın anısına Grigori diyordu, bazen «Taras» ve «Boris» de derdi.) bu sizin Vaneçka'nız biraz tuhaf galiba. Büyükannem insanlar hakkında burunlarına bakarak hüküm verirdi,

eğer Vaneçka'yı görseydi sivri burnundan ötürü ona «hilekar» derdi. Tilki, bu çocuk.

Gözlerini Andrey'e dikmişti genç kız, yalnız onunla konuşur gibiydi. Gülümsüyordu ve gözleri parlıyordu aynı zamanda.

— Niçin tilki olsun? diye sordu genç adam. Hiçbirimizin bilmediği işleri başarıyor.

Panya İvanovskaya.

— Vaneçkanın arkasından konuşmayın, onu ben yetiştirdim diye onların sözünü kesti.

Panya'nın ağabeyi Dr. Vasiliy İvanovski'nin yada onların dediği gibi «Büyük Vasili»nin Vaneçka'yı bir fabrikada çalışan çocuklar arasında keşfettiğini, «komün okuluna» yazdırdığını hepsi biliyorlardı(*). O gün bu gün, çocuk evlatlık olarak devrimci çevrelerde büyümüştü.

— Pek parlak değilmiş eğitimin! Bütün gün peşimde dolaştı, dedi Lila, şakacı bir tavırla göz kırparak. Hem de öyle sinsice ve ustaca davranıyordu ki, kapı aralığında hizmetçileri sıkıştıran assubaylar gibiydi.

— Olamaz! Ne zaman oldu bunlar? Panya korkuya kapılmıştı.

— Sen birşey bilmiyorsun! Birşey görmedin ki. Şimdi bundan sözetmek istemiyorum. Neyse, olur böyle şeyler...

— Hayır, **olamaz!** Kapıcı yüksek sesle konuşuyordu. Toy çocuk, kulaklarını çekeceğim onun!

— Deli misiniz? Aklınıza bile getirmeyin bunu. Allahım, işte muhbir oldum. Bu çocuk mat-

(*) Burada bir özel girişimden sözediliyor. Komün okulları kentlerde işçi artelleri, kırsal bölgelerde ise kır komünü temeli üzerine dayanıyordu.

baanın çalışmasını sağladı, bizi güç bir durumdan kurtardı...

— Bu hareketi için ona teşekkür ederiz, öteki için ceza alır...

Kapıcı yumruğunu gösterdi.

— Kapıcı bunu yapamazsınız! Böyle birşey yaparsanız ölene kadar sizi affetmem. Aptallık bunlar. Hoşuma gitmeyen yönü durmadan «Haydi!» diye tekrarlaması. Masaya çaydanlığı koyuyor «Haydi!» Matbaayı çalıştırıyor: «Haydi!» Çöpleri atmama yardım etmesini istiyorum. Boş kovayı getiriyor: «Haydi!» Ne demek bunlar? Dangalak!

Kibalçiç birdenbire daha önce konuşulanlarla hiç ilgisi olmayan bir konuya girişti, bu onun huyuydu. Prusya'da özel demiryollarının devlet tarafından satınalınmasından sözediyordu. Artık Okladski ile kimse ilgilenmedi, ama «Haydi!» hikayesi Andrey'in hiç hoşuna gitmemişti.

Kaplan, Kapıcı ve Jeliyabov geç saatte evden ayrıldılar. Sokakta birlikte yürümemek kuraldı. Önce Kaplan ayrıldı, uyuyan fayton arabacısını uyandırarak Dökümhane sokağındaki evine yollandı. Karısı, Katenka onu çok merak etmiş olmalıydı. Öbür ikisini bekleyen yoktu. Ağır adımlarla yürüyor etrafı seyrediyorlardı. Beyaz bir geceydi, gün batımının ilk anları sanılırdı. Yalnızca boş sokaklara ve evlerin karanlık pencerelerine bakan biri, geceyarısı olduğunu, herkesin uyuduğunu anlardı. Kapıcı, o gün Bogorodski ile karşılaşmasını anlatıyordu, Presniyakov bir gün önce onu bulmuştu, Grigori ile ilgili herşeyi öğrenmişti şimdi Bogorodski.

Trubetskoy kalesi komutanı albay Bogorodski'nin oğluydu. Onun yardımıyla, bazen tutuklularla iletişim kurmak mümkün oluyordu hapishanenin kütüphanesinden kitap alıp getiriyordu, bazı kitaplara iğneyle özel işaretler konuyordu. Sonra ondan kitap istendiğinde işaretli olanını öneriyordu. Zundeleviç, Pisarev'in **Coşkun Derya** adlı romanını alıp okuyacaktı.

Ertesi gün, Andrey büyük bir paket halinde **Halkın İradesi** gazetesini alıp Anya Korba'nın evine götürdü. Genç kadın o akşam işçi ve öğrenci gruplarını ziyaret edecekti. Andrey bu taşıma işini kendisi yapmayabilir, başka birini, örneğin Valentin Kokovski'yi görevlendirebilirdi. Ama bunu kendisi yapmak, gazeteyi göstermek, etki uyandırmak istiyordu. Faytonla geldi. Petersburg'lu zanaatkarların kullandığı kocaman deri bir çanta, ağzına kadar gazete doluydu. Üstleri kara ve çürümüş patateslerle örtülüydü. Bu hileyi de Panya düşünmüştü.

Kapı açıldı. Andrey, Anna'nın parlak bakışını, mutluluktan parlayan yüzünü görünce, genç kadının birşeye sevindiğini anladı. Hayır, gazeteye değil, başka, beklenmedik bir şeye...

— Bil bakalım, Taras... diye çıvıldar gibi söze başladı.

— Ben daha yeni geldim, hiçbirşey bilmiyorum! demeye kalmadı Sonya odadan dışarı çıktı. Sonbaharda, iki aylık ayrılıktan sonra görüştükleri zaman olduğu gibi, Andrey genç kızın bakışlarıyla karşılaşınca içini bir sıcaklık kapladı. El sıkıştılar.

— Merhaba, Taras...

Birbirlerine sarıldılar. Yanakları ateş gibiydi. Zayıflamıştı, tüy gibi hafiflemişti, saçları, elleri nemliydi. İki saat önce gelmiş, gelirgelmez banyo yapmıştı. Koridorda kimse yoktu, yalnızdılar. Andrey'in göğsüne yaslanmış, başını eğmişti. Genç adam, kızın saçlarını öptü. Buğday rengiydi bu saçlar, parlak, nemliydi, sabun kokuyordu, tıpkı küçük bir çocuğun saçları gibi. Bir anda Andrey herşeyi anladı Genç kızın çektiği acıları, umutsuzluğunu, sevgisini.

Yemek yerlerken, Sonya, Vera Figner'in para bulduğunu, delgi makinesi satın aldığını, Italyanlar Sokağında kiraladığı mağazayı her türlü bakkaliye malzemesiyle doldurduğunu anlattı. Delgi makinesiyle çok zorluk çekiyorlardı, çünkü zemin killiydi, araç içine işleyemiyordu. Sablin hastalanmıştı, kapsül fitilinin patlaması sonucunda üç parmağı kopan Grişa İsayev hastahaneden kaçmış, Odesa'da kalmıştı. Tazı onu iyileştirmeye çalışıyordu. Veraçka da ordaydı, ama artık gücü kuvveti tükenmişti. Nöbet değiştirmek, başkente gelmek istiyordu. O an için, «Pokorovski çifti» olarak bilinen Sonya ve Sablin Petersburg'a dönmüşlerdi. Sablin'in adı geçince Andrey birden hafifçe irkildi.

— İyi anlaşıyorlar mı bari? diye sordu.

— Kimler?

— Pokorovski'ler.

— Elbette! İnsan Kolya ile birlikte yaşar da onunla geçinemez mi?

— Gayet ağır başlı, asil ruhlu bir adamdır, ama bazı zamanlar şiirleriyle, tekerlemeleriyle bıktırır bizi, diye söze karıştı Mariya Nikolayev-

na Baranikova. Uyarıda bulunur gibi bir parmağını yukarı kaldırmıştı. Hele tekerlemeleri. Yine yapıyor muydu bunları?

— Tabii.

— Ne felaket!

— Alışmıştım artık, hoşuma bile gidiyordu, dedi Sonya. Yine gülümseyerek Andrey'e baktı. Yazdığı **Malyuta Skuratov** adlı şiiri hemen hemen her gün dinledim, şimdi ezbere biliyorum. Hele tekerlemeler, sabahtan akşama kadar! «Kardeşim Yaşar! Böyle kim yaşar?» «Kızım Yeter! Bu kadarı yeter!» (*) falan filan. Bıkmaz usanmaz bunları tekrarlamaktan.

Kadınlar gülmekten yerlere yattılar. Ama Andrey isteksizce gülüyordu.

Sonya'nın getirdiği haberler kötüydü. Bu kadar çalışma, bu kadar çaba, göze alınan tehlikeler, boşa geçen günler, sonuç sıfır. Çünkü zamanında bilgi alınamamış, geç kalındığı için çar gelene kadar hazırlıklar tamamlanamamış. Kazılan çukurları yeniden doldurmuşlar, ellerinde avuçlarında ne varsa satmışlar, bakkal dükkanını terketmişler ve dağılmışlar. Ne aptalca hareketler! «Bin yıldır şu soruyu sorar dururuz kendi kendimize: **Kabahat Kimde?** Kimde olacak, bizde, bizde! Ne işimiz var taşra köşelerinde, her şey daha zor öyle yerlerde, daha az insanımız var, yardımcımız az oralarda. Çarı öldüreceksek, Petersburg'da yapmalıyız bu işi, başka yerde değil.»

(*) Burada yazar, Rusça isimler ve Fransızca sözlerle, kelime oyunu yapıyor. Aynen aktarmamızın olanaksızlığından, okuyucuya fikir vermek için bu karşılıkları buldum. (Ç.N.)

Sonya da bir takım sorular sordu. Podolya sokağındaki matbaa konusunda bilgi verdiler ona. Onbeş gün önce başlayan Oboloçev ve Adrien Mihaylov'un davasından sözettiler, ikisi de ölüme mahkum edilmişti ve Grigori Goldenberg'le birlikte Trubetskoy zındanında bulunuyorlardı. Ölüm cezası yirmi yıllık küreğe çevrilmişti ve işin en acı tarafı, saf kan arabacı Barbar Adrien, bu değişikliği haketmek için gerekeni yapmıştı.

Andrey, Sonya ile birlikte rıhtım boyunca dolaşıyordu.

— Senden artık hiç ayrılmayacağım, dedi genç kız.

Eleleydiler. Böyle Sonya'yı etiyle kemiğiyle yanında hissetmek, elinden tutmak garip geliyordu Andrey'e. Oysaki daha o gün öğlene kadar birbirlerini ne zaman tekrar göreceklerini bilmiyorlardı.

— Herzaman birlikte olacağız biz, ikimiz!

— Evet, dedi genç kız. Hiç ayrılmayacağız!

— Çılgınlık bu! Daha yaşayacak ne kadar zamanımız kaldı ki? Karşıdan ağır adımlarla bir yabancı geliyordu. Upuzun bir cekət vardı sırtında. Serseriye yada sarhoşa benziyordu ilk bakışta. Beyaz gecenin alacakaranlığında, yüzü anlamsız, cansızdı. Belki onların da yüzü öyleydi. Serseri onları iyi seçemiyormuş gibi gözlerini kırpıştırarak uzun uzun baktı. Birkaç adım attıktan sonra, Andrey dönüp baktı, adam uzaklaşıyordu.

Andrey, genç kıza :

— Daha önümüzde bütün bir hayat var, dedi.

— Bazen, bana öyle geliyor ki, çok yaşamışım, ihtiyarlamışım, yorgunum, sonsuz derecede yorgunum Bazen de kendimi gepgenç hissediyorum, sanki herşeye yeni başlıyorum, ah, yaşamayı çok ama çok istiyorum! Gülüyordu. Geçmişimi hiç hatırlamıyorum, sanki geçmişim yokmuş gibi. Sabah, gardan gelirken, babamın evinin önünden geçtim. Pencerelere baktım, hiç oralı olmadan: «Acaba annem evde midir?» diye aklımdan geçirdim. Annemi seviyorum, onu tekrar görmek istiyorum. Ama gerisi yitmiş sanki, yabancılaşmışım iyice. Başkasının evinin önünden geçer gibi, umursamazca geçip gittim. Tersine, Odesa'da, Aleksandr Meydanında otururken, çok heyecanlıydım. Kalbim küt küt atıyordu, çünkü oğlunu görecektim. Epeyce güçlük çekmiştim o gün oradan geçeceğini öğrenmek için. Denizci elbisesi diktirmek için terziye götüreceklermiş onu.

Andrey:

— Nasıldı, görünüşü iyi miydi? diye sordu, bir süre sustuktan sonra.

— Çok iyiydi. Çok da güzeldi. Köylü çocukları gibi yanakları kırmızı kırmızı. Biliyor musun, yürüyüşü tıpkı seninkine benziyor. Gövdesini büküyor, başını dik tutuyor. Tıpkı da sana benziyor, ne komik!

— Kiminle birlikteydi?

— Orta yaşlı bir kadınla. Kuşkusuz annesi değildi yanındaki. Dön bak arkana!

Andrey arkasında aynı serseriyi gördü. Otuz adım kadar gerilerinden geliyordu.. Kuşku veri-

ciydi bu. Durdular. Adam da durdu ve bir sigara yaktı. Kibritler yanmadığı için onları birer birer nehre atıyordu. İkisini izlediği belliydi. İş bulmak umuduyla gece kentte dolaşan hafiyelerden biriydi bu.

— İşte, görüyor musun, yeni liberal eğilimleri. Casusların, muhbirlerin sayısı iki kat arttı... dedi Andrey.

Sonya'nın kolunu yakalayıp sokak kızıymış gibi onu Neva nehri boyunca sürüklemeye başladı. Hızlı adımlarla caddeyi geçip, rıhtımdaki evlere ulaştı. Kapılardan birinden içeri dalıp gözden kayboldular.

Zundeleviç hapishanede, Pisarev'in **Coşkun Derya** adlı romanını ödünç aldı. Grigoriyle ilgili olarak yazılanları okuyunca yerin dibine girdi. Savcının bu kadar çok şeyi nereden bildiğini sonunda anlamıştı! Soloviyov olayıyla ilgili bilgiler özellikle ayrıntılıydı, korkunç derecede doğruydu: Bahçeler sokağındaki kabarelerde, Subaylar Caddesindeki «Kuzey» lokantasında buluşmalar, herbirinin ne konuştuğu, Grigori'nin Harkov'a gidişi, Kropotkin'in öldürülmesi ile ilgili bildiriler, **Toprak ve Özgürlük** gazetesi. Bu kadar kesinlikle bunları kim bilebilirdi? Grigori tabii, başkası değil, adi herif, şaşkın budala! O güne kadar kuşkulanıyordu yalnızca ondan, ama artık açıktı herşey. Onu susturmak için emir almıştı. «Zund» adamın kendi hücresinin çok yakınında oduğunu öğrenince de sarsılmıştı. Rastlantı eseri olarak, ilk kattaki hücreye iletebildiği bir kitaba «Hainlere ölüm!» diye bir işaret koydu.

Grigori paniğe kapıldı. Zund'ın oraya kapa-

tıldığını biliyordu, onunla görüşmek istediğini hapishane idaresine bildirdi. Artık yalnızca Dobrijinski'ye işi düşmüyordu. Mahkeme savcısı Plehve de sorgulamaları izliyordu. Plehve ciddi bir kişiydi -Goldenberg'in üzerinde bıraktığı etki böyleydi- anlayışlıydı, görüşleri Dobrijinski'ninkilere yakındı. Devler savaşını yürütenlerdendi. Görüşme talebi reddedildi. Oysa ki, Grigori arkadaşını görmezse, onunla konuşamazsa yaşayamayacağını anlıyordu. Eline geçen kitabın üzerine: «Arkadaşlar, beni suçlamayın. İnanın bana. Ben üç kez sizler için, eserimiz için hayatımı feda ettim. Ben aynı dürüst ve sizlere bağlı «Grişka»nızım, inanın bana,» sözlerini notetmişti.

Hiçbir karşılık alamadı. O zaman, hileye başvurdu. Zundeleviç ile görüşmesine izin verilirse, **onu etkileyeceğini, kendisi gibi, Grigori gibi biri yapacağını**, bunun da sorgular sırasında çok işe yarayacağını söyledi. Çünkü Zundeleviç büyük başlardandı. Aynı anda Ludvig Kobliyanski'yi de etkileyeceğini bildiriyordu, bu, onun Kropotkin olayında suç ortağıydı, aynı kalede hapisti. Görüşmeye izin verildi Grigori ile Zund gezinti sırasında karşılaştılar. Zund tanınmaz haldeydi. Zayıflamıştı, kızıl-kara sakalı bütün yüzünü kaplamıştı adeta. Yüzü hareketsizdi, Grigori'ye bir yabancıymışcasına baktı, tek bir hareket bile yapmadı. Yüksekten bakıyordu, tavrı soğuktu, bakışı sanki çok uzaklardan geliyordu. Vilno'daki haham okulunda birlikte okurlarken olduğu gibi. Orada, talmutu yorumlayan öğrenciler çok bilgili olmakla gururlanırlardı. Grigori, Zund'a doğru atıldı ve açıklamalara girişti, bütün ikna ye-

teneğini kullanıyordu. Yahudi diliyle konuştuklarını yanlarında duran gardiyan anlayamıyordu. Grigori içini döktü, kalbinin üzerindeki ağırlık biraz hafifledi. Bütün yaptıklarını Rusya'nın iyiliği için yaptığını anlattı, kan dökülmesine son verilsindi artık, mücadele bitsindi, tüm dünyaya anlayış, barış egemen olsundu. İnsanlar uzlaşsınlardı aralarında. Adının lanetlenmesinin önemi yoktu. Gelecekte, Rusya'da nasılsa saygıyla anılacaktı. Şükran duyacaklardı ona karşı, teşekkür edeceklerdi.

— Delisin sen! diye haykırdı Zundeleviç. Geri zekalı salak. Senin ihbarların yüzünden öldürüyorlar bizi. Bunun için mi teşekkür bekliyorsun bizden? Sen hainsin, bin kez hainsin!

Daha fazla onu dinlemeyi reddetti, sırtını dönüp uzaklaştı.

O andan başlayarak, Grigori için ölümden önceki sayıklamalar başladı. Hayır! Aklı başındaydı, hafızası sağlamdı, ama yine de kendini başkasının gözüyle görüyordu artık. Delirdiğini anlıyordu. Plehve'ye, Dobrijinski'ye ve onların aracılığıyla Loris-Melikov'a yalvarıp Zundeleviç ile aynı hücreye konulmasını istedi. Bunun çok zor ve yasak olmasına rağmen Plehve söz verdi, izin alacaktı. Ama karşılığında yeni bilgiler gerekliydi. Grigori'den son kırıntıları da çekip alıyordu. O da razı oluyordu, yeni yeni isimler veriyor, hatırlamaya çalışıyor, hafızasını umutsuzca zorluyordu. Bir tek amacı vardı: Zund'u yeniden görmek ve ona herşeyi açıklamak. Bunun hayaliyle yaşıyordu. Havalandırma için avluya çıktığında, sigaraların uçlarına yazdığı pusulalar

atıyordu. Belki bunlardan biri arkadaşlarına ulaşır diye. Bir düzine kadar attı, hepsinde aynı not yazılıydı. «Arkadaşlar, beni suçlamayın, bana hain diyerek adımı lekelemeyin. Bir yanlışlığın kurbanı oldum. Sizler de benim aptallığımın kurbanı oldunuz. Ben yine sizin dürüst ve fedakar Grigori'nizim. Altı yıl yalnız sizi düşünerek yaşadım, sizlerden başka kimseyi sevmedim, yine sizleri düşünerek yaşıyorum.»

Hiçbir cevap alamadı. Grigori'nin aklını kaçırması akıllanmasındandı! İnsanlar kendileri hakkında bir şeyi daha önce görmedikleri halde birdenbire anlarlarsa deli olabilirler. Kağıt istedi, en üstteki kağıda, şunları yazdı: «İtiraf. Dostlar, Akrabalar, Tanıdığım ve tanımadığım arkadaşlar. Dünyanın tüm namuslu insanları...»

Tüm hayatını anlattı. Muazzam bir hainliğin, zavallılığın hikayesiydi bu. Yazdıkça sakinleşiyordu. Herşey, Fedka Kuritsin'le başlamıştı: «...insanlara güvenmem yüzünden, kahrolasıca duygusallığım yüzünden... kendisinin kurtulacağını, benimse arkadaşlarıma karşı duyduğun sevgi yüzünden, onlara arkadaşça bir mesaj göndermek istemem yüzünden, dayanamayıp adlarını açıklayacağımı ve hepsinin tutuklanacağını söylemişti...»

Grigori sarhoş gibi eserine devam ederken, Loris-Melikov onu yine ziyaret etti. İri yarı birinin eşliğindeydi. Sonradan Dobrijinski bunun Üçüncü Şube şefi Schmidt olduğunu söylemişti. Bu ziyaret sırasında, Grigori tamamıyla duygusuzdu, kontla konuşurken en ufak bir gurur duymadı. Yakında başlayacak olan davadan sözetti-

ler. Loris-Melikov ona idam cezasının kaçınılmaz olduğunu bildirdi.

Grigori kontla yarı uykudaymışçasına konuşuyordu. Zundeleviç'i tekrar görmekten başka isteği yoktu. Hücrede olmasın, bütün bir gece için de olmasın, dolaşma sırasında olsun, birkaç dakika için, başkalarının yanında... tek ki Zundeleviç ile görüşsün.

Siyah Kafkasyalı gözleriyle delip geçer gibi Grigori'ye bakarken, kont ona hazırlık soruşturmalarında neyi nasıl cevaplandıracağını anlattı.

— Evet, evet, dediklerinizi yapacağım, kont hazretleri! Eksiksiz, kusursuz yapacağım, Ekselansları!

Başını durmadan sallıyordu, ama hiçbirşey duymuyor, hiçbirşey anlamıyordu.

Kont gidince, Grigori ona bir mektup yazıp yargılama sırasında, ondan af beklemeyeceğini bildirdi.

Haziran ayı geçip gidiyordu. Grigori çalışıyordu. Temmuz başlarında, «İtirafı» sona erdi. Ama herşey de bitmişti: Gücü, kuvveti, yaşama isteği. Zundeleviç'i görmesine izin verdiler. Dobrijinski yakın bir yerde duruyor, küstahça konuşulanları dinliyordu; Odesalı olduğundan birkaç kelime yahudice anlayabilirdi, belki.

Zund daha yumuşamış görünüyordu. Bakışlarından şimşek gibi bir anlayış ifadesi geçti. Grigori eline sarılınca geri çekmedi.

— Loris-Melikov beni görmeye geldi... Çok şaştım, diye mırıldandı Grigori yüzünü buruşturarak. Başka kim bu şerefe erişebilir?

— Yalnız sen değil!

— Peki, kim?

— Adrien Mihaylov. Loris onu görmeye Mayısta geldi. Bunu çok iyi biliyorum, güvenilir kişilerden öğrendim. Adrien, kırk dört numaralı hücrede. Ölüme mahkum edilmişti, şimdi ise cezası küreğe çevrildi. Kendiliğinden olmaz bu. Al gülüm, ver gülüm.

Grigori tutuştu:

— Beni de başkalarıyla birlikte idam edecekler! Bunu ben kendim istedim!

— Sen çok insan idam ettin, diye cevap verdi ona Zund. Bugün, cellat Frolov... sensin, Grigori Goldenberg!

Donup kalmıştı, susuyordu. Dışarıdan gelen bir çığlık duyan Dobrijinski kızıl tüylü pembe yüzünü o yöne çevirdiğinde, Grigori yumruğuyla onu gösterdi.

— İşte bu herif beni mahvetti! diye fısıldadı.

15 Temmuz 1880, çok sıcak bir gündü. Hücre, içinde durulmaz durumdaydı, nefes alınamıyordu. Hayat bitmişti... Grigori havlusuyla bir ilmik yaptı, bir ucunu lavabodaki musluğa bağladı.

Grigori Goldenberg'in intihar ettiğine dair raporun üzerine Aleksandr II şu notu düştü: «Çok yazık!»

Devrimciler olayı ertesi gün Bogorodski'den öğrendiler. Hepsi de rahat bir nefes aldı. Adalet yerini bulmuştu. Mahkemede, Grigori olmayacaktı artık. İhanet eden zavallı adamdan geriye bir takım kağıtlardan başka birşey kalmamıştı...

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İmparatoriçe Mariya Aleksandrovna, 1880 yılının 22 Mayıs günü öldü. Beklenmedik bir olay değildi bu, çünkü çariçe çok uzun zamandır iyileşmez bir hastalığa yakalanmıştı, yine de ölümü ani oldu. Evlatlarına haber verecek zaman bulamadılar. O sırada çar Çarskoye Selo'da (*) bulunuyordu. Altı hafta sonra, Aleksandr II gizlice Prenses Dolgoruki ile evlendi. En yakın arkadaşları olan Kont Adlerberg, General Rileyev ve General Baranov dışında bu evliliği bilen yoktu. Bunlar nikahta şahitlik yapmışlardı. Evlenme töreni, büyük Çarskoye sarayının, arkadaki pek kullanılmayan salonlarından birinde gerçekleştirildi. Ne görevli subaylar, ne hizmetkarlar ne de saray muhafızları komutanı General Rehbin-

(*) Bugün Puşkin denilen yer. Leningrad'dan 23 km uzaklıktadır.

der durumun farkındaydılar. Aleksandr, muhafız süvarilerinin gök mavisi üniformasını giymişti, prenses ise bej renkli, sade bir ipek elbise içersindeydi.

Cam gibi gözlerini evlilerin üzerine çevirmiş olan baş papaz duasını yaptı:

«Tanrının hizmetkarı ortodoks çar, imparator Aleksandr Nikolayeviç, eş olarak tanrının hizmetkarı, Katerina M.haylovna'yı almıştır!»

Papaz Ortodoks dini gereğince yeni evlilere: «Haydi, öpüşün bakalım» diyecek cesareti kendinde bulamadı.

Birkaç gün sonra çar, Loris-Melikov'u yanına çağırttı. Bir süre önce, ondan çok ciddi bir rapor almıştı. Son derecede önemli konulara dokunuluyordu bu raporda. Fakat o an için bütün bunlar ikinci plandaydı. 19 Haziran'da olanları konta anlatmak gerekliydi. Tedavi için Gapsal'da bulunan veliaht prens durumu bilmiyordu. Rusya'da henüz hiçkimsenin çarın yeni evliliğinden haberi yoktu. Saray çevrelerinde büyük bir şaşkınlık uyanacaktı prenses Dolgoruki -yeni adıyla altesleri prenses Yuriyevskaya- çarla birlikte trene binip Livadiya'ya doğru yola çıktığında. Bu nazik durumda çara öğüt verebilecek tek kişi Mihail Tariyeloviç Loris-Melikov'du. Çar onu sabırsızlıkla bekliyordu. O günlerde, kontun dostları bile dişleri arasından «Zaferi kazandın, Galilyalı!» diye mırıldanıyorlardı(*). Tüm ülke ses-

(*) Bu ünlü sözü Aleksandr Hertzen, Aleksandr II için söylemişti. O sırada çar, serflerin kurtuluşu için hazırlık yapmak üzere komisyon kurmaya karar vermişti. (Bu

sizlik içindeydi. Altı aydan beri, suikastler son bulmuştu. Komplocuların başka ufak tefek marifetlerinden ise sözeden yoktu. 1 Mart'ta bin seksen yedi ceza davası varken bunların sayısı beşyüze inmişti. (Bu gerçek kontun raporunda yeralmıyordu.) İncelenen dosya sayısı da yalnızca altmış beşti. İyiye alametti bu! Demek ki yıllardan beri ilk kez olarak bu alanda sulh ve sükun sağlanmıştı. Loris «kuşkuluların» sayısını da azaltmış, bu yüzden Üçüncü Şube'nin şimşeklerini üzerine çekmişti. Varolan sistemin çok sayıda kişiyi izlemeye yetmediğini kanıtlamıştı. Kaçışlar ve yasadışı olaylar çoğalıyordu bu yüzden. Şundan bundan kuşkulanmak yetmezdi, az sayıda kişiyi yakalamak, ama yakalananları yumruğun içinde sımsıkı tutmak gerekirdi. Bu düşünce uğruna, Loris temel olanı elde etmeye gayret ediyordu: jandarmanın, polisin ve yargı organlarının eylem birliğini sağlamak. Onun kanısınca, Yüksek İcra Komisyonu, görevini tamamlamıştı, lağvedilmesi gerekirdi. Üçüncü Şube de ortadan kalkmalıydı. Tüm güç ve iktidar içişleri bakanının elinde toplanmalıydı. Aferin! İşte cüret diye buna denir! Kötü niyetliler, Loris'in halka yağ çektiğini, popüler olmaya çabaladığını ileri sürüyorlardı. Kont Tolstoy'u Halk Eğitimi Bakanlığı görevinden alırken, Üçüncü Şube'yi lağvetme girişiminde bulunurken ve üniversite öğrencilerine ikibin beşyüz rublelik burs dağıtırken halk arasında sevgi kazanmaya ça-

---

söz imparator Büyük Konstantin'e aittir, hristiyanlık konusunda yaptığı bir konuşmadan alınmıştır. Galileyalı İsa peygamberle ilk hristiyanlara verilen addır.)

lıştığını açıklamıştı. Kim ne derse desin, gerçekler ortadaydı: bu kadar sıkıntıdan, heyecandan sonra, Rusya ilk kez rahat bir nefes alıyordu. Artık, kafkasyalı generali devletin başına getirenin ileri görüşlülüğü ayan beyan ortaya çıkmıştı.

Loris içeri girdiğinde, Aleksandr, kendisine söyleyeceklerini sır olarak saklayacağına dair ona yemin ettirdi. Sonra, yeni evliliği konusunu konta açtı. Kont, yüzünde çok zekice bir ifadeyle çarı dinliyordu, davranışı tamamıyla anlayışlı, merhametli, kardeşçeydi.

— Mihail Tariyeloviç, hayatımın tehlikede olduğunu sen herkesten daha iyi bilirsin. Her an öldürülebilirim. Tanrım korusun, böyle birşey olursa, karımı ve çocuklarımı yalnız bırakma. Sana güveniyorum.

Gayretkeşliğine karşın, böyle bir anın gerektirdiği biçimde sessizliğini koruyan Loris-Melikov başını eğdi. Kurnazdı, bu nazik konuda söyleyeceği kelimelerle çarı yaralamaktan çekiniyordu. Ama, Aleksandr sabırsızlanıyordu, bu çok akıllı adamın görüşünü öğrenmek istiyordu, bundan sonra olacaklar karşısında tavrı acaba ne olacaktı?

— Bu söylediklerim seni biraz şaşırttı galiba.

— Asaletmeab Çar Hazretleri kimseyi şaşırtmazlar. Kudretleri sınırsızdır, yine de her zaman doğaldırlar.

Biraz sinirlenen Aleksandr sözlerini sürdürdü:

— Senin gibi akıllı bir adamın, Mihayil Tariyeloviç, herkesin böyle bir haberi soğukkanlı-

lıkla karşılayamayacağını bilmesi gerekir.

Loris buna karşılık bir atasözünü hatırlattı:

— Sen bilirsin deyince, değirmende kavga olmaz derler, Çar Hazretleri! Adamın yağız yüzü gergindi, taşlanmış gibiydi. Ciddi konuşmak gerekirse, efendim, ertelediğiniz tasarıları hayata geçirmek için bundan daha uygun bir zaman bulunamaz. Çünkü bir izlenim, kendinden önce geleni siler götürür...

Eserlerinden sözettiler. Bakışlarını satırlar üzerinden kaydırarak, çar raporun sayfalarını çeviriyor, yüksek sesle okuyordu: **«Sosyal-devrimci partinin cinayet eylemlerinin bittiğini düşünmüyorum, ancak bunun suçunu Komisyona yükleyemem...»** Aleksandr metni daha önce okumuş ve üzerinde uzun uzun düşünmüştü. Şimdi, yazılanlardan çok Loris'in kendisini düşünüyor, bundan özellikle zevk alıyor ve huzur duyuyordu. «Ne açık fikirler! Ne büyük zeka!» Loris-Melikov'un içişleri bakanı olmasını istiyordu çar, Kahanov ile Çerevin de bakan yardımcıları olacaklardı. Kusursuz adaylardı bunlar, ölçülü adamlardı. Değerli insanlar olduklarının garantisi kontun onları salık vermesiydi. **«Üçüncü Şubenin görevi emniyet müdürlüğüne devredilecektir...»** Ne soylu adam! Dürüst, asker ruhlu! Yüksek Komisyonun verdiği sınırsız yetkileri geri çevirip, bakan düzeyine inmek...

— Mihail Tariyeloviç, size biraz rütbeniz indirilmiş gibi gelmiyor mu?

— Ben rütbemi değil, yapılacak yararlı işleri düşünüyorum, Majesteleri.

Güzel söylemişti. Ne kadar yerinde bir ce-

vap! Rusya'da herkes yararlı işler yapmayı düşünseydi, ülke kimbilir nasıl ilerlerdi.

Az zaman sonra, veliaht prens Gapsal'dan döndü. Çarla görüşmeleri üzücü oldu. Sonunda herşey bitti, geçti, unutuldu ve 17 Ağustosta, Aleksandr ile Prenses Yuriyevskaya, iki erkek kardeşleriyle birlikte, tüm maiyetin, yaverlerin ve katiplerin şaşkınlığı arasında, aynı trenle Kırım'a hareket ettiler.

Bu 17 Ağustos sabahı hava açık ve serindi... Sonbaharın yakın olduğu seziliyordu. Andrey soğuktan titriyordu. Erken kalkmıştı, gece de hiç uyumamıştı. Uzun Yortu caddesinde bir aşağı bir yukarı geziniyordu. Hiç acelesi yoktu, ağır ağır yürüyordu, çünkü belirli bir saatten önce köprünün yakınlarına soku'ması olanaksızdı. Birdenbire kendini Bezelye Sokağında buldu. Çarın sokağı! Çar buradan dörtnala geçer, saraydan Çarskoye Selo Garına giderdi. Dönüşünde de yine, gardan saraya gitmek için bu sokaktan geçerdi. Mihaylov, yaz gelmeden önce bu yolun önemini farketmişti. Özellikle, Katerina kanalını aşarak Bezelye Sokağını karşı kıyıya bağlayan kemerli köprü dikkate değerdi. Şimdi, Mihaylov, Lizogub'un miras bıraktığı paranın peşinde güney illerine gitmek zorundaydı. Bu yüzden, köprünün altına mayın yerleştirmek Jeliyabov'a düşüyordu.

Temmuzda, kayıkla gezmişler, şarkı söylemişler, çılgınlar gibi eğlenmişler, nehir kenarında çamaşır yıkayan kadınlarla şakalaşmışlardı. Aslında, amaçları köprü kemerinin sudan yüksekliğini ölçmekti. Köprünün yapılmış olduğu

malzemeyi, kanalın derinliğini de bilmek zorundaydılar. Oldukça derindi kanal, kürek dibe değmiyordu. Bu keşif yolculuğuna katılanlar Baranikov, Presniyakov, küçük Makar Teterka ve eski arkadaşları Graçevski bir de Andrey'di. Demek ki beş kişiydiler. Biri daha vardı, Vaska Merkulov, Vera ile birlikte Odessa'dan gelmişti. Dinamiti nereye yerleştirelim diye kafa patlatıyorlardı. Köprünün yapıldığı malzeme taştı, çok kalın ve sağlamdı. Buraya gürültüsüz patırtısız mayın döşemek olanaksızdı, üstelik de etrafta polis kaynıyordu. Andrey köprü kemerinin altına bir kasa dinamitle birlikte girmeyi, bir yerlere tutunmayı sonra kendisiyle birlikte herşeyi havaya uçurmayı düşündü. Bir iş adamı tavrıyla önerisini ortaya attı, sıradan bir işmiş gibi tartıştılar: Partinin kâzancı ne olacaktı? Kayıplar ne kadar olacaktı? Risk ne kadardı? Teknik konuları çok iyi bilen Kibalçiç ve Grişka İsayev, Andrey'in ölümünün kaçınılmaz olduğunu ileri sürdüler, fakat çar ölecek miydi? Kesin değildi bu. Şans azdı. Kibalçiç'in hesaplarına göre en az yüz kilogram dinamit gerekiyordu! Böyle bir kütleyi kim getirecekti, hem de nasıl kasaların içinde? Andrey, Sonya'ya bir göz attı. Genç kızın yüzü ölü gibi beyazdı, fakat Kibalçiç konuşmaya başlayınca yanaklarına birden bir pembelik yayıldı. Tek söz etmedi, bakmadı bile.

Dinamiti kanalın dibine, köprü kemerinin altına yerleştirmeyi kararlaştırdılar. Patlayıcıyı gütaperka torbalarına dolduracaklardı. Birkaç gün sonra, Presniyakov, Teterka ve Andrey, kayığa bindiler, kaba bir çuvalla örtülü dört gütaperka

torbasını sandalın dibine yerleştirdiler. Denize açıldılar. Sonra dönüp Kalyon adası rıhtımı boyunca ilerleyip Fontanka rıhtımına sokuldular. Hava çok sıcaktı, Kolomna sakinleri, güneşten korunmak için evlerine çekilmişlerdi. Kriyuçov kanalına girdiler, sonra yavaşça sağa dönerek Katerina kanalına geçtiler. Pruvada yarı yatmış durumda uzanan Presniyakov özellikle çok neşeliydi. Islık çalıyor, kıyıdaki kadınlara laf atıyordu. Her zaman asık suratlı olan Presniyakov için bu alışılmamış bir tavırdı. Andrey, güneşin pırıltısını, küreklerin gıcırdamasını, Presniyakov'un zayıf, keyifli yüzünü bir daha hiç unutmadı. Köprünün gölgesine sığındılar. Andrey hemen demirden bir telin ucuna bağlı torbaları sandalın kenarından suya attı. Telin ucunu elinde tutuyordu. Çamaşırhanenin yanında kıyıya yanaştıklarında Presniyakov salın üzerine atladı. Bir yandan da civarda polis var mı diye bakınıyordu. Andrey telin ucunu salın altına bağladı. Presniyakov ıslıkla bir halk şarkısı çalıyordu... Teterka çok heyecanlı görünüyordu. Hiç konuşmuyordu, dikkatle kürek çekiyor, Andrey'e sessiz ve derin bir hayranlıkla bakıyordu. Makar çok sadık bir adamdı, Andrey bunu daha Odesa'da anlamıştı. Öz be öz kazak olan Makar, tahta üzerine gravür yapan bir ressamdı. Sanatı severdi, hatta Odesa'da heykeltraş atölyesinde eğitim görmüştü. Ama, onun büyük aşkı, kara sevdası, gelecekteki sosyalizmdi. Bu konuda birçok kitap okumuştu. Devrim ve daha doğrusu devrimciler uğruna yapmayacağı yoktu, canını bile verirdi. Şimdi, Andrey ona: "Makar Vasilyeviç, suya atla, teli de dişlerinin arasına

al" dese, hiç duraksamadan bunu yapardı... O yaz Odesa'dan gelmesi çok yararlı olmuştu. Devrimcilerin safları seyrekleşiyordu. Andrey o günü, Presniyakov'un şamatasını, ıslık çalışını çok iyi hatırlıyordu, çünkü bu onu son görüşü olmuştu. 24 Temmuz'da "hafiyelerin korkulu rüyası", "karındeşen" Andrey Korneyeviç, Aya Vasili adasında yakalandı. Bir işçi tarafından ele verilmişti. Gelen polis memurunun sivil olduğu, bir kapıcı ve bir odacının ona yardım ettiği sanılıyordu. Presniyakov ateş etmiş, ikisinden birini öldürücü biçimde yaralamıştı. Kletoçnikov'dan alınan bilgiye göre yaralı hastahanede ölmüştü. Yine de zavallı Presniyakov bu dövüşte yenilmiş, polisin eline düşmüştü.

Temmuz başlarında Vaneçka Okladski de ağa takıldı. Bu olay daha da garipti! Vaneçka, İvan Petroviç Siderenko takma adıyla yaşıyordu. Çok temkinliydi, tedbirliydi, yetkili çevreleri kuşkulandıracak hiçbir şey yapmıyordu. Sonra birdenbire tutuklandı! Anlaşılan, bu iş hüviyet kontrolü yüzünden olmuştu. Yetkililer, başkente gelen herkesin hüviyetini kontrol etmeye karar vermişlerdi, bir, başka deyişle pasaport dairesine soru formları gönderiyorlardı. Loris -Melikov'un icadettiği yeni moda hileleri, tuzakları öğrendikçe Andrey öfkesinden kuduruyordu. Bir de bu ağzından bal akan zındandan muhafızına liberal diyorlardı! Presniyakov ile Vaneçka'nın kaybından sonsuz acı duyuyordu. Partinin işçi çevrelerindeki adamları büyük bir güç oluşturuyorlardı çünkü. Takviyeler gelmişti: Makar, Vaska, Valentin Kokovski. Eski bir arkadaşları da ortaya çıkmıştı: And-

rey Frangioli, Martin Langhans da çok sadık, sınırsız derecede fedakar bir parti üyesiydi. Ama, Andrey Presniyakov gibi bir demir pençe, öylesine keskin görüşlü bir öc alıcı... Bu acı düşüncelere kapılan Andrey gerektiğinden hızlı yürüdüğünü farketti...

Saat yediden önce Petro Köprüsüne varmaması gerekliydi, ama kendini birdenbire Bezelye Sokağında buldu. Yolağzından sonra Samanlık Sokağına saptı, sağa doğru, sonra sola saparak Çernişev köprüsüne çıktı. İçindeki heyecanın giderek arttığını duyuyordu, başka hiçbirşey düşünemiyordu o anda. Makar'la orada buluşmayı ve Petro köprüsüyle salların olduğu yere birlikte gitmeyi kararlaştırmışlardı. Salların üzerine oturup patates yıkayacaklardı. Makar'ın yanında bir sepet patetes getirmesi gerekiyordu. Andrey ise yanında iri bir torba getirmişti; içinde bir elektrik bataryası gizliydi. Saldırının sorumluluğunu üzerlerine almayı kabul etmişlerdi; bataryanın kablolarını Andrey birleştirip kontağı kapatacaktı.

Gel gör ki, Çernişev Köprüsünün dolaylarında da Makar'dan bir iz yoktu.

Andrey rıhtım boyunca gidip geliyor, sabırsızlığını ve her an artan endişesini belli etmemeye çabalıyordu. Ne olmuştu? Gece, tutuklanmışlardı belki de. Saat yedi buçuk! Artık Petro Köprüsüne yetişebilmek için var güçleriyle koşmaları gerekiyordu, yoksa herşey bitecekti. Ya Makar yanlış anladıysa, doğru oraya gittiyse? Diğer taraftan da, buraya gelir de Andrey'i bulamazsa deli olurdu. Andrey ne yapacağını bilemiyordu. Sekize yirmi kala, Makar'ı da, pateteslerini de şeytan alsın

diyerek oradan uzaklaştı. Bu maskaralık için iş işten geçmişti. Birden arkasından bir ses işitti: "Taras!" Durdu.

Makar, elinde çok ağır bir sepetle köşeden görünmüştü. Sağ kolunda sepeti taşımaya çalışıyor, vücudu o yana eğiliyordu. Diğer koluyla da Andrey'e bir takım işaretler yapıyordu. Saçları darmadağın, iri iri terler dökerek yaklaştı.

— İyi ama ne...? Öfkeden Jeliyabov'un gırtlağı felç olmuştu.

— Kol saatim yoktu da... Vakti şaşırdım... diye mırıldandı Teterka.

— Kaz kafalı, sen busun işte! Kaz kafalı! Diye hırladı Andrey. Gidelim buradan!

Hızlı hızlı yürüyerek, nerdeyse koşarcasına rıhtım boyunda ilerlediler. Makar tıkanıyor, sık sık soluk alıp veriyordu. Andrey yumruklarını sıkmıştı. "Ah tanrım! Presniyakov burada olsaydı! Yada Stefan, Kapıcı, hatta hatta Vaneçka Okladski. Kimse kalmadı artık, kimse..." Ona göre hava hoştu. Semyon yada Graçevski'yi yanına alabilirdi, bunlar gönüllü idiler. İşte, kambur kemeriyle köprü karşıdan görünmüştü. Köprünün üzerinde çar dört nala gidiyordu. Yanında, atlılar neşeli neşeli, delice bir hızla, kanatlıymışcasına uçuyorlardı. Siyah, cilalı bir şey pırıl pırıl parlıyor, kıvılcımlar saçıyordu. Bir de kızıl bir parıltı seçiliyordu, Kazakların başlıklarıydı bunlar. Geçip gittiler, gözden kayboldular. Dosdoğru Kırım'a, sıcak denizlere doğru yol alıyorlardı.

— Gördün mü? kardeşcağızım, dedi Andrey. Yine yanıldık.

Birdenbire, Makar sepeti yere attı, yüzünü elleriyle örttü, çömeldi. Ağlıyor muydu? Hırçınlık ve acımayla karışık duygularla doluydu Andrey'in ruhu. Buruşuk çocuk suratlı bu hımbıl adam değildi kızdığı, kendisiydi ve onu bekleyenlerdi, umudedenler ve ellerinden geleni artlarına koymayanlardı, ne hayatlarını ne de ölümlerini düşünenlerdi...

Birkaç gün sonra, geç saatte -geceler daha karanlık olmaya başlamıştı- kayıkla köprünün altına gittiler. Ucunda kanca olan sırıklarla gütaperka torbalarını suyun dibinden çıkarmaya çalıştılar. Uzun süre uğraştılar, ama olanaksızdı, başaramadılar, acele acele uzaklaşıp gittiler. Andrey'in yüzü asıktı. Etrafında herşey yıkılıyor, çöküyordu, bu sırada zaman geçiyor, insanlar ölüyordu. Sevindikleri tek bir şey vardı: yaz sonlarına doğru **Halkın İradesi** gazetesinin ikinci sayısı çıktı. Loris hakkında bir yazı vardı bu sayıda. Nikolay Mihaylovski (*) acımasızca yazıyordu: "Minnet duyan Rusya kontu herzaman yaver üniforması içinde hatırlayacaktır, fakat önünde kurt ağzı ve arkasında tilki kuyruğu ile." Asyalı kontun yaptıklarını ettiklerini sayıp döktükten sonra:

(*) **N.-K. Mihaylovski** (Kapıcı takma adını kullanan Mihaylov ile karıştırılmamalıdır) **Halkın İradesi** gazetesinde (Listok) yazı yazan fakat «profesyonel devrimci» olmayan tek kişiydi. F. Venturi'ye göre, «güvenebildikleri tek ünlü yayıncı, destek ve yardım istedikleri tek yazardı.» Yine de yazı kurulunun işlerine karışmazdı. Vera Figner'e göre burada sorumlu olanlar Tikomirov (Kaplan) ve Morozov (Serçe) idiler. Doktrin konusunda yazı yazmamasını ondan rica etmişlerdi.

"Liberalce vaatler davul zurna ile ilan ediliyor, ama uygulamaya gelince sürgün cezalarından, muhbirlikten, tutukevinde kadınlara yapılan saldırılardan başka birşey yok." Madam Malinovskaya bu yüzden delirmişti... Gazete çıktı. Epeyice gürültü koparacağa benziyordu. Kontun ve bazı başka kişilerin keyfini kaçıracaktı, birçok başağrısına, kalp krizine neden olacaktı... Çok güzel! Ya sonra?

Eylül gelince, Andrey'in her zamanki gibi karanlık olan düşünceleri yön değiştirdi. Ülkenin her yanından açlık, kıtlık, salgın hastalık haberleri geliyordu. Açlık, devrimin en sadık müttefiği olabilirdi. Eskiden beri, köylüler arasında isyan çıkartmak düşüncesi Jeliyabov'a çekici gelirdi. Kendini yeni bir Pugaçev gibi görür, bunun hayaliyle yaşardı. Yine de gerçekleşemeyecek bir rüya idi bu. Halk yerinden kıpırdamıyordu bile, öfkeliydi ama hareketsizdi. Şimdiyse, felaketler, açlık yüzünden bir halk hareketi olasılığı beliriyor, Andrey'in umutları canlanıyordu. Heryerden haber topluyordu. Köylülere, zanaatkarlara, pazarcılara sorular soruyordu. Meyhanelerde arabacılarla, küçük memurlarla ve gezginlerle sohbet ediyordu. Sonunda korkunç bir tablo çizildi gözlerinin önünde. Rusya feci bir durumdaydı. Güney bölgelerinden dönen Kapıcı, Yekaterinoslav'da köylülerin yerlerini, yurtlarını terkettiklerini, ailelerini alıp şuraya buraya dağıdıklarını anlattı. Samara'da açlık hüküm sürüyordu. Samara, Kamişin, Çaritsin kentleri, iş aramaya gelen insanlarla doluydu, ama kimseye iş yoktu. Güney bölgelerinde, çekirge istilası ürünü yoketmişti.

Akıl almaz salgın hayvan hastalıkları sürüleri tüketmişti. Orel'de saman yiyorlardı, buğday çuvallarını yağmalayıp çiğ çiğ yutuyorlardı. Perm ilinde, tatarların arasında insanlar açlıktan düşüp düşüp ölüyorlardı.

Üstelik de hastalık! Poltava Bölgesinden Ukrayna'lı bir memur kanlı basurun insanları acımasızca öldürdüğünü anlatıyordu. Köylerde yüzlercesi bir günde ölüyor, hep birlikte kazılan çukurlara atılıyorlardı. Yeni arkadaşları, öğrenci Kolya Risakov, tatilini kuzeyde bir yerlerde geçirmişti, o da çekirge sürülerini, yok olan hasatı, hayvanları kırıp geçiren şarbon hastalığını anlatıyordu. Salgın hastalıklardan ölenler, şöyle böyle gömülüyor, üsteri iyice örtülmüyordu. İsyan için bundan uygun zaman olur muydu? Rusya'da halk hareketleri daima açlıktan ve koleradan doğmuştu. Kendiliğinden patlak veren başkaldırmalar görülüyordu, halkın artık sabrı kalmamıştı: Çernigov'da, Smolensk'te, bazen tapu kadostro memurları yüzünden, bazen de köylülerin mal beyanı kayıtları yüzünden isyan patlak veriyordu (*).

Velikya-Luki bölgesinde, köylüler bir alay askerle dövüşmüşlerdi, bu arada arkadaşları İhtiyar da vurulmuştu. Bir çok yaralı vardı. Polis komiseri kargı darbesiyle öldürülmüştü...

(*) 1861'den beri toprak kölesi köylüler özgürlüklerine kavuşmuş oldukları halde, ölçümler ve kayıtlar tamamlanmış değildi. Toprağın yeniden dağıtılması henüz bitmemişti. Kayıtlar büyük bir hoşnutsuzluk yaratıyor, suçsuz insanlar, kahyalar yada kadastro memurları isyanların kurbanı oluyordu. Tek tük isyanlar bazen yatıştırılıyor, bazen de kır polisi yada asker müdahalesiyle bastırılıyordu.

Andrey, köylülüğün oluşturduğu muazzam denizin, yankı uyandıran bir çağrı yada bir önderin yolgöstermesi veyahut da yeni bir savaşın yenilgiyle sonuçlanması gibi bir nedenle kabarmasının yaratacağı sonuçları çok açık biçimde zihninde canlandırıyordu. Halk hareketinin dalgalarını hiçbir güç durduramayacak, şehirler yerle bir olacak, kremlinler (*) yıkılacak, köprüler havaya uçurulacak, bütün kötülükler boğulup gidecekti. **Adliye Haberleri**'nin Temmuz sayısında, cezalarla ilgili bir makalede apaçık şunlar okunuyordu: "Açlık ve yoksulluk köylerimizi mahvediyor, bu yüzden tüm Rusya'ya, lime lime, yırtık pırtık elbiseli, üstü başı pimpis, yolculuk izin belgesi olmayan bir ayak takımı güruhu yayılıyor. Bunlar, serseri serseri, orayı burayı dolaşıyor, sonra da limanlardan birinde yada şehirlerden birinde yığılıp kalıyor, ölüp gidiyorlar. Yırtıcı hayvanların bile yuvaları olduğu söylenir ama bu vahşi insan kalıntılarının barınağı yok. Sibirya'dan korkmazlar, hatta oraya gitmeye can atarlar."

Aç insanın hiçbir şeyden korkusu olmaz. Soyulup soğana çevrilen köylüler, fabrika işçilerinin gözünü kan bürür. Bir ordudur bunlar! Bunların başına geçip Petersburg'un üzerine yürümek... imparatorluğu temelinden sarsar.

— Suikastler bir süre için ertelense mi acaba? Söyle! Ne düşünüyorsun? Henüz kimseye danışmadım, bu düşüncemi kimseye açmadım. "Ortodokslarımız" beni lanetler mi bu yüzden?

(*) **Kremlin** (yada kreml) müstahkem mevki demektir. Ancak Moskova'nın Kremlin'i özel isimdir, büyük harfle yazılıyor.

Ekimden beri birlikteydiler. İki odası ve bir mutfağı olan bir apartıman dairesinde oturuyorlardı. Sokağa açılan bir kapısı, bir de arka kapısı vardı, o da avluya açılıyordu, burada bir tütün tüccarının dükkanı vardı. Sonya, adını "Madam Voynova" olarak kaydettirmiş, Andrey'i ise erkek kardeşi Nikolay İvanoviç Slatsvinski adıyla tanıtmıştı.

— Neye karar vereceğiz, Madam Voynova? Hangi seçeneği yeğleyeceğiz? Yine toprağı kazıp dinamit mi hazırlayacağız, yoksa eski zamanların çağrısına uyarak, halkı isyana mı kışkırtacağız?

Sonya da bozgunlardan yılmıştı. Volga'ya yada Don'a onun peşi sıra gitmeye hazır olduğunu söyledi. Nereye isterse peşinden gelecekti. Ama, komite başka türlüsüne karar verecekti, kesindi bu.

Andrey komitenin derhal toplanmasını talebetti.

Ertesi gün, şehirde bulunan herkes toplanılacağını öğrendi. Bu ani toplantının nedenini Sonya'dan başka bilen yoktu; sadece Taras'ın isteği olduğunu biliyorlardı. Andrey konuşmasına, köylülüğün durumunu kısaca anlatmakla başladı. Kışkırtıcı bir tavırla, Rusya'nın hiçbir zaman şimdiki kadar isyana elverişli duruma gelmediğini söyledi. Sesi güçlü çıkıyordu, kendinden emindi, masanın önünde gidip geliyordu. Diğer herkes oturuyordu, gerginlik içinde, sessizce dinliyorlardı.

— Eğer şimdi, uzak durursak, onların duygularını anlamaz, yankı vermezsek, yani, diğer kelimelerle, rus halkının kendisini boğan iktidarı

devirmesine yardımcı olmazsak, kitleler bizi asla affetmeyecektir. Onların gözünde önemimizi yitireceğiz ve bir daha da kazanamayacağız. Köylüye şunu öğretmeliyiz: Ülkede otokrat olarak hüküm süren kişi, halkın hayatından ve refahından sorumlu olan kişi, bunları sağlamak zorundadır. Anlıyor musunuz? Eğer hükümet halkı açlıktan, kıtlıktan ölmekten kurtaramıyorsa, ayaklanma hakkı doğar. Bu hükümet, üstelik de, elindeki araçlarla halkın yardımına gelmeyi de reddediyor. Bu tarihi andan faydalanmalıyız. Kötü hasattan yararlanmalıyız, açlıktan, kıtlıktan, salgın hastalıklardan, çekirgeden, hayvan yemi bulunmayışından, sürüleri yokeden şarbon hastalığından yararlanmalıyız. Bütün bunlar bizim için elverişli durumlar yaratıyor, kabul etmemiz ne kadar acı olursa olsun.

Andrey konuşurken kimse sözünü kesemezdi. Onu dinlemek zorunda kalırlardı. O sırada da, arkadaşlarının yüzlerinde onların savunma halinde beklediklerini, canlarının sıkıldığını, ciddileştiklerini, karşı çıkmak istediklerini... fakat sustuklarını görüyordu.

— Volga Havzası'ndaki bölgelere bizzat gideceğim. Köylü isyanının başına geçeceğim. Buna yetecek gücüm var. Başaracağım. Halkın rahat yaşamaya hakkı olduğunu anlamaya hükümeti zorlamalıyız. İnadederse, gitsin başımızdan, süpürelim onu! Bana soracaksınız, biliyorum: «Ya suikast ne olacak? Vaz mı geçeceğiz?» diyeceksiniz. İşte cevap veriyorum: Hayır, asla. Ancak bir süre için erteleyeceğiz. Çünkü kesinlikle şu anda, 1880 Ekiminde tarihi bir an yaşıyoruz.

İlk konuşan Vera Figner oldu. Çok kesin ve katı bir cevap verdi:

— Ben her türlü ertelemeye karşıyım!

Diğerleri birer birer onu desteklediler: İsayev, Baranikov, Kibalçiç, Tikomirov, Oşanina, Anya Korba, Graçevski ve Kapıcı. Kelimeleri cimrice kullanıyorlardı, sıkılmış gibiydiler: «Ben karşıyım... Ben de... Ben de...» Andrey arkadaşlarının ciddi yüzlerine bakıyordu, onlar davalarına ölene kadar sadık kalacaklardı. «İnsanın hayatını adadığı bir amaçtan vazgeçmesi zordur!» diye düşündü. Hayatlarını feda etmeye hazırdılar, ama anlamalıydılar: Andrey bıkkınlık yada umutsuzluk yüzünden hareket etmiyordu. Olayları çok ileri görüşlü, çok açık biçimde kavrıyor, daha doğrusu kararları soğukkanlı hesaplara dayanıyordu.

Veraçka sinirlendiğinde yüzünde kırmızı lekeler beliriyor, gözleri yusyuvarlak açılıyordu. Kızmış mıydı, şaşırmış mıydı, anlamak zordu.

— Bize bu kadar çabaya, bu kadar çalışmaya malolan eserimizden nasıl vazgeçebiliriz? Arkadaşlarımız neyin adına öldüler? Çalışmamızın anlamı, en büyük ödülümüzdür.

İsayev:

— Taras, yarın... yada bugün tutuklanmayacağımızı nereden biliyorsun? diye sordu. Erteleme demek mahvolmak demektir. Gerçekleştirmek zorunda olduğumuz görevimizi tamamlamamız tehlikeye girer.

— Başkaları yerimizi alır, diye cevaplandırdı Andrey.

— Yerimizi alabilecek fazla insan yok! Gi-

denlerimiz gelenlerimizden fazla. Hayır! Biz yapamazsak, hiç kimse yapamayacaktır.

Kapıcı şunları söyledi:

— Taras'ı anlıyorum. Halk arasındaki çalışmalarımızı yaygınlaştırmalıyız. T-t-tabii, bunu d-d-demek istiyordu, ve b-b-ben de aynı fikirdeyim. (Her zamankinden çok kekeliyor, heyecanlı görünüyordu.) Fakat tümüyle ele alındığında, ben de ertelemeye karşıyım...

Jeliyabov'u destekleyen Sonya, oylama yapılmasını önerdi, fakat genç adam reddetti, bunun anlamı kalmamıştı. Boyun eğecekti. Akşam, tüm olayı aralarında tartıştılar. Beklenmedik bir moral çöküntüsü, cesaretsizlik içindeydi Andrey, bu biçimde, oy birliğiyle geri çevrileceklerini hesap edememişlerdi. Hareketinin onaylanmamasını anlıyordu, ama tek bir kişinin bile ona arka çıkmamasını hazmedemiyordu.

— Sana bir itirafta bulunacağım, Sonya. Sapıkça gelecek belki düşüncem sana. Komitede tek köylü çocuğu benim.

— Niçin tekmişsin?

— Hiç düşünmedin mi? Kapıcı kibar bir aileden geliyor, sen kont kızısın, Semyon soylu bir aileden (*), Mariya Nikolayevna da öyle; Frolenko yarbay oğlu, Kaplan'ın babası askeri doktor, Ke-

---

(*) Rusya'da soyluluk iki türlüydü: soydan geçen ve bağışlanan asalet ünvanları vardı. Soyluluğa dvorianstvo denirdi. Bu ev yada çiftlik avlusu anlamına gelen dvor'dan türetiliyordu. Fransız ve İngiliz aristokrasisiyle benzer yanı yoktu. Bazı büyük aileler Kiyevli ve Moskovalı büyük-prenslerin soyundandı. Böyle yüz kadar aile vardı. Bunların geçmişi çok eskilere dayanıyordu. Rusya tarihinde rastlanan büyük aile adları arasında şunları

di, Figner, Korba, Suhanov, bunların hepsi de soylu. Tazı ile Kibalçiç papaz çocukları. Başka kim var? Martin Langhans alman kolonisinden, Bogdanoviç de soylu. Oyleyse, tek köylü benim, başka yok.

Birdenbire yapmacık bir tavır takınan Sonya:

— Eğer halkın mutluluğunu senden az düşündüğümüzü sanıyorsan, aldanıyorsun. Sen buna nasıl inanırsın, affedilmez bir tutum bu! Onun böyle öfkeli bakışları, sert konuşması Andrey'i güldürürdü.

Sonya tepeden bakıyor, «Kontes» davranışlarıyla Andrey'i kahkahalarla güldürüyordu. Sakinleşen genç adam, kızı kolları arasına aldı. Şakaydı canım! Ama kabul ettiremediği nasılsa kendiliğinden olacaktı, hem de hiç kimsenin iznini istemeden!

Başarısızlıkların etkisinden kurtulmayı, anılarını bile aklından silmeyi biliyordu. Ama bu anılar, «tamamıyla kaybolmuş» oldukları halde, birdenbire, beklenmedik zamanlarda dirilirdi!

Kapıcı güney bölgelerinden hem hatırı sayılır miktarda para, hem de sahte kimlikler için çok değerli bilgiler getirmişti. «Kobozev çifti» adına hazırlanmış belgeler vardı elinde. Bunlar köylüydüler, Bahçeler Sokağı'nda yeni bir işyeri açacaklardı. Baranikov, şık elbiseler içinde, silindir şapkası, bastonuyla sokaklarda gezmeyi sevdiğinden, kiralık bir ev bulmayı başarmıştı. Odesa'da, İtalyanlar Sokağı'nda denediklerini, Bahçe-

---

sayabiliriz: Çeremetiyev'ler Gagarin'ler, Trubetskoy'lar Viyazemski'ler vs. Bunların kökleri Romanov'lardan daha eskilere dayanırdı.

ler Sokağı'nda yenilemeyi kararlaştırdılar. Böylece, Mihaylov'un getirdiği paraların bir kısmı bu işe ayrıldı, öteki kısmıysa matbaa için harcanacaktı.

Ay sonunda mahkemenin başlayacağı söyleniyordu. Birçok şey bağlıydı duruşmaların gidişine. Loris nasıl davranacaktı? Ya çar? İç politikada gerçekten değişimler sözkonusu muydu yoksa bunlar tutarsız laflardan, gevezelikten başka birşey değil miydi? Hepsi bir araya gelince, bu mahkemenin çarın kaderini belirleyeceği sonucu çıkıyordu. Hükümdar ve etrafındaki generaller, Grigori Goldenberg'in sayesinde yasadışı partinin tümüyle ortaya çıkarıldığını sanıyorlardı. Bazıları tutuklanmıştı, ötekiler ise bugün yarın yakalanacaktı nasıl olsa. Uzun süren durgunluk devresi onları iyimser kılmıştı. Bir yıl önce, ağustos ayında çarı mahkum eden komite üyeleri, kimseye sözetmiyorlardı ama için için mahkemenin sonucunun çar için ölüm kalım sorunu olduğunu seziyorlardı. Cömertlik gösterirse, kan dökücülükten vazgeçerse bu, bir işaret kabul edilecekti. Yok ceza ve intikam yolunu seçerse, vay haline, idam edilecekti!

25 Ekimde duruşmalar başladı. Mahkeme kapısına şu ilan asılmıştı: «Aleksandr Kviyatkovski, Stefan Şiriyayev ve diğerleri. Saint-Petersburg'da, Muhafız Alayı Komutanlığının geçici askeri hakimleri tarafından, çara karşı suç işlemekten yargılanacaklardır.»

On altı kişi yargılanıyordu: Kviyatkovski, Zundeleviç, Şiriyayev, Presniyakov, Okladski, Tikonov, matbaacılardan Buch ve Zukermann, ay-

rıca iki kadın: İvanova ve Griyaznova. Kropotkin'in öldürülmesi ile ilgili olarak Kabiliyanski, Buliç, Zubskovski, muhbir Drigo (Lizogub'u ele veren), Martinovski bir de Veraçka Figner'in kızkardeşi Yevgenya!

Duruşmaların başlamasının ertesi günü, Stefan'ın olağanüstü, cesurca bir konuşma yaptığını öğrendiler. Halkın İradesi Partisi'nin gözünde terörizmin ikinci planda olduğunu, başlıca amacın, halka öncelik tanınması ve kurucu meclisin açılması olduğunu açıklamıştı. Diğerleri de oldukça iyi davranmışlardı. Bu olay, ilk kez olarak narodovoltzilerle hükümeti bir görüşme biçiminde karşı karşıya getiriyordu. Bu karşılaşmada, Halkın İradesi üyeleri üstünlüklerini ortaya koymuşlardı. Partiye uzak kişiler olan Buliç, Zubkovski ve Griyaznov'un sinirli eşi korkularından titremişlerdi... Hain Drigo'nun neden devrimcilerle birlikte yargılandığını kimse bilmiyordu. Kviyatkovski, Şiriyayev, Presniyakov ve iki genç işçi, Okladski ile Tikonov kahramanca davranmışlardı. Vanka adıyla bilinen Sofiya İvanova kendisinden beklenildiği gibi örnek bir cesaret göstermişti.

Yine de acı dolu günlerdi bunlar. Arkadaşları yokolup gidiyordu, onları kurtarmak da olanaksızdı.

30 Ekim'de kararın açıklanmasından bir gün önce, Andrey, Orlov çıkmazında oturan Mihaylov'un evine gitti. Acil bazı sorunları görüşeceklerdi. Mihaylov ona kaleden gizli bir yolla gelen mektupları gösterdi. Biri Sofiya İvanova'dan geliyordu, öteki Presniyakov'dandı. Sofiya bazı mah-

keme belgeleri ve Stefan Şiriyayev'in savunma için yaptığı konuşmayı göndermişti, fakat, kendi mesajı kısaydı: **Fırsat bulursam size kendimden ve öteki arkadaşlardan da sözederim. Şu anda kafam bomboş, birşey düşünemiyorum. Zor günler yaşamak durumunda bırakıldık, canlarım. Daha fazla yazamıyorum. «Vankanız».**

— Hüküm okunana kadar serbest zamanları var, dedi Kapıcı. Yarın akşam, dokuzda kararı öğreneceğiz. İşte Presniyakov'un mektubu.

Alelacele, kurşunkalemle yazılmıştı. Presniyakov'a yüklenen suçlar, diğerlerininkinden daha ağırdı. İki muhbirin öldürülmesi ve yakalanmadan önce kendini silahla savunurken, odacı Stepanov'un katli. Canını nasıl kurtaracaktı? Yine de umudunu kaybetmiyordu. Biraz para gönderilmesini, küçük erkek kardeşinin bir zanaatkarın yanına çırak olarak verilmesini, idam edilirse, düşmanlarından intikam alınmasını istiyor, «dışarıdaki suçsuz insanların kanını dökmeyin sakın» diyordu. Son sözleri şunlardı: **«İdam sehpasına nasıl gideceğim bilmiyorum. Özellikle yaşamak isteğim yok ama ölme isteğim de yok. Af istemeyeceğim. O halde, bütün arkadaşlara elveda. Sizleri son kez kucaklarım. Yaşayın, varolmanın tadını çıkarın, dünyayı çocuklarınız, torunlarınız doldursun ve her türlü dünya nimetinin sahibi onlar olsun. Andrey.**

Küçük bir not daha vardı. Presniyakov kendisini ele verenin Smirnov olduğunu yazıyordu. **Genellikle muhbirlere, özellikle de işçi çevrelerindeki muhbirlere ölüm. Elveda, arkadaşlar. Gelecekteki hayatta buluşmak üzere,** diyordu son sözlerinde.

Jeliyabov alaylı alaylı: «Gelecekteki hayatmış!» dedi. Sonra: «Yazık, birbirimizi ne kadar az tanıyorduk...» diye ekledi.

Kletoçnikov, Ligovka sokağındaki lokantada bekliyecekti.

Alışılmış buluşma günlerinden biriydi. Artık, Natalya Nikolayevna'nın evinde görüşmüyorlardı. Kapıcı onun hasta olduğunu, fakat lokantanın da en az onun dairesi kadar güvenilir bir yer olduğunu söylemişti. Yolda, Kapıcı, Andrey'i azarladı: «Valentin Kokovski dedi ki...» «Evet, yanlış davrandığımı kabul ediyorum,» diye karşılık verdi Andrey. On gün kadar önce, Duruşmaların başlamasından evvel, Andrey ile Kokovski bir öğrenci toplantısına gitmişlerdi. Mahkemeden sözediliyordu burada, idam cezası verilmesi bekleniyordu, Andrey'in düşünceleri gençlerin şamatasından çok uzaklardaydı. Konuşması da gevşek ve kötü olmuştu. Ama, Valentin iyi iş başarmış, ikisinin işini tek başına becermişti! Son zamanlarda Andrey bu gençten ayrılmaz olmuştu, işçi çevrelerindeki çalışmalarında ve **Emekçinin Gazetesi'ndeki** yazılarda Andrey'in sağ koluydu. Birdenbire tartışmaların tam ortasında kapı açılmış, apartıman kapıcısının suratı görünmüştü. Valentin derhal konuyu değiştirip bağıra çığara Ses gazetesinde son günlerde çıkan bir makaleden sözemeye başlamıştı.

— Baylar, bu toplantının anlamı nedir?

Ev sahibi o günün doğumgünü olduğunu, bu nedenle arkadaşlarını çağırdığını söyledi. Kapıcı seslendi:

— Nasıl isterseniz, ama ben karakola rapor

vermek zorundayım. Günümüzde toplantı yasağı var.

Çıkıp gitti. Ne yapılmalıydı? Aralarında tek yasadışı kişi Jeliyabov'du. Hemen ortadan kaybolması gerekiyordu, çünkü birazdan kapıcı yanında bir polisle geri gelecekti. Ama, tavşan gibi tabanları yağlamaktan utanıyordu Andrey. Geçen her anın kendisi için ölüm tehlikesi getirdiğini anlıyor, yine de yerinden kalkmaya bir türlü karar veremiyordu. Birkaç dakika önce suratı asık oturan, konuşmak istemeyen genç adam birden şakalaşmak, gevezelik etmek isteğine kapıldı. Hareketlendi, Odesa'daki hayatından bir anısını anlatmaya başladı. Etrafındakilerin yüzlerinden hepsinin sabırsızlık içinde olduğunu, onun için korku duyduklarını, son derece sinirlendiklerini gördüğü halde kendini tutamıyordu. Sonunda, Valentin onun pardesüsünü yakalayıp omuzlarının üzerine attı, genç adamı kapıya doğru itti:

— Git artık be adam! Bizi çileden çıkarmak için mi yapıyorsun bunu?

Acele etmeksizin, ağırdan alarak dışarı çıkmıştı. Birkaç saniye sonra kapıcı polisle birlikte odaya giriyordu.

— Sen benim yerimde olsan göz açıp kapıyana kadar sıvışır mıydın? diye sordu Mihaylov'a.

— Bundan hiç kuşkun olmasın.

— İşte bundan dolayı sen büyük bir devrimcisin, bense, budala bir hevesliyim. Yine de kesinlikle biliyorum: Darağacında davranışlarım

kusursuz olacak! Andery arkadaşına takılmak için bir şaplak indirdi.

Kapıcı bu konuda şaka yapılmasından nefret ederdi...

Andrey'e ders vermeye başladı: Başkalarını düşünmesi gerekliydi. Kendisi tutuklansaydı onlardan da kuşkulanacaktı polis. Bütün bunlar basit doğrulardı, devrimciliğin ABC'siydi. Tartışılmazdı bile böyle şeyler. Yine de bazı anlarda insanın aklı karışabilir, zihni bulanabilirdi. Mantıksızlıktan olmazdı bu hareketler, ateşli gururluluktan kaynaklanırdı. Sonsuza kadar özgürlüğünden yoksun kalmak, insan için çekilmez hale geliyordu, üstelik de saçmasapan durumlar yüzünden, koşullara boyun eğmek, durmadan, korku, telaş içinde yaşamak zorundaydılar!

— Bense bütün bunların farkına bile varamadım, dedi Mihaylov.

— Yağmur yağıyor, onun da mı farkında değilsin? diye sordu Jeliyabov.

Kapıcı:

— Hayır, diye cevap verdi. Yağmurun bile farkında değilim.

Sağnak yağıyordu, bir araba kapısının altına sığındılar. Yağmur soğuktu, daha o mevsimde sulu kar gibiydi. Yarım saat sonra, Ligovka sokağına varıp, hızla lokantaya daldılar. İçerisi kalabalık, dumanlı ve gürültülüydü. Patron almandı, Bogdanoviç'in uzaktan akrabası olurdu. Kibar davrandı, misafirlerini nasıl ağırlayacağını şaşırıyordu telaşından. Tahta merdiveni tırmanıp üst kata çıktılar. Burada, koridorun dibinde özel bir bölmeye yerleştiler. Kimse bilmezdi

bu yeri, bu nedenle güvenliydi. Nikolay daha gelmemişti. Bir hizmetkar patronun hesabına, çay, hafif Ren şarabı ve mezeler getirdi.

Kletoçnikov'u beklerlerken, Andrey, Valentin'den sözetti: Olağanüstü bir çocuktu bu. Fedakardı, dava uğruna canını bile vermeye hazırdı. Şiirsel anlamda değil, gerçek anlamda hem de. Her işi ciddiye alıyor ve başarıyordu. Arkadaşı Presniyakov gözleri önünde tutuklanmıştı. Bunu Yaşka Smirnov'un işareti üzerine yaptıklarını Valentin görmüştü. Onu arkadaş biliyorlardı. Yaşka bu hainliğe kendini kurtarmak için girişmişti. Bir süredir fabrikadan kovmakla tehdit ediyorlardı onu çünkü. Valentin çok üzülüyor, kendi kendine bunların nasıl insanlar olduğunu, bu "vicdansızlıklara" nasıl razı olduklarını sorup duruyordu.

Tam o anda, Presniyakov'dan sözederlerken, Kletoçnikov çıkageldi. Dört ay kadar bir zamandır Andrey onu görmemişti. Durumu iyiydi, biraz şişmanlamıştı, hali vakti yerinde bir memura benziyordu.

Üniformasının paltosunu çıkarıp portmantoya astı. Yağmurdan ıslanmış olduğundan, buruşmadan kuruması için iki omuzundan kancalara özenle yerleştirdi. Kasketinden suları silkti, onu da dikkatle bir sandalyenin üzerine yerleştirdi, sonra eldivenlerini çıkarmaya girişti.

— Andrey Korneyeviç Presniyakov'un övgüsünü mü yapıyordunuz?

Her zamanki gibi, Nikolay etrafa mis gibi bir parfüm kokusu yayıyordu. Bu seyrek sakallı, küçücük elli ayaklı, alçak gönüllü, hoşgörülü, altın

çerçeveli gözlüklerinin arkasından tatlı bakışlarla etrafını süzen adamı gördüğü zaman Andrey daima "Bu işleri nasıl da beceriyor?" diye şaşardı.

— İşte, bildiğiniz gibi size ileteceklerim bunlardan ibaret dostlarım: bu sabah, Presniyakov yegane açıklamasında, "Halkın İradesi" grubuyla dayanışmasını ve onların düşüncelerini paylaştığını itiraf etti...

Andrey ile Kapıcı havaya sıçradılar. Nasıl biliniyordu bütün bunlar? Bir buçuk saat önce, duruşmada hazır bulunan bir memur, Nikolay'a anlatmıştı. Hepsinin de cüretli, cesurca davrandığını, af istemediklerini söylemişti. "Tamamıyla mahvolmuş kişiler bunlar" demişti herif. Bu memur, sözümona yaptığı "röportajları" belirli bazı gazetelere satardı. Bir takım notlar almış, Nikolay da bunları aşırmıştı.

— Sizin merakınızı uyandıracağını biliyordum. Tabii, yazıda kullanılan sözler servislerimize ait.

Üniformasının cebinden dörde katlı bir kağıt çıkardı, bir saç tokasıyla tutturulmuştu katlar birbirine. Hepsini özenle açtı, birbirinden ayırdı, sonra okumaya başladı: Kviyatkovski: Eylemlerini haklı çıkarmak için uzun uzun konuştu. Maddi ve manevi intihar yerine savaşçıların ölümünü yeğlediğini bildirdi. Stefan Şiriyayev: "Ayrı dünyalardanız, anlaşmamız olanaksızdır. Parti üyesi olarak, partinin çıkarları doğrultusunda hareket ettim, beni yargılayacak olan partimiz ve ebediyettir." Adeta saygısızca bir sükunetle konuşuyordu. Sofya İvanovna: Davranışları sevimsiz,

bağnaz olduğu besbelli. "Tek isteğim, arkadaşlarımla aynı kaderi paylaşmak, aynı cezaya çarptırılmaktır, ölüm cezası bile olsa..." Kviyatkoski'den çocuk beklediği söyleniyor. Anlaşılan garip bazı gelenekler var bu çevrelerde!

— Burada, dedi Kletoçnikov, bu konuda yorumlar var. Pek ilgi çekici değil. Sonra okumasını sürdürdü. Martinovski, Zukerman ve Buch savunma için tek söz söylemediler. Tikonov durup dururken, yerli yersiz bir takım sözler bağrıyor, mahkeme başkanı onun konuşmasına engel oluyordu. Tikonov: "Arkadaşlarımla birlikte, artık ancak birkaç saatlik ömrüm kaldığını biliyorum...." Okladski: "Kaderimi değiştirmek istemiyorum, buna ihtiyacım da yok. Tersine, mahkeme benim için kararlaştırdığı cezada bir indirim yaparsa, bunu kendime hakaret sayarım..."

— Diğerleri hakkında herhangibir şey yok.

— Şu Okladski'yi de bakın hele! dedi Kapıcı. Biz de ona "Şuraya koş Vaneçka, buraya koş Vaneçka" der dururduk. Şimdiyse kahramanca davranıyor.

— Vaneçka topluluğa uyar, dedi Andrey. Herkes ne yapıyorsa o da onu yapar. Herkesin ölüme kadar hiç sarsılmadığını, taviz vermediğini görünce o da geride kalmak istememiş olmalı.

Nikolay küçük kâğıdı Kapıcı'ya verdi. Öteki kağıdı saç tokasıyla birlikte cebine koydu.

— Beş darağacı kurulacağı söyleniyor.

— Aynı kişi mi söylüyor bunu?

— Evet, ikinci hakim albay Babst'ın akrabası sayılır.

Nikolay bazı muhbirlerin adlarını saydı, son-

ra asıl konuya geçti. Sonunda ünlü **"Rusya Sosyal-Devrimci Hareketi Dergisi"**nin bir sayısını ele geçirmeyi başarmıştı. Bu dergiyi Üçüncü Şube gizlice çıkarttırıyordu. Çok az sayıda yayınlanıyordu. Uzun zaman araştırdıktan sonra bulabilmişti bir nüshasını. Dikkate değer bir eserdi doğrusu. İstatistiklerin yardımıyla, Malçinski adındaki bir yazar, birçok önyargının yanlışlığını ortaya koyuyordu. Örneğin: devrimcilerin çoğunluğu çoluk çocukmuş, aralarında birkaç aydın da varmış, çoğunluk yabancı asıllıymış. Bütün yıkıcı eylemler yabancı ülkelerden kaynaklanıyormuş. Yine sayılarla kanıtlanmış: Suçluların çoğu Yaroslavl bölgesinden çıkıyormuş; ikinci sırada Petersburg geliyormuş, sonra Kursk vs. Ortodoks mezhebinden olanlar çoğunluktaymış bunlar arasında. Katolikler yüzde onikiymiş, yahudilerse yüzde dörtmüş, rusyada toplum içindeki oranın aynıymış. Daha başka meraklı bilgiler de vardı dergide. Tabii bu yazılanları hazırlanmakta olan dört nolu gazete yaprağında yayınlamak gerekecekti. Ama bir eksiklik vardı: Yazarın gerçek adı neydi?

— Bu aynı Malçinski olamaz, değil mi?...

— Ta kendisi. Nikolay başını salladı. İlkbaharda sizi uyarmıştım bu konuda, Poytr İvanoviç.

Hinoğluhin bir adamdı bu Kletoçnikov, altın değerindeydi! Martta, Mihaylov'a Cenevre'ye bir ajan gönderildiğini, orada sözümona devrimci bir dergi yayınlayacağını, gerçekte amaçlarının provokasyon olduğunu bildirmişti. Özgür Söz olacaktı derginin adı Lavrov ve Dragomanov uyarılmıştı. Birincisi, uyarıya kulak vermiş, öteki ise, kışkırtıcı davranmış, canı ne isterse onu yapacağını

söylemişti. Andrey büyük bir öfkeye kapılmıştı bu yüzden; bu olaylar yaz sonlarında oluyordu, Cenevre'deki "düzenbaz" partinin Avrupa'daki temsilcisi olmayı reddetmişti. Peki teröristlerle işbirliği yapmasın, ama polisle birleşmesi de gerekmezdi ya, şeytan götürsün pis herifi! Şimdi sorun, "Halkın İradesi" gazete yaprağında (Listok) Malçinski'nin açıktan açığa polis ajanı olarak ilan edilip edilemeyeceğiydi.

Bu bulmaca, ancak Tikomirov, Kibalçiç ve Anya Korba ile görüştükten sonra çözümlenebilirdi. Bu kişiyi casus olarak adlandırmamak gerekirdi. **Halkın İradesi** okuyucuları için doğru olmazdı bu, Dergi'ye karşı güvensizliklerini ortaya çıkaracaktı. Bütün bunlara Komitenin karar vermesi daha doğruydu...

— Bu çalışmalar için çok teşekkürler! Başka ne var?

— Hiçbirşey.

Biraz da dedikodu. Şubede birkaç gündür panik vardı: Saratov'dan gelen bir telgraf, ajanların bildirdiğine göre, Sivastopol demiryolu işçilerinin çara karşı suikast hazırladığını haber veriyordu. İvan Kabayin adında biri düzenliyormuş suikasti. Kimmiş bu İvan Kabayin? Yok, yok, yanlışmış, "Vanka Kayin"miş herifin adı. Ne patırtı, tanrım! Tüm "Vanka Kayin"leri kulübelerinden çekip çıkarmışlar. Nerden geliyormuş bu gürültüler? Kim çıkarıyormuş? Otuz kadar kişi tutuklanmış bu uğurda. Sonunda anlaşılmış, bu eşeklikleri yapan albay Gusev'miş. Bir gün önce Livada'ya bir telgraf çekilmiş (Nikolay gözleriyle görmüş), şöyle yazıyorlarmış: güya çarın yolculu-

ğu sırasında Karadeniz'e torpil atan bir savaş gemisi indirilecekmiş, yolcu gemisi süsü verilecekmiş buna. Denizcilik Bakanlığı uyarılmış bu konuda. Telgrafı imzalayan Polis Şubesi Amiri Baron Veyo imiş. Ne komik değil mi?

Komikti tabii, komikti! Plevna lokantasının yukarı katındaki gizli bölmeye kapanan üç adam bütün bu komedilerin nedeninin kendileri olduğunu biliyorlardı, korku, bekleyiş, akıl almaz tasarılar, bürolarının korkmaya zorladığı, deli divane ettiği yüzlerce kişinin kapıldığı panik... Gülebilirlerdi gücünün bilincine varanların güldüğü gibi. Ama hiçbirşey neşelendiremiyordu onları artık. Yüzleri asıktı.

Nikolay konuşurken dudaklarını eğiyor, gülümsermiş gibi yapıyordu, ama gözlük camlarının ardındaki gözleri kederliydi. Ertesi gün, saat dokuzda karar okunacaktı.

Andrey'in acelesi vardı: saat onbirde, Yokuş Sokağında Sonya ile buluşacaktı. Gelecek sefere, Nikolay onları nerede bulacaktı? Yeni bir apartıman dairesi gerekiyordu bu iş için. Kletoçnikov'un o kadar hoşlandığı güzelim Natalya Nikolayevna, ağır hasta yatıyordu. İyice çökmüştü. Şiddetli bir sinir depresyonuna yakalanmıştı. Evine kapanıyor, kimseyle görüşmüyordu. Oysaki, konuklarını ağırlamayı ne çok severdi. Onun evinde herkes ne kadar rahattı. Kendi eliyle nefis kokulu pastalar, çörekler pişirir, çay demler, arkadaşlarına ikram ederdi...

Nikolay'ın sesi biraz titriyordu. Ne garip adamdı! Gizlilik onun yapısının bir parçasıydı. Natalya Nikolayevna'da ona çekici gelen pasta-

lar, çörekler değildi tabii ki. Ama, her zaman gerçeği saklar, en karanlık yönünü gösterir, sanki hep boş işlerle uğraşırmış gibi, pasta, çörek tıkınmayı severmiş gibi, dedikodulara bayılırmış gibi yapardı. Üçüncü Şube'de parayı sevdiği için çalıştığını bile söyleyebilirdi!

— Bir apartıman dairesi bulacağız. Herşey düzelecek, göreceksiniz, diye açıkladı Kapıcı. Canınızı sıkmayın, Nikolay Vasiliyeviç.

— Ama, şey... Bunun için üzülmüyorum, Pyotr İvanoviç. Doğrusu, alışmıştım da... yani sohbetlerimiz, arkadaşlığımız...

— Daha da iyisini bulacağız, dedi Andrey. Çay içeceğiz yine, konuşacağız. Herşeyi yapabiliriz biz.

— Ya... Natalya Nikolayevna... Onu artık hiç göremeyecek miyiz?

— Hayır, hiçbir zaman. Çünkü ağır hasta.

Kviyatkovski, Şiriyayev, Presniyakov, Tikonov ve Okladski'nin asılacağını öğrendiler. Ötekiler kısa yada uzun sürelerle sürgüne gönderileceklerdi. Zundeleviç ömür boyu küreğe mahkum edilmişti. Bu korkunç, dayanılmaz haberi alır almaz, artık bir an bile gecikmemeye, tek bir amaca yönelmeye karar verdiler: çarın hesabını göreceklerdi. Taviz vermek istemiyor muydu? Pekala, bu durumda... Hatta, iki gün sonra gazeteler, Şiriyayev, Tikonov ve Okladski'nin cezalarının ömürboyu küreğe çevrildiğini yazdığı halde, idamı artık gecikmeyecekti; ancak tarih infaz gününü ve saatini belirleyecekti.

4 Kasım günü. Saat sabahın sekizi. Askeri birliklerin önünde, Kviyatkovski ve Presniyakov

idam edildiler. Petro Pavlovsk zındanında, Saint-Jean kalesinin sol kanadında, Dekambristlerin(*) asıldığı yerde. Daha onsekiz ay önce Kviyatkovski, Presniyakov'u Kolomna polis merkezinden kaçırarak, kürek cezasından kurtarmıştı. Barbar da yardımcı olmuştu onlara. Bahardı, mayıs ortalarıydı. Kurtulmanın sevinciyle doluydular. Hayat önlerinde uzanıyor, maceralar, mücadeleler, başarılı kaçışlar onları bekliyordu. Şimdi ise gövdeleri yanyana sarkıyordu, hareketsiz, cansız. Sabahın erken saatlerinde Soylular Sokağının köşesinden dönerek Şahika Sokağına sapanlar, kalenin duvarları üzerinde, kapının biraz sağında, darağacını ve üzerinde, kefenleri içinde iki asılmışı görebiliyorlardı.

KLİO 1972

Şiriyayev, Aleksey Kalesinde kısa sürede can verdi. Kobliyanski de zından yaşayışına fazla dayanamadı, hemen hemen aynı zamanda, o da Schlüsselbourg (**) hapishanesinde hayata veda etti. Tikonov, Sibirya'da, Kara'da veremden öldü. Zukermann Yakut Bölgesinde intihar etti. Kış Sarayındaki patlamadan iki yıl sonra, Stefan Kalturin, askeri savcı Sternikov'un canına kastetmek suçundan idam edildi. Bazıları, herşeye katlandı-

(*) 14 Temmuz 1826.

(**) Petersburg yakınlarında «kimsenin geri dönmediği», korkunç kale.

lar ve Sovyet Rusya'da öldüler: Bunlar, Sofiya İnanova, Yevgenya Figner ve Buch'ular. Okladski'ye gelince, hayatının geri kalan kısmı çok garip bir biçimde geçip gitti. Canını kurtarmak için polisle işbirliği yapmayı kabul etmişti. Eski arkadaşlarını ele verdi. Çar buna karşılık olarak, yağlı ilmik yerine ömür boyu kürek cezasıyla ödüllendirdi onu. Kuşku uyandırmamak için, Şiriyayev ile Tikonov da bu lütuftan yararlandırıldılar. Böylece Okladski korkunç bir hain ve kışkırtıcı ajan haline geldi. Bütün bildiklerini anlatıyor, elinin erdiği, gücünün yettiği herşeyi yıkıp deviriyordu. Adresleri veriyor, hatta polis ekipleriyle birlikte apartımanları işaret etmek için gidiyordu. Tutuklananların kimliğini bildiriyordu: Bitişik odada oturup bir "göz"den bakıyor, getirilen kişi için: "Filanca bu..." yada "Falmekanca bu..." diyordu. "16'lar Mahkemesindeki" kahramanca sözlerinden sonra, devrimci çevrelerde ünü yayılmıştı. "Mahkeme cezamı hafifletirse, bunu kendime hakaret sayarım!" demişti, hakimlere meydan okuyarak. Şimdiyse, bazı önemli mahkumların hücresine koyuyorlardı onu, o da biçareyi konuşturuyor, hücre duvarlarından ötekilerle haberleşiyor, sorular soruyor, birçok şey öğreniyordu. Bazen, kendini başka biri olarak tanıtıyordu, ben Tikonov'um, diyordu örneğin. Grinevitski'nin cesedini teşhis etti (**). Kolodkeviç'i, Friedensohn'u, Kletoçnikov'u, İvanovskaya'yı, büyük bir olasılıkla Trigoni ve Jeliyabov'u mahvetti. Daha çok, çok kişiyi ölüme gönderdi. Hatta **Narodvoltsi'**

(**) Bu olay 1881 Martında, II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra oldu.

nin yıkılmasından sonra bile, büyük çabalar gösterdi. Bir süre Kafkasya'da polis hesabına çalıştı, sonra tekrar Petersburg'a döndü. Otuz yedi yıl süreyle, Emniyet Genel Müdürlüğünden giderek artan oranda yüksek ücretler aldı. Son kez, Şubat 1917'de aylık ödediler ona. Ayda elli rubleye ulaşmıştı maaşı. 1918'de Okrana arşivleri açıldığında, basın onun varlığını ortaya çıkardı. O anda nerede olduğunu, yaşayıp yaşamadığını bilen yoktu. Altı yıl sonra, beklenmedik bir zamanda, Leningrad'da tutuklandı. O sırada, Petrovski adıyla yaşıyordu. Üç çar, iki devrim gören, kurnaz canavar sonunda gaflete düşmüştü. Yaşadığı beş odalı eve devrim el koyunca ailesiyle birlikte Saratov'a gitmiş, Serdobsk'ta yaşamış, bir özel sinemada makinistlik yapmıştı. 1922'de Petersburg'a geri dönüp, "Kızıl Şafak" fabrikasına elektroteknik atölyesi şefi olarak girmişti. Zaten hayatını hep elektrikçi olarak kazanıyordu ajanlık yapmadığı zamanlarda. Ta Dr. Sitziyanko zamanından beri, Harkov'dan beri böyledi bu, yarım yüzyıl geçmişti aradan. Kimbilir neden, fabrikada işe girerken, formüler dilekçeye "Halkın İradesi" partisinden olduğunu, çarlık zamanında zulüm gördüğünü yazmıştı. İki yıl Petro-Pavlovsk zındanında yattığını da belirtmişti ayrıca. Oysaki işçiler onu "Rus Halkı Birliği" (*) partisi üyesi olarak biliyorlardı. Bu çelişik durum yüzünden, GPU'nun Leningrad Şubesi, Merkez Arşivler Politik Şubesinden bilgi istemiş, kısa süre sonra şu rapor gelmişti: GPU'nun ilgilendiği kişi, verilen bilgilere ve tanıma göre, ünlü kışkırtıcı ajan, muhbir Ok-

(*) Milliyetçi, yurtsever bir birlik.

ladski olmalıydı. Niçin son kez olarak bu süper ihaneti yapmıştı acaba? Uzun bir hayat boyunca ihanet, ihanet, ihanet, sonunda ihanet edecek kimse kalmayınca, kendine karşı ihanet! Çok basitti: Herşeyin unutulduğunu sanıyordu, kim olduğu asla ortaya çıkarılamazdı, ayrıca eski devrimciler herzaman bağışlanırdı, suçları ne olursa olsun. Buna inanıyordu. Öyleyse niçin bütün bunlardan kendisi için çıkar sağlamasın? Adliye Sarayında sorguya çekildi. Çok iyi tanıyordu burayı, Zincirli köprünün yanında, eskiden Üçüncü Şube'nin olduğu binaydı bu. 1880 Temmuzunda, yaka paça getirilmişti şubeye. Sonra da, Emniyet Müdürlüğüne, serbest bir insan olarak, M. Durnovo ile dostça görüşmek üzere gelip gider olmuştu. Önce, Okladski büyük bir gayretkeşlikle herşeyi inkara girişti. Çocukluğundan beri adının Petrovski olduğunu iddia etti. 70'li yılların sonlarına doğru, Transkafkasya demiryolunda çalıştığını, sonra Simens ve Galske fabrikasına işçi olarak girdiğini beyan etti. "Halkın İradesi"ne üye olduğunu ileri sürmüştü, çünkü bu iş bulmasını kolaylaştırıyordu. Ama, ona 1880'den kalma fotoğrafları gösterdiklerinde, bazı belgeleri önüne koyduklarında, Okladski'nin kendisi olduğunu itiraf etti. Fotoğrafından tanımak olanaksızdı onu. Vaneçka gitmiş yerine iri yarı, boz suratlı, üstübaşı kir pas içinde bir ihtiyar gelmişti. Bastonuna dayanarak ağır ağır yerinden kıpırdıyordu. Pipo içiyor, düşük kaşlarının altından, hiç de yaşlı olmayan, delici bakışlarıyla etrafa dik dik bakıyordu. Bakışı da tanınmaz olmuştu, bomboş ve sertti.

İşte böylece, 1925 Ocağında, mahkemesi sırasında Sütunlu Salonun sanığa ayrılmış locasın-

dan aşağı doğru bakarak kalabalığı süzüyordu. Dinleyicilerin ilk sırasında, bazı yaşlı kadın ve erkeklerin ak saçlı başları görünüyordu: "Halkın İradesi"nin eski tüfek üyeleriydi bunlar. Bunlar arasında, kupkuru bir ihtiyar kadıncık, Anna Yakimova ve akpak saçları sakallarıyla Frolenko da bulunuyorlardı. Moskova'da Lenin'in birinci ölüm yıldönümü için anma törenleri yapılıyordu. Gazetelerde matem bayraklarının nereden alınacağı, çelenklerin nerede yaptırılabileceği yazılıydı. Hükümetin resmi bir açıklaması da yayınlanmıştı gazetelerde: **Üretkenliği arttırmak için alınması gerekli önlemler.** Sinemalarda Mary Pickford'un filmi "Rosita" oynuyordu. Tiyatrolardan birinde de genç bir yönetmen, Şopavalenko, "1881 Yılı" adlı bir tiyatro eseri sahneye koymuştu. **Halkın İradesi'nin** kahramanları anlatılıyordu oyunda. Yakimova ile Frolenko mahkemeden sonra, temsili izleyip, görüşlerini açıklayacaklardı...

Yakimova, yırtık pırtık deri kaban, dilencilerin giydikleri türden bir pantalon, kalın tabanlı kocaman ayakkabılar giymiş kabasaba ihtiyara bakıyor, kendi kendine söyle diyordu: "Bu, Vaneçka olamaz. O, tavşan gibi koşardı, bakkaldan ekmek mi alınacak, lambada gazyağı mı bitmiş, hemen atılır, hızlı hızlı, canlı canlı hareketleriyle gider bakkaldan alır getirirdi. Aleksandrovsk zamanında, şu Ukraynalı Jeliyabov onun için: "Bir ayağı burada, bir ayağı orada, derdi. Tazı gibi ok gibi gidiyor.» İşte o Vaneçka hiçbir iz bırakmadan kayboldu ortadan, birçokları gibi. Çoğunluk gibi. Nerdeyse herkes gibi. Ama, inatçı bakışlarını salona diken bu ihtiyar nerden çıktı peki?" Mahke-

me başkanı, bolşevik Soltz, öfke dolu sesiyle iddianamenin son kısmını okuyordu :

"Okladski, İvan Federoviç, namı diğer İvanov, namı diğer Aleksandrov, namı diğer Petrovski, altmış beş yaşında, köylü asıllı, evli, lisede iki yıl eğitim görmüş, mesleği elektrikçilik, tutuklanmasına kadar "Kızıl Şafak" fabrikasında araştırma laboratuarı mekanisyeni olarak çalışmaktaydı. Terörist parti örgütü «Halkın İradesi»nin eski üyesi. 1880'de siyasi suçlardan dolayı yargılanıp, Petersburg'da Onaltılar Mahkemesinde, Aleksandr II'nin canına kastetmekten suçlu bulunup, Aleksandrovsk şehri yakınlarında suikast girişiminden dolayı asılarak ölüme mahkum edilmekle birlikte, cezası ömür boyu küreğe ve sürgüne çevrilmiş olup, 1891'de serbest bırakılmış, önce fahri olarak sonra da soyu sopu yararlanacak biçimde asalet ünvanıyla taltif edilmiştir. Halen hiçbir partiye üye değildir. İşlemiş olduğu suç..."

Bilirkişiler ve tanıklar tartışıyordu. Bazıları, Okladski'nin düşüşünün, kararın okunmasından sonraki gece başladığını öne sürmüşlerdi. Ölüm mahkumunun hücresine jandarma generali Komarov gelmişti. O zamanlarda, tüm umudunu yitiren mahkumları jandarmalar ziyaret eder, onlardan son olarak bir takım bilgiler elde etmeye çalışırlardı. Komarov bir af olasılığından sözeder etmez, Okladski hemen bir arkadaşının adını vermişti. O zaman, Komarov onu Trubetskoy zindanına naklettirmişti. Okladski o kadar sevinmişti ki ayakkabılarını bile giymeyi unutmuş, çıplak ayaklarıyla koşarak oraya gitmişti. Diğerleri onun çok daha önce yetkililerle ağız birliği etmiş

olduğunu, temmuzda, ilk sorgusunda, Plehve tarafından sorguya çekildiği sırada bildiği herşeyi anlattığını söylüyorlardı. Daha başkaları, onun çok daha eski zamanlarda polisle işbirliği yaptığından kuşkulanıyorlardı, tanrı bilir ne zaman başlamıştı ihaneti. Çünkü polisle kurulan bağların renkleri çeşitliydi, aylıklı ajanlar vardı, aylıksızlar vardı, yarım aylıklılar vardı, yarı-ajanlar vardı. Hiçbir listede yeralmayanlar, yetkililerin tanımadıkları vardı, ama bunlardan biri küçücük bir gayrette bulunur, belli belirsiz bir çaba gösterir, polislerin ağları yeni yeni balıklarla dolar; muhbirlerin çalışmaları biraraya toplanınca, sicim gibi akar, polisin değirmenini döndürürdü. Okladski daha onüç yaşında bir oğlanken polis komiserliğine sürüklenmişti. Oysaki, bir kişide asıl olan noksansa, insanı hayvandan ayıran, onun bir fikir uğruna, bir sevgi uğruna, yaşamayı da, ölümü de horgörmesini sağlayan temel bir kişide yoksa...

Ölüm korkusu onu arkadaşlarının hayatlarını yiyen bir canavara dönüştürmüştü. Günleri, yılları, yüzyılları yemiş, kemikleriyle çiğ çiğ yutmuş, iliğini emmişti. Kalbinin çarpmasını sağlayan bu sarhoş edici, adi yemeğin içinden ne çıkmışsa kemirmişti, hırstan parmakarı kasılarak. Şimdi bile, bir ayağı çukurda iken, insana benzer hiçbir yanı olmayan suratında bomboş bakan gözleri birdenbire mağnezyum kıvılcımına benzer ışıklarla aydınlanıyordu. Aksaçlı ihtiyar kadıncağız, tanıklık yaparken iğrenerek sırtını dönüyordu ona.

On yıl hapse hüküm giydi. Hayatı boyunca ikinci kez olarak parmaklıklar arkasında kayboldu, sonra ne yaptı, duyan, bilen olmadı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Mahkemenin kahramanlarının fotoğraflarını çoğaltıp, tarihi belgeler için saklamak, başka kentlerdeki sempatizanlara göndermek gerekiyordu. Bu görevi Mihaylov üstlendi. Kviyatkovski ile Presniyakov'un idamı onu hasta etmişti. Hele eski arkadaşı, I. Aleksandr dedikleri Kviyatkovski'nin ölümüne içi yanıyordu. Arkadaşları için kimse onun kadar vicdan azabı çekemezdi. Arkadaşlığa üstün bir değer veriyordu. Şimdi onlar için birşey yapamadığı, onları kurtaramadığı için üzüntüden deli oluyordu. Çok sevdiği bir hikaye vardı: Bir genç, düşmanın eline esir düşer, günden güne eriyip biten genç adam, annesinin, babasının gelip kendisini kurtarmasını bekler, ama onlar zayıf ve güçsüz insanlardır. Karısına umut bağlar, fakat onun da elinden birşey gelmez. Genci düşmanın elinden kurtaran arkadaşları olur so-

nunda! Ancak arkadaşları yardım edebilir insana! Gel gör ki onaltılardan hiçbirini kurtaramamıştı. Mihaylov tek bir şey yapabildi: Kararın açıklanmasından önceki gece, tutsak arkadaşlarına bir mektup yazdı: "Kardeşlerim! Toplumsal eylemlerinizin sonuncusu konusunda sizlere söyleyeceklerim var. Yalnız, çok şiddetli duygular, düşüncelerimi rahatça açıklamama engel oluyor. Size son selamımı gönderirken bütün kalbimi açmak istiyorum..." Uzun mektubu korkunç bir andiçmeyle bitiyordu. Bu, belki ölümü bekleyenlere son bir sevinç verebilirdi: "Bilin ki, sizi yokedecek olan hükümeti asla affetmeyeceğiz. Siz, olağanüstü eylemler gerçekleştirdiniz, bundan sonrakiler müthiş eylemler olacaktır..."

Ah, fotoğraflar, hiç değilse fotoğraflar olsaydı! Elbette ki, kolay değildi bu. Pekçok polis, "devlete karşı suç işleyenleri" görmüşlerdi, resimlerinden tanıyabilirlerdi. "Vanka" bir pusula göndermişti 2 Kasımda. Stefan'ın bir isteğini iletiyordu onlara: «Belirli bir yerde bulunan fotoğraflarının çoğaltılıp karısına, kardeşlerine ve "hemşehrilerine" verilmesini» istiyordu.

Kasımın son günleriydi... Andrey ile Anya Korba yürütme komitesinin apartımanında çalışıyorlardı. Komite Karl Marx'a bir mektup yazmıştı, Anya, mektubu çok iyi bildiği fransızcaya çeviriyordu. Çok önemliydi bu mektup, ona büyük umutlar bağlamışlardı. "Yoldaş!" diye başlıyorlardı söze. Marx'a karşı duydukları büyük saygıyı dile getiriyor, akıllı ve aydın insanların elinden düşürmediği "Kapital"i övüyorlardı. Daha sonra, Leon Hartmann'ın İngiltere'de ve Amerika'da,

Rusya'daki toplumsal hayatın evrimi konusunda aydınlatıcı bilgiler vermekle görevlendirildiği belirtiliyor, Marx'ın bu görevinde ona yardımcı olması için dilekte bulunuluyordu. Sonuç olarak : "Kölelik zincirlerini kırmaya kesinlikle karar veren bizler, acı çeken Rusyamızın Avrupa'da, özgür bir halka yakışır yeri alacağı zamanların uzak olmadığına inanıyoruz."

Kapıcı geldi, hemen telaşla Anya'ya yardım etmeye koyuldu. Hepsi de fransızca biliyor ve yardımlaşıyorlardı. Kapıcı, Leon Hartmann'ın Marx'ın hoşuna gitmeyi başaracağını söyledi. Hele lakabının "simyacı" olduğunu açıklarsa. Teröristleri "devrimin simyacıları" diye adlandıran Karl Marx değil miydi? Tabii ki, o, bunu şaka yollu yapmıştı.

Mihaylov son derece sinirliydi. Birdenbire, kekeleye kekeleye, bir takım öğrencilerin arkasından atıp tutmaya başladı. Andrey önce sorunun ne olduğunu anlayamamıştı. Dikkat edince, onlara fazla yakın olmayan bazı sempatizanlarının sözkonusu olduğunu farketti. Bunlar meğerse tedbirli davranmakta aşırıya kaçmış, daha doğrusu ödleklik-lerini ortaya koymuşlar : Kviyatkovski ile Presniyakov'un fotoğraflarını herhangibir fotoğrafçıya götürüp kopyalarını çıkarttırmaları istenmiş onlardan. Polisin eline düşeriz diye reddetmişler. "Ne olurdu sanki kabul etselerdi? Fişlenmiş değiller, yasal yaşıyorlar. Pijamalı, terlikli ilericiler, canları cehenneme! Şeytan götürsün onları! ne diye besiyoruz böylelerini, hepsini defetmeli, gitsinler! Gevezeler, alçaklar, reziller! Küçücük bir hizmet istedim onlardan, ödleri koptu hemen..."

Kapıcı, talihsiz öğrencileri öylesine ayağının

altında çiğnedi ki, Andrey kuşku duymaya başladı. Daha fazla sabredemeyerek sordu:

— Peki ne oldu, sonunda?

— Neva Caddesine, "Taube ve Aleksandrovski" fotoğrafhanesine gittim, kendim ısmarladım fotoğrafları.

— Ne! Sen mi ısmarladın? diye haykırdı Andrey.

— Elbette! Bizzat ısmarladım. Başka ne yapabilirdim ki? Görüyorsunuz işte, sağ salimim. Çok öfkelendirdiler beni ama.

— Dostum, tanıyamıyorum seni artık! Ne oldu sana böyle?

Anya'nın yüzü korkudan bembeyazdı.

— Kapıcı, delirmişsiniz siz!

— Be-be-ben de-de delir-delirmedim, diye cevap verdi onlara. Bi-bi, biliyorum ç-ç-çok büyük t-t-tehlikeye attım k-k-kendimi, ama, b-b-beni affedin, S-s-Stefan'ın t-t-tek i-i-isteğiydi bu.

— En küçük bir ihmalkarlığımızı görsen kıyameti kopartırsın, şimdiyse, sen kendin, korkunç işler yapıyorsun. Ne zaman hazır olacak fotoğraflar?

Mihaylov'un kafası biraz karışıktı. Arkadaşlarının bir savsakçılığını yada tedbirsizliğini yakalasa onlara söylemediğini bırakmazdı, şimdi de, kendini haklı çıkarmaya çalışıyordu. Fotoğrafların aynı gün hazır olması gerektiğini söyledi, ama hazırlamamışlar. Bunları duyunca Andrey çılgınca bir öfkeye kapıldı:

— Ne diyorsun sen? Bir daha mı gittin oraya?

— Evet, tabii ki gittim.

— Neva Caddesine? "Taube ve Aleksandrovski" fotoğrafhanesine ha?

— Evet, söyledim ya size!

— Kapıcı, bu son moda fotoğrafçının polisin gözünden kaçmamış olduğunu pekala biliyorsun. Nasıl yaptın bunu? Nasıl şaşırabildin bu kadar?

Anlıyordu, çok iyi anlıyor ve kafasını sallıyordu. Neyseki, herşey iyi bir sonuca bağlanmıştı. Elbette ki, tatsız bir olaydı bu. Kapıcı resimlerin kağıdını uzattığında, masa başında oturan fotoğrafçı, fişlerle dolu bir kutuyu karıştırmıştı, bu sırada onun gibi alman olan uzun burunlu bir kadın, adamın arkasında duruyordu. Fotoğrafçı: "Henüz hazır değil, yarın yine uğrayın," demişti. Bu sırada kızıl saçlı kadın, Kapıcıya dik dik bakarak elini boynuna götürmüş, boğazını sıkar gibi bir hareket yapmıştı. Ne demekti bu? Fotoğrafların idam edilenlere ait olduğunu mu söylemek istiyordu, yoksa, kocasına belli etmeden Mihaylov'u uyarıyor muydu? "Yağlı ipten sakının!" demek ister gibiydi. Bunları anlatırken Mihaylov sıkılıyor, alay ediyordu. Andrey şöyle dedi:

— Bir tek anlamı var bunun: Artık oraya asla gitmemelisin.

Aynı uyarıyı akşam tekrarladılar, Komite toplantısında. Kapıcı kabul etti. Gitmemek zorundaydı, gitmeyecekti. Yine de, ertesi gün, 28 Kasım günü... Nasıl olmuştu bu, anlamak olanaksızdı. Sırrına akıl ermez, içler acısı bir yanılmaydı. Birkaç gün sonra, bazı tanıklardan elde ettikleri bilgilere ve çok büyük bir kederin altında ezilen Nikolay Kletoçnikov'un anlattıklarına dayanarak, aşağı yukarı bir fikir edinebildiler. O gün, birisi

Mihaylov'u Tüccarlar Galerisinde bekleyecekti. Neva Caddesi boyunca yürürken, kahrolası "Taube ve Aleksandrovski" fotoğrafhanesinin önünden geçmesi gerekmişti. Onu, oraya girmeye iten neydi? Geçici bir zayıflık mı, bir anlık düşüncesizlik mi, yoksa, ona yakışmayacak bir davranış, ama, kaderci bir hareket mi? Belki de, kendi kendine, sadece şöyle demişti : "Ben yapmazsam, kim yapacak bu işi?" Binaya girmiş. Alman ne istediğini sormuş, sonra : "Bir dakika bekleyin," demiş. Mihaylov beklemek istememiş, koşarak merdivenleri inmiş. Binanın bekçisi yolunu kesmiş. Onu itmiş, yoldan geçen bir tramvaya atlamış, onun arkasından fotoğrafçı mağazasından çıkan sivil giyimli polis müfettişi Kononenko da binmiş, tramvaya. Mihaylov inmiş, hareket halindeki tramvaydan, arkasından müfettiş de atmış kendini aşağı. Bizimkini yakalamış ve üstüne atılmış, etraftan apartımanların kapıcıları da yetişmiş, Mihaylov'u bağlamışlar. O ise bağırıyormuş : "Yanlışlık yapıyorsunuz! Ben emekli teğmen Konstantin Mihayloviç Polivanov'um!" "Eviniz nerede?" "Orlov Çıkmazı, İki numara, yirmibeş nolu daire. Apartıman sahibine sorabilirsiniz kimliğimi."

Niye bir an önce evine varabilmek için yanıp tutuşuyordu? Kimbilir, belki şehirden geçerken bir fırsat yakalayıp kaçabileceğini sanıyordu. Daha önce, o kadar çok tuzaktan kurtulmuştu ki. Ayrıca "tehlike" işareti koymalıydı pencerelere. Kaçmayı başaramadı, ama pencere kenarına bir kitap dayayabildi. Kararlaştırılmış bir sinyaldi bu. Evinde yapılan aramada "Yürütme Komitesinden" başlıklı bildiriler bulundu. İçinde hançer

saklı bir baston, bakırdan bir topuz, siyasi suçluların pekçok fotoğrafı, iki teneke kutu dolusu dinamit suç delili olarak müsadere edildi. Gerçek adının Mihaylov olduğunu çok çabuk öğrendiler. Kletoçnikov'a göre, onu çok iyi tanıyan birine göstermişlerdi Kapıcıyı.

Bu son olasılık, onları perişan etti. Demek ki aralarında bir hain vardı. Eninde sonunda, şaşılacak birşey yoktu bunda. Parti büyüyordu, yeni yeni işçiler, yeni yeni öğrenci çevreleri bağlanıyordu onlara. O sıralarda, denizciler seferden dönmüşlerdi. deniz subaylarının örgütünü kurmakla uğraşıyorlardı. Mihaylov'un tanıdığı çoktu. Eğer polisin içinde bir Kletoçnikov varsa, parti içinde bir polis-Kletoçnikov bulunmasında bir gariplik yoktu. Kapıcı, da bu olasılığı sık sık düşünür ve şunları söylerdi: "Aramızda ihanet edenlerin bulunduğu kesin. Başka türlüsü olamaz!"

Kapıya açılmış delikten, Vaneçka Okladski bumburuşuk, toza toprağa bulanmış teğmen üniformalı Kapıcı'yı gördü. Solgundu, sakince bir iskemle üzerinde oturuyor, pencereden dışarı bakıyordu. Yanıbaşında, bir jandarma subayı ayakta duruyordu. Basitti bu iş: Vaneçka bir an "göz" den bakmış, sonra bildiği herşeyi anlatmıştı. O gün Okladski'ye kürek mahkumlarının yemeği yerine tutukluların yemeğinden vermişlerdi...

Nikolay Kletoçnikov gözlerini avuçlarıyla örttü, başını silkti, fısıldayarak:

— Ne yapacağız Pyotr İvanoviç'siz? Ne olacak halimiz Pyotr İivanoviç'siz? diye sordu.

Ellerini çektiğinde, gözlerinin yaş dolu olduğunu gördüler. Odadakiler suskundular. Semyon birdenbire öfkeyle bağırarak yapılması gerekeni açıklamaya başladı: İlk rastladığı çocuğa beş kapik vermeli, fotoğrafçı mağazasına göndermeliydi. Budalalık! Saçmalık! Hepsinin başına gelecekti buna benzer bir durum, er yada geç. Andrey, onların kendisinden Kapıcı'nınkine benzer bir açıklık ve katılık beklediklerini anladı. Otoriter bir tavırla Nikolay'a:

— Sakin olun, Nikolay Vasilyeviç, dedi. Biz de en az sizin kadar arkadaşımızın arkasından üzülüyoruz, ama hayat devam ediyor, görevimiz bizi bekliyor.

— Evet, elbette. Anlıyorum, anlıyorum. Yavaşça gözlüğünü taktı, kör gibiydi, çünkü gözyaşları yanaklarından aşağı yuvarlanıyordu. Utangaçlığa gerek görmüyor, gözyaşlarını avuçlarıyla siliyordu.

— Sakin olun, rica ederim. İşte yeni "Pyotr İvanoviç'iniz". Korkusuz ve yaman bir savaşçı. (Andrey, Baranikov'u gösterdi). Ona Semyon deyin, yada isterseniz, Pyotr İvanoviç de diyebilirsiniz. Aynı günlerde, bu adreste buluşacaksınız.

Nikolay, kağıda bir göz attı ve başını salladı. Baranikov'u şöyle bir süzdü, sonra aniden, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Katlanılması zor bir sahneydi. Tamamıyla sakinleşmesini beklediler. Sonunda kendini toparladı, şapkasını aldı ve kapıya doğru yöneldi. Baranikov onu geçirmek için arkasından gitmek istedi, ama Nikolay, beklenmedik biçimde bir sandalye üzerine yığıldı.

— İyi değilim ben, iyi değilim, kendimi kötü

hissediyorum, kötü, kötü, diye mırıldandı. Kimseye söylemiyordu bu sözleri, pencereye doğru bakıyordu o anda. Gerçekten çok kötüleştim, söyleyebilirim bunu... Bir insanın mutlak biçimde, benim gibi yalnız olması ne demektir, anlıyabilir misiniz? Üstelik de polisin hizmetinde çalışıyorsa...

— Aileniz yok mu? diye sordu Andrey.

— Yok tabii ki. Kimsem yok. Yalnızım. Bana arada sırada Pyotr İvanoviç sorardı: "Eeee, ne var ne yok bakalım, Nikolay Vasiliyeviç?" Ondan başka hatırımı soran yoktu. Ben de birşeyler anlatırdım ona...

— Bundan sonra, ben sizin arkadaşınız olacağım Nikolay Vasilyeviç, diye atıldı, Barannikov.

— Elbette. Anlıyorum. Minnettarım size.

Başını çok aşağıya eğdi ve öylece kaldı. Yavaş yavaş kafasını iki yana sallıyordu. Andrey şaşkınlık içinde bakıyordu ona. Kletoçnikov'un bu hale gelebileceğini hiç sanmazdı, deli gibiydi adamcağız.

— Siz hepiniz benim arkadaşlarımsınız, bunu biliyorum. Ama ben yabancıyım sizin için...

— Nikolay Vasilyeviç, bize en yakın olanlardan birisiniz. Dünyada bizim için en değerli, en vazgeçilmez varlıksınız! dedi Andrey.

Kolodkeviç ile Baranikov aynı anda konuşmaya başladılar. Nikolay şapkasını aldı:

— Herşey kötüye gidiyor, dostlarm. Çok üzülüyorum, beni bağışlayın...

Birdenbire kalktı, çabucak çıkıp gitti.

Yaraları ağırdı, hemen ortaya çıkmadı acısı. O an için, öldürücü bir umutsuzluk, şaşkınlık için-

deydiler. Öksüz kalmışlardı artık. Kapıcı'sız nasıl yaşayacaklardı?

Sonya, Andrey'e şöyle dedi:

— Seni o yönetiyordu. Daha son zamanlarda, Bahçeler Sokağında kim patron olacak diye tartışırken: "Aman, Taras olmasın!" demişti. Sen orada yoktun, Kronstadt'a gitmiştin.

— Ne demek "yönetiyordu?" Saçmalıyorsun, anacığım!

Hoşuna gitmiyordu bu söz, hem inanmıyordu da. Ama Sonya inadediyordu:

— Hayır, saçmalamıyorum! Seni yönetiyordu. Seni kurucu meclis için saklıyordu.

Belki de doğruydu bu... Bir şey vardı ki çok açıktı: Artık hayatta hiçbir zaman Mihaylov gibi bir arkadaşa sahip olamayacaktı. Bu olayın acısı onların kişisel ıstıraplarından çok eserlerinde belli oluyordu. Eserlerinin mayasıydı bu acı. Baranikov ile Kolodkeviç, Kletoçnikov'la ilgileneceklerdi, eşine az rastlanır savaşçılardı onar. Yine de, biri cesur ve atılgandı, mertti, diğeri ise maddi sorunlarla hiç uğraşmazdı. Sonuçta, iki kişi, tek bir kişiden daha zayıftılar. Kapıcı hem soğukkanlı, hem cesur hem de tedbirliydi. Böylesine yakalanmak, ne yazık! Ne kadar acı! Nikolay'ın Kapıcıya karşı duyduğu güveni Semyon ve Kedi'ye karşı da beslemesini sağlamak gerekliydi. Mihaylov, ünlü edebiyatçı Vladimir Refaeloviç Zotov'la temas kurabilen tek insandı aralarında. Zotov onların arşivlerini tutuyordu. Bir yıl önce, "avukatlarından" biri Kolya Morozov'u Zotov'la tanıştırmış, Serçe de yurdışına çıkmadan önce Zotov'u Kapıcı'yla tanıştırmıştı. Kletoçnikov'un getirdiği

bütün raporlar, pasaportlara basılan mühürler, her türden belgeler, notlar ünlü yazarın evindeydi. Zotov'a nasıl ulaşabileceklerdi? Tek umutları Morozov'un dönüşüydü. Hem bu nedenle, hem de insana ihtiyaçları olduğundan onu çağırmışlardı. Sonya, Cenevre'ye mektup yazmıştı, Serçe ocakta gelebilirdi.

Bir şey daha vardı: Mihaylov gibi hiçkimse baş düşmanları Üçüncü Şube'yi incelemiş değildi. Tüm önemli memurları adlarıyla bilir, bazılarını görünce tanır, Servis'teki değişmeleri izler, görevlilerin özel hayatlarıyle, eğilimleriyle ilgili bilgi toplardı. Bu değerli veriler, artık elde edilemeyecekti, bunların yerini hiçbirşey tutamazdı. Valerien Ossinski'nin ölümünden sonra, Kapıcı'nın dışında kimse, para fonları toplamayı başaramamıştı. Ayrıca, kimse, onun gibi, taviz vermez, dikkatli, uyanık bir KAPICI olamazdı.

Gün boyunca, Andrey, özlemleri, ruhunu kemiren ıstırapları için zaman bulamadı. Bitmek bilmez bir gidiş-geliş, gerilim, cebindeki tabancanın ağırlığı, Kronstadt'taki denizciler, tüm başkentteki işçiler, öğrenciler, matbaa, **Emekçinin Gazetesi.** Tersine, akşam, bitkin, ayaklarını güçlükle sürükleyerek İsmailovski Sokağındaki eve döndüğünde, Sonya da bütün gün sokaklarda dolaşıp, çarın kent içinde gezilerini izleyen grubu yönettikten sonra yorgunluktan canı çıkmış, geldiğinde, birdenbire Mihaylov'u düşünmeye, tekrar tekrar düşünmeye başlıyorlardı.

Sonya o gün yaptıklarını anlatırken, Andrey onun sözünü keserdi:

— Yoo, Kapıcı olsaydı öyle yapmazdı, işe ön-

ce kantinden başlar, bir iki dakika bekler, sonra...

— Hatırlıyor musun, şöyle derdi: "Eğer parti bardakları yıkamamı emretse, yıkar mıydım acaba?" (Bir akşam, Andrey bulaşık yıkar, Sonya ise yatakları hazırlarken söylemişti bunu.)

Bazen, gece uyurken bile Andrey onu düşünürdü. O zaman uyanırdı. Bir kez böyle uyandığında Sonya'yı da uyandırdı, çünkü kapkara düşünceler onu uykusunda rahatsız etmişti. Genç kıza dedi ki:

— Ansızın müthiş acıdım ona. Neden biliyor musun? Çünkü hiç mutlu olmamıştı, hiçbir kadını sevmemişti. Hep sonraya, sonraya bırakıyordu... Bir defasında bana şöyle dedi: "Kader, bana çalışma mutluluğunu bağışladı." Ama sıradan, insanca bir mutluluk... Buna ihtiyacı olmadığını söylerdi, birgün, başka bir hayatta, çok seveceği bir kadınla karşılacağına inanıyordu.

— Sana rastlamadan önce, ben de onun bibiydim.

Birbirlerine sarıldılar. Kapıcı'yı ve kendilerini düşündüler. Ona karşı yüreklerini sızlatan bir acıma duyuyorlardı, birbirlerini ise sakince, akıllıca ve şefkatle düşünüyorlardı.

Herşey istedikleri gibiydi.

Partiye yeni katılanlar günün en sevilen tartışma konusuydu. Sayısı giderek artıyordu yenilerin. İyiydi bu bir bakıma, demek ki parti insanları kendine çekiyor, sımsıkı tutuyordu, ama bir bakıma da çevre ne denli genişlerse, bozukluk-

ların ortaya çıkması olasılığı da artıyordu. Kronstadt'taki denizciler Suhanov ve Stromberg'in desteğiyle, sonunda gerçek bir örgüt yaratmışlardı: Askeri Merkez Çevresi. Yürütme Komitesine bağlıydı bu çevre. Öğrencilerse, Üniversite Merkez Çevresi'ni kurmuşlardı. Askerler otuz-kırk kadardılar, ama öğrenciler yüzlerceydi. Onların arasında, Papius Podbelski ve Kogan-Bernstein gibi çok enerjik gençler vardı. Andrey onları yakından izliyordu, bazı acil işler tamamlansın hele, bu ikisi "sırdaş" olabilir, diye düşünüyordu Andrey. Komite üyesi de olabilirler miydi? Bundan sözetmek için daha çok erken, diyordu Andrey. Partiye büyük hizmetleri dokunan Vaska Merkulov ve Sergey Degayev, henüz komiteye giremedikleri için sızlanıyorlardı, genellikle, kendilerine tam anlamı ile güvenilmediğini ileri sürüyorlardı. Ama ne yapılabilirdi? Tam anlamı ile güvenmek çok ciddi bir işti, bilmece gibiydi, acayipti. Aritmetiksel bir hesaptan doğmazdı. Oy çokluğuyla da sağlanamazdı, yada daha doğrusu, böyle doğardı, ancak, bu yalnızca görünüşte böyleydi. Gerçekte ise, apansız size dokunan sihirli değnek gibiydi. Bazen anlaşılmayacak birşey yoktu: Bir adam, son derece zor eylemlerden yüzünün akıyla çıkar, cesaretine diyecek yoktur, ama yine de kimse onu Komite'ye almak istemez. Bir başkası, pek birşey yapmamıştır, ama nederdir bilinmez, herkes onun vazgeçilmez biri, "yakın" biri olduğuna karar verir; kazan işçisi Timoti Mihaylov için durum buydu.

Timoti, güçlü kuvvetli elleriyle, az konuşmasıyla, açık renkli gözlerindeki somurtkan bakışıyla Prensniyakov'u andırıyordu. Onun gibi iri ya-

rıydı. O da, tüm Petersburg'da çılgınca cesaretiyle ünlüydü. Hiç çekinmeden, bana mısın demeden, bir muhbiri gebertir, sevilmeyen bir işverenin peşine takılır, karanlık bir avlu köşesinde yarı ölü haline getirene kadar döverdi. Henüz yirmibir yaşında olan Timoti, gerçekten de, yeni bir karındeşen Andrey Korneyeviç'e dönüşüyordu.

İşçi çevrelerindeki bütün çalışmalarında Jeliyabov'un en yakın yardımcısı Valentin Kokovski'ydi. Onunla beraber, geceleri, gurur duyduğu temel çalışmayı kaleme alıyordu: Halkın İradesi Partisi İşçi Üyelerinin Programı. Birlikte, ilk sayısı kasım ortalarında çıkan Emekçinin Gazetesi'nin yazılarını hazırlıyorlardı. Baş makaleyi Andrey yazıyordu. Bazıları yazılarını beğeniyor, «Fena değil, diyorlardı, canlı ve halk tarzında yazıyorsun. İşçi okuyucunun hoşuna gidecek biçimde». Diğerleri ise cümleler çok tumturaklı diye karşı çıkıyorlardı. Kaplan yüzünü buruşturup:

— Yazı yazmak senin işin değil Taras! demişti.

Haklıydı kuşkusuz, yazar bozuntusu. Yerin dibine batasıca angaryalar! Gazetecilik, makale yazarlığı, lugat paralamak! Onun işi düşünmekti, fikirlerdi. Örneğin, **İşçi Üyelerin Programı**... işte, eser diye buna denirdi! Kafa patlatmaya değerdi bu görev. Kaplan iki saat boyunca programı okumuş, elinden bırakamamıştı. Sonra düşüncesini açıklamıştı:

— Gerçekten, öyle bir yazı ki bu...

Andrey biliyordu: ölümünden sonra bile anılacak bir yazıydı.

Eylemler ölür, hareketler, sözler, cümleler or-

tadan kalkar. Sonsuza kadar yaşayacak olan, insanlık varoldukça yaşayacak olan düşüncelerdir. Pek fazla değildirler. Yanlış da olabilirler. Ama yıkılamazlar, tekrar, tekrar doğarlar, çeşitli görünüşler altında, yine de oldukları gibi kalarak yaşarlar. Bir gece Sonya'yı uyandırmış, okuduklarını dinlemesini istemişti. Sokakta soğuktan donan Sonya ateşler içinden yanıyordu, gözleri kapanıyordu, halsizlikten başını bile oynatamıyordu. Birkaç dakika sonra genç adam onun uyuduğunu farketti.

— Beni dinlemiyor musun? Son derecede önemli bir belge okuyorum sana! Şimdiye kadar yazdığım en ciddi yazı bu.

Sonya gözlerini açıp gülümsemeye çalıştı.

— Sokak kızı oldum artık, satıcı gibi, kapıcı gibi birşeyim... Beni harekete geçiren bir tek şey var: çarın atlı arabası. Afedersin, hazırım şimdi, dinliyorum.

Doğruldu, gergin ve kararlı bir tavırla, dinlemeye hazırlandı. Andrey ona eziyet ettiğini anladı. Genç kız sabahtan akşama kadar ayaktaydı, çarı izleyenlere yol gösteriyordu. "Yarın okuruz."

— Hayır, şimdi! diye karşı çıktı. Şimdi okumanı istiyorum!

Bir saniye sonra Sonya yine uykuya daldı. Ertesi sabah önemli bir randevusu olduğundan telaşlıydı, yine de Andrey onu metni baştan aşağı dinlemek zorunda bıraktı. Kendi yazdıklarını yüksek sesle okumaktan çok hoşlanıyordu. Daha sonraları da, aralık ayı içinde birçok kez, işçi çev-

relerinde programını okudu. Altı bölüm halinde yazılmıştı program. «A» bö.ümü şöyle başlıyordu:

"İnsanlığın tarihi deneyi, halkların hayatının incelenmesi ve gözlemlenmesi, halkların güçlerinin ve mutluluklarının doruğuna ulaşacaklarını, insanların kardeş olacağını, özgür ve birbirlerinin eşiti olacağını apaçık ve kanıtlayıcı biçimde göstermektedir. Ancak, bu, toplumun yaşayışının sosyalist öğretiye uygun biçimde örgütleneceği zaman gerçekleşebilecektir. Diğer kelimelerle sosyalizmin kuruluşu şöyle olacaktır:

1. Toprak ve çalışma araçları halka ait olmalıdır ve tüm emekçiler bunlardan yararlanabilmelidir.

2. Çalışma bireylerin tek tek gayretiyle değil topluca yani kollektif biçimde yapılmalıdır (tarım komünleri, arteller, dernekler biçiminde, vs.).

3. Ortak çalışmanın ürünleri emekçiler arasında dağıtılmalıdır. Bu dağıtım onların kendi kararları ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılmalıdır.

4. Devlet yapısı, tüm tarım komünlerinin federal paktları üzerine kurulmalıdır.

5. Tüm komünler, iç işleri bakımından tamamıyla serbest ve bağımsız olmalıdır.

6. Tüm komün üyeleri görüşleri ve özel hayatlarında tamamıyla serbest olacaklardır. Özgürlükleri ancak başka bir komün üyesinin özgürlüğünün çiğnenmesi yada saldırı halinde kısıtlanabilir.

Ortak tarım ve artel çalışması makine kulla-

nımını, çalışmayı kolaylaştıran buluş ve yeniliklerden yararlanılmasını olanaklı kılar... İnsanın KİŞİSEL ÖZGÜRLÜĞÜ yani düşünce özgürlüğü, vicdan, inanç, özgürlüğü araştırma ve her türlü etkinlik, insan zihnini engellerden kurtaracak ve ona geniş bir eylem ufku sağlayacaktır..."

«B» bölümünde, cahil ve ezilmiş halkın, Rusların yeni hayatının üzerinde kurulacağı ilkeleri anlayabilecek bilince sahibolmadığı belirtiliyordu.

«C» bölümünde, halkın gelecekteki yardımcısı ve müttefiği, sosyalist-devrimci parti tanıtılıyordu. «D» başlıklı bölümdeyse, devlet yapısında ve halkın yaşayışında gerçekleştirilmesi gereken dönüşümler anlatılıyordu.

İki kısa bölüm daha vardı, bunlarda da işçi çevrelerinin bileşimi, halk ayaklanması için yapılacak hazırlıklar belirtiliyordu.

Andrey programını bütün işçi çevrelerinde okumazdı. Ancak, **üstün çevrelerde**, yani üyeleri okuma-yazma bilen ve sosyalizm konusunda az çok bilgili işçi örgütlerinde programını tanıtıyordu. O kış, hiyerarşik bir düzen kurulmuştu : alt çevrelerde, beş-altı işçi bir emekçinin evinde toplanıyor, bunlara okuma-yazma, aritmetik ve coğrafya dersleri veriliyordu. "İkinci kategoriden" olanlara ise, tarih, sosyalist doktrin öğretiliyordu. Andrey ders verirken sık sık İrlanda'dan sözederdi. "Üst kategoriden" çevrelere ise ancak iyi hazırlanmış, sarsılmaz devrimci inanca sahip kişiler girebiliyordu. Bu çevrelerin üyeleri işçiydi, yö-

neticileri ise öğrenciler yada eski öğrencilerdi. Yöneticiler arasında Podbelski, Kogan-Bernstein (namı diğer Levka), Dubrovin, Engelhardt vardı, işçiler arasında ise Timoti, Gavrilov, Beliyayev ve diğerleri bulunuyordu. Andrey programını üç kez okumuştu onlara, yine de her defasında heyecanlanıyor ve duygulanıyordu. Dinleyicileri birdenbire, kulübelerde oturan, sefiller, tarihin süprüntüeri olmayıp, tersine geleceğin yapıcıları, itici güçleri olduklarını anlıyorlardı.

Evet, temel buydu işte insanı, tarihi yaratacağına, dünyayı değiştireceğine inandırmak.

Toplumun, programda anlatıldığı biçimde yeniden kurulmasına kimsenin itirazı yoktu, ama son bölüm, halk ayaklanması bölümü bazı şaşkınlıkların ve soruların doğmasına yolaçtı. Gerçekten de, zayıf ve yetersizce açıklanmış bir bölümdü bu. Bazı tepkilere neden olmuştu: yazması kolay, ama bir de harekete geç bakalım! "Derhal, hükümet çökertilmeli, yüksek memurlar görevlerinden alınmalı, (ne kadar yüksekseler o kadar iyi) asker olsun, sivil olsun." Jeliyabov'a soruyorlardı: "Hükümeti çökertmek ne demektir?" Çünkü, kim ne derse desin, hükümet zaten çökmüş değil miydi? "Ordu halkın tarafına çekilmeli, dağıtılmalı, yerine milis kuvvetleri kurulmalıdır." Yine sordular: "Ordu nasıl halkın tarafına çekilecek? İkna ile, güç kullanarak mı?" Pek açık değidi doğrusu, çünkü muazzam Rus ordusundan ancak otuz-kırk kadar subay şimdiye kadar "kazanılabilmişti", bunlar da Kronstadt'taki deniz teğmenleri ve topçulardı. Andrey sorunun yeterince derinlik kazanmamış olduğunu kabul etmek

zorunda kaldı. Ama, yine de, isyanda en önemli olan neydi? Başlangıç! "Saldırıya geçelim de hele, nasıl olsa işin içinden sıyrılırız. Suya indirilen sandal, akıntıya kapılıp yol alır."

Çevrelerde, tartışmalar, şamata, dünyayı ilgilendiren sorunlar, sosyalizm hülyaları onları oyalıyordu, ama komitenin apartımanında, aynı konular tekrar lanıp duruyordu: tünel, dinamit, "birbuçuk metre eninde, en az dört libre ağırlığında" Grişa İsayev, zekiydi, içlerinde en bilgililerden biriydi, onlara çoğu kez İrlanda sorunundan sözederdi. O bile, herşeyi biryana bırakmıştı. Artık kitap okumuyor ve patlayıcıların hazırlanmasından başka hiçbir şeye karşı ilgi duymuyordu. Kibalçiç de, durmaksızın bundan sözediyordu. "Patlayıcı humması" hepsini pencesine almıştı. Bahçeler Sokağının altına tünel kazılması kararlaştırılmıştı. Aynı zamanda, Frolenko'nun yönettiği bir başka grup yerel Hazine Dairesi'nin altına tünel kazıyordu, soygun amacıyla. Anya Korba ve Jessy Guelfmann'ın apartımanında yada Gratçevski'nin yönetimi altındaki matbaada konuşulan hep aynıydı:

— Sence, kaç kilogram dinamit lazım gelir?

— Patlama ne kadarlık bir alanı kapsamına alır?

— Arkadaşlar, sokaklardaki kurbanlar sorununu görmemezliğe geliyorsunuz galiba...

"Kadınlar erkeklerden daha katı yürekli" diyordu Kibalçiç Andrey'e. Yoldan geçenler arasından yaralanabilecek yada ölecek olanlar konusunda sorduğu sorulardan çıkarmıştı bu sonucu. "Saçma!" dedi Andrey. Her zamanki gibi, Kolya

kadınları hiç anlayamıyordu. Onun katı yüreklilik sandığı, kadınca bir tutkudan, bir fikre, dostluğa yada patlayıcılara tam bir bağlılıktan başka birşey değildi. Bu kadınların, Veraçka'nın, Sonya'nın daha on sekiz ay önce salt propagandist oldukları düşünülürse... "İşte, bakın şu aşağılık dünyada herşey nasıl da değişiyor!" Mihaylov'la, Kviyatkovski ile, Kolya Morozov, Mariya Nikolayevna ve zehir dilli Kaplanla ne çok tartışmışlardı yüksek konuları. Şimdi bazıları hayatta değildi, bazıları da uzaklardaydı. Eski bir filozof olan Mariya Nikolayevna artık pratik hayata yöneliyordu, Kaplan'ın ise aile hayatına karşı eğilimi artıyordu, evlenmeyi bile düşünüyordu. **Program**'ı yeniden okumuş, dikkatle incelemiş, sonra:

— Bence, ciddi bir eser bu, düşünceler de aptalca değil. İyi ama, şimdiki işimiz bu değil bizim. Çara suikast düzenleyeceğiz, Hazine'ye el koyacağız. Bunlardan tek kelime bile yok burada, terörizmle ilgili yani...

Haklıydı. Tedhişin adı bile geçmiyordu programda. Parti artık, birçok terörist eylem gerçekleştirmişti, gizlisi saklısı kalmamıştı bu konunun. Üstelik de, Onaltılar Mahkemesi çok büyük bir gürültü koparmıştı! Kaplan, yaralarına tuz basıyordu: "Tutarsızlık bu, kardeşlerim! Ya işçi çevrelerinden, proleterlerden bir ordu toplar ve Marx'ın ilkelerine uyarak köylülükle birleştirirsiniz, yada hükümdarları dinamitle havaya uçurursunuz. İstediğiniz buysa, çevreleriniz, karıncalar gibi titiz çalışmalarınız neye yarıyor peki? Bizim görevimiz Pandora'nın (*) kutusunu açmak, nefret

(*) **Pandora**: Yunan Mitolojisine göre, Hefaistos tarafın-

ettiğimiz herşeyi süpürecek kasırgaları, afetleri dünyaya yaymak. Hükümdarın havaya uçurulması, bir araçtan, kapağı açmamızı sağlayacak bir "kanca"dan başka birşey değil. Bu görevi, BİZ ÜSTÜMÜZE ALIYORUZ. Biz, yani sosyal-devrimci parti! İşçilere ve köylülere gelince, onlar daha sonra işe koyulacaklar. "Kasırga" rolünü oynayacaklar.»

Sonya'ya kalırsa, altı haftadan beri çarın gidiş gelişlerini gözleyen manga, onun genellikle saat bir buçukta sarayından çıktığını ve Yaz Bahçesine gittiğini belirlemişti. Pazar günleri, kupa arabasına biniyordu. Atları, rüzgar gibi uçuyordu bu arabanın. Altı yada sekiz kazak askeri refakat ederdi. çara. Atların iki yanında ve arabayı koruma altına alacak biçimde yol alırlardı. Giderken Bahçeler Sokağından geçer, dönüşte çoğunlukla başka bir yoldan, Katerina Kanalı'nın etrafından dolaşırlardı.

— Kanala dönen köşe çok uygun, diye anlatıyordu Sonya, Bu noktada, arabacı dizginleri kasıyor, atlar tırısa geçiyor. En azından altı kez gördüm bunu, çünkü bu yeri özellikle inceledim.

Andrey hesap yaptı: mağazayı hazırlamak, ticareti başlatmak, tüneli kazmak sonra patlayıcıları yerleştirmek gerekliydi. Bütün bunlar olsa olsa bir buçuk-iki ay kadar sürerdi. O zaman,

---

dan yaratılan ilk kadındır. Zeus Pandora'ya bir kutu vermiş ve onu ilk yaratılan adam olan Epimete'ye göndermiştir. Onunla evlenen Pandora kutuyu açınca bütün iyilikler ve kötülükler dünyaya yayılmış, kutunun dibinde yalnızca umut kalmıştır.

şubatın onbeşi olacaktı. Eylem hangi gün gerçekleştirilecekti? Hesaplaması zor değildi, çünkü pazar günü yapılması gerekliydi bu işin. Öyleyse: 15 yada 22 Şubat. Yada 1 Mart.

Şimdi herşey tünel içindeki çalışmaların hızına bağlıydı. Mağaza satın alınmıştı. Sözüm ona "Yevdokim Kobozev, Voronej'li tüccar" Mengden hanının altındaki depoyu peynir ticareti yapmak amacıyla almış görünüyordu. Yerin hiçbir değeri yoktu, tamir gerektiriyordu, zemin çökmüştü ve deponun içi su doluydu. Çalışmaları sırasında tüccar otelde oturuyordu, her gün işçilerini azarlamak, daha sıkı biçimde işe koşmak için geliyordu. Bu "tüccar" Vera Figner tarafından önerilmişti. Saratov'da yabancı uyruklular arasında yaşadığı zamandan tanıyordu bu adamı. Çok dürüst bir kişiydi, adı Yuri Bogdanoviç'ti. Görünüşü de tam bu role uygundu, yelpaze biçiminde, kocaman, kaba bir sakal, kıpkırmızı bir surat. Ağzı da bozuktu üstelik. İşini bilir, neşeli bir genç adamdı. Gerektiğinde çok güzel şarkı söyler, dansederdi, yine isterse gider ormandan odun keser getirirdi. Oysaki toprak sahibi çok zengin ve soylu bir aileden geliyordu, aslen Pskov'luydu. Ondan daha iyi bir "Yevdokim" bulunamazdı doğrusu. Ama "eşi" kim olacaktı? Karar vermek güçtü. Bayan "Tazı" en baştan beri kendini öne sürüyordu. Neredeyse seçiliyordu, ama Sonya karşı koydu, çünkü kendisinin de bu işe hevesi vardı.

Sonya'nın içi dışı birdi, bu yüzden Komite toplantısında kendisinin "Tazı" dan daha iyi bir tüccar karısı olabileceğini ortaya attı. Gerçi soylu bir ailenin kızıydı, ötekiyse bir köy papazının

evladıydı, yine de bu görev için daha uygun olduğunda ısrar ediyordu.

— Ben daha iyi başarırım bu işi. Anlayın canım : Şu anda bu girişimin zaferle sonuçlanmasından başka birşey düşünmüyorum. Tazı, senin bazı garip tavırların var, hem sigara da içiyorsun!

Tazı sigara içmeyeceğini bildirdi. Bir süre sıkıntılı bir bekleyiş içinde kaldılar. Bogdanoviç dengeli ve şövalye ruhlu bir adamdı. Eşini seçmenin son derece zor olduğunu açıkladı : her ikisi de çok güzel, kusursuz, eşsiz benzersiz özelliklere sahip genç kızlardı. Bunun üzerine, kalın sesiyle **Askold'un Mezarı** operasından bir arya söyledi. Gülmekten yerlere yattılar ve kararı ertesi güne bıraktılar. O akşam, Sonya, Andrey'i adaylığını desteklemeye ikna etmek için alabildiğine çaba gösterdi. O ise, yüzünü buruşturup, susuyordu. Sonra, şöyle dedi :

— Hayır, ne olursa olsun, kendin için hiçbir şeyde öncelik istememelisin.

Komite karar aldı : takma adı "Tazı" olan Anna Yakimova, tüccar karısı, "Helena Federovna Kobozeva" olacaktı. 1 Ocak 1881'de onarılıp düzene konulan depoya yerleşip, mağazalarını açtılar. Bahçeler Sokağı, yetkili çevreler açısından özellikle önemliydi : çar oradan geçtiğinden, polis bu sokakta oturanlara çok dikkat ediyor, hele yeni gelenlerden hemen kuşkulanıyordu. Kobozev'in kimliği, yalnızca polis komiserliğinden onaylı olmakla kalmıyor, Voronej'den de doğrulanıyordu. Polis tarafından sorulmuş ve olumlu cevap gelmişti : Yevdokim, Yermolay Kobozev oğlu, Voronej kenti sakinlerinden, gerçekten de fi-

lan yılda, filan no.lu kimliği çıkartmıştır. Böylelikle herşey yoluna girmişti, işe başlanabilirdi.

Hemen ilk gece başladılar. Pencereyi perdeyle örttüler. Mağazanın vitrininde küçük bir lambayı yanar durumda bıraktılar. Vitrinde, Aya Georgi'nin ikonası yağ kandilinin ışığıyla aydınlanıyordu. Tahta kaplamaları sökünce, çimentolanmış tuğla duvar ortaya çıktı. Burayı delmek sözkonusuydu, demir çubuklar aldılar, ilk darbeler iki güçlü kuvvetli adam tarafından, Andrey ve Semyon tarafından indirildi.

Bir önceki gece, Jessy Guelfmann'ın apartımanında toplanarak yeni yılı kutlamışlardı. Andrey o kadar eğlendiğini hiç hatırlamıyordu. Dansetmişler, panç içip şarkı söylemişlerdi: **"Haydi yola çıkalım!", "Borozancı bizi çağırıyor"** diyorlardı şarkılarında. Komşular koşup gelmişlerdi. Kapıya vurdular. Tabancalar çıkarılıp herkes hazırlandı. Ama karşılarında korku dolu yüzler gördüler. Neşeli neşeli özür dileyip, daha sessiz olmaya söz verdiler:

— Kusurumuza bakmayın, baylar, öğrenciyiz, derslerden canımız çıktı. Yeni yılı kutlarken eğlenmeyeceğiz de ne zaman eğleneceğiz?

Andrey gücü tükenesiye dansetti, gülmekten yerlere yattı, sesi kısılana dek şarkı söyledi. Gerçekten de sesi boğuk boğuk çıkmaya başlamıştı. Üstelik de Sablin ve Semyonla birlikte karların içinde boğuşmak için gömlekle dışarı çıktığından soğuk almıştı. Sonya sıcak çay içirerek onları diriltmeye çalıştı. Yine de bütün bu gürültünün patırtının arkasında, Andrey büyük bir sessizliğin

varlığını duyuyordu. Ölüm sessizliğiydi bu sanki. Etrafındakilerin yüzlerine bakınca, son kez bir araya toplandıklarını anlıyordu. Sevgili varlıklar, unutulmaz varlıklar. Hepsini hatırlaması, onları kendisiyle birlikte taşıması, kalbine yerleştirmesi gerekliydi... Ufak tefek bir kız olan Jessy, eskiden rusça dersi verdiği Odesa'lı kızları andırıyordu. Sessizce odadan, mutfağa, mutfaktan odaya gidip geliyor, getiriyor, götürüyor, boşalan bardakları dolduruyor, sorular soruyor, hepsiyle ayrı ayrı ilgileniyordu. Ah! Küçücük kadınların bu büyük gücü, bu büyük iyiliği! Sakallı, çok içki içmekten yüzü morarmış, Kolya Kolodkeviç, Jessy'ye yardım ediyordu. Yelpaze biçimi kızıl sakallı Bogdanoviç kalın ve kaba sesiyle tıpkı bir tüccar gibi konuşuyor, hepsini gülmekten öldürüyordu. Tazı da, Viyatka'lılara özgü kısa kısa, keskin laflarla dolu konuşmasıyla Bogdanoviç'e cevap yetiştiriyordu. Kolya Sablin herzamanki gibi tekerlemelerinden, şiirlerinden vazgeçemiyor, Veraçka da yine güzelliğiyle, sesinin tonuyla, elbisesiyle herkesi büyülüyordu. İlahi Veraçka, hep onun en güzel olması gerekirdi, nedense! Bir anlık bir sessizlik sırasında, dostlarının şerefine, düşmanın eline düşenlerin şerefine, sevgili Kapıcı ve Stefan'ın şerefine içtiler. Stefan'ın Aleksey kalesinde bulunduğunu aldıkları bir pusuladan öğrenmişlerdi. Kapıcı'nın talihsiz ihmalkarlığını hatırlayıp içlerini çekmeye başladıklarında, Veraçka birdenbire şiir okumaya başladı. Şiiri herkes hatırlıyor ve Çernişevski için yazıldığını biliyordu. Ama o anda, sözler sanki Mihaylov için yazılmış gibi çınlıyordu... ve hepsi için:

Deme ona : «Ey dostum, mertliğin zamansızdır,
Sen hiç değilse bizdeki ortamı kolla!»
Özgürlüğe başka yoldan hizmet, bilirsin, imkansızdır
O başını bile bile koymuştu bu yola.

Halk nasıl sevilir? Ruhu tüm ülkeyi sarardı
Ezilenler için çarpardı bu yürek.
Böylesine barış, böyle bir hayat, böylesine refah ona dardı.
Kolaydı oysa, özgürlük için ölmek.

Böyle düşünüyordu o ölümünü beklerken,
Küçümsüyordu, milyonlar dururken, kendi hayatını
Yargıçlara da demedi, bağış'ayın ölümüm pek erkendir.
Çoktan tayin etmişti o mukadderatını.

Çarmıh henüz çakılmamış, ama cellat ipi sallarsa
Çalarsa saati, o da asılacak.
Ama Öfke, ama İsyan, ama Kader Tanrısı varsa,
İsa çarmıhını çara durmadan hatırlatacak.

Birisi çok alçak sesle şu sözleri ekledi :

— Evet, yeryüzündeki bütün krallara, hükümdarlara da hatırlatacak.

"Evet, evet, evet : Özgürlüğe hizmet kendini feda etmeksizin olanaksızdır. İşin özü burada." diye tekrarladılar hep birlikte. Kimisi oturduğu yerde kalmış, başını önüne eğmişti, kimisi de yumruklarını sıkmıştı; Jessy'nin gözleri yaşarmıştı.

— Neyin var?

— Kapıcı'ya acıyorum.

Sonra, şarap yine su gibi aktı. Kibalçiç piyanoya geçti, dansedenlerin topukları yerleri dövmeye başladı. Hiç birşey olmamış gibi rolünü oynamayı sürdüren Bogdanoviç, herkesi kenara it-

ti ve vals nağmeleri eşliğinde, yüzünde donup kalmış, olağanüstü bir "Tüccar Kobozev" anlatımıyla kazaska oynadı. Onlardan gözünü ayırmayan Andrey, mutluluğun ne olduğunu düşünüyordu. Varoluşun en büyük sırrıydı bu. Andrey'e göre, o an için en büyük mutluluk hayatının ne zaman ve nasıl biteceğini bilmemesiydi. Fransız devriminden önce, Cazotte adında bir falcı, soyluların balosunda, eğlenceyi birdenbire durdurup herkese geleceğini söylemişti: "Bir yıla kalmaz, siz asılacaksınız... Sizi ise pencereden aşağı atacaklar... Size, gelince, kafanız kesilecek..."

Birkaç gün sonra, bir şenlik daha yaşadılar. Tikomirov birdenbire (kimbilir neden, garip adamdı doğrusu) kilisede evlenmeye karar vermişti. Düğünden sonra, "Palkin" lokantasında verilecek ziyafete altı arkadaşını davet etmişti. Jeliyabov, bir yıldan beri lokanta yüzü görmüş değildi, yemeklerini hep ucuz aşhanelerde, kantinlerde yerdi. Arkadaşları da onun gibiydiler. Hepsi daveti sevinerek kabul etti. Yalnız Sonya, gelmedi. Rahatsızdı, yada canı istemiyordu. Zaten, Kaplan'la aralarında herzaman bir soğukluk vardı, bunu kimseye belli etmezlerdi. Veraçka Figner oradaydı. Çok yakışıklı ve ünlü bir yazar olan İvançin-Pisarev de gelmişti. Mihaylovski ile birlikte **Halkın İradesi** gazetesinde yazı yazıyordu, redaksiyonu da o üstlenmişti. Mihaylovski de davetliler arasındaydı. Düğünde, Kaplan'ın şahidi olmuştu. Andrey, Kronstadt'da onu bekleyen bir takım işlerden güç bela kurtulup doğrudan doğruya lokantaya gelmişti. Mihaylovski'yi uzaktan bi-

raz tanırdı. Bir kez tanıştırılmışlardı, ama tabii ki takma adlarla. Nikolay Konstantinoviç ona eski bir dostuymuşcasına merhaba demişti gerçi, ama yine de Andrey yazarın kendisini tanıdığından pek emin değildi. Mihaylovski çok sade ve arkadaşça davranıyordu. Neşeli neşeli, Leon Tikomirov'un onu fark giymeye zorladığını, ömründe ilk kez olarak böyle bir elbiseyi sırtına geçirdiğini, onu da ödünç aldığını anlatıyordu. Sonra, birdenbire Andrey'e doğru eğilerek, gözlerini yuvarlaya yuvarlaya fısıldadı :

— Dinleyin beni, şu uzun sakalınızı kesmelisiniz!

— Iyi ama, niçin?

— Başkentte sizinki gibi sakalı olan başka kimse yok! Ben de sizi sakalınızdan tanıdım zaten. Sanki bir kayayı kaplayan sessiz bir orman, gece yarısı geniş bir bahçe gibi ama, içinde sizin felaketiniz gizli!

— Yo, olmaz, kafamı koparsalar sakalımı kestirmem, diye cevap verdi Andrey.

— Siz bilirsiniz, beyefendi, nasıl isterseniz öyle yapın, dedi Mihaylovski soğuk bir tavırla, gülmeye birdenbire son vermişti. Hemen Tikomirov ile Pisarev arasındaki konuşmaya katıldı. Loris Melikov konusunda yeni yeni söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Temsili rejim için bir tasarı hazırlanıyormuş, diye...

— Her zaman olduğu gibi konuşmaktan, tartışmaktan başka bir şey yapmıyorlar.

— Yazık! Yazık ediyorlar!

— Loris iyi bir maliye vergisinin kaldırabilir.

— Gerçekte, bu da iyi bir önlem. Gazeteler bile densizce patırtı yaptılar bu konuda.

— Buna önlem denmez, baylar, saçmalık bu. Kimse kurtaramaz onları; ne tuz vergisinin kaldırılması, ne de Saburev'in üniversite öğrencilerine saçtığı yardımlar.

— Nikolay Konstantinoviç, la Harpe...

Sofrada en ilerici düşünceleri öne süren Kaplan'dı. Onun gibi, bir Jakoben'e de, yaklaşan Mart Devrimi'nde bile, yine de, Sonya bir gün: "Dikkat edin, Leon yavaş yavaş değişiyor" demişti keskin zekalı kızdı doğrusu. Görüşleri değişmiyordu oğlanın, makalelerini de farklı biçimde yazmıyordu. Hayır, eskisinden de, gaddarca acımasızca, yazıyordu, harika yazılar yazıyordu; ama, günün birinde evlenmeye karar veriverdi. Düğün dernekle hem de sölenlerle. Üstelik de eşi Katya çocuk bekliyordu. İşte değişim buydu, hayata bağlı insanlar davranabilirdi ancak onun yaptığı gibi. Gelecekteki güzel günlere yöneliyordu Tikomirov, onlarsa ölmeye hazırlanıyorlardı. Andrey bu sivri akıllıların sohbetini dinlerken biraz sıkılıyordu. Evde kendisini bekleyen Sonya'yı düşünüyordu. Dünyada yaşayacak pek fazla zamanları kalmadığını aklından geçiriyordu.

— Veracka, Pisarev, Semyon ise Katya ile kadril dansı yaptılar. Kaplan, korku dolu gözleriyle, karısına bakıyordu; dokuz aylık hamileydi kadıncağız, yerinden güçlükle kıpırdanabiliyordu. Mihaylovski gansonu çağırdı, kahve ve portakal likörü ısmarladı. Andrey "düşünce sanatı ustasına" biraz takılmak istedi. Ona karşı sonsuz saygısı vardı, yeteneğine hayrandı onlara var-

dımdan da kaçınmamıştı ünlü yazar. "Muhafız" imzasıyla yazdığı makaleler, Andrey'in gözünde devrimci gazeteciliğin örneğiydiler. Onun yanına oturdu ve Cazotte'un geleceği önceden haber veren sözlerini hatırlattı.

— Nikolay Konstantinoviç, La Harpe adındaki adam hakkında anlatılanları hatırlıyor musunuz? Cazotte ona şöyle demişti: "Siz giyotinde idam edileceksiniz. Kalabalık sizi parçaparça edecek..." Peki, siz bizim bu kibar toplantımızda bulunanlar için ne söyleyeceksiniz. Andery, bir el hareketiyle lüks Palkin lokantısında eğlenenleri gösterdi. Üç çift, kadril dansı yapıyor, piyanoda şaşkın bir tavırla oturan biri durmadan kafasını oynatıyor, iki yana sallanıyordu.

"Bir kehanette bulunun!"

Mihaylovski sakalını okşadı, birdenbire çok ciddileşmişti. Andrey yarı şaka yollu konuştuğu halde, ünlü yazar sorumluluğunu biliyordu. Davetlileri birer birer gözden geçirdi, en son da Andrey'e baktı. Burundan sıkmalı gözlüğünün arkasındaki gözlerinin anlatımı üzgündü:

— Hepinize teker teker birşey söyleyemem. Ama hepiniz birden ünlü olacaksınız. İşte bunu kesinlikle biliyorum. Şu da var ayrıca: Bir gün, yaşadığımız çağ olağanüstü bir dönem sayılacak. En gözüpek teröristlerin sakince kentin içinde dolaştıkları, Palkin'de toplandıkları, kadril dansı yapıp, portakal likörü içtikleri bir dönem!

Bir sessizlik oldu, sonra Andrey bu sözleri cevaplandırdı:

— Ünlü olacak mıyız, olmayacak mıyız, bilemem. Ama gürültü kopacağı kesin.

Yemeğin sonunda, hesap geldi elli ruble. Veraçka'nın suratı asıldı. Kimsede bu kadar para yoktu, ayrıca korkunç bir soygundu bu. Ama, herşeyden önce, "düşünce ustasını" bu görevi üstlenmekten kurtarmalıydılar, çünkü cüzdanına davranmıştı bile. Kaplan atıldı:

— Hayır, hayır, hesabı ben ödeyeceğim.

"Şükürler olsun, yoksuluz, ama onurluyuz..." diye düşündüler.

Hiç mi hiç paraları kalmamıştı. Kasaları bomboştu. Kişinev Hazinesinin altına kazılan tünele umut bağlamışlardı ama Frolenko'nun ekibi eli boş döndü. Çok miktarda para ve emek ziyan olmuştu. Bir otele yerleşmişti kazıcılar, kazmaya buradan başlayacaklardı. Ancak, her nasılsa polisin dikkatini çekmişler, yakalanmamak için alelacele kaçmak zorunda kalmışlardı.

"Hazine köstebeklerinden" biri olan Vaska Merkulov, Mihail Frolenko'yu suçluyordu, Tanya Lebedeva ise kabahati Vaska'da buluyordu. Friedensohn sayıca çok az olduklarını, güçlerinin yetersiz olduğunu ileri sürüyordu. Oysaki tünel kazmak, sürekli çalışma gerektirir, birçok ekibin peşpeşe işbaşı yapması şarttır. Parasızlık son haddine gelmişti. Andrey, Risakov'dan borç almak zorunda kaldı. Bu genç, aralarına yeni katılmıştı, onu az tanıyorlardı. Yine de çalışmalara katılıyordu. Risakov yavaş yavaş yasadışı hayatta alışıyordu. Andrey ona, partinin Gromov ve ortakları işinden aldığı paradan ücret ödeyeceğine söz vermişti. Ayda otuz ruble alacaktı. Bu arada, üç aylık bir avans istemesini öne sürmüş, bundan elli rublelik kesintiyi partinin kasasına aktarmıştı.

Bu doğru ve mantıklı bir hareketti. Parayı kaybetmemeliydiler. Yasadışı çalışmalara katılınca genç adam kazancından yoksun kalmıştı. Ama işin kötüsü, gencin dünyada en büyük güç sandığı parti ondan elli ruble borç almıştı! Bunu yapmak gerekliydi, parti desteklenmeliydi. Herkes dişini sıkmalı, meraklı bakışlara aldırış edilmemeliydi. Şöyle denilmeliydi: "Paranın değeri bizim için, katılmanızın sembolik öneminden daha azdır."

Yine de, bu ölüm kalım savaşı korkunçtu. Devletin emrinde milyonlar varken, bir avuç genç için elli ruble çok para sayılıyordu...

Gevşekliğin kokusunu alan Risakov ve diğer bazı gençlerin gözü açılmıştı. Vaska Merkulov iyice küstahlaşmıştı. O, Andrey'in en eski tanıdıklarından biriydi, Odesa'dan arkadaşıydı. Bir askerin oğluydu, çocukluğundan beri başıboş büyümüş, birşey öğrenmemişti. Bazen marangozluk, bazan tahta oymacılığı yapar, hepsini de iyi beceririrdi. Gamsız tasasız bir odesalıydı. Devrimciliği gelgeç bir iş sayıyordu, diğer işleri gibi ama yine de sıkıca bağlanıyor, Vaneçka Okladski tarzında yaşıyordu. Her işe girişmeye hazırdı, herkesi tanırdı. Şuraya koş Vaska, buraya koş Vaska... Vaneçkanın tam tersiydi aslında, kaprisliydi, yüzü her zaman asıktı, isteklerinin sonu gelmezdi, her zaman birşeylerden yakınır, sızlanırdı, can sıkıcı ve dik kafalı biriydi.

Kişinev'den gelir gelmez dırıltıya başladı:

— Veraçka'ya ne oluyor, anlayamıyorum. Benimle görüşmek istemiyor. Ne gazinoya ne de tiyatroya gelmek istiyor benimle.

— Kimbilir, belki de vakti yoktur, Vasili. Kendisine sorsan daha iyi edersin.

— Ne diyorsun sen! Kafasını çevirip uzaklaşıyor benden. Hem, evine niye davet etmiyor beni? Biliyorum, şimdi Grişka İsayev ile yeni bir apartıman dairesinde oturuyorlar. Orada toplanıyorsunuz, konuşuyorsunuz, çay içiyorsunuz, ama emekçilerin yeri yok aranızda!

— Eğer emekçi Parti üyesi değilse...

— Ne olur yani, candan yürekten çalışıyor, hayatını tehlikeye atıyorsa...

— Vasya, sevgili dostum, anlamalısın : o apartıman dairesi Komiteye ait. Ancak Komite üyeleri oraya girebilir. Vera belki de seni çağırmak istiyordur ama hakkı yok ki buna...

Hor gören bir tavırla Vaska Merkulov elini salladı :

— Konuş sen! İşçiler, işçiler... ama aslında pek sevmiyorsunuz onları.

Kişinev'den gelenler derhal Bahçeler Sokağındaki tüneli kazmaya gönderildiler, ancak Vaska'ya ayrıcalık tanındı : Peynir imalathanesinde "tezgahtar" olacaktı. Kısa bir süre sonra, Bogdanoviç ile Tazı bu karardan pişmanlık duymaya başlalar. Delikanlı hiçbir işe yaramıyordu, çok genç ti, ve alabildiğine kaprisliydi. Durup dururken yüksekten atan bir tavır takınıp müşterilere: "Koşturup durmayın beni! be, at değilim beni!" diye bağırıyordu.

Galeride ancak geceleri çalışılabiliyordu. Sağlığı yerinde olanların hepsi oradaydı: Kolodkeviç, Barannikov, İsayev, Sablin, Langhans, Frolenko, Friedensohn ve tegmen Suhanov. Bu sonuncusu

yürütme komitesine daha yeni kabul edilmişti. Degayev ile Vaska Merkulov da oradaydılar. Tabii ki Andrey de başlarında bulunuyordu. Çıkarılan toprak, mağazanın arkasında toplanmıştı. Gündüz, üstü saman ve kömür parçalarıyla kapatılıyordu. İlk günlerde çalışma hızlı ilerledi, sonra demirden yapılmış kanalizasyon borularına çattılar. Yeraltı geçidinin yolunu hafifçe değiştirerek borunun etrafını dolaşmak gerekti. Bu pek o kadar karmaşık bir iş değildi, ama ikinci engelle karşılaşmakta gecikmediler. Yetmiş santimetre genişliğinde aşağı yukarı aynı yükseklikte tahtadan bir su haznesi. Yeraltı sularının sızması yüzünden altından geçmek olanaksızdı. Üstten aşarlarsa bu kez de yola çok yaklaşacaklar ve çökme tehlikesi artacaktı. En başta gelen uzmanlar Suhanov ile İsayev'di. Onları kimse yetiştirmiş değildi. Yeteneklerini kendi kendilerine geliştirmişlerdi. İsayev'in kazı işlerinde eşi bulunmaz bir hevesli olduğu anlaşılmış, Suhanov ise mayında üstünlüğünü kanıtlamıştı. Su haznesinin yarı yarıya boş olduğunu farkettiler. Hazneyi delmeye ve sonra kısım kısım mayını geçirmeye karar verdiler. Ama yeraltı deposu delinir delinmez tünelin içine öylesine kötü bir koku yayıldı ki, kimse üç dakikadan fazla dayanamadı, İsayev bile selameti kaçmakta buldu. Sonra, mangan klorürle ıslatılmış pamuklarla ağızlarını burunlarını tıkayarak yine tünele daldılar. Deliciyi getirip yerleştirdiler, haznenin ağzını tıkadılar, koku kesildi. Yavaşça işlerini sürdürdüler. Kazı işi büyük bir fiziksel güç gerektiriyordu. Gürültü çıkartmaktan da çok korkuyorlardı. Biraz ötelerinde, sokakta bir polis

memuru sürekli nöbet tutuyordu. Tazı, pencerede bekliyor, ajan uzaklaştığı zaman onlara bir işaret yapıyor, yaklaştığı zaman tekrar işaret veriyor, işi durduruyorlardı.

Böylece işleri, bütün tersliklere karşın ilerliyor, gelişiyordu. Andrey tüm varlığıyla, yeraltı neminden ıslanmış, derisiyle sonun yakın olduğunu seziyordu. İçerde, yerin altında, cehennem gecesi ortasında bir an rahatlıyabiliyorlardı : Yakında bitecekti, yakında. Bir hafta daha, yada iki, bir-iki gün daha ve sonra... herşeyin sonu gelecekti.

Vaska Merkulov'un sözünü ettiği ortak apartıman Vera ve İsayev tarafından kiralanmıştı ve Komitenin görüşmeleri için kullanılıyordu. Az mobilyalı, bozuk sobalı, rahatsız, üç odalı bir yerdi. Her zaman buz gibi soğuktu. Özellikle çok soğuk bir gece, camlar buzla kaplıyken, İsayev yüzünde garip bir gülümsemeyle çıka geldi ve masanın üstüne bir mektup bıraktı. Rulo biçiminde sarılmış bir kağıttı bu.

— Bilin bakalım, kimden mektup aldık, arkadaşlar?

Çok sıkıcı, moral bozucu bir konuşma yapmışlardı komite üyeleri, bir ayaklanma olasılığından sözediyorlardı. O anda başka birşey de duymak istedikleri yoktu. Bu yüzden İsayev'in bilmecesi karşılık alamadı. Andrey sert bir tavırla sordu:

— Kimmiş bu?

— Neçayev! diye cevap verdi sakince İsayev. Kaleden geliyor mektup.

Neçayev'in mektubu! Şaka mıydı bu? Hala yaşıyor muydu o? O aynı Sergey Genadiyeviç miy-

di bu kişi? Hani o fırtınalar kopartan! Herzen'i, Bakunin'i, Ogarev'i, Marx'ı tanıyan! Çarın bir numaralı düşmanı! Yirmi yıl küreğe mahkum edilmişti. Sonra ortadan kayboldu. Sekiz yıldır haber alınamıyordu ondan, kimbilir hangi çukurun dibinde, hangi zındandan köşesindeydi...

— Evet, baylar, Neçayev, Aleksey Kalesinde bulunuyor. Sağ salim. Hiç de yıpranmış değil, muazzam planlarla, projelerle dolu ve sizlere, Yürütme Komitesine selamlarını yolluyor.

Kasım ayına kadar kalede kapalı tek mahpus, Neçayev'in dışında, aklını kaçırmış, kim olduğunu kimsenin bilmediği bir mahkumdu. Ama kasımda Leon Mirski ve daha sonra Stefan Siriyayev kaleye konuldular. Neçayev onlarla temas kurdu. Bir nöbetinin yardımıyla Dubrovin'e bir mektup iletmeyi başardı. Dubrovin, onun liseden arkadaşıydı. Bu Yevgeni Dubrovin tıp öğrencisiydi. Andrey onu işçi çevrelerinden çok iyi tanıyordu. Bu arkadaşları, mektubu İsayev'e verdi, onu Tıp Akademisinden tanıyordu. «İşte böylelikle elime geçen mektup, karşınızda, masanın üzerinde duruyor!»

Mektup, şaşırtıcı biçimde dosdoğru ve ciddi bir anlatımla yazılmıştı. Neçayev'in istediği yok hayır, o herhangi birşey istemiyor, emretmiyor, sadece Komitenin onun zındandan kaçışını sağlamak için gerekli önlemleri almasını öneriyordu. Gereksiz hiçbir söz yoktu mektupta. Neçayev ne içini dökü yor, ne duygularından sözediyor, ne de uzun uzadıya saygılarını anlatıyordu. Kendini haklı çıkarmaya da çalışmıyordu. Geçmişten hiç söz etmiyordu. Acaba, gençliğin yüreğinde uyan-

dırdığı kin ve nefreti biliyor muydu? İlk duruşmasından beri on yıl geçmişti. O değildi yargılanan aslında, **neçayevcilerdi** cezalandırılan; ama onun adı daha o zamanlardan beri insanların belleğine kazılmış, bir daha unutulmamıştı (*).

Ünlü "Devrimcinin Amentüsü"ndeki gibi sade ve kesin bir dille, bir eylem planı öneriyordu. Kaledeki askerler üzerinde büyük bir etkisi vardı. Propagandasıyla onları kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Tabii, yıllarca süren bir çalışma sonucunda başarabilmişti bunu. Hem de ne çalışma! Sabırla, bitmez tükenmez konuşmalar yapıyordu askerlerle! Kale üzerine son derece ayrıntılı bilgiler elde etmişti. Askeri gücün büyüklüğünü, askerlerin ve subayların sayısını, her yerin topografyasını, stratejik noktaların nerelerde bulunduğunu biliyordu. Artık yalnızca dıştan gelecek bir yardıma ihtiyacı vardı. Acaba yürütme Komitesi Neçayev'in imdadına koşabilir miydi?

Andrey, Odesa'yı hatırladı. Üniversitede ikinci yılıydı. Mevsim yazdı. Kendini güçlü hissediyordu, başarılıydı, burs da almıştı. Temmuz ayıydı, herkes deniz banyosuna gidiyor, gezmeye çıkıyordu. Andrey her sabah belediye kütüphanesine gider, **Hükümet Habercisi** gazetesinde mahkemenin tutanaklarını okurdu. O yaz, herşey karmakarışıktı: geceler, kızlar, rıhtımda kavgalar

---

(*) Neçayev, ihanet eden birini boğarak öldürmüştü. Cinayet, 26 Kasım'da ortaya çıkarıldı. Neçayev'in tüm arkadaşları tutuklandılar. O, 17 Kasım'da Rusya'dan ayrılmak istemiş, fakat yakalanmıştı. Cinayete adı karışanlar, arkadaşları ve eski muhbirler 1871 Temmuzunda, Petersburg'da yargılandı.

ve sabahları, İvanov şehri yerlilerinden, Petersburg'da bir papaz okulunda din tarihi öğretmeni olan birinin büyüleyici ve müthiş hayali. Sergey Neçayev'di bu kişi. **Örgüt**'ü o kurmuştu. Aldatır, yalan söyler, kendisini olduğundan başka türlü gösterir, kimseye gerçeği söylemez, mültecileri rahatsız ederdi. Herzen de bu rahatsız olanlardandı, ölüm döşeğindeydi üstelik zavallı. Paralara el koyar, gerekli gereksiz konuşur, herkes kendisini Petro-Pavlovsk zındanında sansın diye sahte pusulalar gönderir, sonra güya pencereden atlayıp kaçtığını anlatır, hiç beklenilmedik zamanda yabancı ülkelerde ortaya çıkardı. Adam öldürür, insanları "kan bağıyla birbirine bağlardı." Neçayev bütün bunları, yalnız ve yalnız, O KOKUŞMUŞ DÜZENİ YIKMAK İÇİN yapardı!

Birisi, kütüphaneden **Hükümet Habercisi'nin** bir numaralı sayısını çaldı. Orada "Devrimcinin Amentüsü" yayınlanmıştı. o zamanlarda buna **Örgütün Genel Kuralları** yada buna benzer birşey deniliyordu. Mihail Trigoni'nin yada Zaklavski'nin apartıman dairesinde bunu yüksek sesle okurlardı. Amentü'nün gerçek yazarı kimdi, bilinmiyordu. Bazıları Neçayev'in yazdığını söylüyor, diğerleri, siyasi mültecilerin, özellikle de Bakunin'in kaleme aldığında ısrar ediyordu (*). Ne-

(*) **Devrimcinin Amentüsü**, İsviçre'de 1869'da yazılmıştı. Neçayev konusunda yazdığı eserde M. René Cannac şunları belirtiyor: «Bu yazının babası kimdi? Zıt görüşler var bu konuda. Bakunin'in etkisi açıkça görülüyor... Ama başlıca bölümler, ikiyüzlülüğü ve sinsiliği de içerdiğinden Neçayev'in ta kendisine aittir...» (Neçayev, Nihilizmden Terörizme, Paris, 1961.)

çayevcilerin kağıtları arasında bulunmuştu Amentü. Aman, ne kavgalar! Ne bağrışlar! "Devrimci kendini önceden mahkum etmiş bir kişidir. Ne herhangi bir çıkarı, ne işi, ne duygusu, ne de kişisel bağlılıkları vardır... Onun ilgilendiği tek konu devrimdir. Tüm yumuşatıcı duygular, akrabalık ilişkileri, dostluk, sevgi, minnettarlık ve hatta kendi onuru bile devrimci eserin soğuk tutkusu tarafından boğulmalıdır...»

Bu demir gibi sözler, öylesine gürültü patırtıya, öylesine lanetlere neden olmuş ki Andrey'in belleğine kazılmıştı sanki. Kimisi: "Provokasyon bu, diyordu, bilerek uydurulmuş bunlar, halk gençlikten nefret etsin diye"...! Daha başkaları: "Neçayev manyaktır!" diye bağırıyordu. "Neçayev hırslı biridir, cüretkardır! Başkalarının ortaya çıkmaktan korktuğunu söylüyor!" diyenler vardı. "Sefilin biri! Yalancı, adi herif!" diye küfrediyordu çoğu kimse. "Ya peki toplumu kategorilere ayırmasına ne buyurulur?" diye soruyordu birtakım kimseler de...

Yazı çarpıcıydı, öfke doluydu, her kelimesinden kin okunuyordu: "Tüm toplum birçok kategorilere bölünmelidir. Ayrılmalıdır, demiyordu, bölünmelidir diyordu. Kelimelerde bile o çürümüş toplumu bölüp parçalıyordu. Evet, altı sınıfa ayrılıyordu kategoriler. Birincisi, topluma karşı ağır suçlar işleyenler, ölüme mahkum edilenler. Herkesin ne denli zararlı oluşuna göre liste yapılmalıydı. İnsanın kişisel yanlışları gözönüne alınmamalı, uyandırdığı kin de bir ölçü olmamalıydı. En büyük hainler de yokedilmelerinin devrime getireceği fayda ölçüsünde işlem görmeliydiler. İkin-

ci kategoridekiler, özellikle çok zalim olanlar ve kötülük işleyenlerdi. Bunların cezalandırılmaları sonraya bırakılmalıydı. Üçüncü gruptan olanlar yüksek rütbeli bazı memurlardı ki bunlar kullanılmalı, kandırılmalı, şaşırtılmalı, sonunda sersefil edilmeliydiler, köle haline getirilmeliydiler, en çok saklamaya çalıştıkları sırlar elde edildikten sonra...

Andery, Hükümet Habercisi'ni okuyalı on sene geçmişti. Bazı sözler yine de sanki o günmüş gibi aklındaydı: "Ençok saklamak istedikleri sırlar elde edildikten sonra" ... Şaşırmıştı bu satırları okuduğunda. Kelimesi kelimesine aklında kalmıştı bu yüzden. Bu kutsal ve soylu eser, devrim, bazı aşağılık kişilerin sakladığı sırlara mı bağlıydı? Başkalarının pisliklerini deşmeye ne gerek vardı? Hem niye bazı kimseler sersefil edilmeliydi? Onların çabaları sefalete karşı değil miydi? Köleliği ortadan kaldırmak için canlarını ortaya koymuyorlar mıydı? Anlaşılan, dördüncü kategoriye kendini beğenmişler ve liberaller giriyordu. Bunların da peşi bırakılmamalıydı, korkutulmalıydı bunlar. Beşinci kategori, geveze devrimciler... Bunları da yola getirmek en doğrusuydu. Odesa'da en çok tartışılan, beşinci kategoriye giren kadınların durumuydu. Bunlar da üçe ayrılıyordu: Budalalar, benciller, üçüncü ve dördüncü kategorideki erkeklere davranıldığı gibi hareket edilmeliydi onlara karşı. Sıcak kanlı, fedakar, fakat tam devrimci olamamış kadınlar beşinci kategoriden erkekler gibi işlem görmeliydi. Bir de devrime tam olarak bağlı kadınlar vardı ki bunlar gerçek bir hazineydi, vazgeçilemezdi onlardan.

Bu düşünceler, ne Karl Moor'un söylediklerine, ne ve ne de Dekambristlerinkine ne çelik gibi sert ve soylu Rahmetov'un fikirlerine (*) benziyordu. Salt makyavelizmdi bunlar. Amentü'den iki yıl önce Rusya'da çevirisi yapılıp yayınlanan Machiavel'in **Hükümdar** adlı eserinden alınmıştı bu sözler. Ama yine de, insanlara daha çok itici gelen bu sözleri değil de, bir havuz, bir cinayet, birisinin boynuna bağlanan tuğlayla ilgili olarak anlatılanlardı (**). Adamı yakalamışlar, beş kişi birden üstüne atılmıştı. Karanlıkta yanlışlıkla Nikolayev'in boğazına sarılmışlar, o ise "Ben değilim, ben değilim!" diye bağırmıştı, Neçayev'in ellerini ısırmaya çalışarak. Sonunda İvanov karanlıklar içersinde boğulmuştu. Bir ihanetin cezalandırılması bile değil bu, yalnızca bir hesaplaşma ve "kan bağı" sorunuydu. Neçayev'e göre insanları birbirine bağlamak için kan gerekliydi.. Yakalanan neçayevcilerden birinin Neçayevi bulup öldürmeyi önerdiği söyleniyordu. Artık herkes nefret ediyordu ondan. Mahkemede tek kişi bile lehine konuşmadı. Ama, bazıları onun şaşırtıcı özelliklerini anlattılar: istemediği zaman uyumazdı, korkunç bir çalışma gücüne sahipti, son derece cesur ve bağ-

---

(*) **Karl Moor:** Schiller'in Haydutlar adlı eserinin kahramanı. **Rahmetov:** Yaşadığı çağın ve kendisinden sonra gelenlerin düşünce ustası olan Nikolay Çernişevski'nin peygamberce bir sezgiyle yarattığı örnek bir kahraman. Bakınız: Nasıl Yapmalı? Çernişevski.

(**) Burada İvanov'un ölümünden sözediliyor. Dostoyevski bunu Ecinniler adlı kitabında anlatmıştır. Olay, Moskova'da Tarım Akademisinin bahçesinde meydana gelmiştir. Kaatiller cesedin boynuna tuğla bağlayıp, buzu kırarak parkın havuzuna atmışlardır. (31.11.1869)

nazdı. Sanıklardan biri şöyle diyordu: "Neçayev, insanlardan çoğunun, içinden çıkılmaz bir durumda cesaret ve dayanıklılık kazandığına inanır."

İşte onun sorunu, amacı ve tutkusu buydu: insanları içinden çıkılmaz durumda bırakmak. İki yıl sonra, İsviçre'de yakalandığı öğrenildi. Kamu hukukunu çiğnemiş biri olarak Rusya'ya iade edildi. O sıralarda, Zürih'te öğrenci olan Vera Figner herşeyi ayrıntılarıyla biliyordu. Neçayev bazen Ogarev'in yanında, bazen de Mazzini'nin ajanlarıyla birlikte yaşamıştı. Dükkan tabelaları boyayarak hayatını kazanıyordu. Bir provakatör tarafından ele verildi. Suçunu unutmamış olan rus üniversite öğrencileri ona karşı sempati göstermediler, onu İsviçre polisinin elinden kurtarmaya çalışmadılar. Duruşması sırasında, Petersburg' da (*), kurumlu, dikkafalı ve küstahtı. Yirmi yıl madenlerde, ağır işlerde çalışmaya mahkum edildi. Mahkemeden sonra götürülürken, "Yaşasın Millet Meclisi! Kahrolsun zorbalık!" diye bağırıyordu. Sonra da, ortadan kayboldu. Öğrencilerin ve aydınların halka gidişi, hayal kırıklıkları, isyancılar, trogloditler, "Toprak ve Özgürlük", Vera Zasuliç'in suikast girişimi, gürültü patırtı kopartan, dünyaca ünlü duruşmalar birbirini kovaladı. Bu sırada, kimbilir hangi cehennemde soğuktan tir tir titriyordu. Oysaki, bakın hele, mektuba göre, hiç de soğuktan donmamış, zındancılarla mücadeleden bir an bile vazgeçmemiş, umutsuzca çırpınmış, mezar karanlığı ve tam bir gizlilik içinde ölüm kalım savaşı vermişti. Çünkü, o bir

(*) 8.1.1873

doğa gücüydü ve onun için yaşamak,nefes almak yada çürümek mücadele anlamına geliyordu. Jandarma şefi Potapov, ona gelip polis hesabına çalışmasını önerdiğinde adamın suratına bir tokat patlatmıştı. Generalin ağzı, burnu kan içinde kalmıştı bu yüzden. Neçayev sakat edilene kadar dövülmüş ve zincire vurulmuştu. İki yıl duvara zincirlenmiş olarak kaldı. Dışarıda kimse birşey bilmiyordu! Herşeye dayanmış, katlanmış, hayatta kalmış, baş işkencecisi Mezentsov'dan bile daha uzun ömürlü olmuştu. Şimdi de, ne yalvarıp yakarıyor, ne de gözleri yaşlı imdat çağırıyordu. Sakin ve ciddi kelimelerle, bir öneride bulunuyordu yalnızca: "Eğer yürütme komitesinin olanakları elveriyorsa..."

Andrey eski arkadaşı Feliks Volkovski'yi hatırlıyordu. Onun çekici tarafı neçayevci oluşuydu. Odesa'da gözaltında yaşıyordu. Şunları anlatmıştı Andrey'e: "Neçayev zayıftır, ufak tefektir, sakalsızdır. Çok genç gösterir. Solgun yüzlü bir delikanlıdır adeta. Tırnaklarını yer, tikler yüzünden yüzü eğri büğrüdür. Bu zavallı görünüşlü kişinin, devcesine bir iradeye sahip, insanları büyüleyen Neçayev olduğuna inanmak zordur!"

— Düşünülecek birşey yok, dedi Veraçka. Onu kurtarmak için **herşeyi yapmak zorunda olduğumuz** apaçık.

Andrey kahkahalarla gülmeye başladı:

— Veraçka! Lipetsk'te onun arkasından sayıp söven sen değil miydin? Ben de sana kızıyordum bu yüzden.

— Yaptıklarını yine de beğenmiyorum onun, bunu sen de çok iyi biliyorsun, Taras. Benim gö-

zümde birisine neçayevci denilmesinden daha büyük küfür yoktur. Ama, başarıları ve acılarına saygı duyuyorum.

Bakunist arkadaşı Lipa Kutuzova-Caffiero'nun yazdıklarından Neçayev konusunda çok şey öğrenmiş olan Tazı, Vera'yı destekliyordu: Ona yardım etmek gerekliydi, bu kendiliğinden anlaşılıyordu, ama tüm dünyanın onu lanetlediği, Bakunin'in bile onu mahkum ettiği unutulmamalıydı. Bakunin, Neçayev için "cizvit" derdi. Bakmetiyev fonunun paralarını Ogarey'den nasıl koparttığını hatırlamıyorlar mıydı? (*) Bazı arkadaşlarını nasıl dolandırmak istediğini unutmuşlar mıydı? Kadınca bir duyguyla, Vera ile Tazı, herşeyi birbirine karıştırıyor, önemli olanı sıradan olandan ayıramıyorlardı, herşey onları yüreklerinden yaralıyordu. Ancak, Sonya diğerlerinden farklıydı:

— Artık önemi yok bunların, dedi, yeni öğrendiklerimizden sonra...

— Bu bir! diye cevapladı Andrey. İkincisi ise, üç yıldır, ondan gerçekten çok uzaktık, suçlamalarda bulunabilirdik. Şimdiyse, yakınlık kuruldu artık aramızda, değerli dostlarım.

— Nasıl bir yakınlıkmış bu?

— Ne diyorsun sen?

— Kanıtla bakalım! İnsan böyle suçlanmaz, canım!

(*) Amerika'ya giderek dünyadan elini eteğini çekmek isteyen orijinal bir kişi, devrimci hareketlerde kullanılmak üzere çok miktarda parayı Herzen ile Ogarev'e teslim etmişti. Neçayev, Herzen'i kışkırtmışsa da, başarılı olamamış, sonunda parayı safdil Ogarev'den hileyle almıştı.

Nechayev

— Dostlarım, aslında biz onun programını uyguluyoruz. Amentü'ye göre, devrimci heryere sokulur, toplumun bütün tabakalarına sızar. Zenginlerin, soyluların kaldıkları otellerde de, askeri çevrelerde de, edebiyat dünyasında da, Üçüncü Şubede ve hatta Kış Sarayı'nda bile devrimcinin yerine getireceği görevler vardır. Bu konuyu çok iyi hatırlıyorum, çünkü bu bölüm bana çok çarpıcı gelmişti o zamanlar. Devrimci hareketlerde kullanılmak üzere inanılmaz bulmuştum bu yazılanları. Şimdiyse, bunların inanılmayacak masallar olmadığını biliyoruz. Herşey gerçekleşti: askerlerin arasına, yazar çevrelerine, Üçüncü Şubeye ve Kış Sarayı'na adamlarımızı yerleştirdik.

— Taras, sen bir insanı öldürebilir misin? diye sordu Vera. Hain, muhbir, düşman olmayan, yalnızca insan olan birini yokedebilir misin, onun ölümünün sana belirli bir güç kazandıracağını bilsen?

— Kaatilin belirli bir güce ne ihtiyacı vardır ki? Belki de ortak çıkar içindir yaptıkları. Birden bir güç kazanır ve dünyada yeni bir düzen kurulur. Gelecek pazar günlerinden birinde çarı ortadan kaldırmanın hazırlıklarını yapıyoruz. O da, hain, muhbir yada bizim kişisel düşmanımız değil. Ama onun ölümüyle biz tarih karşısında belirli bir güç kazanacağız, Rusya'nın kaderinin tekerlekleri daha hızlı dönmeye başlayacak. Onu Rusya'nın mutluluğu için öldüreceğiz! İşte içinde bulunduğumuz karmaşanın da nedeni bu: barış ve refah istediğimiz için öldürmek zorundayız. Tartışmalarla insanların ikna edilmesi için millet meclisi istiyoruz, ama dinamitle yenmek için patlayıcılar hazırlıyoruz.

— Özür dilerim! Birbirinden çok farklı şeyleri karşılaştırıyorsun: zavallı İvanov'un katledilmesiyle çarın idamı...

Vera tartışmayı sürdürmeye çabalıyordu, ama kanıtları zayıftı. Ötekiler susuyorlardı.

— Çapları bakımından farklı ama tek ve aynı modele dayanıyor. Biz de saçmasapan cinayetlerle işe başladık. Bir Gorinoviç'in, budala Geiking'in öldürülmesi... Ama eğer şu anda Sergey Genadiyeviç kalede mahpus bulunmasaydı, kuşkusuz aramızda olurdu, Grişa İsayev'inkiler gibi dinamitten kapkara elleriyle.

İçlerinden biri canı sıkılmış gibi:

— Yeter artık teoriler... dedi. Kaybedecek zamanımız kalmadı artık. Bu adamı kurtarmak için ne yapacağımıza karar verelim. Ona ihtiyacımız var. Savaşçılarımızın sayısı azalıyor.

Neçayev ile Şiriyayev'in kaçırılması işini Askeri Örgüte havale etmeyi kararlaştırdılar. Örgütün yönetimi Jeliyabov ve Suhanov'un elindeydi.

Herşey yolunda gidiyordu. Ocak ayında pek dondurucu soğuk olmamıştı, nemli sisler arasında zaman akıp gidiyordu. Tünel kazımı ilerliyor, mağazanın arkasında toprak yığını günden güne büyüyordu. Topraklar ya boş fıçılara doldurulуyor yada yere yayılıp üstü kaba bezlerle ve kok kömürleriyle örtülüyordu. Ama ocak sonlarına doğru felaketler birbiri ardına üstlerine yağmaya başladı: Ayın 24'ünde Friedensohn, tutuklandı, ertesi gün de, evinde polisin kurduğu tuzağa düşen Baranikov hapse atıldı. Aynı gün, Semyon'un apartımanında, Kolodkeviç yakalan-

dı. 28 Ocakta, en ağır darbeyi yediler: Kolodkeviç'in apartımanında pusu kuran polis Kletoçnikov'u ele geçirdi. Dört gün içinde partinin en iyi adamları kaybedilmişti! Bunun anlamı neydi? Bu korkunç, yenilmez saldırıları düzenlemesinde polise kim yardım ediyordu? Yalnızca partizanların dikkatsizliğinden olamazdı bu. Dikkatsizlik sözkonusuydu elbette ki. Hepsi de Kapıcı'nın onların güvenliğine özen göstermesine alışıktılar. Kletoçnikov da daima yapılacak operasyonları önceden haber verirdi. Ancak, Kapıcı artık aralarında değildi, Nikolay ise gücünün yarısını yitirmişti, çünkü kovuşturmalar ve tutuklamalar artık Üçüncü Şube tarafından değil, başkent valiliğinin özel hizmet müdürlüklerince yapılıyordu, Kletoçnikov ise buralara girip çıkamazdı. İşte sonunda zalimce ele geçirilmişti, tuzaklar, pusular, birbiri ardına insan avı, şeytanca bir kaynaşma! Bir gece Andrey ile Sonya sabaha kadar uyuyamamış, veba getiren kötü rüzgarların ne taraftan estiğini anlamaya çalışmışlardı...

Sonya, Andrey'in şehirde tedbirsizce dolaşmasını istemiyordu. Sık sık arkasına bakmalıydı, ucuz lokantalara girmemeliydi, tanıdığı tanımadığı bir yığın insanla konuşmamalıydı. Andrey söz verdi. Herşeyi biryana bırakacak, yalnızca önemli olanı yani yeraltını, Aleksey Kalesini ve bombacıları düşünecekti. Ama gel gör ki, pek sözünü tutacağa benzemiyordu. Yapılacak işleri ondan başka kim gerçekleştirecekti? Arkadaşları günden güne azalıyordu, feci biçimde. Geride kalanları yeniden saydılar: İsayev, Kibalçiç, dinamitçiler, mağazada, Tazı ile Bogdanoviç, Jessy.

Sonya, Vera, Anya Korba, Mariya Nikolayevna ve onun kızkardeşi... sağ salimdiler. Ama savaşçılar, artık yok denecek kadar azalmışlardı. Teterka, partinin arabacısı, kısa bir süre önce Leon Zotopolski ile birlikte götürülmüştü. Geriye kalanlar Frolenko, Sablin, Suhanov, Langhan, Frangioli (o da hastaydı), yeni gelenler, bunların kimin nesi olduklarını bilen yoktu : Risakov, Timoti, Grinevitski, Podbiyelski. Anya beceriksiz bir genci daha partiye kabul ettirmişti. Gerçekte, bunlar pek bir anlam taşımıyordu. Sempatizanlar hesaplanacak olursa, beşyüz kadardı. Ayaklanma sözkonusu olamazdı. Ama beşyüz kişi arasından BİRİCİK ESERİ gerçekleştirecek birkaç kişi çıkabilirdi belki de, kim bilir?

Uykusuz gecelerinde Andrey şöyle dedi :

— Biliyorsun, Sonya bizi hiçbir şey durduramaz. Artık istesek de duramayız.

Tüm Vladimir Sokağı, Neva Caddesi'ne doğru yavaş yavaş ilerleyen bir kalbalık tarafından doldurulmuştu. Karşıya geçmek olanaksızdı sokakta. Andrey Komitenin apartımanında, Podbiyelski ile randevusundan geliyordu ve çok acelesi vardı. Zaten, her gün telaş içersindeydi son zamanlarda. Uyku da uyuyamıyordu, bazen gün ortasında birdenbire uykuya dalıyor, yada bir sandalye üzerinde kestiriyordu. Şimdi, herkesin Neçayev'in uykusuz kalma yeteneğine niçin hayran olduğunu anlıyordu. Andrey gibi o da uyuyamazdı aslında, sürekli, doğal bir durumdu bu, çünkü belirli bir ana kadar yaşamak gerekliydi.

Kalabalık, sessizce, garip bir biçimde adım adım ilerliyordu. Başlarının üzerinde palmiye

dalları ve defneden taçlar dalgalanıyordu. Neydi bu? Cenaze mi? Evet ya, elbette! Sonra, Andrey birdenbire Dostoyevski'nin öldüğünü hatırladı. Önceki gün, galiba Sablin söylemişti bunu ona. Dostoyevski, Semyon ve Mariya Nikolayevna ile aynı apartımanda otururdu. Semyon, yazara bazen merdivenlerde rastlardı, yada evin civarında karşılaşmışlardı birkaç kez. Bir gün Semyon dondurucu soğuk bir günde, kuşlara ekmek kırıntıları atarken, Dostoyevski ile sohbet etmişti. İşte, bir hafta sonra, Semyon artık yoktu aralarında! Mariya, acayip bir talihin yardımıyla yine kurtulmayı başarmıştı. Demirciler sokağındaki apartımanı terketmişti tam zamanında, çok kısa bir süre sonra da Kolodkeviç tutuklanmıştı burada. İyi ama Andrey, sokakta karşıya nasıl geçecekti?

Kalabalık yavaşladı, durdu. Andrey bir evin basamaklarına tırmanıp önde yürüyenlere baktı. Orada, çok yükseklerde taşınan taçlar ve siyahlı-sarılı bir bayrak gördü. Bir koro ilahiler okuyordu. Aydınlık, sisli, mevsime göre sıcak bir gündü. Yürüyenler, Aya Vladimir kilisesinin önünde durdu. Herkes birbirine soruyordu: "Niçin durduk?" Birisi açıklama yaptı, ilahi söylemek için durmuşlar... Üzgün, solgun, gözyaşlarıyla yıkanmış yüzler açıkça görünüyordu, ama bazıları da sakin, hatta memnun görünüyordu. Belki de dolaşmaktan ve ölü ekmeği yemekten hoşnuttular. El ele tutuşmuş öğrenciler cenaze alayını koruyorlardı. Andrey kaldırımdan yürüyerek daha hızlı ilerlemeye karar verdi, kortejin önünden geçecekti durdukları bir anda. Kuyruk çok uzundu, arkasına varmak olanaksızdı. Bazen hız-

lı adımlarla yürüyerek, bazen öğrencilerin arasından kayarak, evlerin duvarlarına sürünerek, başa kada ilerledi. Ayaklarının ucunda yükseldiğinde, çiçeklerle süslenmiş tabutu görebiliyordu. Kocaman çelenkler arasında kaybolmuş gibiydi cenaze. Kaldırımlarda, insanlar şaşkınlıktan faltaşı gibi açılan gözleriyle bu büyük cenaze törenini izliyor, ölenin kim olduğunu merak ediyorlardı. Andrey'in kulağına gelen sesler arasında, birisi ölünün general olduğunu, bir başkası öğretmen olduğunu söylüyordu. Daha başkaları şöyle konuşuyorlardı: "Dört yıl sürgünde yaşamış bir öğretmenmiş. Kimbilir ne suç işlemiş?" Bu sürgün lafı Andrey'i üzdü. Aklından şunları geçirdi: "Bekleyin hele! Daha ne cenazeler göreceksiniz!" Dirsekleriyle ite kaka kalabalığın içinde yol açtı. Varlıklı insanların arasına düşmüştü, pahalı giysiler içindeydi bunlar. Avukatlar, profesörler, yazarlar, birçok kadın ve gençler vardı. Kitle Neva Caddesi yönünde kımıldıyor daha doğrusu sürükleniyordu. Kalabalığı yarmak olanaksızdı, herkes dirsek dirseğe vermiş, güçlü duyguların etkisiyle sımsıkı birbirine sokulmuştu. Andrey kaldırımdan inmekle, kalabalığa karışmakla hata ettiğini anladı. Ancak herkesle birlikte ilerliyebiliyor, başkaları tarafından itiliyor, birdenbire duruveriyordu. O zaman olduğu yerde kalıyor, etrafındakiler onu sıkıştırıyor, herkes yalpaladığı için o da yalpalıyordu. İstemeyerek, yanındakilerin konuşmalarını duyuyordu. O anda, aklı fikri, kalede, Neçayev'deydi. Arkadaşlarının tutuklanışı, Orenburg bölgesini mahveden açlık aklından çıkmıyordu. Sonra düşünceleri dönüp dolaşıp yine Dostoyevski'nin ölümünde karar kılıyordu. Büyük

bir adamdı o kuşkusuz, ama onlara ters düşüyordu, onlardan uzaktı ve tavırları düşmancaydı. Insanları alçakgönüllülüğe davet eder ve onlardan son derece nefret ederdi. "Kibirli insan, alçak gönüllü ol! Herşeyden önce kibrini yen!" demişti. Birdenbire bir fikir Andrey'in zihninde şimşek gibi çaktı: Dostoyevski'nin de kendilerinin de nefret ettiği, ıstıraptı gerçekte. Onun karşısında eğiliyorlar ve ıstırap çekenlerin günahlarının bağışlanacağına inanıyorlardı. Acı çekmek ve kurtulmak. Demek ki, çok uzaklarda, gözle görülemeyecek kadar uzakta bir noktada, herkesin kendi eğilimine göre yöneldiği bir buluşma noktası vardı: ortak amaç acıların ortadan kaldırılmasıydı. Büyük yazarın inancına göre bu, binlerce yıllık zaman içinde, alçak gönüllülükle elde edilecekti. Ama, gel gör ki, kimsenin bu kadar uzun süre dayanacak sabrı kalmamıştı! İnsanlar bu denli büyük bir sabra sahip değillerdi. Böylesine bir dayanıklılık dünya üzerinde yoktu ve olamazdı...

Kalabalık ilerliyordu. Yana doğru kaymak ve karşı kaldırıma çıkmak neredeyse olanaksız denilecek kadar zordu. Etrafında alçak sesle konuşmalar, iç çekişler, yerde sürüklenen ayakların gürültüsü duyuluyordu. Kimileri hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Bazıları acı acı çığlık atıyor, kadınlar inilder gibi alçak sesle birşeyler mırıldanıyorlardı. Önden ve arkadan durmaksızın kilise korolarının sesleri geliyordu. Yine de hepsi bir bütün halinde mezarlığa doğru yol alıyordu. Yoksa manastıra mı gidiyorlardı? "Alçak gönüllü ol, kibirli insan ve herkesle birlikte sürüklen git!"

Artık hiç zamanı kalmamıştı, kaybedecek bir dakikası bile yoktu. O da, omuz darbeleriyle kalabalığı yara yara kaldırma çıkmayı başardı. Yarım sonra, öğleyin, Urûç (*) Yortusu sokağına döndü.

Buluşanlar on-yedi kişi kadardılar. Mihail Trigoni de oradaydı. Alelacele Odesa'dan çağırtılmıştı. Arkadaşının şaşılaşı güçlü yapısına bakarken sevinç duyan Andrey, kendi kendine şöyle diyordu: "Bu günden tezi yok, peynircilerin yanına vereyim onu. Sanki kazmak için yaratılmış!" Ayaklanmadan sözetmeye başladılar, tartıştılar ve hesap yaptılar. Vardıkları sonuç hep aynıydı: Ellerindeki eleman sayısı çok azdı. Suhanov olsa olsa ikiyüz askeri saflarına çekebileceklerini söylüyordu, buna denizciler ve topçular da dahildi. Tüm işçi ve öğrenci çevrelerinden, Rusya'nın tüm kentlerinden beşyüzden fazla adam çıkmıyordu. Andrey ve Sonya böyle hesaplamışlardı. Elbette ki, hareket başarılı olursa, tüm dünya bundan etkilenecekti. Coşkun bir taşralı olan Trigoni diyordu ki:

— Boşuna üzülüyorsunuz. Beşyüz kişi bir ordu demektir. Napoleon'un başlangıçta tek bir askeri bile yoktu, bizimse beşyüz erimiz var!

— Sayın bay avukat, sizin göreviniz toprağı kazmaktır! diye cevapladı Andrey. Haydi bakalım, bu akşam küreğe sarılın!

Kaplan belli belirsiz bir güvensizlik hali takındı:

— Beşyüz kişi mi? Nereden çıkarıyorsunuz

(*) Hıristiyan dininde bir yortu. İsa Peygamberin ölümünden sonra göğe yükselmesi anlamında.

bunları? İsteklerimizi gerçek sanmaya başladık artık!

Tabii ki, bir bakıma haklıydı: gerçek savaşçılar beşyüz değil sadece elli kadardı. Belki de otuz. Daha kesin bir hesap yapılırsa, orada bulunan onyedi kişiden başkası yoktu. Onlar, sonuna kadar gidecek, canlarını verecek olanlardı. Diğerleri, yardımcı olabilir, bazı kavga ve dövüşlere de katılabilirlerdi, ama ölüm kalım sorunu onlar için çözülmüş değildi.

İkinci konu, Aleksey Kalesi'ydi. Andrey ile Grişka İsayev, Neçayev'den gelen yeni bir mektubu okudular. Bu mektup tutsağa bağlı nöbetçiler tarafından iletilmişti. Yazılanlar, inanılmaz hayallerle doluydu, tabii doğru düşünceler de yok değildi aralarında. Neçayev artık, yalnızca kendisinin, Şiriyayev'in ve deli tutuklunun kaçırılmasıyla yetinmiyordu. Çar, Petro-Pavlovsk Katedralinde, pazar ayininde ailesiyle birlikte yer aldığı sırada hepsinin birden kaçırılmasını istiyordu. Planını ayrıntılarıyla açıklıyordu: Adamları, önceden bütün kapıları tutacak ve galerilere yerleşecek, kendisi de özgürlüğüne kavuşmuş olarak birdenbire albay üniformasıyla orataya çıkıp, çara tahttan indirildiğini bildirecek ve onu bir hücreye kapatacaktı. Sonra III. Aleksandr'ı çar ilan edecekti. Aynı anda, kaleye saldırı başlatılacaktı. Asıl şaşırtıcı olanı, askerlerinin bağlılığına tam anlamı ile güvenmesiydi.

Bazıları gülüyor, diğerleri şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı. Acaba Sergey Genadiyeviç'in aklı başında değil miydi? Tikomirov'a göre, işin eğlendirici yanı, Neçayev'in böyle bir şeye kalkışa-

cak olsa **hemen hemen** başaracağıydı, giriştiği herşeyi **hemen hemen** başarmıştı zaten! Hayır, aklı yerindeydi, bu onun tarzıydı, her zaman açık ve kesindi. Ayrıca kendisinin ve arkadaşlarının hapisten kaçırılması için iki plan öneriyor, seçimi komiteye bırakıyordu. Birincisi, su kanalı yoluydu. Bunun üst kapağı gezinti avlusuna açılıyordu. Diğer ucu ise nehirde, su düzeyinin biraz altında son buluyordu. İkinci kaçış yolu ise, Neçayev'in kılık değiştirerek askerlerinin yanında kapıya kadar gitmesi biçimindeydi, orada partizan arkadaşları onu bir faytonun içinde bekleyeceklerdi.

Suhanov kanal yoluna karar verilirse bahara kadar beklemek gerektiğini belirtti, o zaman buzlar erimiş olacaktı. Ama asıl önemli olan bu değildi, herkesin kendine göre az çok kuşkusu vardı. Andrey söz aldı:

— Arkadaşlar, önce başka bir seçim yapmamız gerekli: Çarı mı idam edeceğiz yoksa arkadaşlarımızı mı kurtaracağız. İki işi bir arada yürütmeyi düşünemeyiz bile. Biri ötekini engeller.

Komite, Jeliyabov'un bütün kaçırma yollarını gözden geçirip olanaklar elverdiğince çabuk bildirmesini kararlaştırdı, fakat, çarın öldürülmesi onların eseri için ve Rusya için daha önemliydi, bu asla unutulmayacaktı. Acı bir gerçekti bu, ama ne yazık ki doğru olanı buydu! Başka birşey yapılamazdı. Neçayev'in yazdığı **Devrimcinin Amentüsü**, bütün eylemlerin devrimin çıkarına göre hesaplanması gerektiğini ortaya koyuyordu, yoksa duygu üzerine kurulu görüşler üzerine değil.

Kanal yoluyla kaçırma planını bir kenara bıraktılar. Su yolu çok dardı, insan boğulabilirdi. Kılık değiştirme fikri güzeldi ama, bir buçuk aylık bir hazırlık gerektiriyordu, oysaki Bahçeler Sokağı'ndaki patlama artık geriye bırakılamazdı. 15 yada 22 Şubatta yapılacaktı suikast. O halde: Patlamadan önce olanaksız, Ya sonra?

Üç gece tünelde çalıştılar. Bir gün mal sahibi çıkageldi. Kobozev'ler dükkandan memnun muymuşlar, asfalt zemin çöküyor muymuş, bunları sormak istiyordu. Sahibi olduğu dükkana çok özen gösterirdi. Bogdanoviç kalın sesiyle, el kol hareketleri yapa yapa, durumu açıklamaya girişti. Oysaki mal sahibi yalnızca bir göz atmak istiyordu. Bogdanoviç'i hafifçe itiyor, yolundan çekilmesini istiyordu, gel gör ki, oda ağzına kadar taze kazılmış toprakla doluydu. İşte o anda Tazı imdada yetişti. Kaba saba Viyatkalı lehçesiyle, yatak odalarında kurumakta olan çamaşırların asılı olduğunu, o anda hiçbirşey görünmediğini, eğer mal sahibi inceleme yapmak istiyorsa başka bir gün gelmesi gerektiğini söyledi. Böylece durumu kurtardılar. Dördüncü gece de yeraltında geçti. Artık çok ilerlemişlerdi. Çıkan toprağı taşıdılar. Andrey ancak sabahları yada öğleye doğru evine dönebiliyordu. Kendini yatağa atıyor ama uyuyamıyordu. Gücü kuvveti tükenmiş olarak, gözleri kapalı öylece kalıyordu. Birkaç saniye uyukluyor, sonra birdenbire Sonya'ya bir soru soruyordu. Böyle anlarda Sonya onun uykuda konuştuğunu sanırdı. Üstü başı toprak kokuyordu. Derisine, ellerine sinen bu nem ve mahzen kokusunu Andrey kendisi de duyuyordu...

Birdenbire kendine gelip Sonya'nın yatağın yanında bir sandalyede oturduğunu, ona baktığını gördü. Son günlerde bakışlarında yalvarır gibi bir anlam vardı genç kızın. Andrey bir an düşündü, yoksa korku muydu bu? Sonya korkuyor muydu? İnanamazdı böyle bir şeye. O anda, uyuklarken içinden ona karşı derin bir acıma duydu. Uyanır gibi oldu, ama yine etrafında herşey silikleşiyor, uzaklaşıyordu. Uyandığında, yine aynı derin acıma duygusunu yaşadı. Fırlayıp kalktı: "Saat kaç?" "Yarım." Saat birde, üniversitede, tören vardı, bulunacağına söz vermişti arkadaşlarına. Birdenbire Sonya'nın sesi odada çınladı:

— Gitmeni istemiyorum oraya.

— Ne diyorsun sen?.. dedi gülerek. Nasıl gitmeyebilirim?

Podbiyelski ve Leon Matveyev'e gelip herşeyi gözleriyle göreceğine dair söz vermişti. Birlikte bir bildiri yazıp Podoli sokağındaki matbaada basmışlardı: **Merkez Üniversite Çevresi Adına.** Onun geleceğini, salonda bulunacağını biliyorlardı. Herşey bir müzik parçasını seslendirir gibi olup bitecekti: Leon konuşma yapacak, sonra Podbiyelski konuşacak, arkasından da bildirileri dağıtacaklardı. Bu tören yılda bir kez yapılırdı. Andrey'in orada bulunması arkadaşları için çok önemliydi. Güçlerini ondan alıyorlardı.

— Taras, bugüne kadar hiçbirşey istemedim senden...

— Bugünün diğerlerinden ne farkı var peki?

— İzini buldular, biliyorsun. Boşuna değil bü-

tün bu tutuklamalar, sonunda seni de ele geçirecekler.

Andrey de çok iyi biliyordu bunu. Ama Üniversitede isyan çıkartmak, eğer buna olanak varsa, öylesine büyük bir ödüldü ki, tehlikeleri göze almaya değerdi.

— Peterbursg'da tanımayan yok seni. Sen de tutup kendini hafiyelerle, ajanlarla dolu o Babil Kulesinin içine atıyorsun! Senin huyunu bilirim ben, en göze çarpan yere oturacaksın, sakalını sallayıp kahkahalarla güleceksin. Kavga çıkarsa, sen de katılmaktan geri kalmayacaksın, kavga çıkacağı da kesin gibi birşey...

— Evet, kesin... diye tekrarladı Andrey. Ama geri dönülemezdi artık. Leon ile Podbiyelski eğer onu tören başlamadan önce orada görmezlerse, herşey berbat olacak, bütün hazırlıklar da boşa gidecekti. Hem tehlikeden bu denli korkmaya değer miydi? Yaşayacak fazla zamanları kalmamıştı nasılsa.

— Nefret ediyorum şu söylevlerden!

Sessizce giyindi, kaba saba ayakkabılarını ayağına geçirdi. Eskilikten iler tutar yerleri kalmamıştı pabuçların, uzun zaman önce yenilerini almalıydı, parası da vardı üstelik. Ama alıp da ne yapacaktı?

— Hakkın yok böyle yapmaya! diye kükredi Sonya. Kavga edercesine konuşmasını sürdürdü. Hayatın yalnız sana ait değil ki. Komite hançer taşımaya mecbur etti seni. Bütün girişimi tehlikeye atmaya kalkıştığının farkında değil misin?

Sonra, beklenmedik bir anda, yüzünü elle-

riyle kapayıp, yatağın üzerine oturdu. Başını önüne eğmiş, büzülüp tortop olmuştu.

— Niçin? Niçin? Utanıyorum kendimden, diye mırıldanıyordu dişleri arasından. Mutluydum eskiden, hiçbir şeyden korkum yoktu...

Andrey genç kızın önünde diz çökmüş, onu kendine çekmiş, avutmaya çalışıyordu...

— Şimdiyse, korkuyorum... Senin için korkuyorum...

— Korkma. Korkmamalısın. Kapıcı ne derdi, hatırlamıyor musun? "Ölüm korkusunu yenen kişi, tanrının gücüne sahiptir."

— Hangi ölüm korkusundan sözediyorsun? Saçmalıyorsun!

— Diyelim ki benim ölümümden sözediyoruz. O da saçma! Bu korkuyu da yenmek gerek.

— Hayır, hayır, hayır! Uzun zaman birlikte yaşayalım istiyorum. Mutlu olalım istiyorum. Demek ki olanaksız bunlar, öyle mi? "Daha sonraları eserimiz tamamlandığı zaman, Ukrayna'da bir çiftliğe yerleşiriz, toprağı sürer, kitap okuruz", öyle dememiş miydik?

— Tabii. Hangi kitapları okuyacağız?

Genç kız, Andrey'e baktı.

— Hangi kitapları mı? Taras Bulba'yı (*).

— Bıkmadın mı artık?

— Kendim okumam, ama sen bana yüksek sesle okursan, sonsuza kadar dinleyebilirim. Başka? Lukiyanov'un Haydamaklar konusunda yazdıkları (**), Antoniviç ve George Sand.

Yavaş yavaş sakinleşiyordu. Artık gitmesi ge-

(*) Gogol'ün en tanınmış romanlarından biri.

(**) **Haydamaklar** : Paralı askerlik yapan haydut Kazaklar.

rekliydi Andrey'in, hem de koşarak gitmeliydi. Diğer adı Kogan-Bernstein olan Leon Matveyev, ile Papius Podbiyelski onu sokakta daha önce kararlaştırdıkları yerde bekleyeceklerdi. Sonya'nın içinde bir duygu vardı : o günlerde başlarına birşeyler gelmesi kaçınılmazdı, bu yüzden istemiyordu Andrey'in Üniversiteye gitmesini. Kendisi ise, çarı izleyen ekibin toplamak, öğleden sonra ikibuçukta yola çıkmak zorundaydı. O da, Petersburg'da halkın en azından yarısınca tanınıyordu!

— Bak, Sonya dedi, genç kızın ellerini avuçları içinde alarak. Gözlerinin içine ciddi ciddi bakıyordu. Ben de senden birşey yapmanı isteyeceğim. Bugün Balkanlar sokağına gitme. Tamam mı?

Sonya güldü, o da kızın yanağına bir öpücük kondurarak sokağa fırladı. Pardesüsünü ve kürklü kalpağını sokakta üstüne geçirdi. Kendini neşeli hissediyordu. Gücü yavaş yavaş yerine geliyordu. Üniversiteye yaklaşırken kalabalıktan ayrı bir köşede sigara içerek onu bekleyen Papius Podbiyelski'yi gördü. Sonra upuzun boyuyla Leon gözüne ilişti. Bir öğrenci grubunun ortasında durmuş bağıra çağıra birşeyler konuşuyordu genç adam. Andrey'i gördü, yanına koşmak istedi ama kendini tuttu. "Sinirleri gergin çocuğun" diye düşündü Andrey. Leon konuşmacının sözünü kesmekle görevliydi, ama bu iş için uygun zamanı yakalamak zorundaydı. Andrey öğrencilerin arasında Saburov'u gördü. Birbirlerini tanımıyorlarmış gibi davrandılar. Saburov, Halk Eğitimi Bakanıydı. Kurnaz bir tilkiydi, tam Loris'e layık bir

zalimdi. 1863 Üniversite Statüsü'nün geçici olarak düzeltilmesi ve yeniden kabul edilmesi çalışmalarının iptalini yıllık törenle aynı güne rastlatmıştı (*). Bu alçaklığı ortaya koymak gerekiyordu.

Andrey galeriye çıktı. Profesör Gradkovski tekdüze biçimde yıllık raporunu okuyordu: Öğrencilerin, serbest dinleyicilerin, onur üyelerinin sayısı. Birçok önemli kişinin yardımıyla burslar çoğaltılmıştı. Kont Mengden'in adı geçince Andrey irkildi, Bahçeler sokağındaki evin sahibiydi bu adam! Bugün izinli olduğunu, o gece Trigoni, İsayev, Frolenko ve birinin daha çalışacağını hatırladı. Bu dördüncünün adını hatırlamak için hafızasını zorladı, bu yüzden konuşulanları dinleyemiyordu. Sonunda aklına geldi: Degayev! Hiç hoşlanmıyordu bu adamdan. Nedenini de bilmiyordu. Fazla yaltaklanıyordu bu adam. Ne yapılabilirdi? Ellerinde fazla adam yoktu. Zorunluluk karşısında Leon ve Papius gibi gençleri de göreve çağırabilirlerdi. Leon, özellikle ateşli ve herşeye yetenekliydi. Papius da Urallı bir papaz çocuğuydu, iri yarıydı, gerekirse işe yarayabilirdi. Lise öğrencisiydi, çok zorda kalırlarsa lise öğrencilerine de başvurabileceklerdi elbette ki.

Birdenbire, galeride, birisi haykırmaya başladı. Leon'un sesiydi bu.

— Tüm üniversitelerin ihtiyaçlarını karşılamamışsınız!

(*) 1863'de reformlar çerçevesi içinde eğitimde düzenlemeler tasarlanmıştı. Fakat, üniversitede kargaşalıklar nedeniyle bu çalışmalar ertelenmiş ve gerici Dimitri Tolstoy geriye dönüş yapmıştı. Loris, «liberalleştirme» çalışmaları için Tolstoy'un yerine Saburov'u görev başına getirmişti.

Gradkovski değil Martens'ti konuşmayı kesen, Adam bir süre daha ciyak ciyak bağırarak sözlerini sürdürmek istedi. Kalın ses bir kez daha yükseldi:

— Konuşmacı sussun!

Birdenbire bir gürültü patırtı koptu, herşey karmakarışık oldu, şuradan buradan, yukarıdan aşağıdan bağrışlar duyuldu. Andrey, Papius'u, yüzü sapsarı, yüksek memurların oturduğu masanın arkasındaki bölmeden çıkarken gördü. Sandalyaları yana iterek, Saburov'a yaklaştı ve onu tokatladı. Birçok kişi onu görmemişti, ne yaptığını anlamamışlardı.

Salon tıklım tıklım doluydu, dörtbinden fazla kişi vardı içerde. Andrey'in tokat olayından önceden haberi vardı, bu yüzden olan biteni dikkatle izliyordu. İyi bildiği bir opera temsilini seyreder gibiydi. Saburov oturduğu yerde, dimdik, kıpırdamadan kaldı. Birdenbire yüzü maske halini almıştı. Papius ortadan kayboldu. Nerden çıktığı belli olmayan bildiriler ortalığa dağıldı. Bu da Leon'un marifetiydi. Şimdi olaylar çok hızlı gelişiyordu: Panik çıkmıştı, "Durdurun onları! Vurun onlara! İşte oradalar!" diye bağıranlar vardı. Kalabalık hep birden ayaklanmış, dalgalanıyor, titreşiyordu. Kavga patlak verdi sonunda. Andrey artık salondan çıkmış, ana merdivenden hızla iniyordu. Leon'u sınıf arkadaşlarının yanında gördü, o da sağ salim kendini sokağa atmıştı. Papius Podbiyelski'nin nereye gittiğini bilmiyordu, Andrey.

Yarım saat sonra, komitenin apartımanında buluştular. Teslis Bayramı sokağındaki bu apartı-

manda, Jessy Guelfmann ile Sablin birlikte oturuyorlardı. Kurdukları planlar en küçük ayrıntısına kadar gerçekleşmişti. İki genç, son derece heyecanlıydılar. Gülüşerek, birbirinin sözünü keserek tartışıyorlardı. Bazı arkadaşlarının davranışlarını, kargaşalığı, çığlıkları, bağrışları, yüksek memurların yüzlerindeki anlatımları taklit ediyorlardı. Savaşçıların ateşinin düşmesi çok zaman aldı! Mutluydular. Andrey, hayatlarının bu dönüm noktasında onlarla birlikte biraz daha kalmak isterdi. O günden sonra yasadışı yaşayışın içine gireceklerdi. Bir süre Jessy'nin apartımanında kalıp, kendilerine hüviyet, elbise ve para getirilmesini bekleyeceklerdi. Onlarla gevezelik etmek, onları cesaretlendirmek, yatıştırmak, Jessy'nin pişirdiği nefis yiyeceklerden yemek isterdi Andrey. Ama gitmek zorundaydı. Çok zor ve çok gizli bir görev bekliyordu onu, Grişa İsayev'den başkasının bilmemesi gerekliydi bunu. Hele Sonya hiç bilmemeliydi. Çünkü Komite'nin kuralları çiğneniyordu. Bu suçu Andrey kendi üzerine yükleniyordu, Grişa da suçluydu, çünkü bu işi tek başına başaramazdı, kahramanımız.

Sablin elinde yığın yığın gazeteyle hızla içeri girdi. Her zaman diken üzerinde, her zaman şakacıydı zaten, o anda da Saint-Petersburg Haberleri'nde yayınlanan Dostoyevski'nin ölümüyle ilgili bazı mısralar yüzünden öfkeliydi. İvançin-Pisarev'i görmeye gitmiş, orada Gleb Uspenski (*) ile karşılaşmıştı. Sablin, kahkahalarla gülerek şu şiiri okuyordu:

(*) Popülistleri destekleyen ve koruyan bir liberal yazar. 1861'den beri Rusya'yı kemiren hastalığın iyileştiril-

— Dinleyin hele "İbrahim'in sinesinde, ey yüce şair, merhametini yayıyorsun zavallı ölümlülere. Hayır, ölmedin, ölümsüzsün sen!" Ne diyorsunuz? Tam bir Lebiyadkin! Yüzbaşı Lebiyadkin'e yaraşır bir şiir! (*) İmza: Maksim Kovalev, köylü. Halka karşı çok cömertçe davranıyorlar doğrusu! Cömertlik dedim de aklıma geldi, alın size kasanız için küçük bir servet.

Masanın üzerine birçok kağıt ruble koydu.

— Nerden çıktı bu paralar?

— Gleb Uspenski'nin hediyesi. Ben birşey istemedim ondan, kendiliğinden verdi. "Şu anda teröristler ne hazırlıyorlar? Çok merak ediyorum. Bataryanın kontağını nerede kapatacaklar?" diye sordu bana. Ben de ciddi ciddi cevap verdim "Ben olsaydım, Büyük Katerina heykelinin altına yerleştirirdim bombayı. Hani elbisesinin uzun kuyruğu var ya tam onun altına. Ama ne yazık ki paramız yok bunu yapmaya, 'Palkin' gibi şık lokantalara gideceğimize ucuz aşhanelerde karnımızı doyuruyoruz, kuvvetli içkilere gelince tadını bile unuttuk onların. Evet, dedim, bu devrim bize yemeyi içmeyi bile bir yana bıraktırdı!"

Bu şakacı kişinin ünlü bir yazarla böylesine senli benli konuşmasını anlatması karşısında Leon ile Papius'un gözleri faltaşı gibi açıldı. Sablin bu iki genci tanımıyordu, onları evinde ilk kez görüyordu. Yine de neşeli ve kaygısız konuşmasını sürdüyor, bunun TEDBİRSİZLİK olduğunu

---

mesinde yazarların oynayacağı role çok güveniyordu. 1843-1902 yılları arasında yaşamıştır.

(*) Gogol'ün **Ölü Canlar** adlı eserinde yeralan kaba ve gülünç bir kişi.

aklına bile getirmiyordu. Andrey susması için ona bazı işaretler yaptı.

— Tam o anda Gleb İvanoviç'e **Yurt Anıları** adlı eserinden dolayı telif hakkını getirmezler mi? Bunu da Pisarev'in yanında yaptılar, nedense. Tümünü birden bana verdi "Alın, rica ederim" diye de yalvardı. Ben ona sordum bunun üzerine: "Niçin yapıyorsunuz bunu? Elbisenin kuyruğu altına batarya yerleştireceğiz diye mi, yoksa oburlaşmamız için mi?"

Bu anlatılanlar Papius ile Leon'u neşelendiriyordu, ama Andrey uyardı:

— Cesur çocuksun Kolya, ama gevezesin biraz...

— Ben böyleyim işte. Annem de derdi zaten aklın kafana sığmıyor, taşıyor bazen, o yüzden saçmalıyorsun, diye.

Andrey "Kafana sığmayıp taşan aklın seni hapse düşürebilir bu günlerde" diye bağırmak istediyse de kendini tuttu. Böyle sözlere de verilecek cevabı hazırdı Sablin'in: "Korkum yok, onların eline sağ olarak geçmem nasıl olsa."

Andrey gitmeye hazırlanıyordu ki Jessy elindeki tepside sıcak çay ve böreklerle odaya girdi. Ne mutluydu Kolya'ya. Palkin'e gitmesine hiç gerek yoktu. Grişka İsayev, Büyük Pasaj'da Andrey'i bekleyecekti. İzin istedi ve sokakta yemek üzere iki börek alarak dışarı çıktı.

Hava kararmış, fenerler yakılmıştı. Andrey iri iri adımlar atarak, koşarcasına yürüyordu. İçinde bir sevinç vardı, neydi bu? Haa, evet, Uspenski'nin parası... Neçayev gönderdiği notlarda onlara sitem ediyordu: Ne diye gazetede aldık-

ları ufak tefek bağışları yazıyorlardı? İki ruble, beş ruble, bir buçuk ruble! "Bay filanca partinin kasasına beş yüz ruble katkıda bulundu yada Bay fişmekanca da ikibin ruble verdi gibi haberler yazmalısınız. Abartmalı, korkutmalı, etkilemeli ve panik yaratmalısınız..."

Varacağı amaçtan ve bu amaç uğruna kullanacağı eylemlerden başka birşey düşünmeyen bu adam, doğrudan doğruya kendisini ilgilendiren bir konuyu acaba nasıl karşılacayaktı?

O gün, Andrey Komite'nin kararını ona dürüstçe açıklamaya gidiyordu. Neçayev'i görmek çok zordu, onunla konuşmak daha da zordu! Pasajda, ikinci galeri üzerinde, Andrey ileri geri dolaşarak Grişe'nın gelmesini bekliyordu. Lente adında birinin balmumu heykeller müzesinin tam önünde bulunuyordu o anda genç adam. Vakit öldürmek için, çekici afişleri gözden geçirdi: "Yenilik! Günümüzün mucizesi! Bir yahudinin şarkı söyleyen gövdesi! Mekanik biliminin en güzel buluşları. Benzeri görülmemiş icatlar!" Ziyaretçiler pek kalabalıktı: liseliler, askerler, genç memurlar, genç kızlar, son moda dar kenarlı uzun silindir şapkalar giymiş, siyah redingotlu ustabaşılar. Bütün bu insanlar için, flüt çalan otomatik zenci yada trompet çalan otomatik süvari subayı, danseden mekanik çift, üç başlı İsveç bülbülü, Kış Sarayı'ndaki patlama, bir adamın sabah erkenden Aya Semyon meydanında idam edilmesi aynı derecede heyecan verici, büyüleyici olaylardı. Andrey bunu çok iyi biliyordu, ama Lente'ın müzesine doğru merak içinde akıp giden bu insan seline kızmıyordu. Orada en

başta, balmumundan ve demirden idam ve işkence aletleri, eski ve yeni silahlar, kafa uçuran kılıçlar ve daha başka ilgi çekici tuhaflıklar görmek olanağı vardı.

Başka bir zaman olsaydı, bu cellat aletlerini görmek için içeri girerdi, çünkü böyle şeyler onu fazlasıyla ilgilendiriyordu. Ama, galeriden ayrılırsa, Grişka ile buluşamamaktan korkuyordu. Beklenen arkadaş, kısa bir süre sonra, kalabalığın arasından çıkıp geldi, yüzünde hoş bir gülümsemeyle. Sakalı biraz uzamıştı, artık fransız tarzında bir sakal değildi bu, yarı yarıya ruslaşmıştı. Arkasından, uzun boylu bir asker geliyordu. Grişka onları alelacele tanıştırdı, askerin adını öylesine anlaşılmaz biçimde söylemişti ki, Andrey tekrarlattırmak zorunda kaldı.

— Benim adım Babalık.

— Babalık mı? Başka adın yok mu senin? diye sordu Andrey gülerek.

— Gülünecek bir şey yok, dedi adam, kaşlarını çatmıştı. Yüzü asıktı ama yiğit biri olduğu belliydi. Daha fazlasını bileceksiniz de ne olacak, beyim?

Grişka, Neçayev'in adamlarından herbirini iki takma isimle adlandırdığını, bunlardan birinin kalede, diğerinin şehirde kullanıldığını açıkladı. Bu askerin adları Babalık ve "Anuşka"ydı. Petersburg askeri garnizonuna gönderildiğinden artık kalede hizmet etmiyordu. Andrey'i derhal topçuların komutanına götürecekti, o da kahramanımıza bir asker üniforması giydirecekti. Sonra, başka birisiyle kaleye gideceklerdi. Grişka vedalaşıp onlardan ayrıldı. Andrey, Babalıkla yola

koyuldu. Adam olağanüstü sessiz ve suratından düşen bin parçaydı. Sorulara neden sonra, istemeye istemeye cevap veriyordu. "Neçayev hangi hücrede bulunuyor?" Uzun bir susuştan sonra kaba bir cevap geldi : "Beş nolu hücrede, nerede olacak?" "Kalenin gardiyanları nereli?" Yine uzun bir ara, sonra : "Bazıları Vologda'lı, bazıları da Arkangelsk'li." Topçu subayının evine yaklaştıklarında, Andrey cesaret edip sordu "Neçayev'e karşı çok saygı duyar mısınız?"

Babalık birdenbire durup, Andrey'e hayretle baktı :

— Hele sayma onu da gör gününü!

— Niçin böyle söylüyorsun?

— Senin gözlerinin içine bir baksın, anlarsın!

Hava iyice kararmıştı. Andrey bir asker kaputu giyip, başına üniformanın kasketini geçirdi. Testere adlı bir başka asker onu kaleye götürecekti. Neçayev'in gücü nereden ileri geliyordu? Gık demeden emrine giren bu adamların üzerinde nasıl bir hükmü vardı? Testere daha konuşkandı. "Kartalımız" diyordu Neçayev için, aralarında ondan söz ederlerken böyle diyorlardı çünkü, dünyada olup biten herşeyi bilirdi, askerlerinin hepsini tek tek yakından tanır, evlerinde, köylerinde olanları ve olacakları kahin gibi sezerdi. İstedikleri kadar hücreye koysunlar onu, dışardakilere komuta eden oydu. "Partimin sarayı havaya uçurmasını emrettim, hemen yaptılar, dedi bize. Çara ateş etmelerini istedim, bu emrimi de yerine getirdiler." Kalede yetkililer ondan korkar, çünkü ona eziyet etmek de sökmez : İki sene zincirli olarak kaldı, etleri çürüyüp döküldü, ama o yine de capcanlı ve dokunulmamış olarak kaldı.

Evet, korkarlar ondan, pişman eder çünkü günün birinde onları yaptıklarına... Veliaht prens onun bir sözünü iki etmez. "Ama çarı," dedi bir gün bize, "onu cezalandırmak için öldürteceğim, çünkü halka ihanet etti o."

Bu heyecan dolu adamı sanki saflık, korku, gözüpeklik, kadercilik ve güven karışımı koyu bir bulut çevreliyordu.

Herkesin çıkarı için, aldatma ve büyüleme!

Andrey toplantıda, Neçayev'le hücresinin parmaklıklarının arkasından da olsa başbaşa konuşma olasılığını ortaya attığında, herkes öfkeyle bağırıp çağırmaya başlamıştı. Düşünülemezdi bile böyle birşey! Budalalık! Saçmalık! Kendini böylesine tehlikeye atmak, cinayeti! Çara karşı suikastı artık geciktiremeyeceklerini, içinde bulundukları durumun karmaşıklığını ona bir mektupla da açıklayabilirlerdi. Birisi seçimi tutsaklara, yani Neçayev ile Şiriyayev'e bırakalım, diye bir öneride bulundu. Bunu da derhal reddettiler. İdam kesinlikle herşeyden önce geliyordu! Bu amaç uğruna parti kurulmuş, bu amaç uğruna insanlar ölmüştü. Jeliyabov istediği gibi gidip kalede inceleme yapabilir, oraya erişmenin yollarını arayabilirdi. Ama Neçayev'i görme girişimi yasaktı! Arkadaşlarının tehdit edercesine konuşmaları onların yalnızca Jeliyabov'un hayatı için değil, eserlerinin tamamlanmamasından da korktuklarını gösteriyordu. Suikastı gerçekleştirmekte en büyük rol ona düşüyordu. Mayınlar çarı öldürmezse, el bombalarıyla parça parça edilecek, bir mucize eseri bundan da kurtulursa, o zaman Andrey hançeriyle çarın işini bitirecekti.

Yine de, arkadaşlarının korkusunu ve tehlikenin büyüklüğünü açıkça gördüğü halde, kendi kendine Neçayevle görüşmeye karar verdi. Kimse bilmese de olurdu. Tehlike mi? Zaten heryerde, herzaman tehlike içersindeydi. İnsan bir hastalığa nasıl alışırsa, Andrey de tehlikeye öylesine alışmıştı. Neçayev'in ilk habercisi olan Orekov adındaki askerin sözüne inanılacak olursa kaleyi dışarıdan incelemek pek zor değildi.

Akşamın sekizine doğru, Andrey ile Testere buzun üzerinde yürüyerek hayvanat bahçesinin yanından geçip, Aleksey Kalesi'ne yöneldiler. Karanlıklar içersindeki kale sol yanlarında yükseliyordu. Neçayev'in içinde bulunduğu kanat, alçak ve basık bir adacık gibiydi. Duvar dibinde nöbet tutan piyade erleri, Testere'nin dostlarıydılar. Onlardan birine seslendi, o da cevap verdi. Andrey önce tahta bir köprüden geçti, sonra bir takım merdivenlerden tırmandı. Son mektuplarından birinde Neçayev bir plan göndermişti, hücresi işaretlenmişti orada. Kale kanadı üçgen biçimindeydi. On dokuz hücre vardı burada, bunlardan beşinin dışarıya bakan pencerleri vardı, ötekiler avluya bakardı, bunlara ulaşmak olanaksızdı. Neyse ki, Neçayev'in hücresi dışarıya bakanlardan biriydi. Üçgenin kaleye bakan yüzündeydi, berzaha en yakın kanattaydi; yanıbaşında, içinde kimsenin bulunmadığı bir depo vardı. O anda Andrey ile birlikte iki asker geliyordu. İlk pencerenin yanında durdular. Pencerenin alt kenarıyla zemin arasındaki uzaklık bir insanın boyunu aşıyordu. Yere bir kasa konulmuştu, Andrey bunu üzerine çıktı.

Karanlıklar içerisinden kısık, kalın, bir sesin fısıltı halinde konuştuğu duyuldu

"Kim var orada?"

— Jeliyabov, diye cevap verdi Andrey.

— Öyle mi? Çok iyi. Dinleyin beni, Jeliyabov. Çok önemli düşüncelerim var. Geleceğinizi bildiğim için bazı notlar aldım bu gece.

Hücrenin içinde zayıf bir ışık vardı, petrol lambası olmalıydı bu. Parmaklıklara yapışmış olan adamın yüzü görünmüyordu. Işığa sırtını döndüğünden karanlıkta kalıyordu mahkum. Yine de Andrey, onun çok zayıf olduğunu ve yüz çizgilerinin onu çok genç gösterdiğini farketti. Delikanlı denilebilirdi onun için, öylesine gençti görünüşü.

— İşitiyor musunuz beni? Sesimi duyabiliyor musunuz? diye sordu mahpus.

— Evet, evet.

— Pekala. Bakın Jeliyabov, tam zamanında geldiniz. Şu bildiriyi çok acele yaymanızı istiyorum: "Sevgili eşimiz imparatoriçenin isteği üzerine ve prenslerin, kontların tüm soyluların dileğine uyarak" Dinliyor musunuz?" " köylülerin toprak sahiplerine köle olarak geri verilmesini, askeri hizmet süresinin uzatılmasını, Eski-Müminlerin bütün ibadethanelerinin yıkılmasını uygun gördük..."

Yazılı metinleri okuyordu anlaşılan. Bir başka bildiri de Kutsal Sinod (*) rahiplerine gönderilecekti. Burada imparatorun delirmiş olduğu, iyileşmesi için mihraplarda dua edilmesinin ge-

(*) **Sinod :** Rusya'da ortodoks kilisesinin yönetimini sağlayan kuruluş.

rekliliği, ancak bu devlet sırrının asla kimseye açıklanmamasının zorunluluğu duyurulacaktı. Köylülere, rus silahı kuvvetlerine, muhafız komutanlıklarına, erlerine, piyade ve süvari alaylarına, taşra garnizonlarına yazılmış bildiriler de vardı Neçayev'in elinde. Neçayev bunları bir solukta, şaşırtıcı, ateşli bir acelecilikle okuyordu. Şaşkına dönen Andrey bir kelime söylemeksizin onu dinliyordu. Dakikalar geçtikçe, yavaş yavaş, büyüleyici, garip bir gücün parmaklıklı pencereden sızıp, zehir gibi damarlarına yayıldığını duydu. Kısa bir süre, şunları aklından geçirdi: "Dahiyane bir fikir bu! Çarı idam etmeye de gerek kalmaz. Tüm Rusya ayaklanır." Ama bir an sonra, düşünceleri değişti: "Saçmalık! Bütün bunlar daha önce denendi ve başarısızlığa uğradı. Çigirin eylemleri, Stefanoviç'in bildirileri..." Hücresinde kapalı olan bu adam, dünyadan kopuktu. Olayların bazı kırıntıları kulağına geliyordu tabii. Ancak, yalnızlığı içinde mücadelesini yürütüyor, tek başına hayaller kuruyordu. Özgürlüğün, **gerçek hayatın** hergün biraz daha uzaklaştığı ona nasıl anlatılmalıydı? Daha ne kadar sürecekti bu, bilen de yoktu...

— Yazılarınızı nasıl yazabiliyorsunuz? Mürekkep veriyorlar mı size?

— Hayır, vermiyorlar. Hava deliğinin üzerine toplanan kurumu toplayıp kullanıyorum. Gazla karıştırıyorum onu, diye acele acele cevap verdi içerideki adam. Kurum toplamayayım diye hava deliğimi kapatmakla tehdit ediyorlar beni, o zaman da kanımla yazarım. Denedim daha önce: kestiğim bir tırnağı kana batırarak yazdım.

— Neçayev, kaleyi inceledim, sizi ve Şiriyayev'i de kaçırmamızın olası olduğuna inanıyorum. Bu ay, çarı öldüreceğiz, bütün hazırlıkları tamamladık. Bu büyük sırrı size açıyorum, durumumuzu anlamanız için. Sonra, sizi kurtaracağız, fakat işe sizden başlarsak çarı hiçbir zaman idam edemeyiz. Bir sessizlik oldu. Buğulu bir ışığın önünde duran adamın başı dimdikti. Sonra sesi duyuldu :

— İyi bir karara varmışsınız. Bekleyeceğim. Size başarılar dilerim.

Bir süre daha işlerinden sözettiler. Nasıl haberleşeceklerdi? Adamların hangisine daha çok güvenebilirlerdi? Askerler arasında kimlerin paraya ihtiyacı vardı? Hangileri için iş aramak gerekiyordu? Sonra vedalaştılar. Andrey buzların üzerinde yüyüyerek geri döndü. Yanıbaşında Testere ve başka bir asker daha geliyordu. Yol boyunca tek laf etmedi. Yüreğinde bir ağırlık vardı. Beş nolu hücredeki adama getirdiği bu ani umutsuzluğu, ruhunun ta derinliklerinde duyuyordu. Aynı zamanda biraz da yatışmıştı, çünkü yalan kurtuluşu olmayan bir endişedir, oysaki gerçek, en öldürücü, en korkunç bir gerçek bile olsa, sonuna kadar sadık kalınan, yine de erişilemeyen gerçek, avuntudur.

Beş nolu hücredeki tutsağa beklemekten başka yapacak birşey kalmıyordu. Ruhunun gücüyle gururlanabilirdi. Seçimini yapmıştı. Kendi ölümünü seçtiğini kim olsa anlardı...

Andrey evine döndüğünde, ayakları üzerinde zor duruyordu, o denli yorgundu. Sonya yatağın üzerine uzanmıştı. Anlaşılmaz bir hastalık çeki-

yordu. Yanlarında bazen dayanılmaz ağrılar duyuyor, bazen de bunlar birdenbire geçiveriyordu. Doktora da gitmek istemiyor, hastalığını gizlemeye uğraşıyor, fakat acısı, Andrey'in gözünden kaçmıyordu.

— Nerdeydin? Anya geldi. Öğleden sonra Jessy'de olduğunu, sonra ortadan kaybolduğunu söyledi.

Zorla gülümsüyordu. Kötüye alametti bu. Istırabı çoktu demek ki. Yanına yaklaştı, eğildi, genç kızın kederli gözleri yaşla doluydu.

— Aleksey Kalesi'ne ziyarete gittim. Allah bilir kaç basamak tırmandım. Kaçış olası, ama uzun bir hazırlık gerektirir.

— Üniversitede tutuklamalar olmuş, dediler. Anya gelene kadar senden haber alamadım, içim içimi yiyordu. İşte o zaman hastalandım. Şimdi iyiyim, hiç ağrım kalmadı.

Andrey yemek hazırladı, ev sahibinden semaver istemeye gitti. Sonya günün olaylarını anlatmaya başladı: takip mangası, adım adım çarı izlemişti. O gün, Şairler Köprüsü'nden geçmişti çar, Mihail Sarayı'nda herzamankinden fazla oyalanmıştı. Dönüşte, yine Katerina Kanalı'ndan ve Moyka'dan geçmişti.

ONUNCU BÖLÜM

Gecenin gündüzden farkı kalmamıştı artık. Herşey birbirine karışıyor, aynı ıslak toprak kokusunu, mezar kokusunu yayıyordu. Gün, hafta diye birşey de yoktu, tek bir pazar günü kalmıştı geriye. İki hafta sonu geçmişti işte. Boşuna. Birincisinde, patlayıcılar hazır değildi, ikincisinde ise çar, nedense halk şenliğine katılmamıştı.

Demek ki, hayat pazar gününe kadar devam edecekti, 1 Mart pazar gününe kadar... Ya o gün, ya hiç, çünkü artık güçleri tükenmişti. Andrey'in halinde bir tuhaflık vardı, birdenbire bilincini kaybediyor, dakikalarca baygın kalıyordu. Bazen gün ortasında gittiği apartmanlardan birinde, bir konuşmanın ortasında, bazen de sokakta, tramvaylarda bayılıveriyordu. Kimse farketmemişti şimdiye kadar, kimseye de sözetmiyordu zaten. Bir tek korkusu vardı: Toprak altındayken bayıl-

mak. Aslında, tam bir bilinç kaybı değildi bu, anlık bir baygınlıktı, kendine geldiğinde yüze yüze çok uzaklardan gelmiş gibi bir duyguya kapılıyordu. 20 Şubattan sonra, artık tünele girmesi gerekmedi, kazma işi tamamlanmıştı, İsayev ile Kibalçiç, mayını yerleştirmek için cumartesiyi bekliyorlardı. El bombası atacak olanların ekibi de belirlenmişti: Timoti Mihailov, Risakov, Grinevitski ve Emeliyanov. "Tedhişçiler" denilen bu küçük grup, Ocak ayından başlayarak sabırla oluşturulmuştu. Herbirini ayrı ayrı inceliyor, onlarla uzun uzun konuşuyor, dayanıklılığını ölçüyordu. Gerçekte fazla aday da yoktu, en güçlüler parmaklıkların arkasındaydı.

Sonya, Grinevitski'yi öve öve bitiremiyordu. Andrey ise Timoti'ye güveniyordu fazlasıyla, Presniyakov'u andırıyordu çünkü bu genç. Risakov biraz kararsızdı, bazı anlarda yiğitti, bazen de en önemsiz konularda zayıflık gösteriyordu. Toplantılarda sinirli, yerinde duramaz bir hali vardı, birdenbire budalaca bir kahkaha atıyor, sonra "meraksızlık", "eksantriklik", "diyapazon", "sosyalizm excathedra" gibi garip sözler ediyordu, üstelik de ne anlama geldiğini kendi de bilmiyordu. Ünlü gazeteci ve edebiyatçı Annenski sayesinde Anya Korba'nın çok iyi tanıdığı ve aralarına kabul ettirdiği Emeliyanov, çok genç biriydi. Yine de çok uzundu boyu, sokakta herkesin iki baş üzerinden bakardı. Andrey ona "ünlem işareti" adını takmıştı. Bunlar iyi yetiştirilememiş gençlerdi, pek sağlam da değillerdi, ne olursa olsun, devrim tenceresinde daha bir-iki yıl kaynamaları gerekiyordu. Ama, adam yokluğundan ve

durum da, değil bir-iki yıl, bir ay bile beklemeye elverişli olmadığından, onlardan yararlanmaktan başka yapılacak birşey kalmıyordu.

Andrey, her zaman yaptığı gibi, onların kökenlerini araştırıyor, soylarını soplarını ortaya çıkamaya, onları böyle davranmaya itenin ne olduğunu anlamaya çabalıyordu. Patlayıcılardan, hançerlerden ve çarın öldürülmesinden açıktan açığa sözedildiği bu yasadışı apartmana onları hangi dalga sürüklemişti? Grinevitski polonyalıydı, onun durumunu anlamak kolaydı. Timoti Mihaylov tam bir işçiydi, başkentin birçok fabrikasında çalışmıştı, bir işçi ekibine katılmış sayıyordu kendini. Ya Risakov? Yoksulluk yalnızlık, bitkisel hayat! Akrabaları uzaktaydı. Burada hiçbir yakını yoktu, ama durumu açıkça pek belli değildi. Okudukları yüzünden mi, yoksa baskı ve yoksulluğun kısır döngüsünden kurtulmak isteğiyle mi devrimci olmuştu? Emeliyanov için aynı şey söylenemezdi. Bir kilise bekçisinin oğluydu, İstanbul'da diplomat olarak görevli olan amcası tarafından yetiştirilmişti. Sonra liberal Annenski ailesinin yanına yerleşmiş, belki de burada, konuşmalardan, kitaplardan, soruşturmalardan ve ev sahibinin sürgün cezasına çarptırılmasından etkilenmişti.

Bütün olasılıklar biraraya toplanınca, ortaya çıkan sonuç, onları getirenin zamanın ruhu, heryerde hüküm süren hoşnutsuzluk ve endişe olduğuydu.

Teslis Bayramı çıkmazındaki evi derhal boşaltmaları gerekti, çünkü şubat ortalarında takibedildiklerini farketmişlerdi. Jessy Guelfmann ve

Sablin'in Arabacılar Sokağındaki yeni apartıman dairelerinde, Andrey gönüllü bombacılarını topladı. Kibalçiç, el bombalarının nasıl atılacağını onlara öğretti. Grişa İsayev, Graçevski ve Kibalçiç'in büyük gayretine rağmen bu bombalardan henüz pek az sayıda yapılabilmişti. Ama, zaman kaybetmemek için, gönüllülere patlayıcıların kuramını açıklamaya karar vermişlerdi. Kibalçiç kroki çiziyordu. Ertesi gün perşembeydi. Teknisyenler kentin dışında, ıssız bir yerde denenmek üzere bir el bombası hazırlayacaklarına söz verdiler. Kibalçiç dört kişiden fazla olmamaları için ısrar ediyordu. Daha kalabalık bir grup kuşku uyandırabilirdi. Kibalçiç'in matematiksel görüşleri şaşırtıcıydı. Niçin üç, yada beş değil de, dört demişti? Çünkü hesapları bunu gösteriyordu. Onun kafasında önce sayılar, sonra düşünceler doğardı...

Önce, "Detroy" lokantasında buluşup yemek yemeğe, sonra da tenha bir yere gidip konuşmaya karar vermişlerdi. Gençleri beslemek gerekliydi, yasadışı yaşamaya başlayalı, ekmek parası kazanamaz olmuşlardı. Kibalçiç gelip patlayıcıların henüz hazır olmadığını bildirdi. Ne zaman hazır olacaktı? "Yarın, cumartesi günü". Ertesi sabah, saat dokuzda, nehrin karşı kıyısında Smolni manastırının arkasında buluşacaklardı. Dağıldılar. Andrey eve döndü, Sonya da oradaydı. Yatağa uzanıp üç çeyrek saat boyunca öylece kaldılar. Sonya bir yerinin ağrımadığını söylüyordu, ama doğru değildi bu. Andrey ise bayılmak üzere olduğunu hissediyor, uykuya dalmaktan korkuyordu. Gözlerini açık tutmaya çabalıyordu. Sonya sordu:

"Herşey bittikten sonra, nereye gideceğiz?" "Düşünme şimdi bunları," diye cevap verdi, Andrey. "Bugünkü dertlerimiz yeter, artar bile." Teodosya bölgesinden daha iyi yer bulunmazdı, yada Podolya'da Bratslav'dan. Birdenbire tepenin üzerinde büyük babasıyla nasıl vedalaştığını hatırladı. Parlak mavilerin egemen olduğu bir sabahtı. Sonra da yola çıkmıştı. uzun, tozlu bir yola. Öğleyin sıcak bastırmıştı ve içinde hüzün vardı... Anılar canlılığını yitiren ruhun soğuması demektir. Andrey onları kovuyor, ama bir an sonra inatla yine ortaya çıkıyorlardı.

Saat dört buçukta kalkıp giyindiler, sokağa çıkıp bir faytona bindiler. Belediye Kütüphanesinin yanında, Bahçeler Sokağında indiler. Arabayı gönderdiler. Sonya, Anya Korba'yı bekleyecekti. Andrey'in ise, Neva Caddesi'nde bazı kişilerle randevusu vardı. Karlı kaldırımda, kütüphanenin önünde birbirlerinden ayrıldılar. Birbirlerine: Allahaısmarladık!" dediler. Sonya, herzamanki gibi ekledi: "Dikkatli ol!"

Bu birbirlerinden son ayrılışları oldu.

Bahçeler Sokağı'nda, kalın, sarkık dudaklı, çok adi görünüşlü birisi, Jeliyabov'un peşine takıldı. Genç adam, onu ekmek için birçok kez yönünü değiştirmek, aynı mahalle içerisinde dönüp durmak zorunda kaldı. Kapıcı herzaman öğütlerdi, hiçbir zaman dümdüz yürümeyin, daireler çizin diye.

Moskova'dan gönderilen biri, saat yarımda onu bir kahvehanede bekleyecekti. Daha sonra, Andrey kaleden gelen bir adamla buluştu. Neçayev'in yeni bir mektubunu getirmişti bu haberci.

Neçayev'in bu adamı, Jeliyabov'a karşı özellikle büyük bir saygı duyuyordu. Zarfın üzerinde: "Taras'a, elden verilecektir" yazılıydı. Birkaç gün önce, Neçayev, partinin diktatörlüğünü ve Jeliyabov'un şefliğini kabul ettiğini bildirmiş, bu da hepsini çok güldürmüştü.

Kahvede oturan Andrey, şifre ile yazılmış mektubun içeriğini anlamaya çabalıyordu. Neçayev'in askerleriyle ilgili bilgiler vardı burada, ilerde onların nasıl işlerde kullanılacakları anlatılıyordu: Testere, içkiyi severdi, Diyakonos ise en zekileriydi. "Onları hiçbir zaman işsiz bırakmayın, diye yazıyordu Neçayev. Yoksa içki içmeye alışırlar. Ufak bir ücret de ödemelisiniz, üstlerine başlarına birşeyler almalısınız, ayrıca, onlardan isteyeceğiniz..." Onlardan ne isteneceğini Andrey bir türlü çözemiyordu. Vakit ilerliyordu, Trigoni ile buluşacaktı. Bu yüzden şifre ile uğraşmaktan vazgeçti. Zaten o an için, bu konuların çok büyük bir önemi de yoktu. Bütün bunlara kimbilir ne zaman sıra gelecekti...

Trigoni mobilyalı bir apartman dairesinde oturuyordu. Neva Caddesiyle Kervan Sokağının köşesindeydi apartıman. Ev sahibinin adı Madam Messureau idi. Daha önce Suhanov'a uğrayacaktı Trigoni, artık dönmüş olmalıydı. İlk kata varan Andrey, Mihail'in oturduğu 12 nolu dairenin karşısındaki kapının aralık olduğunu farketti. Kapı aralığından, içeride birşeyin kıpırdadığı seçiliyordu, sanki hemen orada duran biri, alelacele geri çekilmişti.

Trigoni ceketini çıkarmış, sereserpe divana uzanmış, gazete okuyor, bir yandan da piposunu

tüttürüyordu. İşinden dönmüş, yorgun bir aile babasını andırıyordu bu haliyle. Zaten herzaman sakin, herzaman huzurluydu. Andrey çocukluğundan beri ona "Beybaba" derdi.

— Merhaba beybaba! Polis eşiğine kadar gelmiş de haberin yok!

Trigoni yerinden öylesine sıçradı ki, Andrey bile şaştı buna. Yüz kiloluk vücudunu göz açıp kapayana kadar divandan koparmış, iki metre ileriye fırlatmıştı.

— Yüzbaşı mı? diye sordu Andrey'e.

— Hangi yüzbaşı?

— Deniz yüzbaşısı. Karşıki dairede oturan. Evvelsi gün kuşkulandım ondan. Aşırı derecede kibar davrandı bana karşı, bir takım hikayeler anlattı durdu. Hatta buradan taşınmaya bile karar verdim bu yüzden.

Andrey kapıya yönelen arkadaşının kolunu yakaladı:

— Dur! Nereye gidiyorsun?

— Semaver istiyeceğim.

Dışarı çıktı. Andrey onun güçlü sesini duydu: "Katya, semayeri getirir misiniz?"

Sonra bir takım ayak sesleri, itişme kakışmanın neden olduğu gürültüler işitildi. Mihail'i sürükleyerek götürüyorlardı. Andrey'in cebinde Smith-Wesson tabancası vardı. Kılıfın içindeyse Neçayev'in mektubu bulunuyordu. Alçaklar şifreyi çözeceklerdi elbette ki. Yok mu etmeliydi? Yoksa kaçmaya mı çalışmalıydı? Dışarı fırladı, güçlü kuvvetli Trigoni'yi ite kaka karşı daireye sokmaya çalıştıklarını gördü. Altı kişiydiler. Andrey dışarı çıktığında koridorda kimse kalmamış-

tı. Genç adam derhal merdivenlere atıldı. Arkasından birisi yetişip kollarından yakaladı onu, Bahçeler Sokağında arkasına takılan sarkık dudaklı adam ise aşağıda belirmişti. Tabancasını bile çekmeye vakit bulamadı Jeliyabov, artık etrafındakiler dört kişi olmuşlardı. Sımsıkı tutmuşlardı onu.

— Nikolay İvanoviç Slatvinski misiniz siz?

Bıyıklı bir jandarma Andrey'in cebinden çıkarıp verdiği hüviyete gözlerini dikip bakıyor sonra tiyatroda oynar gibi, aşırı ciddi bir tavırla Jeliyabov'un yüzünü inceliyordu.

— Elbette. Ne istiyorsunuz benden? Bir polis memuru Andrey'in cebinden Smith-Wesson'u çıkarttı.

— Şu küçük şeyi bana verin, dedi bıyıklı. Bir ricam daha var. Benimle birlikte gelin.

Merdivenleri birlikte indiler. Hizmetci kadın ve ev sahibesi, antrede durmuşlar korku dolu gözlerle bu sahneyi seyrediyorlardı. Birisi kadınlara fransızca birşeyler söyledi... Evin önünde arabalar bekliyordu. Önce Mihail'i bindirdiler. Kapının önünde de iki jandarma bekliyordu. Andrey bıyıklıya seslendi:

— Sokakta olsaydık, yakalayamazdınız beni!

Öteki kıpkırmızı oldu, bir şeyler homurdandı, eliyle Andrey'e arabaya binmesini işaret etti. Valiliğe gittiler. Andrey'in ilk gördüğü kişi Dobrijinski oldu. Gözle görülür derecede şişmanlamıştı, saçları yine kızıl-sarıydı, yalnız teni biraz solmuştu.

— Jeliyabov! diye haykırdı savcı odesalılara özgü bir canlılıkla. Siz misiniz gerçekten?

Bir saat sonra, aynı arabayla, tutukevine sevkedildi. Kapıdan girdiler. Andrey sonunun geldiğini hâlâ anlayamıyordu. Birden hatırladı, üç yıl önce aynı kapıdan çıkmıştı, Büyük Mahkemeden sonra. O zaman da kıştı, bu büyük şehir ona yabancıydı, şiddetli bir soğuk hüküm sürüyordu, Andrey'in içinde kararsızlık, gençlik duyguları ve umut vardı...

Ertesi gün, 28 Şubattı. Bombacılar, tramvayla dışına çıkıp patlayıcıları denemeye gittiler. Issız bir yer buldular. Timoti Mihaylov cıva fülminatla dolu bir kabı fırlatıp attı. Gerektiği biçimde patladığını gördüler. Jeliyabov gelmemişti. Bombacılar onun nerede kaldığını birbirlerine soruyorlardı. Sonra Jessy'ye gidip onu beklediler. Oraya da gelmedi. "Çok işi var, meşgul galiba" diye düşündüler. Bu sırada Uruç Yortusu Sokağında, Trigoni ile Andrey'in tutuklandığı öğrenilmişti.

Sonya bütün gece Andrey'in gelmesini bekledi. Sabah ve öğleden sonra da. Son derece endişeliydi. Saat ikiye doğru, kapıcı gelip yetkililerin evde oturanların geceyi orada geçirip geçirmediğini sorduklarını bildirdi. Saf ve aptalca bir adamdı. Sonya'nın "ağabeyi", "Nikolay İvanoviç" acaba evde miydi? O anda, Sonya herşeyin bittiğini anladı. Andrey yakalanmış, içeri alınmıştı, şimdi evinin neresi olduğunu soruşturuyorlardı. Genç kız, Petruşkov'a ağabeyinin gece eve geldiğini, ama o saatte bürosunda bulunduğunu söyledi. Sonra en gerekli birkaç eşyayı yanına alıp servis merdiveninden avluya inerek, tütüncünün yanın-

dan geçti ve sokağa çıktı. Urûç Yortusu Sokağında, Suhanov'a rastladı. Yanındaki ağır yükleri taşımasına yardım etmesini istedi ondan. Evden nitrogliserinlerin de çıkartılmasını söyledi, bu istekleri derhal yerine getirildi.

Bu sırada, peynirci dükkanında beklenmedik şeyler oluyordu : Aniden bir sağlık ekibi inceleme yapmak üzere çıkagelmişti. Bogdanoviç'ten başkası yoktu o sırada içerde.

Üç gündür, "Kobozev"lerde telaş ve endişe artmıştı. Kapıcıların kulağına birşeyler geldiği söyleniyordu, komşu esnaf da bir takım kuşkular duymaya başlamıştı. Dükkandan çıkan Suhanov'un ardına hafiyelerin takıldığı söyleniyordu. Sonra adam hızla geçen faytonlardan birine atlamış, peşine düşenlerden kurtulmuştu. Bütün bunların anlamı, sözümona ticaretlerinin günün birinde suya düşeceğiydi.

Bu yüzden, büyük bir üzüntüye kapılan Bogdanoviç, "İşte, sonumuz geldi," diye düşündü karşısında general üniformalı birini görünce. Dahice bir zekaya sahip olan general Mrovinskiydi bu, sağlık komisyonunun başıydı. Ayrıca bir polis komiseri ve kapıcı da gelmişti. Dükkanın içinde, dipte, bir kasanın üzerine, fıçılardan çıkardıkları peynirleri koyuyorlardı. Mrovinski, bunun üzerinden peynir kırıntılarının düşebileceğini ve çürüyüp kokuşacağını söyledi. Fıçıların deliklerini de tıkamak gerekliydi sağlık ekibinin fikrince. Bogdanoviç onlara teşekkür etti ve dediklerini derhal yapacağını bildirdi. Ortalıkta toprak dolu kaplar duruyordu, bunların yalnızca yüzeyi peynirle örtülmüştü. "Ne var bunların içinde?" diye sordu-

lar, "Sadece peynir mi?" diye sordu general. "Elbette, generalim. Peynirden başka birşey yok orada." Tam bir budala rolü yapıyordu Bogdanoviç, gözlerini açа açа, bağırarak konuşuyordu. Mrovinski yerde nem lekeleri görüp nedenini sordu.

Taze krema fıçısını devirdiklerini söyledi, "Kobozev" Bunu kabul edip bitişikteki odaya geçtiler. Orada, yeraltına inecekleri zaman açtıkları tahtadan kapak vardı. Mrovinski ona da bastonuyla vurup, eliyle yokladı. Ama bu kontrolleri isteksizce, tembelce yapmıştı, yine de yanılmamıştı kuşkusunda. Bogdanoviç'in kalbi duracak gibi oldu. "Bu tahta nedir peki?" Bogdanoviç yine bağıra çağıra: "Rutubetten korunmak için, efendim", dedi, "Nefes alamaz olmuştuk da" General var gücüyle pencere kenarına abandı, sağlamlığını denemek için. Birşey olmadı, ekip içerki odaya geçti. Avluya bakıyordu burası. Toprak yığınları samanla, kömür tozuyla ve çuval bezleriyle gizlenmişti. Mrovinski ayağının ucuyla yığınları söyle bir karıştırdı, sonra teftiş ekibi çıkıp gitti. Biraz sonra Yakimova gelince Bogdanoviç'in çılgın gibi dansedip bağırdığını gördü:

— Kedimiz kandırdı onu! Yaşasın! Yaşasın! Kedimizi pek sevdi! Durmadan kedimize baktı ve gitmeden önce eğilip onu okşadı. Yaşasın kedileri seven generaller!

Öğleden sonra, saat üçte, Vera Figner'in evinde, Sofiya Perovskaya, Anya Korba, Suhanov, Gratşevski, Frolenko ve elbette ki Vera ile İsayev yani "ev sahipleri" biraraya toplandılar. Perovskaya odanın bir ucundan diğerine gidip geliyordu. "Sonya, otursana!" dediler. İşitmedi. Birdenbire

ihtiyarlamıştı, bakışları bir noktaya dikiliydi, sanki kamburlaşmıştı. Giriştikleri iş ne ertelenebilir ne ne bir yana bırakılabilirdi. Olanaksızdı bunlar! O halde, yarın! Pazar günü, öğle üzeri. Elbombalarını hazırlamak için bir gecelik iş yapmaları gerekiyordu, dört elbombasından hiçbiri hazır değildi daha.

— Yarın olması gerek, dedi Sonya. Oradakileri sorumluluktan kurtarmalıyız. Anlıyor musunuz?

Hepsi anlıyorlardı. Durmadan Andrey'i düşünüyorlardı zaten. Birdenbire genç kızın dalgınlığını, söylenenleri duymadığını farkettiler, gözleri keder doluydu. Bir an sonra, yine sarsılmaz katılığına kavuştu. Alınacak tedbirlerden, kararlardan sözetti, emirler verdi. Bazı işaretlere göre, Jessy ile Sablin'in oturduğu yeni apartıman tehikediydi. O halde herşeyin Urûç Yortusu Sokağına taşınması gerekiyordu. Herşeyden önce nitrogliserin ve bomba yapımı için gerekli teknik malzeme getirilmeliydi. Sonya: "Çar Bahçeler Sokağından geçmezse ne yapacağız?" diye sordu. Hep bir ağızdan cevap verdiler: "O zaman onu yalnızca el bombaları ile öldürürüz."

Artık bombacıları ve işaretçileri uyaracak zamanları yoktu. Bir gün öncesinden beri ne yapacaklarını biliyorlardı: Sabah saat onda Arabacılar Sokağında mevzilerini alacaklardı. Sonya, Jeliyabov'un yerini tutacaktı. Arkadaşları çok yakından tanıyorlardı genç kızı, Andrey'i tanıdıkları gibi. Onlara, Jeliyabov'un tutuklandığını söylemek gereksizdi.

— Sizlere Taras'ın sözlerini iletmeye geldim,

dedi Sonya, gülümseyerek. Bir süre önce bana dedi ki: "Artık bizi hiçbirşey durduramaz, artık istesek de duramayız."

Sonya, Grişa İsayev'i, peynirci dükkanına gönderdi. Mayınları yerleştirecekti genç adam orada. Akşam saat beşte, Suhanov, Kibalçiç ve Gratşevski çalışmalarına başladılar. Dört bombanın ertesi sabaha hazır olması için bütün gece çalışacaklardı. Sonya ve Vera Figner onlara yardım ediyorlardı, en basit işleri yapıyorlardı elbette. Malzemeyi tartıyorlar, evvelce gaz dolu olan tenekeyi açarak bombalar için zarf olarak hazırlıyorlar, cıva fulminatla dolduruyorlardı içlerini. Tüm arkadaşları onları rahatsız etmemek için uzaklaşıp gitmişlerdi. Bütün gece, ocaktaki ateş ve ışıklar yanık kaldı. Sabah saat dörtte, kadınların artık ayakta duracak halleri kalmamıştı. Yere yığılmak üzereydiler. Perovskaya gidip yatmaya karar verdi, daha sonrası için güçlü olması gerekliydi. Sabah sekizde kalktığında iki bomba tamamıyla hazırdı, diğer ikisi de bitmek üzereydi, bir doldurulmaları kalmıştı geriye. İlk iki bombayı alıp bir başörtüsüne saran Sonya, bir faytona atlayıp Arabacılar Sokağı'na gitti. Biraz sonra Suhanov da onu izledi. Arkalarından, Kibalçiç sonradan hazırlanan iki bombayla geldi.

Sabahleyin, bombacılar gelmişlerdi. Perovskaya, Jeliyabov'un tutuklandığını onlara duyurdu. Birdenbire, istemeyerek söylemişti bunu, aklından bir türlü çıkaramıyordu çünkü. Bombacılardan biri: "Taras şu köşede duracak," deyince dayanamamış, herşeyi anlatmıştı. Bombacılar son derece üzüldüler. Kendileri için yada dava için

korkuya kapılmış değildiler. Ama, çok derin bir acıma duygusu içindeydiler. Sonya, onlara şefkatle baktı, o anda onların ne kadar genç olduklarını birdenbire anlamıştı! Grinevitski kısa, siyah sakalıyla, bıkkınlık dolu bakışlarıyla yakışıklıydı. O gece uyumayıp "ne olur, ne olmaz" diye bir mektup yazdığını, bunu genç kıza okumak istediğini söyledi. Sonya, bunu çok istediğini söylediyse de başka konuşmalar yüzünden unuttu gitti. Daha sonra, ancak onlar gittikten sonra hatırlayabildi. Risakov sigara içiyordu. Timoti Mihaylov ötekilerden daha sakin görünüyordu, ama yumrukları sıkılıydı. Sırık boylu Emeliyanov, gözünü kırpıştırıp, kocaman ağzıyla tuhaf tuhaf gülümsüyordu. Yüzü tam bir çocuk yüzüydü o sırada.

Sonya, herbirine nerede duracaklarını ve hangi işaretleri bekleyeceklerini açıkladı. Bahçeler Sokağından sözederken ısrarla üzerinde durdu "İşte, orada bekleyecekler, çarı!" Bahçeler Sokağında neler olacağını bilmiyordu gençler, başka bombacıların bekleyeceğini sandılar çarı. Genç kız, eline bir zarf aldı, üzerine bir plan çizdi: "Bakın, Bahçeler Sokağı burası. İtalyanlar Sokağı, Manej Sokağı burada. İşte, Katerina Kanalı. Orada durmalısınız, sen şurada, sen de şurada. Ben de şu köşeden mendilimi sallayarak size işaret vereceğim. Bu çarpı işaretini koyduğum yer... suikastın yapılacağı yerdir..." Kulak kesilen, kalpleri hızlı hızlı çarpan, gözlerini üzerine diken gençlere bakarken, Sonya aklından şunları geçiriyordu: "Bu çocukcağızlar, bizim kahramanlarımızın yerine nöbeti almaya geldiler. Başka seçimimiz yok, artık olacakların önüne geçemeyiz..."

Evet, dört genç: İsa çehreli Grinevitski, suskun Timoti, çıkık elmacık kemikli, açlık çeken, papaz okulu öğrencisi gibi soluk yüzlü Risakov, ince uzun, raşitik, çocuk bakışlı Emeliyanov. Tayin edici darbeyi indirerek Rusya'yı baştan aşağı değiştirme görevini üstlenenler onlardı.

İmparatorun kafasını iki sorun kurcalıyordu: Prenses Yuriyevskaya'yanın taç giymesi ve Loris'in milletvekilleriyle ilgili tasarısı. Bu iki sorun birbiriyle hiç ilgili değildi, yine de içiçe giriyor birbirine karışıyordu, çünkü bunların düşmanları aynı kişilerdi. Aniçkov Sarayındakiler, yani veliaht prens ve onun yakınında bulunanlar, örneğin Pobiyedonotsev, hem prensesten hem de anayasadan nefret ediyorlardı. Yuriyevskaya'ya gelince, onun kanadı altındakiler, sırf diğerlerine inat olsun diye anayasacı geçiniyorlardı. Loris ise, taviz vermenin gerekli olduğuna inanıyordu, ama bunların onun tasarısında olduğu gibi küçücük ödünlerden ibaret kalması daha uygundu. Taviz bile denmezdi bunlara, "Kabul ediyoruz!" demenin kibarlığı ve büyüklüğü sözkonusuydu yalnızca.

Öneri şuydu: soylu yüksek memurların yanına, taşradan gelen, zemstvo üyeliği yapmış milletvekilleri eklenecekti. Bazı önemli kentlerin temsilcileri olacaktı bunlar. Loris-Melikov'un düzenlediği bazı senato soruşturmalarının ürünü olan bir dizi yasa taslağını hazırlamakla görevli komisyonda çalışacaktı adamlar. Taslaklar komisyon tarafından incelendikten sonra, Devlet Konseyine gönderilecek, orada da çeşitli kamu kuruluşlarının temsilcileri yeralacaktı. Bu kişiler

"özel bilgilere, deneyime ve olağanüstü özelliklere sahip, kendini kanıtlamış kimseler" olacaktı kuşkusuz.

İşte bu reform girişimi, hatta kanun bile olmayıp, bir tür kanun hazırlama yolu olan bu çalışmalar, "Loris-Melikov'un anayasası" adını aldı nedense. Petersburg'da dedikoduyla beslenen yüksek sosyete çevrelerinde günün konusu olmuştu bu yenilik. Gülünçtü bütün bunlar! Kimisi bu sözümona anayasaya büyük umutlar bağlıyor, daha başkalarının ise ondan ödü kopuyordu. Kimisi ise öfkeliydi, Alman İmparatoru Wilhelm bile heyecanlanmıştı bu yüzden. Yeğeni çara, hükümeti üzerindeki otoritesini koruması için gereken herşeyi yapmasını yazmıştı. Sanki otokrasi tehlikeye girmiş gibi!

Bir yıl öncesinden beri, Aleksandr II, Loris-Melikov'a karşı günden güne artan bir güven besliyordu. Gerçekten de, kont onu yatıştırıyor, ülkede huzurun yerinde olduğuna onu inandırıyordu. Ufak tefek köylü isyanları oluyorduysa da bunları hesaba katmaya bile değmezdi. İktidarın otoritesi güç kazanıyordu, nihilistlerin sesi sedası çıkmaz olmuştu, yine de gizli polisin çelik pençesi onların yakasına yapışıyor, bunlar, birer birer hapsi boyluyorlardı.

Cumartesi günü, Loris çara sevindirici bir haber getirmişti : Tedhişçilerin şefi, Jeliyabov yakalanmıştı. Aleksandr, öylesine coştu ki, koşup bu haberi prensese duyurdu. Loris, onu heyecandırmayı bildiği kadar, ateşini soğutmayı da biliyordu. Çara, bazı işaretlere göre canilerin umutsuzca eylemlere girişeceklerinin sanıldığını, Pa-

zar günü eğlenceye gitmesinin doğru olmayacağını söyledi. Aleksandr karşı çıktı bu görüşe. Yaşadığı hapis hayatı ne zaman bitecekti? Bütün şefler yakalanmıştı. Okladski'nin açıklamalarından bunu iyice biliyorlardı. Vicdansızların partisi ezilmişti. İki haftadır sokağa çıkmıyordu zaten.

O akşam, çar, prensesin salonunda iskambil oynarken, sehpalardan birinin üzerinde duran kendi fotoğrafına kazara çarptı. Resim halının üzerine düştü. Bu önemsiz olay yüzünden, batıl inanışlı Aleksandr aniden büyük bir korkuya kapıldı. Son zamanlarda meydana gelen tatsız olaylar bir bir aklından geçti. Bir önceki gece, gökyüzünde çok parlak, bir yıldız belirmişti. İki kuyruğu vardı yıldızın, biri yere doğru çevrilmişti, diğeri yükseklere doğru. On gündür, her sabah, penceresinde, boğazlanmış güvercinler buluyordu. Sonra, yırtıcı bir kuşun, belki de bir kartalın, Kışlık Saray'ın damına yuva kurduğu anlaşıldı. Kuşu yakalayıp öldürmek için günlerce uğraştılar, sonunda tuzağa düştü, ama kurtulmayı ve uçup gitmeyi başardı. Sonra da biraz ötedeki meydanlığa düşüp öldü. Bu çok iri yırtıcı kuşu, Doğal Bilimler Müzesine koymayı düşünüyorlardı. Anlaşılmaz bir işti bu kuş hikayesi, Aleksandr bu olayı prensese anlatmaktan kaçınmıştı. Can sıkıcı bir şey daha vardı: Korkunç bir rüya görüyordu birkaç gecedir Kanlı bir hilal yükseliyordu gökyüzünde. Daha önce de görmüştü bu rüyayı. Beş yıl önce, İstanbul'daki rus konsolosu, Ali Efendi adlı bir türk falcısına başvurmuş, o da bu rüyayı şöyle yorumlamıştı: Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaş yüzünden, tanrı çarı cezalandıracak,

bu cezayı yerine getirecek kaatiller onun kendi halkı arasından çıkacaktı.

Halının üzerine düşen fotoğraf yüzünden bir anda bunları hatırladı. Artık oyundan zevk almaz olmuştu. Prensesin de yüzü üzüntü doluydu, ertesi gün şenliğe gitmemesini rica etti çara. Bir yandan da, kağıt oyununu birlikte oynadıkları soylu bir hanım, çarın ertesi gün bir yere gitmemesi için yalvarıyordu. Bunlar, canını sıktı onun, artık herkes çarın güvenliğini düşünmeye, ona öğütler vermeye başlamıştı.

1 Mart sabahı, II. Aleksandr, her zamanki gibi saat sekizde kalktı. Uzun süre, sarayın salonlarında, prensesle birlikte dolaştı. Sonra bir ara Loris-Melikov'la görüştü. Artık ulusal bir reform olarak kabul edilen kanun taslağı o gün imzalanacaktı. Pazartesi günü ise, ferman biçiminde ilan edilecekti, bu proje. Bir gün önce, Loris çok hasta görünüyordu. Aleksandr, bir haberci gönderip sağlık durumunu sordurmuş, iyileşmediyse kendisini görmeye geleceğini bildirmişti. Kanun tasarısının o gün imzalanması gerekliydi. Çarın omuzundan ağır bir yük kalkacaktı böylece!

Çeyrek saat sonra, Loris çıkageldi. Askerce, dimdik yürüyordu, ama görünüşü iyi değildi, yüzü toprak rengiydi, gözleri kızarmıştı. Aleksandr kendisine anlatılanlardan, Loris'in çekilmez bir hasta olduğunu, muayene olmayı kabul etmediğini, duyduğu ağrıları anlatmakla yetindiğini, koltuğunun altına termometre bile koydurmadığını biliyordu. Ne yapılabilirdi? Adamın huyu böyley-

di. Kont hastalığıyla ilgili pek bilgi vermedi, konuyu değiştirmeye çalıştı, belgeleri imzalattırdıktan sonra, Bahçeler Sokağında soruşturma yaptırdığını, olumsuz hiçbir yön bulunmadığını bildirdi. Bir yıldan fazla zamandır, bu sokakla ilgileniyorlardı. Totleben, Goldenberg'den elde ettiği bazı bilgileri iletmişti bu konuda. Ama hiçbir şey bulamamışlardı kuşku uyandıracak... Yine de, Loris, çarın şenliğe gitmesine karşıydı. Bu yüzden sabahtan beri gezmeye çıkmaktan başka birşey düşünmeyen çar, yine kararsız kaldı.

Çar, her zamanki gibi, ne yapacağını bilmez haldeydi, Loris'in Valuyev adında birinin çevirdiği entrikalar konusunda yaptığı açıklamaları hayal meyal anlayabiliyordu. Loris, herzaman yaptığı gibi, konuşmasını atasözleriyle, vecizelerle süslüyordu. O gittiğinde, çara, kardeşi Konstantin'in eşi, grandüşes Aleksandr Yosifovna'nın gelişini haber verdiler. Çar ikirciklenmekten hemen hemen kurtulmuş, sokağa çıkmamaya karar vermişti. Bu karar, grandüşesi çok üzdü. O gün oğlu Dimitri, çarla birlikte ilk kez olarak gezmeye gidecekti.

O anda, çar aniden şenlik yerine gitmeyi kararlaştırdı! Zaten çok da arzu ettiği için, içinde büyük bir sevinç duydu. Birdenbire, koşa koşa merdivenleri tırmanarak prensesin dairesine çıktı. Milletvekilleriyle ilgili fermanı imzaladığını, şenlikten sonra Mihail Sarayına, grandüşes Katerina Mihaylovna'yı ziyarete gideceğini, öğleden sonra, saat ikibuçuğa doğru döneceğini bildirdi. Daha sonra, akşam yemeğine kadar, Grandük Vladimir ile birlikte vakit geçireceklerdi. Prenses,

Bahçeler Sokağından geçmemesini özellikle rica etti.

— Frol'e söyle de Katerina Kanalından geçsin, dedi, çar veda ettikten sonra, Katerina Kanalı'ndan, duyuyor musun?

Antrede, muhafız, kulakları sağır edercesine, dalkavukça selamını verdi: "Çok yaşasın çarımız! İmparator Hazretleri!" Kupa arabasının yanında, polis şefi Dvorjinski duruyordu. Onun bineceği atlı araba da tam kapıyı örtecek şekilde duruyordu. Bu önlemin amacı, imparatorun sokağa çıkış hazırlıklarını dışarıdaki kaatillerin görmesini önlemekti. Arabacı Frol Sergeyev, Orlov cinsi atlarını hareketsizlikten birdenbire dörtnala kaldırabilirdi.

Doğrudan doğruya çara bağlı olarak çalışan Albay Dvorjinski, dik bakışlarıyla herkesi süzüyordu. Saraydan başlayarak, çarın bütün gezisi boyunca ona refakat etmek için gelmişti, emrinde polis ekipleri ve atlı jandarmalar vardı. Aylardan beri ilk kez olarak, polis şefi, arabasının içinde kendini rahat hissediyordu. Sebepsiz değildi böyle huzurlu oluşu. O sabah, saat dokuzda, Başkent Valisi Fedorov'un yanına çağrılmış, yanında diğer polis şefleri ve komiserlerle birlikte, "anarşistlerin başı" Jeliyabov'u tutuklamıştı. "Bak sen hele! Uzun zamandır aradıkları adam bu!" diye düşünmüştü o anda. Bir iki kişi daha yakalansın hele, bütün bu ayaklanmanın sonu gelecekti. Fedorov, budala, heyecanlı bir kişiydi. Dvorjinski katlanamıyordu onun bu hallerine. Duruma hakim olan kendisiydi. Bu tür gizli örgütleri ortaya

çıkartan ve yokedenin kendisi olduğuna herkesin inanmasını istiyordu.

— Sizleri çağırmamın nedeni, sayın baylar, minnettarlığımı bildirmek isteğimdir. Sizlere, baylar, yürekten teşekkür ederim!

1 Mart günü, imparatorluk muhafız alayının istihkam taburu şenlikte yer alacaktı. Manej yerine varıldığında, ordu korosunun bas sesli şarkıcısı bağıra çağıra çarın gelişini haber verdi. "Dikkat!" diye bir emir verildiği duyuldu. Kapı açıldı ve maiyetindekilerle birlikte, istihkamcıların üniforması içinde imparator at üzerinde içeri girdi. Alanın ortasına vardığında, atını taburun tam ortasına sürdü ve burada askerlerini selamladı. Orkestra milli marşı çalmaya başladı ve iki dakika süren "Yaşasın Çar!" sesleri çın çın çınladı.

Geçit resminden sonra, çar en sevdiği kuzini olan Katerina Mihaylovna'nın yanına, Mihail sarayına gitti, orada çay içti. İkiyi çeyrek geçe, Saraya dönmek üzere yola çıktı. İmparatorun korteji, iki yandan kazak askerleriyle çevriliydi. Mühendisler Sokağından dörtnala geçerek rıhtıma indiler. Sonra Katerina Kanalı boyunca yola devam etmek üzere köşeyi döndüler. Kanal kenarları ıssızdı. Bir çocuk, bir sepeti karların üzerinde sürüklüyordu. Öteki yönden bir subay yürüyerek geliyordu. Başı açık genç bir adam, elinde bir paket tutuyor, kaldırım üzerinde duruyordu. Kupa arabası önüne kadar geldiğinde, elindeki paketi birdenbire atların ayakları arasına fırlattı.

Risakov istemeyerek "birinci bombacı" ol-

muştu. Timoti Mihaylov son anda korkuya kapılmış, bu görevi üstlenmekten kaçınmıştı. Sabah, onları tatlıcıda toplamışlar, herbirinin nerede yer alacağını söylemişlerdi. Herkese komuta eden sarışın kız (Risakov onun adının Perovskaya olduğunu henüz bilmiyor, kendi kendine onu "sarı kız" diye isimlendiriyordu) onların arkadaşlık derecesine göre ikişer ikişer gruplaşmalarını istemişti, en yakın arkadaşlar sonuna kadar birlikte kalacaklardı. Ama birbirlerini daha iyice tanımıyorlardı bile. Herşey hızla, karmakarışık biçimde düzenlenmişti, rüyaya benziyordu olanlar. Dışarıdan, büyük bir güçten geliyordu buyruklar. Risakov "sarı kızın" bile, bütün yüksekten bakan edasına, gücüne ve kesin tavırlarına karşın, kendi başına hareket etmediğine, bu büyük, ezici gücün etkisi altında olduğuna inanıyordu.

Tatlıcıda, kimse birşey yiyemedi. Yalnızca "kedi yavrusu" diye bildikleri Grinevitski birşeyler atıştırdı. Sarışın genç kız şöyle dedi: "Mendilimi sallayacağım. Bunun anlamı hemen kanala gidiniz, olacak." Grinevitski ile birlikte yolda bir aşağı bir yukarı gezinirken, beyaz mendille kızın burnunu sildiğini görmüşlerdi. Timoti bu işareti görememişti. İkisi kanal kıyısına gittiler, yerlerini aldılar. Birbirlerinden birkaç adım uzaklıkta duruyorlardı. O sırada manej yerinin yönünden, ipince upuzun Emelyanov'un geldiğini gördüler.

O anda sarışın kız, kanalın öteki yakasında, tam karşılarındaydı ve mendilini sallıyordu. Bunun anlamı, atlıların köşeyi döndüğüydü. Gerçekten de, kasırga gibi bir gürültü çıkartarak,

atların, nallarıyla kaldırım taşlarını dövdüğü işitiliyordu...

Risakov atları hedef almıştı. İmparator kupa arabasından yara almaksızın çıktı. Duman dağıldı. Öldürücü bir yara almış olan sepetli çocuk avaz avaz bağırıyordu. Risakov'un üzerine atılıp, onu karların üzerine yuvarladılar. Çar yanına geldi, birisi o anda canını acıtacak biçimde kollarını arkaya büküyordu.

— Kimsiniz siz?

— Glazov.

— İyi doğrusu! dedi çar. Yüzü Risakov'a bembeyaz ve hamur gibi kabarık görünmüştü.

Etraftan bağırıyorlardı: "Majesteleri! Çabuk! Geri dönelim! Saraya! Tanrıya şükürler olsun, çarımız yaralanmamış!" Ne diye Tanrıya şükrediyorlardı sanki? Risakov kendi kendine soruyordu bunu. Kollarını koparıyorlar, gırtlağını sıkıyorlardı onun. Çar Grinevitski'ye doğru birkaç adım attı. Aniden gök gürültüsünü andırır bir gümbürtü duyuldu. Herşey havaya uçtu, dumana boğuldu. Bir dakika sonra çarı, kırılan arabasının arkasındaki atlı arabaya götürüyorlardı. Şimdi, büyük bir kalabalık toplanmıştı oraya. Herkes şaşkınlığa uğramış, bağırıp çağırıyordu.

Grinevitski, imparatorla birlikte kendini de havaya uçurmuştu. İmparatorluk ahırlarındaki hastahaneye götürüldü. Burada, sekiz saat sonra öldü. Ölmeden önce, kısa bir süre için kendine gelmiş, adı ve mesleği sorulunca yalnızca "Bilmiyorum," diyebilmişti.

Suikastten bir saat yirmi dakika sonra çar, sarayında öldü. Falı bilen çok az sayıdaki insan,

parisli falcının söylediklerinin doğru çıktığını anladılar. Yedinci suikasttten de kurtulmuş, Risakov'un bombası iki kazağı, küçük çocuğu ve atları öldürmüştü. Ama sekizinci bomba, çarın hayatının sonu oldu. Tabii ki, saçmaydı bunlar, rastlantıdan başka birşey değildi... Yine de, fala inanmayan birisi, o pazar günü neler olacağını kesinlikle biliyordu. Öğleden sonra ikide, yerinde duramaz olmuş, hapishane hücresinde bir duvardan ötekine gidip geliyordu. Kentten gelen seslere kulak kabartmıştı. Bir patlama bekliyordu. Birşey duymadı, bu da sebepsiz değildi. Yine de inatla dinlemeyi sürdürdü, sanki bir alıcı kesilmişti bütün varlığı. O gün, öğleden sonra, saat üçte başka hiçbirşey yapacak durumda değildi...

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Savcı Dobrijinski, 27 Şubat 1881 perşembe günü, Andrey'i görünce "Jeliyabov, siz misiniz?" diye bağırmıştı. Bunun arkasından Andrey'in ilk ifadesi alındı.

"Adım, Andrey İvanoviç Jeliyabov. 30 yaşındayım. Dini inancım... (Burada hiçbir şey yazılmamıştı.) Teodosiya bölgesinden, Nikoleyevka ilçesindenim. Ülkemin kurtuluşu için çalışıyorum. Bir babam, annem, Mihail adında bir erkek kardeşim ve isimleri Aleksandra, Mariya ve Olga olan üç kızkardeşim var. Hepsi de aynı bölgede yaşıyorlar. Evli ve bir erkek çocuk babasıyım. Eşimin ve oğlumun nerede olduğunu bilmiyorum. Yaknenko'da, kayınbabamın yanında yaşadıklarını sanıyorum. 193'lerin mahkemesinde yargılandım ve beraat ettim. Daha sonra çeşitli takma adlarla, halkın kurtuluşu adına toplanan fonlar

sayesinde yaşadım. Halkın İradesi Partisi'ne bağlı olduğumu kabul ediyorum. Aleksandrovsk'taki suikasti düzenlediğimi kabul ediyorum. O zamanlar, Çeremisov takma adını kullanıyordum. Petersburg'ta oturduğum evin adresini vermek istemiyorum, burada tanıdığım kişilerin de adlarından sözetmek istemiyorum. Tutuklandığım sırada üzerimde bir tabanca bulundu, ayrıca pullu bir zarf, şifreyle yazılmış iki kağıt. Kağıtlarda yazılı olanları açıklamayı reddediyorum. **Andrey Jeliyabov".**

İlk iki gece, çok iyi uyudu. Uzun zamandan beri bu ilk kez oluyordu.

Üçüncü gece, 1 Mart'ı, 2 Mart'a bağlayan geceydi. Onu uyutmadılar. Geceyarısı, birdenbire uyandırıldı. Saat iki sıralarıydı. Hemen giyinmesini emrettiler ve onu Zincirli Köprünün yakınlarındaki Gizli Polis Merkezine götürdüler. Soğukkanlılığını kaybetmeden, kendi kendine şöyle soruyordu: "Acaba beni sorguya mı götürüyorlar? İşkence mi yapacaklar?" Uzun zamandır Üçüncü Şube'de yapılan işkencelerden sözedildiğini duyuyordu. Burada, tutuklular, bodrumda, yarı bellerine kadar toprağa gömülürlerdi. Karakozov'a bu şekilde işkence yapıldığı söyleniyordu. Bütün bunlar, çok gizli tutuluyordu. Ama niçin geceyarısı uyandırılmıştı? Andrey, öteden beri "sorgulama" düşüncesine kendini alıştırmıştı. Bu konuda birçok kez tartışmalar olmuştu. Çoğunluk artık işkence diye birşey olmadığını, bunların tarihe karıştığını söylüyordu. Yine de Andrey, kendi kendine soruyordu: "Benim gibi birini yakaladıkları zaman ne yaparlar, acaba? Onlara bir kelime bi-

le söylemeyeceğim kesin. İşkence etseler de söylemem. Ama bu budalalar nereden bilsin bunu?"

Polis arabasının içinde, karanlıkta sarsıla sarsıla giderken, bir yandan bunları düşünüyor ve bir yandan da uykuya karşı mücadele ediyordu. Götürüldüğü odada, masa başında ihtiyar bir general oturuyordu. Andrey'e, dikkatle, dik dik baktı. Evlerde beslenen küçük köpekleri andıran buruşuk bir suratı vardı. Odada üç kişi daha bulunuyordu. Birincisi, bir jandarma subayıydı, ikincisi askeri hakimdi, üçüncüsü ise artık yüzünde bir sevinç belirtisi görülmeyen, tersine yerin dibine geçmiş gibi duran Dobrijinski idi.

Bu sırada, odaya bir kadın girdi, Andrey'i tepeden tırnağa inceledikten sonra başını sallayarak:

— Hayır, bu değil, dedi.

Kadın, Andrey'e yabancı gelmemişti. Daha sonra onun, Risakov'un ev sahibesi olduğunu hatırladı. Bir dakika sonra Risakov'un kendisini getirdiler. Berbat bir durumdaydı! İnanılmayacak derecede solgundu, gözlerinden birinin altında kocaman bir morluk vardı, bakışları sönüktü. El sıkıştılar. Andrey, onun dayak yediğini anladı. Acaba niçin? Nerede? Birdenbire kendi kendine şöyle dedi: "Kalabalık üzerine saldırmış olmalı. Soloviyov'da olduğu gibi..."

— Bu kişiyi tanıyor musunuz? diye sordu general.

Jeliyabov, tanıdığını söyledi.

— Adını ne olarak biliyorsunuz?

Onlara gerçeği söyledi, çünkü herşeyi bildiklerini anlamıştı. Merak içini kemirmeye başladı:

Risakov'un dayak yemiş hali, subayların donuk, ceset gibi yüzleri birşeyler olup bittiğini ortaya koyuyordu. Mahkeme başsavcısına, niçin gecenin saat ikisinde uyandırıldığını sordu. Dakikalarca süren bir sessizlikten sonra savcı, şu açıklamayı yaptı :

— Allahın rahmetine kavuşan imparatorumuzun ve hükümdarımızın canına kıydılar.

Demek ki, amaçlarına ulaşmışlardı. Andrey, hakkahalarla gülmek istedi, fakat kin dolu yüzlere ayrı ayrı bakarak gülümsemekten başka birşey yapamadı. Risakov'u götürdüler. O anda şehirde, ülkede, üniversitede ve Kronstadt'ta neler oluyordu? Tüm ülkede sessizlik hüküm sürüyordu, bu kesindi. Uyanmaları ve anlamaları daha zaman isterdi. Ama başkentte acaba halk kıpırdamaya başlamış mıydı? Ya Sonya ne olmuştu? Bütün bu sorular, fırtına gibi kafasının içinde dönüp duruyor, ama bunlara cevap bulamıyordu. Bu sırada sorgu başlamıştı : "Bu olay hakkında ne biliyorsunuz?"

— Baylar, bu olay halkın kurtuluşu için yapılmış en büyük harekettir, aynı zamanda, devrimci parti için büyük bir zaferdir.

— Yeter, susun! diye gürledi, general, yumruğunu masaya vurarak. Propagandayı kesin! Gerçekleri anlatın!

— Elimden geldiği kadarıyla gerçekleri açıklamaya çalışıyorum. Gördüğünüz gibi, partimiz amacına ulaştı. Kviyatkovski ile Presniyakov'un idamından beri imparatorun ölüm fermanı imzalanmıştı. Adım adım izleniyordu. Hatta hayır kurumlarını ziyaret ettiğinde bile adamlarımız pe-

şini bırakmıyordu. Ben, suikastte yer almadım, çünkü o anda özgür değildim. Ama manevi bakımdan, bütün kalbimle bu devrimci olaya katılıyorum.

Ona, bombalar konusunda bir takım sorular sordular. Ayrıntılı biçimde açıkladı. Suikast yeri nasıl seçilmişti? Bu karmaşık bir sorundu! "Hedefin alışkanlıkları gözönüne alınarak seçim yapıldı. Bu alışkanlıklar ise, hedefin geçtiği yollar uzun süre ve düzenli bir biçimde incelenerek saptandı..."

— Yeter, kesin artık! diye haykırdı general.

Jeliyabov'un içinden, hep, kahkahalarla gülmek geliyordu, fakat kendini tutuyordu ve gülümsemekle yetiniyordu. Jandarma komutanı, şaşkınlık içinde ona bakıyordu. General, masayı yumrukluyor ve bağırıyordu. Sorgu, birkaç saat sürdü. Sonunda general ve savcı Plehve gittiler. Dobrijinski ile jandarma komutanı, Andrey'i uzun bir koridordan geçirerek bodruma götürdüler. Burada, çok soğuk bir odaya girdiler. Daha sonra, bir kat yukarı çıktılar ve bir kapının önünde durdular.

— Burada tanıdığınız birisini göreceksiniz, dedi Dobrijinski.

Kapı açıldı. Sıra üzerinde uyuklamakta olan iki jandarma ayağa fırlayıp hazırola geçtiler. Odanın dibinde, bir masanın üzerinde bir ceset uzanmış yatıyordu. Başının altına bir destek konmuştu. Bu yüzden yukarda duran yüzü iyice görülebiliyordu. Bu, İgnas Grinevitski idi. Olduğundan daha yaşlı görünüyordu, solgun yüzünde bir nefret ve cansıkıntısı ifadesi vardı. Hayatta iken böyle bir ifadeye rastlanmazdı yüzünde.

Andrey, bu ceset konusunda hiçbir açıklama yapmayacağını söyledi. Uykusuz geçen geceden sonra, güçleri tükenmiş olan Dobrijinski ile jandarma komutanı, onu daha fazla sıkıştırmadılar ve başka bir soru da sormadılar. İfadesine, birkaç kelime daha eklendi ve aynı yoldan, tutukluyu geri götürdüler. Andrey, tutukevine dönüp hücresinde yalnız kalınca kerevetine uzandı, yastığı başının altına koydu ve düşünmeye başladı.

Sevinçle birlikte içinde yeni bir takım duygular doğuyordu. Birdenbire kendi kaderini düşündü. Parti zafere ulaşmıştı, ama kendisi ne büyük bir şanssızlığa uğramıştı. Zaten giriştiği herşey başarısızlıkla sonuçlanmıştı Aleksandrovsk'taki suikast girişimi, Kış Sarayı'ndaki fiyasko, taş köprüde herşeyin yarım kalması ve iş son aşamasına geldiğinde kaderinin onu savaşın dışında bırakması... Partiyi temsil edecek olan çocuk kafalı, kolej öğrencisi görünüşlü Kolya Risakov mu olacaktı? Herşeyi birbirine karıştırırdı o, tabancaları, Robespierre'i, evreni altüst etmeyi, bütün bunların yanında da, aklı fikri bir sosisli sandviçle bir fincan kahvedeydi. Böyle bir mahkemede bu önemsiz, kılıksız kişinin ne işi vardı? Mahkeme, bombanın kendisinden de önemliydi. Bomba, eğer hareketsiz bataklığı kıpırdatmayı başaramazsa bir mahkeme, arkasından gelen tartışmalar, tüm Rusya'da yankılanacak bir mücadele gerekecekti!

Andrey, kağıt ve mürekkep istedi, mahkeme savcısına hitaben şunları yazdı:

"Tacını devrimin elinden alıp başına giyen yeni çar, eğer rejim düşmanlarına karşı eski sisteme göre hareket ederse ve Risakov'un idamına karar verirse, bu durumda benim hayatta kalmam büyük bir adaletsizlik olur. Çünkü ben, II. Aleksandr'ın hayatına birçok kez kastettim. Eğer son olayda fiziksel bakımdan yer almadıysam, bunun nedeni saçma bir rastlantıdan başka birşey değildir. 1 Mart olayına katıldığımın mahkemece kabul edilmesini talep ediyorum, gerektiğinde bütün açıklamaları yapacağım. Bu yazdıklarımın gözönünde bulundurulmasını diliyorum. Eğer aleyhime biçimsel kanıtlar bulunmadığı için yeni çar, genç bir kahramanın ölümüyle iktidarını süslerse bu nesnel hukuk açısından doğru olabilir, fakat öznel adalet açısından cinayetten başka birşey değildir. Ben, eski bir devrimciyim ve böyle bir olasılığa bütün gücümle karşı çıkıyorum. Adaletin yerini bulmasını talep ediyorum. İki yerine tek bir darağacı kurulması hükümetin korkaklığının işareti olacaktır. Andrey Jeliyabov".

Bu belge ellerine geçtiğinde, sorgu hakimleri şaşırıp kaldılar. Açıklamanın içeriği, onları, o kadar hayrete düşürmüştü ki, özel bir ifade yazdırdılar. İlerde başlayacak olan duruşmaların savcısı Muraviyov ve jandarma komutanı Bek, iki tanıkla birlikte bir rapor hazırlayıp bu belgenin incelenmesini emrettiler. Andrey, o sırada huzur

içerisindeydi. İşte şimdi herşey olması gerektiği gibi, diye düşünüyordu. Yalnız, Sonya'yı hatırladığında derin bir üzüntüye kapılıyordu. Genç kız, müthiş bir darbe yemiş olmalıydı, her zaman, beraber kaçıp kurtulacaklarını hayal etmişti. Ama bu mektuptan sonra artık nasıl bir kurtuluş umabilirdi? Çok yakında, Andrey'in darağacında can vereceği kesindi. Bu, bir hafta sonra, hatta iki gün içerisinde bile olabilirdi. Sonya, büyük bir umutsuzluğa kapılmış olmalıydı. Arkadaşları ise herhalde hayranlık duymuşlardı. Gerçekte, Andrey için başka türlü davranmak olanaksızdı.

Son yılda olanların hepsi kaçınılmazdı. Zaten kendisi için başka bir yol yoktu. Sonya'ya gelince kendisini hem sever, hem de onunla gurur duyardı. Artık gururdan başka ellerinde birşey kalmamıştı.

3 Mart günü, küçük gazete satıcıları sokaklarda bağırarak gazete satıyorlardı. Haberler arasında, ölümle sonuçlanan suikastla ilgili yeni gelişmeler de vardı. O gün, Sonya, Arkadi Tirkov ile birlikte Neva Caddesi'nde hızlı hızlı yürürken bir gazete satınaldı ve göz gezdirdi. İri puntolarla şu manşet yer alıyordu gazetede: **Andrey Jeliyabov 1 Mart Suikastinin Tertipçisi Olduğunu Açıkladı.** Tirkov, genç bir üniversite öğrencisiydi. Jeliyabov ile Perovskaya'yı çok severdi. Haberi o da okudu. Bir süre sessizce yollarına devam ettiler. Gazete, Sonya'nın elindeydi. En az üç kez gazeteyi yeniden açıp haberi tekrar tekrar okudu. Arkadi, sordu:

— Niçin yaptı bunu?

— Kuşkusuz, böyle yapması gerekliydi, diye cevap verdi, Sonya.

Sonya, hiçbir zaman umudunu yitirmiyor, gücünü kaybetmiyordu. Kendisi bilmiyordu, ama bu, özgür olarak yaşayacağı son haftaydı. İçinde büyük bir rahatlık duyuyor, yine de çok acı çekiyordu. Andrey'den ayrı olması ona çok ıstırap veriyor, fakat büyük başarıları, korku ve endişelerinden kurtulmuş olması onu rahatlatıyordu.

Şimdi, düşündüğü tek bir şey vardı genç kızın: Ne pahasına olursa olsun, Andrey'i kurtarmak. Bazıları "Sonya aklını kaçırdı" diyorlardı. Onun her zamankinden çok inisiyatif gösterdiğini, kafasını kullandığını, her zamankinden daha soğukkanlı olduğunu anlayamıyorlardı. Herkes onun sağa sola koştuğunu, delice hareketler yaptığını sanıyordu. Bu sırada, Sonya'nın çevresinde herşey kayıp gidiyor, çöküyor, yok oluyordu. 3 Mart gecesi polisler, Arabacılar Sokağı'na geldi. Kapıyı Jessy açtı ve o anda tutuklandı. Teslim olmayı reddeden Nikolay Sablin, tabancasının bir kurşunuyla intihar etti. Polis, apartıman dairesinin içinde tuzak kurdu ve birkaç saat sonra gelen Timoti Mihaylov yakalandı. Kapıcı, "Nereye gidiyorsunuz?" diye sorduğunda Timoti rastgele, "12 numaraya" diye cevap vermişti. Apartmanda böyle bir kapı numarası yoktu. Kapı arkasından konuşmayı dinleyen polis memuru, kuşkulanıp Timoti'nin üzerine atıdı. Genç adam kaçarken arkasına ateş ederek iki polisi ağır yaraladı. Yine de ele geçti. Şehirde aramalar sürdürülüyordu. Sokakta gözlük takan yada saçları uzun herkes durduruluyordu. Bazı insanlar halk tarafından

linç edildi. O günlerde Sonya da, durmadan sokaklarda dolaşıyordu. Şehirde gidip geliyor, birçok insanla karşılaşıyordu, bunların bazılarını doğru düzgün tanımıyordu bile. Andrey'i kurtarmak için mucize gibi bir çare arıyordu. Duruşmanın yapılacağı binaya girmenin yollarını bulmaya çalışıyordu. Jeliyabov'u, mahkemeye götürecek olan konvoya saldırı düzenlemek umuduyla, polis merkezine pek uzak olmayan Aya Pantlyon Sokağı'nda bir apartman dairesi kiralamak istedi. Askerlerle bile konuşup görüştü. Ancak hiçbir şey başaramadı, hiçbir şey onun istediği gibi olmuyordu. Çarın ölümünden hemen sonra Arabacılar Sokağı'ndaki apartmana polisin saldırması, son zamanlarda tutuklanan ve o evi bilen birinin sorgusu sırasında konuştuğunu ortaya koyuyordu.

Hemen karar verdiler : Bu, Risakov olmalıydı! Parti Bogdanoviç ve Tazı'ya derhal, mayını ve dinamitleri yerinden çıkarmadan dükkandan ayrılmalarını ve Petersburg'tan uzaklaşmalarını emretti.

O günlerde Kont Leon Tolstoy, ölüm hükmünü bekleyenleri düşünmeden yapamıyordu. Çarın bir bomba ile öldürüldüğünü öğrendiği günden beri durmadan yakında idam edilecek gençleri düşünüyordu. Bu, artık onda bir fikri sabit haline gelmişti, ruhunu kurutuyordu ve kendiliğinden düzeleceği de yoktu. Eyleme geçmesi, acele olarak birşeyler yapması gerekiyordu. Birgün, sabah kahvesini içerken, büyük oğullarının öğ-

retmeni Alekseyev'e, öldürülen çarın oğluna bir mektup yazmak istediğini, suikastçilerin affını dileyeceğini itiraf etti. Eski bir nihilist ve furiyerist olan Alekseyev, sevinçle onayladı: "Bu mektubu yazarsanız, göreceksiniz ki rahatlayacaksınız." Bunları duyan Sofiya Andreyevna, birdenbire salona daldı ve Alekseyev'e saldırdı:

"Vasiliy İvanoviç, ne diyorsunuz siz? Leon Nikolayeviç burada olmasaydı, size hemen çıkıp gitmenizi söylerdim! Sizin önerilerinize ihtiyacı yok onun."

"Nasıl emrederseniz, gidiyorum..." Leon Tolstoy, karısına kaba bir karşılık verdi.

Bu mektubu yazacağını kesinlikle biliyordu.

Öğle yemeğinden sonra, akşam üzeri hava kararırken, deri kaplı divanının üzerine oturdu. Düşünceleri hep aynıydı. Birdenbire çocukluğunda bir köylünün nasıl kırbaçlanmaya götürüldüğünü hatırladı. Çocukça bir şaşkınlığa kapılmıştı o zaman. "Acaba ben mi aptalım ve kötüyüm, bunu neden yaptıklarını anlıyamıyorum, yoksa onlar büyük insan oldukları için haklı mı?" Çocukluğunda, büyüklerin yaptıklarının daima haklı olduğuna, onların birşeyler bildiğine inanırdı. Ama hayır, zavallılar hiçbir şey bilmiyorlardı aslında!

Hastalığı, hızla ilerliyordu. Doktorlar bile umutsuzluğa kapılmışlardı. Artık kuvvetli ilaçlardan vazgeçip hastalığı kendi seyrine bırakmışlardı, belki de kendiliğinden iyileşir diye. Ama hiçbir iyileşme olmuyordu. Hastalık almış başını gidiyordu. Yapılacak ne kalmıştı? Doktorların bilmediği, acayip bir ilacı denemek. Bu adamlarla onları öldürerek, yokederek başedilemezdi. Önem-

li olan onların sayısı değil, düşünceleriydi. Onlarla mücadele etmek için, düşünceyle mücadele etmek gerekirdi. Onların ideali, bütün dünyada ortaktı: Eşitlik ve özgürlük. Onlara karşı koymak için, bunun üstünde bir ideal ortaya atmak gerekirdi. Bu ideal ne olabilirdi? Kötülüğü ortadan kaldıracak olan düşünce ancak şu olabilirdi: Tahtın üzerinden fışkırır gibi inen, şimşek gibi çakan büyük bir af ve acıma dalgası! Binlerce, binlerce kişi hatta milyonlar bunu anlıyabilirdi. Oğul, babanın kaatillerini affedecekti! Yalnız bir engel vardı: Çar nasıl ikna edilecekti? O anda karar verilecek olan Rusya'nın gelecek yüzyıldaki kaderiydi. Tolstoy'un gözü önünde geniş bir meydan ve idam hazırlıkları canlandı. İdam edilecek olan kendisiydi. Darağacına doğru tırmanıyordu. Beyaz bir kefen giymişti. Cellat, ilmiği hazırlamıştı. III. Aleksandr, hakimlerle beraber, orada hazır bulunuyordu. Birdenbire herşey değişti. Şimdi cellatın yerini Tolstoy almıştı. İpi elinde tutuyor ve idam hazırlıkları yapıyordu.

Birdenbire uyandı. Büyük bir sıkıntı içerisindeydi. Buz gibi soğuk bir el sanki kalbini sıkıyordu. Aniden kalktı ve mektubunu yazmaya başladı:

> **"Hiçbir önemi olmayan, güçsüz ve sıradan bir kişi olan ben, Rusya İmparatoruna mektup yazmak ve öneride bulunmak cesaretini gösteriyorum. Şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş, karmaşık ve güç koşullar altında hareket etmesi gerektiğinden..."**

Birçok sayfa doldurdu. Sonuç olarak şunları yazdı: "Size, onları serbest bırakırsanız katliam olur, diyenler çıkabilir. Güya birazını serbest bırakırsanız, bazı küçük olaylar meydana gelir ama, hepsini salıverirseniz çok büyük düzensizliklerle karşılaşırsınız. Tabii devrimcileri haydut gibi görenler, böyle düşünür. Onlara kalırsa, bu bir çetedir. Hepsi ele geçirilirse olay orada kapanır. İyi ama, bunun böyle olmadığını hepimiz görüyoruz. Sayının pek bir önemi yok. Hepsi yok edilse de, birçoğu sürülse de durum değişmiyor. Onların idealini yok edip yeni bir ideal ortaya atmak gerekir. Devrimci, neye denir? Bunlar, kurulu düzenden nefret eden, onu kötü bulan, daha iyi bir geleceğin temellerini atmak isteyen kişilerdir... Onların idealine karşı nasıl bir düşünce ileri sürülebilir: Bu, öyle bir fikir olmalıdır ki çıkış noktası gene kendileri olsun, onu hiç anlamasınlar, içinde kendi idealleri de bulunsun, sevgiye, affetmeye ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldırmaya dayansın."

Bu mektubu Tolstoy, samimi arkadaşı yazar ve eleştirmen Strakov'a gönderip bunun son zamanlarda atanan Kutsal Sinod savcısı Pobiyedonotsev'e verilmesini rica etti. O da mektubu, çara verecekti. O zamanlarda Çar Aleksandr III'e en yakın adam oydu. Üstelik de Alekseyev, altı yıl önce Pobiyedonotsev'in "Allah adamı" denilen Melikov'u hapisten kurtardığını da hatırlıyordu. Tolstoy, Pobiyedonotsev'e de bir mektup yazarak onu iyi bir hristiyan olarak tanıdığını ve bu yüzden bu önemli ve güç isteği ileri sürdüğünü belirtmişti.

O günlerde, eski mahkeme başkanı kaderinde büyük bir değişiklik olacağını seziyordu. Çara şunları yazmıştı: ... **Eğer size sakin olmanızı, liberal yolda yürümeye devam etmenizi fısıldarlarsa, Allah aşkına bu sözlere inanmayınız... Babanızı öldüren sefiller tavizden anlamazlar. Bunlar, bir kat daha azarak eylemlerini sürdüreceklerdir. Artık bu bir ölüm kalım savaşıdır. Burada silah ve kan konuşur. Bu kötü tohumlar, ancak böyle yok edilebilir.** Hemen bunun arkasından Pobiyedonotsev, çara ikinci bir mektup yazarak daha önemli önerilerde bulundu: "Allah aşkına şu dediklerimi dikkate alınız:

1. Uyumadan önce kapılarınızı kilitleyiniz. Yatak odanızın kapısı ve giriş kapısı kilitlenmelidir. Güvenilir bir adamınız sürgüleri dikkatle gözden geçirmeli, çift kanatlı kapıların içten sürgülenmesine dikkat etmelidir.

2. Her gece zillerin kordonları gözden geçirilmelidir. Çünkü bunlar, kolayca kesilebilir.

3. Her gece mobilyaların altına bakılmalıdır.

4. Yaverlerinizden biri, her gece sizin özel dairenizde sizinle birlikte kalmalıdır.

5. Acaba Majestelerinin etrafındaki insanlar güvenilir kişiler midir? Az da olsa, kuşkulu birileri varsa bir bahane ile uzaklaştırılmalıdırlar."

Strakov, Tolstoy'un mektubunu getirdi. Pobiyedonotsev, mektubu çara vermeyi reddetti. Kuşkusuz çok şaşırmıştı, mektubun içeriği ona korkunç gözükmüştü. Tolstoy, böyle geri çevrildiğine çok üzüldü. Strakov'a şunları yazdı: **Keşke**

bana cevap vermese, ben de öfke ve tiksintimi ona anlatmasam... Yine aynı mektupta şunları yazıyordu: **Sıradan konularda birşey yazamıyorum. Hepimizin üzerine çöken bu korkunç olay, sona ersin hele.** Olay, hızla sonuna yaklaşıyordu. Rusya'da rüzgarlar birdenbire yön değiştirmişti.

Leon Tolstoy, harekete geçmek istedi ve mektubunu çara ulaştırmanın birçok yollarını denedi. Fakat bunların hepsini öğrenen Pobiyedonotsev, onun girişimlerini engelledi. O sırada bütün başkenti şaşkınlığa düşüren bir olay oldu. 28 Mart'ta Filozof Vladimir Soloviyov, halka hitaben yaptığı bir konuşmada (duruşmalar henüz başlamamıştı) çarın "silahsız insanları" affetmesi talebinde bulunmuştu. Bu sözleri, dinleyiciler arasında üzüntü ve heyecan yarattı. İşte o zaman Pobiyedonotsev, çara o Mart ayı içindeki son mektubunu yazıp korktuğu düşünce akımlarından sözetti: "Rusya da insanlar arasında endişe yayılıyor. Herkes sizin kandırılıp canileri affedeceğinizden korkuyor. Böyle birşey olabilir mi? Hayır, hayır, bin defa hayır! Böyle bir anda tüm rus halkının karşısında Rusya imparatoru babanızın kaatillerini affetmeniz mümkün değildir. Birkaç zayıf akıllı zavallının dışında, dünyada herkes sizin öcalmanızı bekliyor. Bu intikam geciktiği için dedikodular aldı yürüdü... Şu anda tüm dünya adalet istiyor. Bu sefillerden canlarını kurtaranlar, hemen yeni eylemlere girişeceklerdir. Allah aşkına, efendim, yağcıların ve hayalcilerin sesine kulak vermeyin."

III. Aleksandr, bu mektubun üzerine şu notu düştü: **Hiç merak etmeyin, böyle önerilerle bana gelmeye kimse cesaret edemez, yargılananların altısının da asılması garantilenmiştir.**

NİKOLAY RİSAKOV'UN SESİ

İlk bombayı atan neden ben oldum? Böyle birşey kararlaştırılmış değildi. Korkunç bir yanlışlık yapıldı. Ben, en gençleriydim, beni yedekte bırakmalıydılar. Üçüncü, dördüncü bombacı olabilirdim, örneğin. Ama, Timoti Mihaylov korkuya kapıldı yada hile yaptı, kimbilir? Numaralar birbirine karıştı, sonunda da... İşte böyle oldu herşey. Sarı kız mendilini salladı, ben de elimdekini fırlattım. Aramızda kalsın, ben hiç de orada durmak zorunda değildim aslında, çünkü en gençleri, en tecrübesizleri bendim. Jeliyabov olsaydı aramızda, bu görevi bana vermezdi. Ama, o tutuklanmıştı. Onun gidişiyle herşey altüst oldu, çünkü o, güç durumlardan sıyrılmayı iyi bilirdi, herkesi yönetirdi.

Ben de ilk günden beri onun yönetimi altına girmiştim. İplerimin ucu onun elindeydi. Bana

Dobrijinski'den sözeden oydu galiba... Onun, insanları nasıl kullandığını bana anlatmıştı. Biliyordu bunları, çünkü gözüyle görmüştü. Şimdi ben de anladım, bu savcının nasıl biri olduğunu. Çok kurnaz biri, hiç zalim değil, hiçbir zaman kızmaz, köpürmez, hep sakin sakin konuşur, sigara uzatır, hepsinden önemlisi, uzlaşır. Örneğin, benim genç ve tecrübesiz olduğumu gördü, herşeyin neden, nasıl olduğunu bana açıkladı. Dedi ki, seni bir taburenin üzerine çıkarırlar, üzerine kefen gibi beyaz birşey giydirirler, sonra boynuna ilmeği geçirirler, biraz sıkıştırırlar, fazla değil, boğacak kadar değil. İp, dedi fazla kalın değil, eliyle dokunmuş kendisi daha önce,incelemiş. Çok kalın olursa, birden bire sıkılamazmış. Çünkü işin en önemli yanı buymuş, herşeyin ani olması, biranda. İp kenevirden örülürmüş ve taranırmış, kalınlığını belirleyen de ipliklerin sayısıymış, iki kat, dört yada altı. Bana dedi ki, rus kenevir ipi çok değerliymiş, dış ülkelere de satılırmış. İlk gün, hiç öfkelenmeden bana bunları anlattı Bay Dobrijinski.

Ben de, daha ilk günden bütün bildiklerimi ona anlattım... çünkü ölümden korkuyordum! Hem de ne çok, ne dayanılmaz biçimde korkuyordum! Hiç yaşamadım ki ben, birazcık olsun, iyi bir gün de görmedim ömrümde Hep açlık, eziklik, yokluk. Ondokuz yaşındayım. Annem, babam şehirde yaşarlar. Babam, Olonetz bölgesinde Vitegorsk taraflarında, bir odun deposu sahibidir. Ben, eğitimimi o bölgenin lisesinde yaptım. Nihilist bir öğretmenimiz vardı, sürgündeydi. Çocukluğumda, ilk gençliğimde ne gördüm? Sefalet, yal-

nız ve yalnız sefalet. Annem, babam, akrabalarım, köylüler, işçiler hep çok yoksuldu. Okulu bitirince, tatilimi işçilerin çoğunlukta olduğu bir küçük kentte geçirdim. Odunculuk yapıyorlardı bu işçiler, işleri çok ağırdı. Onların ekonomik durumu beni çok yakından ilgilendiriyordu, bilinçli ve bilimsel olarak alıyordum onların durumunu ele. Vasiliçikov'un kitaplarını okuyor, Alman Anayasasını ve Scherr'in **Evrensel Tarih Komedisi** adlı kitabını inceliyordum. 1878'de, Maden Enstitüsüne girdim, son derece yoksul olduğumdan okul idaresinden yardım alıyordum. İşte orada Şiriyayev ile tanıştım. Onun arkadaşı olan bir kadınla samimi olmuştum, kadını kısa bir süre sonra tutukladılar. Arkasından beni de yakalayıp polis merkezine sürüklediler.

Ne anlatabilirdim ki onlara, hangi sırları açıklayabilirdim? Bildiğim bir tek şey vardı, açlık. Tabii her bakımdan açtım, canım et çekiyordu, fazladan bir rubleyle bir dükkana gidip yiyecek birşeyler almaya hasrettim. Ayağıma bir çift ayakkabı almaya muhtaçtım, arkadaşlığa, dostluğa açtım. Herşeyi parçalayıp yutmak istercesine bir iştah duyuyordum içimde, ama hep aç kalıyordum, aç ve mutsuz. Beni anlayacak, bana daha iyi bir hayat vaadedecek, beni avutacak arkadaşlara ihtiyacım vardı. Hiçbir hakka sahibolmayan benim gibi bir insanın dostu kim olabilirdi? Sonunda sosyalistlerle tanıştım. Onlar, haklarını ceplerinde, tabancalarının namlularında taşıyorlardı. Jeliyabov yaşantımı değiştirdi, bu adamin da yoksul olduğunu, yalnız olduğunu, benden daha yoksun ve evsiz barksız olduğunu birden anladım. Bununla birlikte güçlüydü, çok güçlüydü!

Konuşması büyüleyiciydi, onu eleştirmek insanın aklına bile gelmezdi, hatta bazı sözler eklemek ihtiyacı bile duymazdınız. Büyüklüğü içinde parlar, gözlerinizi kamaştırırdı. İşte yalnızca bu. Ama bu, müthiş bir güçtü, insanı hipnotize ederdi. Beni sosyalist harekette terörizmin kaçınılmaz olduğuna inandırdı. "Eğer hükümet çıkarlarını korumak için **"kimseyi öldürmeyeceksin"** diye buyuruyorsa, partinin, halkın çıkarı için daha da yüce nedenleri vardır" Tatilden sonra, babamın yanına döndüğümde hastalıklar, halkın sefaleti, şarbon hastalığından hayvanların kırılması ve açlık daha fazla gözüme çarptı. Çok sarsılmıştım. Jeliyabov, bu ruh halimden yararlanmasını bildi. Teröristlerin grubuna katıldım. Hiç de kolay olmamıştı benim için bu. Kandan tiksiniyordum. Cinayetten cinayete çok fark vardır, hiçbir zaman unutmayın bunu. Kimisi kurbanının çektiği acıdan zevk bile alabilir onu boğarken, yada bıçaklarken. 1 Mart günü Sofiya Perovskaya'nın söyledikleri bunlardı. Ama tabancayı ateşlemek daha az bir gerilim yaratır insanda. Bir bombayı atarsınız, sonucu görmezsiniz bile, sizde hiçbir etki yaratmaz. Tabii bu adi cinayet çerçevesini aşıyordu, çünkü sosyalizmin mutluluğu için gerçekleştiriliyordu. Örneğin işçi ve köylüye daha iyi bir hayat sağlamak gibi, hiçbir manevi azaba da gerek yoktu bu nedenle. Ben saldırıyı cinayet gibi görmüyordum zaten, gözümün önüne ne kan, ne de ölüp giden suçsuz insanlar geliyordu. Suikast tüm Rusya'yı yeni bir hayata götürecek pırıl pırıl bir olaydı. İşte bu adam, beni bu derecede etkilemişti! Hayır, sorguda herşeyi birden anlatmadım. Elbette ki ilk gün uzun uzadıya ko-

nuşmuştum. Arabacılar Sokağı'ndaki apartımanın yerini bildirdim. Bana Kedi Yavrusu, yada Mihail derlerdi. Jeliyabov ile Perovskaya'dan da sözettim. Ama birçok konuda sustum yada bile bile herşeyi birbirine karıştırdım. Örneğin Perovskaya'nın esmer bir kız olduğunu söylemiştim, oysaki çok açık sarı saçları vardır. Ama ertesi gün ona "sarı kız" dediğimizi açıkladım. Jeliyabov'un fransız tarzı sarı bir sakalı olduğunu söyledim, oysaki sakalı siyahtır ve çok uzundur. Herşeyi birbirine karıştırıyordum, aklımca böylelikle yardımcı oluyordum onlara. Ama, o gece rüyamda öldüğümü, dört kat ipin boynuma dolandığını gördüm. Herşey o kadar netti ki boğulmaya, hırıldamaya bile başlamıştım. Sabaha sağ çıkamayacağımı sandım.

Niye numaraların yeri değişti de ben "1 Numara" oldum diye ölüyorum? Kendi kendime dedim ki: **Çarın ölümünden ben sorumlu değilim.** Benim bombamdan sonra hayatta kaldı. Bırakın biraz daha yaşayayım. Dört yıl daha, yirmi üç yaşına kadar. Yada yalnızca iki yıl daha! Çok az bir zaman, hiçbir önemi yok, ama benim için öylesine değerli ki! İki yıl! Hiç yaşamadım ki ben henüz! İki yıl daha, sonra ben kendiliğimden razı olacağım ilmiğin boynuma geçirilmesine. Bu iki yıl için de çok teşekkür edeceğim ayrıca. İki yıllık mutluluk için. Çünkü yaşamak, mutluluktur. Bilginler kafa yoruyorlar "Mutluluk nedir?" diye. Oysaki çok basit bunun cevabı. 2 Martta, bildiğim herşeyi açıkladım. Bay Dobrijinski, beni limon gibi sıktı. Bütün düşüncelerimi, sözlerimi, umutlarımı, anılarımı Dobrijinski elimden aldı, bana da boş bir kılıf kaldı. Ama bu kılıf da çok değerliydi be-

ıçım için, ne pahasına olursa olsun, korumak istiyordum onu. Şimdi ise, onu da elimden aldılar. birşey değişmez artık benim için, hiçbir şeyin önemi kalmadı.

Avukatım, Bay Unkovski, hasta olduğumu öne sürürek durumumu kurtarmak istedi. Çok utanmıştım, ama yine de kabul ettim. Sonbahar aylarından beri hastalık çekiyordum, pek şikayetçi değildim aslında, ama avukatım doktor muayenesi için ısrar etti. 20 Martta, doktorların karşısına çıktım. Canlı cenaze gibiydim, yüzümde mor mor lekeler vardı. Bunun ne olduğunu doktorlar bile bilemediler. Türlü türlü açıklamalar yaptılar. Fakat ben, çok iyi biliyordum **Ölüm korkusuydu bu.** Arkadi ile beni yüzleştirdiklerinde geriye doğru sıçradı, birkaç saat önce de Perovskaya'ya göstermişlerdi beni, o da tanıyamamıştı. Ama insanlık dışı, kalpsiz doktorlar, böbrek iltihabından başka bir hastalığım olmadığına, biraz da sinirlerimin bozuk olduğuna karar verdiler. Akli muvazenem yerinde olduğundan, hafifletici bir etken ortada yoktu. Bay Dobrijinski'nin sorularına cevap vermek için elimden gelen herşeyi yaptım. İlk iki gün, verdiği şeref sözüne inanmıştım. Verdiğim adresler ve adını açıkladığım kişiler ifademde yer almayacaktı. Gerçekten de bunları ifademe yazmadı. Ancak, büyük bir dikkatle görüşlerimi dinliyor, işçi örgütü, ekonomik dönüşümler konusunda söylediklerimi, hiç sözümü kesmeden notediyordu, üstelik de içten ve heyecanlı bir hali vardı. Ama birden, benim açıklamalarımı yazıyormuş, yazmıyormuş bana vız gelmeye başladı. Bu ifadenin dışında başka ifadeler

yazdıklarını biliyordum. Er geç herkes herşeyi öğrenecekti nasıl olsa, üstelik de artık benim için ne diyecekleri, ne düşünecekleri önemli miydi? Burada önlem filan sözkonusu değildi, can pazarıydı bu.

Böylece, sorguya götürüldüğümde, 11 Martta, benim karşıma Sofiya Perovskaya'yı çıkardıklarında onun **sarı kız** olduğunu hemen söyledim. Zarfın üzerine çizili bir plana göre bizi 1 Mart günü yöneten oydu. Bir eşarbın içinde bombaları bize getiren de oydu. Koyu mavi küçük gözlerini kindar bakışlarla üzerine dikmişti, hiç de üzülmüyordum ama, sesim bile titremiyordu. Çünkü içim bomboştu artık, boş kılıfın titreyecek yada utanacak gücü kalmamıştı. Sonra, Arkadi Tirkov'u, Elizabet Osenikova'yı, Kibalçiç'i tanıdığımı söyledim. Fotoğraflarına bakarak, Vera'nın ismini verdim, hatırıma gelen bütün işçilerin adlarını açıkladım, bizim çevreye gidip gelen kişilerdi bunlar. Gece sorguları nedir bilir misiniz siz? Uyumanıza izin vermezler, sandalye üzerinde biraz dalsanız, başınız yana eğilse, kaba biçimde sarsarlar: "Uyuma! Uyumak yasak! Sorulanlara cevap ver!"

Bana ölüm cezası verilmeyeceğine dair söz verdiler. Son ana kadar onların bu sözüne inandım. Mahkemede: "Asılarak ölüme mahkum edilmiştir" denildiğini duyduğumda bile inanmaya devam ettim. Bu cezanın başkaları için olduğuna, benim içinse başka şeyler söyleneceğine inanıyordum. Hiçbirşey söylenmedi. Tersine, hâlâ bana soru sorup duruyorlardı... Son damla kanımı içer gibi. İdamdan beş dakika önce bile, Dob-

rijinski hâlâ, benden birşeyler daha öğrenmeye çabalıyordu. Yine de güveniyordum ona. Kefeni giydirdiler üzerime, ilmeği de boynuma geçirdiler, yine şimdi affedildiğimi söyleyecekler diye aklımdan geçiriyordum. Cellat tabureyi devirirken, iki ayağımla tutunmaya çalışıyordum, tutunmaya, tutunmaya, çünkü en son ana kadar umudumu yitirmemiştim.

1 Martta, askerler, gelen geçenler üzerime atıldığında, birisi şöyle bağırmıştı, "Parçalayalım onu!" Sonra yeniden bir patlama olmuş, panik büyümüştü. Herkes yerlere serildi, onlara dedim ki: "Ölümden korkmayın. Birgün başımıza gelecek nasıl olsa!" O anda dünyada ölümden benden daha az korkan kimse yoktu! Ey sizler, yüz yıl sonra yaşayacak olan canlarım, ciğerlerim, yüzyılların yüzyılında, kendini feda eden ruhumun bu feryatlarını duyun, olmaz mı?

KLİO 1972

Koskoca Rus buzdağı ne erimiş, ne çatlamış, ne de yerinden oynamıştı. Yok, hayır, buzun derinliklerinde birşeyler kıpırdamıştı, ancak bunlar çok sonra ortaya çıkacaktı. O yıl, ilkbaharda, birkaç hafta huzursuzluk, korku sürdü gitti. Bunlar Saint Petersburg'da yetkili çevrelerin şikayetçi olduğu durumlardı. Saçma sapan söylentiler ortalığı kaplamıştı. Yeni suikastler bekleniyordu. Yeni çara güya yürütme komitesi küstahça bir mektup göndermiş, genel af ve halk temsilcilerinin seçilmesini istemişti. Genç hükümdarın ya-

kınları ona, Moskova'ya gitmek üzere kentten ayrılmasını salık verdiler. Lanetli yer diyorlardı Petersburg için. 1881 Martında, hükümetin bütün kararlarına yön veren korkuydu. Taç giyme töreni ne zaman yapılacaktı, suçlular ne zaman yargılanacaktı, ölen çarın imzaladığı kararname yürürlüğe konacak mıydı, bunlar hep duraksamalara yol açıyordu. Üstelik şu Loris-Melikov denilen adamın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Kontun gücü günden güne tükeniyordu. Onun yerine, tahtın yanıbaşında yeni bir canavarın gölgesi yükseliyordu. Bu amansız zalimin, bu şeytanın adı Pobiyedonotsev'di.

Ancak bu inanılmaz terör olaylarını gerçekleştiren parti de gücünü kaybetmişti. Kimse kalmamıştı artık. 10 Mart'ta Sofiya Perovskaya, Neva Caddesi üzerinde yakalandı. Onu her zaman alış veriş ettiği bakkal ele vermişti. Dört gün sonra, çarı izleyen ekip üyeleri polisin eline geçti : Arkadi Tirkov, Elizabet Olovenikova, ayın 17'sinde Kibalçiç'i yakaladılar. Emekli general Komarov'un özel kütüphanesinden çıkarken ele geçirildi, devrimciler sık sık gelirlerdi buraya. Polis birisine gösterdi onu, gizlice, bu kişi Vaneçka Okladski'den başkası değildi. Kibalçiç'ten sonra, on gün ara ile, Podbiyelski, Aronçik ve İsayev polisin tuzağına düştüler. Sonra da Vaska Mekulov ve Sergey Degayev. Yürütme komitesi artık yoktu, çara yazılan mektupta söylenenleri gerçekleştirecek kimse de kalmamıştı Petersburg'da. Çara mektup yazan Tikomirov, namı diğer Kaplan, bir süre sonra yurtdışına çıktı. Orada "Halkın İradesinin Habercisi" gazetesini yayınladı, fakat altı yıl sonra, çardan af dileyerek pişmanlıklarını bildirdi.

İnanmış bir kralcı oldu bundan sonra, "Moskova Haberlerini" yönetti ve 1922'de öldü. İçlerinden üçü bütün zorluklara dayanarak, yirmi senelik kalebentlikten sonra, çok ileri yaşlara kadar yaşadılar: Morozov, Vera Figner, Frolenko, Anna Yakimova, Anya Korba ve Sofiya İvanova Ekim Devrimini gördüler, çok ihtiyarlamışlardı artık öldüklerinde. "Halkın İradesi"nin diğer üyeleri ya darağaçlarında yada zindanlarda yokolup gittiler. Denizci Suhanov Kronstadt'ta kurşuna dizildi. Baranikov, Kolodkeviç, Langhan ve Teterka Aleksey zindanının koşullarına uzun süre dayanamadılar. Birisi iskorbüt hastalığından, diğerleri veremden öldüler. Aronçik delirdi, Schlüsselbourg'daki hücresinde ölüp gitti. İsayev veremden öldü, son günlerinde çok dindar olmuştu. Gravçevski zindancılarla umutsuzca dövüştükten sonra lambasının petrolüyle kendini diri diri yaktı.

Şiriyayev ile Lila Terentiyeva'nın ölümleri korkunçtu. Müthiş çığlıklar atarak çırpınıyorlardı. Şiriyayev bir masaya tırmanmıştı, sonra birdenbire ikisi de öldüler. Onlardan bazı bilgiler elde edebilmek için ilaç verildiği söyleniyordu. Aleksandr Mihaylov, nami diğer Kapıcı, iki yıldan on gün eksik bir süre Aleksey zındanındaki hayata katlandı. Özel bir koridora açılan tek bir hücrede kalıyordu. Onu, yavaş yavaş ölmeye terketmişlerdi. Kimseyle görüşmesine olanak yoktu. Onun «Yirmiler Davası» arkadaşları hiç değilse duvara vurarak aralarında anlaşıyor, bununla avunuyorlardı. Mihaylov ise tam bir yalnızlık içindeydi. Son günlerinde neler düşündüğünü, neler hissetiğini, kimse bilmiyor.

ONİKİNCİ BÖLÜM

Şimdi istediği tek bir şey vardı Andrey'in: Mahkemenin çabuk başlaması. Jandarma Subayı ve sorgu yargıcı Knirim tarafından yürütülen sorgulamada bölük börçük cevaplar vermişti. Bomboş bir odada, bir mürekkep hokkasının ve balmumu yüzlü bir memurun karşısında ne diye kendini üzsün? Mahkemede konuşacaktı! Onları korutmayı da çok istiyordu. 4 Marttaki sorgusunda, ocak ayında savaş ekipleri oluşturmak için çağrıda bulunduğunda kırkyedi kişinin katılmak için başvurduğunu açıkladı. O gün Jeliyabov'u sorguya çeken jandarma komutanı Beck'ti, bir de savcı Muraviyov hazır bulunuyordu. Bu sayıyı duyunca titrediler ve yüzleri soldu. Sonra Jeliyabov onların dikkatini kendisinin önemi üzerine çekti: "Örgütlemek bana düştü...", "Görev bana verildi..." gibi sözler söylüyordu. Elbette başkasına

da verilebilirdi bu görev, kendisi bir komite üyesinden başka birşey değildi sonunda, daha kimler kimler vardı... Tabii birşey inkar etmenin yararı yoktu, ipi garantilemişti nasıl olsa... Onun amacı, daha dışarıda çok büyük güçlerin bulunduğuna herkesi inandırmaktı. Onları korkutmak istiyordu. Korkutmak! Neçayev'i hatırlıyordu bunu düşünürken. Zavallı! Ölümü beklemekten başka yapacak şey kalmamıştı Neçayev için.

Üçüncü haftanın sonunda, iddianameyi kabul etti. Senato Özel Komisyonu tarafından yargılanacaktı, diğerleriyle birlikte. Bir önceki gece, birden aklına tuhaf bir düşünce geldi. (Eskisi gibi, yine uyuyamıyordu geceleri.) Niçin, diyordu, duruşmaları beklemeli? İlk darbeyi kendisi indirmeliydi, boksörlerin kuralına göre.

Davanın başlamasından önceki gece, 25 Mart-ta, mahkeme başkanlığına bir mektup yazdı:

"Bizim eylemlerimiz, hükümete yönelmişti ve kişi olarak yalnızca çarı hedef alıyordu. Burada hükümet tarafsız olamaz. Oysaki çar, ukazıyla Senato Olağanüstü Komisyonunu mahkemeyi sonuçlandırmakla görevlendirmiştir. Kendini ilgilendiren bir davaya Senato Mahkemesi bakamaz. Olağanüstü Komisyon devlet memurlarından oluştuğundan, hükümetin çıkarları doğrultusunda davranmak durumundadır. Vicdanının sesini dinlemeyecek, hükümetten talimat alacaktır. Bunlara keyfi olarak "yasa" adı verilmektedir. Bizim davamıza Senato Olağanüstü Komisyonu bakamaz. İkincisi: Bizim eylemlerimiz bir açık mücadele biçimi olarak değerlendirilmelidir. Herkes bilmelidir ki, Rusya Sosyal-Devrimci Partisi, birçok yıl-

dan beri halkın hakları ve insan hakları uğruna, iktidarı ele geçiren ve bugüne kadar zorla elinde tutan Rusya hükümetine karşı bu açık mücadeleyi sürdürmektedir.

Bu olayda tek hakem, Sosyal-Devrimci Partiyle hükümet arasında, ancak ve ancak **Rusya Halkıdır.** Bunlar görüşlerini doğrudan oylamayla yada eşit koşullar içinde seçilmiş **Kurucu Meclis**'te toplanan yasal temsilcileri aracılığıyla duyururlar.

Üçüncüsü : Bu mahkeme biçimi (Kurucu Meclis) bu olayda söz konusu olamayacaktır. Ancak bağımsız bir mahkeme halkın görüşünü bir yere kadar temsil edebilir ve taraflardan birine yeminle bağlı değildir.

Bu yüzden, Senato Olağanüstü Komisyonu'nun davamıza bakmamasını, halkın iradesini yansıtan bağımsız bir mahkemede yargılanmamızı talebediyorum. Böyle bir mahkeme Vera Zasuliç gibi bizi aklamakla kalmayacak, özellikle halkımızın yararına olan eylemlerimizden dolayı bizi kutlayacaktır. 1881, 26 Mart. Andrey Jeliyabov. Petro-Pavlovsk Hapishanesi" 7

Elbette ki yargılama, otoritelerin önceden kararlaştırdığı gibi yapılacaktı. Ama bazı engeller çıkarmak da önemliydi. Jeliyabov'un önerisi tartışılacaktı. Yüksek sesle okunacaktı, belki de basında yeralacaktı. Gece uyuyamıyordu, sabırsızdı. Ah, bir sabah olsaydı! Duruşma 11'de başlayacaktı. Hücrede gidip geliyor, nasıl konuşacağını kararlaştırıyordu. Avukat tutmayı reddetmişti. Kendini savunacaktı. Hayır, savunacağı kendisi de-

ğildi, eseri savunacaktı. Bunu hangi avukat ondan daha iyi yapabilirdi?

Gece yarısı, kilide bir anahtar sokuldu ve elinde fener tutan bir subay hücreye girdi. Bu subayın adının Sokolov olduğunu biliyordu. Çok hareketsiz bir yüzü vardı adamın, alkol içinde saklanmış gibi. Gözleri de durgundu, varlığının en cansız parçasıydı gözleri.

Tepedeki, insanca bir yanı olmayan gözlerini Andrey'e çevirerek buz gibi soğuk, ama kalın sesiyle sordu:

— Bu saatte hücre içinde koşmanız yasaktır! Uzanın ve dinlenin.

— Koşmuyordum, yürüyordum. Buna hakkım var sanırım.

— Hayır, koşuyordunuz. Birisi size göz kulak olmazsa, kafanızı duvara vurup parçalayabilirsiniz.

— Hiç de değil. Nerden çıkardınız bunu? Kafama ihtiyacım olacak yarın!

Zındancı çıkıp gitmiyordu. Andrey gözlerini ona dikmişti. Evet, hayat vardı cisminin içinde, ama çok özel, korkunç türden bir hayat, belki anfibilerin, sürüngenlerin hayatı gibi. Bunları düşünürken, Andrey'in içinden alay etmek geldi. Ya bu "oradan" gönderilmiş birisiyse, ya oradakilerin gözleri hep böyleyse?

— Uzanın. Koşmayın artık, dedi Sokolov. Yoksa sizi öylesine dar bir hücreye kapatırım ki, yerinizden bile kıpırdayamazsınız.

Girdiği gibi ssessizce çıktı. Kilit gıcırdadı. Delik açıldı ve gözler içeri soğuk soğuk baktı. Andrey, Plehanov'un bir sözünü hatırladı: "Evrenin

gözbebeğini kendi üzerine çevirmeyi başarmak, yenmek değil midir?" İşte, gözbebekleri üzerine dikilmiş, bakıyordu. Andrey yatağın üzerine oturdu. Artık canı yürümek istemiyordu. Kendi kendine, yaşama hakkı elimizden alındığında büyük bir susuzluk duyarız, diye düşündü. Yaşamaya karşı susuzluk.. ama geçmişte. Yıllardır hatırlamadığı şeyler aklından birer birer geçmeye başladı: taş ev, Kerç'teki lise, yüzler, konuşmalar, sesler, tozlu akasya, güneş batarken kızaran gökyüzü...

Güneş pırıl pırıldı. İlkbahar günü aydınlık saçıyordu. Uzun bir koridorda karşılaştılar. Sonya'nın eline dokunmaya fırsat bulabildi. Sonra birden sert bir biçimde birbirlerinden koparıldılar. Andrey, Sonya'nın çok zayıflamış olduğunu farketti. Hepsi zayıflamışlardı zaten. Yüzleri sarıydı, dudakları kansızdı. Kibalçiç içlerinde en sakin olanıydı. Andrey'e gülümsedi ve çok hızlı bir biçimde şunları söyledi:

— Uçan bir makine projesi üzerinde çalışıyorum.

— Kolya, dahisin sen! Andrey gülüyordu, ama şaşırmıştı. Hücrede mi yapıyorsun bu çalışmayı?

— Evet, eskiden beri düşünüyordum zaten, ama zamanım yoktu. Burada kimse rahatsız etmiyor beni...

Birileri onları sürükleyip götürdü. Sonra duruşma salonuna sokuldular. Hepsinin yanında birer jandarma duruyordu. Cilalı çizmeler mis gibi kokuyordu. Oturtuldular. Önce Risakov, sonra Timoti, Mihaylov, sonra Jessy, Kibalçiç ve en sonunda da Sonya ile Jeliyabov. Yan yana düşmüş-

lerdi. Oturur oturmaz, genç kız Andrey'e doğru eğildi ve kulağına fısıldadı:

— Bir tek isteğim vardı: Yanına oturmak. İyi misin?

— İyiyim, dedi başını eğerek.

Sonya'nın gülümsemesini görünce yüreği daraldı. Mahkeme Başkanı Senatör Fuks ve öteki mahkeme üyeleri hemen hemen sanıklarla aynı anda başka bir kapıdan girdiler. Bir yığın sırma, apolet, kordon, zincir, madalya, gıcırtı, ayak sesi ve öksürük... Ah! Andrey'in babası burada olsaydı da, bu şişinen önemli kişileri, bu parlak üniformaları görseydi. Hepsi de Jeliyabov'a bakıyordu o anda! En küçük bir korku duymuyordu, genç adam içinde. Oysa bütün bunlar onun ölümünün hazırlıklarıydı. Karşısında oturan bu adamlar, cellatlarıydı. En kısa zamanda onu ve arkadaşlarını öldürtmekten başka birşey düşünmüyorlardı. Bu sabah özenle giyinmeleri, süslenmeleri, taranmaları, aynada uzun uzun kendilerine bakmaları bu yüzdendi. Üstelik de güzelce kahvaltılarını yaparlarken idamın hemen o gün olmayacağına, zevklerinin üç dört gün daha süreceğine seviniyorlardı. Ama Andrey, onların bu vampirce meraklarına hiç öfkelenmiyor, onlara karşı kin duymuyordu. Hele ölüm, onu hiç korkutmuyordu. Madde sonsuzdur, ebedidir! Olsa olsa varlığını oluşturan moleküller başka bir biçime dönüşecekti, hepsi bu. Ama yok olmayacaklardı. Mahkeme başkanı Fuks, katibe birşeyler söyledi, o da Adalet Bakanlığının bir önerisini okumaya başladı. "Hah, dedi Andrey, formaliteler başladı. Çünkü Mahkememiz Senato Olağanüstü Komisyonun-

da görülüyor. Tabii bizi doğrudan doğruya öldüremezler, herşeyi kalıbına uydurmak gerek!"

— Bir belge elime geçti... diye başladı Jeliyabov.

— Önce adınızı, soyadınızı ve mesleğinizi mahkemeye açıklayınız, dedi Fuks, sözünü keserek.

— Ben, Teodosya'da Torid bölgesi köylülerindenim. Nikolayevskaya kasabasından, dedi Andrey. İvan Jeliyabov'un oğluyum.

Sesi çın çın çınlıyordu. Son derece sakindi. Etrafında tam bir sessizlik vardı. Gözler merakla bakıyordu yüzüne. Hayır, aradıkları sıkıntıyı bulamıyorlardı bu yüzde. Gözünün önünde birdenbire lisenin geniş salonu canlandı. Haziran başlarıydı. Müdür, öğretmen, kısa boylu papaz Berşadski, şişman Kondopulo hepsi toplanmışlar, aynı sessizlik içinde ona bakıyorlardı. Birçok uykusuz geceden sonra aynı sakinliğe erişmişti. Hayatta herşey tekrarlanıyordu. Herşey daha önce yaşanmıştı. O zaman sözkonusu olan altın bir madalyaydı. şimdi ise çok iyi bilinen bir konu : ölüm.

— 25 Martta, Komisyonunuzu uyaran bir dilekçe yazmıştım hapishanede, Komisyon'un bizi yargılamaya yetkili olmadığını bildirmiştim, çünkü çarlığın mahkemesi...

Fuks başını salladı :

— Sizi kuşkularınızdan kurtarcağım. Başkatip, lütfen Komisyonun kararını okur musunuz? Bugün danışma toplantısında alındı.

Birinci katip birçok makalelerden, paragraflardan, sayılardan oluşan uzun bir yazı okudu. Bundan çıkan anlam, Jeliyabov'un bildirisinin

dikkate alınmayacağıydı. Bu durum ona bildirildi.

— Bu açıklamayı yeterli buluyorum, dedi.

Evet, tabii ki memnundu. Esas olan yüksek sesle duyurulmuştu. Tutanağa geçmişti, tüm salon dinlemişti, yalnız yüksek memurlar değil, gazeteciler de vardı salonda. Hatta kroki çizen bazı sanatçılar bile vardı. Küçük bir savaş kazanılmıştı bile!

— Şimdi sorulara cevap veriniz!

Fuks biraz kendine çeki düzen vermek zorunda kalmıştı, bu daha da çekilmez yapıyordu onu. Pek yaşlı değildi ama, ihtiyar gibi görünüyordu. Belki kırk yaşında kadar vardı, kafası keldi, sıkma gözlüklüydü ve sakalı ağırmıştı. Lise müdürü Peder Carné de böyle adaletin uygulayıcısı tavırları takınmaya bayılırdı. Şöyle derdi "Gerçi sen köylü çocuğusun, o ise soylu ama şimdi onu cezalandırıyorum. Sen de hakettiğin cezayı çekeceksin, zamanı gelince."

— Yaşınız?

— Otuz yaşındayım.

— Ortodoks musunuz?

— Ortodoks olarak vaftiz edildim ama dine inanmıyorum. Yine de İsa'nın öğretisini kabul ediyorum. Eser vermeksizin imanın çağı geçmiştir Tüm gerçek hristiyanlar gerçeğin uğruna, ezilenlerin ve zayıfların hakları uğruna savaşmalı ve gerekirse onlarla birlikte acı çekmelidir. Benim inancım budur.

Salonda hareketlilik oldu, sandalyeler gıcırdadı. Öfkeli mırıldanmalar duyuldu. Fuks yine resmi bir aldırmazlıkla sözlerini sürdürdü :

— Son zamanlarda nerede yaşıyordunuz ve ne yapıyordunuz?

Şurada burada, halkın kurtuluşuna hizmet etmek amacıyla yaşamıştı. Uzun yıllardır tek uğraşı buydu. Tüm varlığını adamıştı bu uğurda. Yeniden hareketler ve gürültüler oldu. Cevap kimsenin hoşuna gitmemişti. "Susun, baylar! Duruşmalar günlerce sürecektir. Burada hoşa gidecek birşey yok zaten."

Sözü savcı Muraviyov aldı. "İşini bilir", "kendini kabul ettirir" denilen kişilerdendi. Goldenberg'in ifadesinin okunmasını istedi. Andrey de tanık olarak, Semyon ve Kolodkeviç'in dinlenmesini istedi. Elbette ki hakimler böyle bir şeyi kabul etmezlerdi ama, mahkeme heyetinin bundan sakınması da olumlu bir durum yaratıyordu. Sonya alçak sesle annesini gördüğünü anlattı. Loris onu getirtip, kızını bazı konularda, kendisinin istediği doğrultuda ikna etmesini söylemişti ama, zeki kadın kızını uzun zamandır görmediğini, onun üzerinde hiçbir etkisi olamayacağını söylemiş, yalnızca onu ziyaret etmekle yetinmişti. "Dışarıda neler oluyor? Ne diyorlar?" diye sormuştu Sonya. Annesi birşey bilmiyordu, uzaktı bütün bunlardan, hem konuşmak da olanaksızdı, bir jandarma dikilmiş duruyordu yanıbaşlarında. Annesinden, kendisine beyaz yakalı elbisesini getirmesini istemişti, duruşmalarda giymek için.

Savcı Muraviyov, Andrey ve Sonya'ya dik dik baktı sonra suçlayıcı bir tavırla Fuks'a bakışlarını çevirdi. Kuşkusuz duruşma salonunda konuşulmasından hoşnut değildi.

— Nikolay Muraviyov, çocukluğumdan beri

tanırım onu, diye fısıldadı Sonya. Bizim komşumuzdu. Babam Pskov valisiyken bahçemizde oynamaya gelirdi.

Mahkemede, iddianame okunmaya başlanmıştı. Andrey önceden incelemiş olduğundan, iddianameyi ezbere biliyordu. Acaba eski lise öğretmenlerinden kaçı şimdi hayattaydı? Mahkeme haberlerini bunlardan kaçı okuyacaktı, acaba duygulanacaklar mıydı? Trigoni madalya alan öğrencilerin adlarının altın bir plaka üzerine kazıldığını anlatmıştı. Hakimlerin elinden ne gelirdi? İnsan yokedilemiyordu işte! İsimlerin yazılı olduğu plakayı da yoketmeleri gerekecekti. Tanıklar o anda çarın son sözlerini ve son hareketlerini anlatıyorlardı. "Üşüyorum, üşüyorum." demişti. Sonra da "Saraya götürün beni... Ölmeye... orada..." demişti. "Kuliyebiyakin, yaralı mısın?" diye sormuştu. Can çekişen çocuğun üzerine eğilmişti. Bütün salon hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Gözyaşlarını siliyorlardı. Bazı tanıklar Risakov'dan sözettiler, "Kobozev"leri anlattılar, bilirkişiler geldi.

Üçüncü gün, Muraviyov konuşmasını yaptı: Tiyatrovari hareketlerle konuşuyordu, en küçük ayrıntıları bile abartıyordu. Geleceği parlaktı doğrusu. "Kanlı sislerin içinden, düzen yıkıcı, karanlık gölgeler fışkırıyor", gibi garip sözler söylüyordu. Andrey gökgürültüsüne benzer kahkahasıyla gülmeye başladı. Muraviyov bir poz takınarak: "Herkes ağlarken, Jeliyabov gibileri güler!" dedi. Demek ki herşey kararlaştırılmıştı, artık hiçbir şeyin anlamı yoktu. Ama, yok, yok, çok büyük bir anlamı vardı herşeyin. Bu anlam, uzaktaydı he-

nüz, işte bu yüzden Andrey birçok kez söz alıp nasıl ve niçin çarı öldürmeye kadar işi vardırdıklarını açıkladı.

Biz, anarşist değiliz, devlete inanıyoruz, dedi. Devlet, varlığını sürdürmelidir. Bu kaçınılmazdır. Çünkü ortak çıkarlar daima varolacaktır. Ama bugünkü ekonomik durumu eleştiriyoruz, işte hepsi bu.

Fuks "Sözünüzü kesmek zorundayım, dedi. Sorulanı cevaplandırmak hakkından yararlanarak politik görüşlerinizin propagandasını yapıyorsunuz."

— Hayır, savcının söylediklerini doğrulamaktan başka birşey yapmıyorum. 1 Mart olayları tarihi olaylar olarak ele alınmalıdır. Sayın yargıçlar, siyasi davaların tutanaklarına bir göz atacak olursanız, Rusya'da halkın dostlarının herzaman patlayıcılarla uğraşmadıklarını göreceksiniz. Bizim gençlik hayallerimiz, emellerimiz bambaşkaydı, bunlar gerçekleşmediyse bu bizim suçumuz değil.

Fuks: "Sanık, benim belirttiğim çerçevenin dışına çıkıyorsunuz. Bu işteki rolünüzden başka bir şeyden sözetmeyiniz."

— Peki, devam ediyorum. Halkın yararına çalışmanın birçok yolunu denedikten sonra, 70'li yılların başında şu yolu seçmiştik: işçinin durumu, sosyalist düşüncelerin barışçı propagandası... Tek bir damla bile kan dökmeyecek olan bir hareket, şiddetin reddi, devrimci değil, barışçı bir eylem. Ve bu hareketimiz ezildi. Benim amacım herkesin çıkarına hizmet etmekti. Ben de uzun bir süre barışçı yoldan çabalarımı sürdürdüm. Sonra-

dan şiddete geçmenin zorunlu olduğuna karar verdim. İzin verin şu kadarını söyleyeyim : Dış koşullar değişseydi ben kendi hesabıma, terörist eylemden vazgeçerdim.

— Savunmanıza ekleyecek başka sözünüz var mı?

— Savunmam için diyecek başka sözüm yok, hayır.

Sonya, konuştuğu sürece ondan gözlerini hiç ayırmamıştı. Sabahın üçünde Olağanüstü Komisyon salona geri gelerek duruşmayı sürdürdü. Sorular okundu. Sonra çok uzun bir süre için tekrar çekildiler. Sabah, saat altıyı yirmi geçe gelerek kararı açıkladılar : Altı kişi asılarak idama mahkum edilmişti.

"Utanç arabaları" denen garip taşıt aracı, gerçekte adi bir at arabasından başka birşey değildi, kenarları daha yüksekti yalnızca. Oturmak için yapılmış banklar yerden aşağı yukarı dört metre yükseklikteydi. Herşey biçimsiz ve çirkindi burada, idam mahkumlarının giydiği boz renkli kaba pantalon, siyah, büzgülü hapishane ceketi, siyah siperliksiz kasket gibi. Saat nerdeyse yediydi. Saat altıda uyandırılmışlardı. Çay içmişlerdi, şimdi de, şafakta, buz gibi soğuk avludaydılar. Atlar yerleri eşeliyorlardı. Arabaya ilk binmesi emredilen Risakov'un dizleri bükülüyordu, sakat gibiydi, elleri üzerinde sürünerek arabaya tırmandı. Andrey, gözlerini Sonya'dan ayırmıyordu. Genç kız, bakışlarını başka yere çeviriyordu durmadan. Daha önce hiç böyle gözler görmemişti Andrey. Sonunda, o da yüksek arabaya binip Risakov'un yanına oturdu, sırtı atlara dönüktü. Yel-

paze biçimi sakalı olan, yağmurların yıkadığı taşlar gibi gri yüzlü, açık mavi, parlak, ayı gözleri gibi küçük gözlü, dev gibi biri onlara doğru yaklaştı. Mavi, belden büzgülü bir elbise giymişti, bol, siyah bir pantalonu vardı. Andrey'in kollarını sertçe çekerek arkadan bağladı. Andrey karşı koymak istemiş ama sonra "Neye yarar?" diye düşünmüştü. Bunun ünlü cellat Frolov olduğunu anlamıştı Andrey. İdamlar için şehirden şehire gezdiriliyordu bu Frolov. İki köylü yardımcısı vardı. Önce Andrey'in kollarını oturduğu sıraya bağladılar sonra gövdesini ve bacaklarını, öyle ki artık hiçbir şekilde kımıldayamıyordu. Üç kişi öteki arabaya yaklaşıp Kibalçiç'in, Timoti'nin ve Sonya'nın kollarını bağladılar. Andrey bunları çok açık biçimde görüyordu, çünkü tam karşısındaydı. Jessy orada değildi, hamile olduğu için idamı ertelenmişti. Sonya, birden bir çığlık attı! "Canımı acıtıyorsunuz" Buna karşılık cellat: "Zararı yok. Birazdan nasıl olsa artık acı duymaz olacaksın," dedi. Bunları hayal meyal işitti Jeliyabov, çünkü artık dışarı çıkmak için acele ediyordu. Sokakları, kalabalığı biran önce görmek istiyordu. İnsanların yüzlerini, bakışlarını görmek, seslerini işitmek. Bütün varlığını bu son ve yoğun sabırsızlık kaplamıştı. Göğsüne "Çarı öldürmek suçundan idama mahkum edilmiştir." yazılı bir yafta yapıştırdılar. Kalbi çarpıyordu. Daha çabuk! Daha çabuk! Görecekti, anlayacaktı. Hiçbir ödüle, yeryüzüne veda etmeye ihtiyacı yoktu. İnsanların gözlerini görseydi. Araba yavaş yavaş kapıdan çıktı. Tekerlekleri gıcırdıyordu Yanlarında askeri bir birlik yürüyordu. Gün doğuyordu ufukta. Ha-

va nemliydi, bahar kokusu duyuluyordu. Kaldırımlarda buz yığınları yükseliyordu.

Giderek yoğunlaşan kalabalıktan tek bir ses duyulmuyordu. Uykulu yüzler, mahmur yüzler. Bazıları esniyor, bazıları da merakla şöyle bir göz atıyorlardı. Biraz öteden bağrışmalar işitiliyor, yumruklar havada sallanıyordu.

İkinci arabada, Timoti Mihaylov yerinden kalkmaya uğraştı, sanki bağlarından kurtulmak ister gibiydi. Andrey onun güçlü sırtının büküldüğünü görüyordu. Halka bazı sözlerle seslenmek istedi, ama trampet seslerinden söyledikleri anlaşılmadı.

Birdenbire Jeliyabov genç bir kadının arabaya tırmanmaya çabaladığını farketti, bir eliyle tutunuyor, diğeriyle onu dostça selamlıyordu. Aynı anda onu zorla indirdiler. Yüzü kabalığın arasında şöyle bir göründü sonra kayboldu, galiba dövüyorlardı zavallıyı.

Büyük meydanda arabadan indiklerinde, gökyüzü pırıl pırıl, masmavi ışıldıyordu.

Çocukluğundaki gibi topraktan kar kokusu yükseliyordu.

yar yayınları

P. K. 531 İstanbul

- **FELSEFENİN İLKELERİ**
  (Diyalektik Materyalizm ve Tarihi Materyalizm)
  (Tükendi)
  V. Afanasiev

- **NASIL YAPMALI I**
  N. G. Çernişevski

- **NASIL YAPMALI II**
  N. G. Çernişevski

- **TÜRKİYE HALK KURTULUŞ PARTİ CEPHESİ**
  (THKP-C) Dava Dosyası/Yazılı Belgeler

- **YEDİ ASILMIŞLARIN HİKAYESİ**
  Leonid Andreyev

- **PROLETARYA KÜLTÜRÜ**
  V. İ. Lenin

"Bir sosyalist hareket ve eğilim olarak, siyasi özgürlükleri elde etmeyi acil görevlerinin en önemlisi sayan Rusya Sosyal Demokrat Partisi, Rusya'da geçmişteki tüm devrimci hareketin davasını ve geleneğini sürdürüyor. Sosyal demokrasi, eski Narodnaya Vol ya'nın şanlı temsilcilerinin açıkça gösterdiği nihai amaca doğru ilerliyor. Geçmişteki tüm devrimci hareketin geleneği, şimdi, Parti'nin örgütlenmesi, iç disiplininin sağlamlaştırılması, yasadışı çalışma tekniğinin geliştirilmesi için, sosyal demokratların bütün güçlerini birleştirmesini gerektiriyor. Eğer eski Narodnaya Volya üyeleri, yalnızca çok dar bir toplumsal tabakanın, bu bir avuç kahramanı desteklemesine ve hareketin önünde bayrak açacak bir devrimci teoriye sahip olmamalarına rağmen, Rusya tarihinde çok büyük bir rol oynamayı başarabildilerse, proletaryanın sınıf savaşına dayanan sosyal demokrasi yenilmezliğe erişecektir.Rusya proletaryası, istibdatın boyunduruğunu silkip atacak, sonra sermayeye ve burjuvaziye karşı mücadelesine devam edecek ve giderek artan bir enerjiyle sosyalizmin tam zaferine ulaşmak için ileri atılacaktır."

V.İ. Lenin
Bütün Eserleri, cilt 4, sayfa 181
"Rus Sosyal Demokratlarının Protestosu"ndan.
Eylül 1899

ISBN 975 -7530 - 14 - X
ISBN 975 - 7530 - 16 - 6

• KDV içinde 7.500.– •